В.І. ВИШНЕВСЬКИЙ

ВОДОЙМИ КИЄВА

В.І. ВИШНЕВСЬКИЙ

ВОДОЙМИ КИЄВА

КИЇВ
НІКА-ЦЕНТР
2021

УДК 556.53:(477-25)
В55

Рецензенти:

Д.В. Дубина,
доктор біологічних наук, професор;

Р.І. Сосса,
доктор географічних наук, доцент

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту водних проблем і меліорації НААН (протокол № 10 від 9 грудня 2020 р.)

Вишневський В.І.
В55 Водойми Києва / В.І. Вишневський. — К.: Ніка-Центр, 2021. — 280 с.
ISBN 978-966-521-759-6

Наведено найважливіші відомості про природні умови Києва, його розвиток, а також вплив міста на наявні водні об'єкти. Висвітлено дані щодо розміщення водойм, історії їх виникнення, розмірів, характерної рослинності, екологічного стану. Видання ілюстровано великою кількістю фото, супутникових знімків і карт.

Для фахівців з охорони довкілля, краєзнавців, викладачів вищих навчальних закладів, працівників комунальних служб, учителів загальноосвітніх закладів, широкого кола читачів.

УДК 556.53:(477-25)

ISBN 978-966-521-759-6

ВСТУП

Місто Київ — особливе. Насамперед його вирізняє багатюща природа: десятки пагорбів, ярів, незліченні парки і сквери. Більше того, значну територію займають лісові масиви, перебуваючи в яких легко забути, що ти в межах великого міста. Сприятливим для життя є й клімат: помірно прохолодний узимку і щедрий на тепло влітку. Не менш важлива принада Києва — його водні об'єкти. Звісно, що тут поза конкуренцією Дніпро — ріка, що належить до найбільших в Європі. Важливо, що Дніпро майже посередині перетинає місто. Окремо можуть бути згадані рукави і затоки Дніпра: Десенка, Чорторий, Венеціанська, Оболонь та ін. Численними є й малі річки Києва. Проте першість за кількістю належить водоймам, яких у місті кількасот. Такими вважають безстічні або зі сповільненою течією водні об'єкти. До них насамперед належать ставки та озера. У місті чимало й технічних водойм, купалень і навіть боліт.

Як не дивно, попри таке багатство Києва на водойми, увага дослідників до них досі порівняно невелика. Лише недавно в кількох працях [10—12, 86, 87] подано всебічний опис Дніпра та малих річок міста. Єдиною слабко висвітленою темою залишалися київські водойми. Рано чи пізно, але і за цю тему комусь належало взятися, що і зроблено автором. Утім було би некоректно вважати, що раніше водойми Києва ніхто не досліджував. Насправді їм присвячено безліч краєзнавчих і наукових статей, чимало монографій. Проте в жодній з публікацій не поставлено за мету описати, нехай коротко, більшість водойм. У цій книзі описано близько 200 водойм. Ще більше їх згадано, наведено координати їх розміщення. Не забуто і водойми, що колись існували, але внаслідок різних обставин уже зникли.

Одним із чинників, що спонукав автора до написання цієї книги, було прагнення документально зафіксувати існування київських водойм і тим самим сприяти їх збереженню. Не секрет, що зростання цінності міської території супроводжується наступом на водні об'єкти, прагненням на місці якогось озера чи ставка поставити великий будинок. Красномовний приклад — історія оз. Качине, що розташоване в лівобережній частині міста.

Окремо потрібно сказати про фото водойм як документальне свідчення їх існування та джерело інформації про їхній стан. У багатьох виданнях, присвячених Києву, звичайно вміщено фото лише кількох водних об'єктів — найчастіше Дніпра. У цій же книзі наведено фото майже 200 водойм. Фотознімки, зроблені переважно в 2020 р., відображають те, якими на той час були водойми Києва. Найліпше це відображено в електронній версії книги.

Ще одним питанням, якому приділено увагу, став показ проблемного стану багатьох водойм. Незважаючи на певні зусилля стосовно поліпшення їх стану, цієї діяльності недостатньо. Найчастіше увага міських служб зосереджена на упорядкуванні берегів та облаштуванні гідротехнічних споруд. Водночас чимало водойм зазнають істотного забруднення, передусім унаслідок скидів. Особливо це стосується підземних колекторів, які сполучаються з водоймами. Таким, зокрема, є нафтове забруднення оз. Лугове, що належить до озерної системи Опечень.

Основним джерелом інформації для книги стали результати безпосереднього ознайомлення з водними об'єктами. На ці мандрівки витрачено чимало часу, адже розміри Києва дуже великі, як дуже великою є кількість водойм у місті. На деяких водоймах виконано й польові дослідження. Значну увагу у книзі приділено картографічним творам, раніше опублікованим працям, спогадам старожилів. Великий обсяг інформації вдалося отримати за супутниковими знімками. Відповідне знімання земної поверхні з космосу триває вже не один десяток років, і за цими даними можна простежити зміни, що відбулися на міській території. За супутниковими знімками встановлено розміри водойм, а в деяких випадках навіть оцінено їх екологічний стан.

Зрозуміло, що, попри здійснені зусилля, охопити увагою всі водойми Києва нереально. Насамперед це зумовлено мінливістю природних умов. Приміром, деякі невеликі водні об'єкти існують лише навесні або після сильних дощів. Доволі значною є кількість водойм, що знаходяться на територіях, на які важко дістатися, — промислових підприємств, режимних об'єктів, приватних садиб та ін. У книзі зовсім не розглянуто закриті водойми: плавальні басейни, резервуари збереження води, фонтани та ін.

Під час роботи над книгою її автор отримав різноманітну допомогу: як окремих фахівців, так й інституцій. Зокрема, добродієм, який допоміг збиранню даних, став С.М. Вакулишин — відомий києвознавець, автор кількох монографічних видань переважно топонімічного змісту. Значну і різноманітну допомогу надав автору Д.Я. Вортман — фахівець з історичного картографування. Корисні поради щодо змісту книги висловив також В.М. Лисенко — києвознавець та екскурсовод. Окрему подяку автор висловлює колезі — кандидату технічних наук С.А. Шевчуку за допомогу в освоєнні інформаційних технологій, насамперед оброблення супутникових зображень. Деякими відомостями про водні об'єкти міста поділилися працівники Комунального підприємства «Плесо».

Є сподівання, що ця книга, присвячена водоймам Києва, знайде свого читача, надихне на подальше пізнання Києва — міста, пізнати яке практично неможливо, але пізнавати яке цікаво і доцільно.

1. НАЙВАЖЛИВІШІ ВІДОМОСТІ ПРО м. КИЇВ

Як і будь-яке велике місто, Київ не схожий на інші. З багатьох його особливостей, що стосуються змісту книги, найважливішими є великі розміри. Його площа, за даними Київської міської державної адміністрації, становить 851,6 км^2. Далеко не вся ця територія щільно забудована — такою є приблизно її третина. Значну площу, насамперед у північно-східній, південній та північно-західній частинах міста займають лісові масиви. Не належать до забудованої території широка смуга Дніпра з багатьма його островами та акваторія численних водойм.

Красномовними даними щодо розмірів міста є протяжність міської території з півночі на південь і зі сходу на захід: в обох напрямках вона практично однакова і сягає майже 42 км.

Якою є кількість населення Києва, точно невідомо — за офіційними даними близько 3,0 млн осіб. Насправді кількість населення більша, адже в місті проживає багато людей, які в ньому не зареєстровані. Фактична кількість населення становить 3,5—4,0 млн осіб. Це майже десята частина населення України.

Сумарна площа водних об'єктів міста — близько 60 км^2. Ця площа сумірна з площею окремих міст, зокрема деяких обласних центрів України. У будь-якому разі це дійсно велика територія, у межах якої розташовано чимало водних об'єктів.

1.1. Природні особливості Києва

1.1.1. Рельєф

Наявність водних об'єктів у Києві значною мірою визначається його рельєфом, який, у свою чергу, пов'язаний з будовою надр.

Міцним фундаментом міста можна вважати кристалічні породи, що залягають на кількасотметровій глибині: вищим є залягання у правобережній частині міста і нижчим — у лівобережній. Ця відмінність відбивається в рельєфі: правобережна частина Києва переважно розташована в межах Придніпровської височини (точніше — Київського плато), північна — Поліської низовини, лівобережна — в межах Придніпровської низовини [5, 51].

Найбільшу висоту, що сягає 197—198 м над рівнем моря, має територія у межах Печерського підняття. Позначку з такою висотою (197,7 м) можна знайти на топографічній карті Києва поблизу площі Слави. Доволі високими в межах міста були і залишаються ще кілька частин. Та-

кою, зокрема, є Старокиївська гора, на якій розмістився Софійський собор. Неподалік від нього біля вул. Ярославів Вал можна знайти позначку з висотою 193,5 м. Приблизно таку саму висоту має Батиєва гора на Солом'янці, точніше — біля вул. Волгоградська. Загалом у місті є кілька десятків пагорбів, які називають горами: Чорна, Багринова, Замкова, Лиса, але їх висота дещо менша.

Утім київські водойми розміщені не на вершинах пагорбів. Вони тяжіють до низинних ділянок. Такою є широка долина Дніпра, що перетинає місто з півночі на південь. Її найбільша ширина в межах Києва сягає 16 км. Водночас найменша ширина (9 км) — біля Печерського підняття, що розташоване в центрі міста (рис. 1.1, див. кольорову вклейку).

Найнижча територія в межах Києва відповідає рівню води у Дніпрі і водночас Канівському водосховищу, утвореному в середині 1970-х років. Нормальний підпірний рівень у ньому становить 91,5 м.

Значна відмінність висотного положення окремих частин міста спричинила доволі значну ерозію земної поверхні — передусім на правобережжі. Наслідком стало поширення ярів, яких налічується близько 50. Довжина найбільших ярів сягає 2—3 км, глибина — 45—50 м. Найвідоміші яри — Бабин, Протасів, Реп'яхів, Звіринецький. Насправді ярів у місті значно більше: Вовчий, Кмитів, Чорний, Афанасівський, Юрківський, Кловський, Пронєвщина та ін. Чимало в місті й балок з дещо меншою крутістю схилів: Сирецька, Совська, Наводницька.

Унаслідок господарської діяльності чимало київських ярів і балок зазнали помітних змін, зокрема, їх дно засипано. Це стосується і головної вулиці міста — Хрещатика. Нині її поверхня піднята над природним рівнем місцевості, можливо, навіть на кілька метрів. Про це, зокрема, свідчать руїни Лядських воріт, що збереглися на Майдані Незалежності, а також висотне розташування колектора, в якому тече р. Хрещатик.

Нині вул. Хрещатик має невеликий похил від Європейської площі, висота якої становить близько 155 м над рівнем моря, до кварталу між вул. Богдана Хмельницького і бульваром Тараса Шевченка, де висота дорівнює близько 145 м. Бессарабська площа має дещо вищі позначки. Тож місцина з вул. Хрещатик, як і багато століть тому, є замкненою улоговиною.

Той факт, що деякі річки перерізають кілька водоносних горизонтів, зумовлює в них течію, навіть в умовах тривалої відсутності опадів. Додамо, що в долинах багатьох річок є джерела, воду з яких використовують для пиття.

Як бачимо на рис. 1.1, лівобережна частина міста, на відміну від правобережної, істотно нижча і плоскіша. Переважна висота місцевості тут 100—110 м. Так, висота місцевості біля станції метро «Дарниця» — 103—104 м. Приблизно такою ж є висота Дарницької площі. Зазначимо, що позначки лівобережної частини міста раніше були меншими. Для їх збільшення використали пісок, який тривалий час видобували з Дніпра, його заток та окремих низинних ділянок, які внаслідок цього перетворилися на озера. Нині висота місцевості на Троєщині, в основному, становить близько 100 м, на Русанівці, що розташована нижче за течією Дніпра, — 98 м.

1.1.2. Клімат

Клімат відіграє велику роль стосовно багатства міста на водні об'єкти. Найбільше значення мають два параметри: температура повітря і кількість опадів.

Протягом останніх трьох-чотирьох століть клімат у Києві не залишався сталим. Проте точно встановити, якими були кліматичні умови кількасот років тому проблематично через відсутність регулярних спостережень. Разом з тим відомо, що раніше клімат у Києві був прохолоднішим. Найчастіше йдеться про період від XVII ст. до першої половини XIX ст., який інколи називають «малим льодовиковим періодом». Випадки, коли сніг вкривав землю наприкінці квітня і навіть на початку травня, неодноразово згадано у працях відомого гідролога Г.І. Швеця [93].

Спостереження за температурою повітря в Києві було розпочато в 1812 р. Спочатку їх виконували вранці, у полудень і ввечері. Принаймні так описано умови в документах, що зберігаються в галузевому архіві гідрометслужби при Центральній геофізичній обсерваторії імені Бориса Срезневського. На жаль, нині невідомо точне місце цих вимірів та інші деталі.

Зосередження наукового життя міста в університеті Св. Володимира (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка) зумовило те, що з 1 травня 1855 р. спостереження почали виконувати його співробітники. Спочатку термометри були прикріплені до вікна будинку обсерваторії, збудованої поряд із головним корпусом університету. Зрозуміло, що такі виміри не можна вважати репрезентативними. У 1881 р. спостереження перенесли на розташований поряд метеорологічний майданчик. З того часу дані вважають репрезентативними, їх використовують для аналізу, зокрема, багаторічних змін клімату. У січні 1981 р. метеомайданчик перенесли на нове місце, що розташоване біля проспекту Науки (точніше — за 400 м від нього). Географічні координати цього метеомайданчика, де спостереження виконують і нині, такі: 50°23′31″ пн. ш. і 30°32′08″ сх. д. Абсолютна висота метеомайданчика — 166 м. Перенесення місця спостережень істотно не вплинуло на результати вимірювань. Тож ряди спостережень за метеорологічними параметрами вважають однорідними. Додамо, що сучасне місцезнаходження метеомайданчика є достатньо репрезентативним. Він розташований майже в парковій зоні, де вплив місцевих чинників (ТЕЦ, висотна забудова, автошляхи) практично відсутній.

Методичне керівництво гідрометеорологічною мережею, а також узагальнення кліматичних даних виконує згадана вище Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського.

Згідно із довготривалими даними, клімат у Києві теплішає — починаючи з 1881 р., температура повітря підвищилася приблизно на 3 °С. Нині температура в місті стала такою, якою раніше була в Одесі. Іншими словами, за 140 останніх років Київ ніби змістився на 450 км на південь (рис. 1.2).

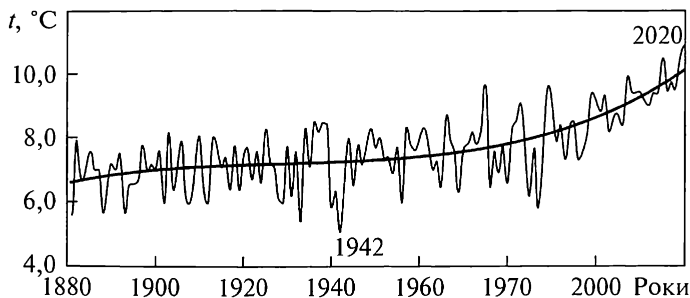

Рис. 1.2. Багаторічні зміни температури повітря в Києві

Як бачимо на рис. 1.2, найтеплішими виявилися останні — 2019—2020 рр., середньорічна температура яких становила відповідно 10,6 і 10,9 °С. До цього найтеплішим був 2015 р. із середньою температурою 10,5 °С. Додамо, що 2020 р. виявився також найтеплішим у світі. Найнижча середньорічна температура в Києві була в 1942 р. — 5,1 °С.

Протягом року зміни температури повітря неоднакові. У такому разі часто оперують даними за 30-річний період, а саме 1961—1990 і 1991—2020 рр., які, за рекомендацією Всесвітньої метеорологічної організації, вважають нормою. Відповідні дані наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Внутрішньорічний розподіл температури повітря в Києві, °С

Період, роки	Місяць												Середнє
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1961—1990	−5,6	−4,2	0,7	8,7	15,2	18,2	19,3	18,6	13,9	8,1	2,1	−2,3	7,7
1991—2020	−3,2	−2,3	2,4	10,0	15,8	19,4	21,3	20,4	14,9	8,6	2,6	−1,8	9,0

Відповідно до наведених даних, норма температури повітря порівняно з попереднім періодом підвищилася в усі місяці року. Найбільшими стали зміни в січні—лютому і серпні, найменшими — у травні та жовтні—грудні.

Останнім часом аномально теплою, найтеплішою за весь період спостережень, виявилася зима 2019—2020 р., протягом якої температура повітря всіх зимових місяців була плюсовою. Осінь 2020 р. також виявилася найтеплішою за весь період спостережень.

Найхолодніше в Києві, як правило, 18—25 січня (так звані хрещенські морози). Найвища температура повітря характерна для періоду 15—25 липня.

Абсолютний мінімум температури повітря становить мінус 32,9 °С (11 січня 1950 р.). Протягом останніх 30 років (1991—2020) найнижча температура повітря взимку (−26,5 °С) була зафіксована 20 січня 2006 р. Про-

те іноді взимку буває й аномально висока температура. Так, максимальна температура повітря в січні сягала 11,1 °С (11 січня 1991 р.), а в лютому — 17,3 °С (26 лютого 1990 р.). Абсолютний максимум температури повітря в Києві становить 39,4 °С (30 липня 1936 р.). Наведені екстремальні значення тримаються вже доволі довго. Разом з тим останніми роками часто спостерігаються рекордно високі температури в окремі дні.

Інший найважливіший параметр, що впливає на водні об'єкти, — кількість опадів. Подібно до температури повітря, тут також сталися певні зміни. Протягом останніх 30 років порівняно з таким самим попереднім періодом кількість опадів дещо зменшилася — приблизно на 5 % (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Внутрішньорічний розподіл кількості опадів у Києві, мм

Період, роки	Місяць												Сума
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1961—1990	48	46	39	49	53	73	88	69	47	35	51	52	650
1991—2020	37	39	40	42	65	74	68	56	58	46	46	47	618

Найбільше кількість опадів зменшилась у січні, липні й серпні. З урахуванням значного підвищення температури в липні і серпні можна вважати, що цей період став істотно посушливішим. Водночас у травні, вересні та жовтні опадів стало дещо більше. Особливо важливими є зміни в зимові місяці, коли опади звичайно випадають у вигляді снігу. Оскільки взимку випаровування невелике, саме ці опади згодом перетворюються на воду, яка живить київські річки і водойми. Іншими словами, саме від кількості опадів узимку найбільше залежать річковий стік і наповнення водойм.

Найбільша кількість опадів протягом однієї доби буває влітку під час грозових дощів. При цьому за одну зливу може випасти місячна норма опадів, тобто досягнути 50 мм і навіть більше. За цих умов деякі вулиці міста перетворюються на водні потоки. В історії Києва неодноразово траплялося, коли внаслідок сильних злив затоплювало низинні ділянки, і навіть гинули люди. Зокрема, відомості про дуже сильні зливи можна знайти у працях М.М. Сементовського [84], І.І. Фундуклея [85] та інших авторів [12, 73, 89]. Так, у книзі [85] на с. 71—72 наведено такий опис: «26 травня 1839 р. дощ лив три години, вулиці перетворилися на потоки, які своєю течією виривали лихтарні стовпи та оголяли фундаменти будинків. У середній за своїм розташуванням частині міста, на Хрещатику, вода, не маючи стоку, піднялася вище двох аршин і залила нижні поверхи багатьох будинків».

Звісно, що сильні зливи не раз траплялися і після цього. В останні два десятиліття дуже сильні зливи сталися 23.08.2003 р., 14.06.2008 р.

Рис. 1.3. Затоплена вул. Пестеля після зливи 25.07.2018 р.

і 25.07.2018 р. В усіх цих випадках спостерігалося затоплення міської території, а в перших двох — навіть загибель людей, які через необережність, зайшли у підземні колектори [12, 86, 87]. Про можливість затоплення окремих ділянок міста під час злив свідчить фото, зроблене автором 25.07.2018 р. (рис. 1.3).

Сніговий покрив у Києві звичайно формується у грудні, а сходить у березні. Максимальна висота снігового покриву найчастіше спостерігається в лютому. Найбільшу його висоту (66 см) зафіксовано на початку березня 1970 р. Проте часто трапляються відлиги, під час яких сніговий покрив частково або повністю сходить.

В останнє десятиліття аномальний снігопад, та ще й у нехарактерний час, стався 22—24.03.2013 р. Цей снігопад розпочався близько дев'ятої години ранку 22 березня і набув найбільшої сили у першу половину дня 23-го. У неділю 24 березня лише трохи порошило. Протягом цих трьох діб випало півтори місячної кількості опадів для березня. Висота снігу на метеомайданчику біля просп. Науки за цей час зросла з 20 до 56 см. Снігопад призвів до транспортного колапсу: на кілька днів рух транспорту, за винятком метро, практично припинився.

Описаний випадок, особливо на фоні підвищення зимових температур, виявився історичним. Після цього значний шар снігу в Києві став рідкістю. Практично безсніжною була зима 2019—2020 рр. Те саме стосується початку зими 2020—2021 рр. Згодом сніг таки випав.

З інших кліматичних параметрів потребує певної уваги атмосферна циркуляція. Найбільшу повторюваність у місті мають вітри із заходу і північного заходу, насамперед восени. Як правило, західні та північно-західні вітри приносять атмосферні опади, підвищення температури

взимку та її деяке зниження влітку. Певний вплив вітер має і на водні об'єкти, зокрема він здатен зносити предмети, що плавають, у бік його дії. Крім того, на найбільших київських водоймах (Алмазне, Тягле) вітер може формувати доволі значні хвилі. Зрештою, на цих озерах останнім часом з'явилися ентузіасти, які використовують вітер для вітрильного спорту і віндсерфінгу.

Важливим параметром, який істотно впливає на водний режим київських водойм, є випаровування з водної поверхні. Відповідні вимірювання існують, але лише на кількох метеостанціях, що розташовані далеко від столиці. Щоправда, випаровування можна розрахувати за формулами. Розрахунковий шар випаровування у місті становить 700—750 мм. Більше випаровування відбувається в роки з температурою, вищою за звичайну, менше — якщо температура нижча. Важливим є те, що випаровування з водної поверхні перевищує шар опадів. Це означає, що існування водойм у місті залежить не лише від опадів, а й від підземного, а в багатьох випадках і поверхневого стоку. Останнім може бути річка чи струмок, але частіше — поверхневий стік води схилами, насамперед навесні під час танення снігу. За відсутності підземного та поверхневого стоку єдиною можливістю тривалого існування водойм є їх штучне поповнення. У деяких випадках воно в Києві існує.

Випаровування з водної поверхні залежить і від місцевих факторів, зокрема наявності деревної рослинності на берегах, яка здатна не лише зменшувати швидкість вітру, а й впливати на інші показники, зокрема, дещо зменшувати нагрівання води від сонячних променів. Разом з тим потрапляння опалого листя у воду має свої негативні наслідки — накопичування органічних решток на дні, прискорення евтрофікації водойм.

Протягом року найбільше випаровування спостерігається в липні—серпні, інколи в червні. На п'ять найтепліших місяців з травня по вересень припадає 70—75 % річного обсягу випаровування. Перевищення випаровування над опадами в теплу пору року зумовлює те, що найнижчий рівень води у київських водоймах звичайно спостерігається на початку осені.

1.1.3. Зелені насадження. Об'єкти природно-заповідного фонду

Київ в Україні та світі відомий як зелене місто. Певною мірою це пояснюється його великими розмірами та сприятливим кліматом. За даними, що містяться в Генеральному плані міста на найближчі роки, площа зелених насаджень та рекреаційних зон нині становить 450,4 км^2, що перевищує половину міської території. Переважну частину цієї площі займають міські ліси, що належать до державного лісового фонду. Основну частину цих лісів складають три лісопаркові господарства: Дарницьке, Святошинське та Конча-Заспівське.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, кількість об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) у Києві на 01.01.2020 р. становила 185, їх загальна площа — 215,0 км^2. Останній по-

казник відповідає чверті території міста. У 2020 р. Київська міська рада прийняла рішення про створення ще кількох об'єктів ПЗФ.

Згадані об'єкти поділяють на дві групи: загальнодержавного і місцевого значення. До першої групи на початку 2020 р. належало 17 об'єктів, решта — до другої. Серед об'єктів першої групи Національний природний парк (НПП) «Голосіївський» — єдиний в Україні, розташований у межах міста. Загальна площа НПП «Голосіївський» — майже 110 $км^2$. Парк має кілька відокремлених ділянок, з яких найбільшими за розмірами є три. Першою і водночас найвідомішою є Голосіївський парк ім. М.Т. Рильського, а також прилеглий до нього Голосіївський ліс. Другою частиною НПП є урочище «Лісники» у південній частині міста, третьою — Святошино-Біличанський ліс в його західній частині. У межах НПП «Голосіївський» багато ставків та озер. Зокрема, низку ставків створено на р. Оріхуватка, а також на Голосіївському та Китаївському струмках.

Доволі велику площу займає ландшафтний заказник «Жуків острів», у межах якого розміщується велика кількість озер: Конча, Бервенець, Грузьке та ін.

Окремо має бути згаданий регіональний ландшафтний парк «Дніпровські острови», рішення про створення якого було прийнято Київрадою 23 грудня 2004 р. № 878/2288. Відповідно до цього рішення, площа створюваного парку мала становити 1214,99 га, тобто понад 12 $км^2$. У додатку до цього рішення наведено перелік островів, що мали увійти до складу парку: Жуків, Козачий, Ольжин, Дикий, Муромець, Лопуховатий, Долобецький, Венеціанський та кілька менших. На цих островах знаходяться озера Глибоке, Бабине, Берізка. Проте досі створення згаданого парку залишилося на папері.

Чимало водних об'єктів, переважно невеликих, у міських парках. За даними Комунального об'єднання «Київзеленбуд», загальна кількість парків у місті становить 128. Часто ставки та озера є осердям багатьох парків. За приклад можуть правити парки «Партизанської слави», «Перемога», «Відрадний», «Орлятко» та ін. Крім того, у місті існує 610 скверів.

1.2. Розбудова міста

Місту Києву, його історії та забудові, присвячено безліч видань, зокрема об'ємних і ґрунтовних [3, 7, 8, 19—21, 23, 27, 37, 42—52, 55, 58, 60—62, 65, 66, 71—75, 80, 81, 83—85, 89, 91, 92, 98, 99, 101]. У зв'язку з цим наведемо лише найважливіші відомості, що так чи інакше стосуються київських водойм.

У багатьох працях зазначено, що вік Києва приблизно становить півтори тисячі років. Щоправда, часто про перші три сторіччя написано лише кілька речень. Останнім часом усе більше істориків схиляються до думки, що місто засновано у IX ст. [58]. Імовірно, найдавнішою його частиною був Поділ. Для цього існували природні передумови — насам-

перед близькість до Дніпра, який був не лише джерелом води і риби, а й транспортною артерією. Саме звідси починався водний шлях на Царгород — складова шляху «із варяг у греки». Майже одночасно виникли укріплені поселення на Замковій і Старокиївській горах, де оселилася тодішня влада — перші князі та їхнє оточення. За князя Володимира (роки правління 980—1015), який увійшов в історію як хреститель Русі, на Старокиївській горі, або просто Горі, постали перші муровані будівлі: Десятинна церква і князівські палаци. Помітне розширення Верхнього міста відбулося за часів Ярослава Мудрого (роки правління — 1015—1018, 1019—1054) — сина Володимира. Межі так званого міста Ярослава проходили сучасними вул. Ярославів Вал, Львівською площею, Пейзажною алеєю, північними схилами Старокиївської гори, західною частиною Майдану Незалежності, вулицями Бориса Грінченка і Прорізною. Верхнє місто, за винятком крутосхилу Старокиївської гори, було оточено валом, в якому існувало кілька воріт. Дещо окремо від згаданих частин існувало поселення з князівським двором у місцевості Берестове та Печерським монастирем (згодом — Києво-Печерська лавра).

У грудні 1240 р. через Лядські ворота, що були розташовані у західній частині сучасного Майдану Незалежності, у Київ вдерлися монгольські завойовники. Наслідком падіння міста став його тривалий занепад.

Послаблення монгольської держави і водночас посилення литовської зумовили те, що Київ у другій половині XIV ст. увійшов до складу останньої, а згодом (у 1569 р.) — Речі Посполитої. У 1654 р. Київ стає частиною Московського царства (від 1721 р. — Російської імперії). Протягом усього цього часу найбільш заселеною частиною міста був Поділ.

На той час міська територія була незрівнянно менша, ніж нині. Це, зокрема, можна бачити на відомому картографічному творі Івана Ушакова 1695 р. Тоді Київ складався з трьох окремих частин — Подолу, Верхнього міста та Печерська. Фактично все місто розміщувалось у межиріччі Дніпра і Либеді.

Постійні війни, які вела Російська імперія на заході та півдні (передусім з Османською імперією), визначали те, що Київ більшу частину XVIII ст. вважали прикордонним містом. Власне, так і було до 1793 р., тобто другого поділу Речі Посполитої. Державний кордон між цією державою і Росією до того року проходив по річках Ірпінь та Стугна. Як не дивно, населення Києва тоді було меншим, ніж за княжої доби.

Дерев’яна забудова міста часто супроводжувалася пожежами, наймасштабніша з яких сталася на Подолі в липні 1811 р. Відбудова цього району відбувалася одночасно з планувальними заходами усього міста. Генеральний план Києва, розроблений у 1837 р. архітектором В.І. Беретті, передбачав злиття всіх історичних частин міста Подолу, Верхнього міста і Печерська в одне ціле. Значну увагу у плані приділили Хрещатику — не лише як вулиці, що сприяла об’єднанню цих частин, а складовій шляху на Васильків. Новою магістраллю став Бібіковський бульвар (нині бульвар Тараса Шевченка). На карті 1842 р. показано, що цей шлях закінчувався на місці сучасної площі Перемоги. Брест-Литовський шлях у

напрямку Житомира збудували в 1858 р. [50]. За межами міста ця магістраль сполучалася зі старовинним Білгородським шляхом, що пролягав північніше, зокрема вул. Дігтярівською.

Важливим об'єктом, який сприяв розвитку міста, став Ланцюговий міст, який відкрили в 1853 р. Водночас з цим будівництвом виконали масштабні русловипрямні роботи на Дніпрі. Зокрема було зменшено, а згодом закрито протоку Чорторий, яка відокремлювалася від основного русла Дніпра у лівий бік. Тим самим основне русло Дніпра, що тяжіло до історичної частини міста, стало більшим.

Поява Ланцюгового мосту сприяла збільшенню Печерської слобідки на лівому березі. Невипадково, що згодом вона набула назву Передмостова слобідка. Крім того, отримали прискорений розвиток лівобережні передмістя Києва: Микільська і Кухмістерська слобідки, села Осокорки, Позняки та ін.

На середину XIX ст. припадає будівництво в Києві кількох цегельних заводів, наслідки роботи яких стосуються змісту книги. Сировиною для цегли була і залишається глина — та ще й якісна. Її родовища переважно тяжіють до схилів долини Дніпра. Це визначило появу багатьох глиняних кар'єрів, в яких сировину видобували кілька десятиліть, а можливо й довше. З часом, коли видобуток припинявся, ці кар'єри перетворювалися на водойми. Такими, зокрема, є оз. Глинка, Нижні Мишоловські ставки та ін.

У 1868—1869 рр. з південно-західного напрямку до Києва проклали залізницю. Її збудували вздовж Либеді, адже іншим шляхом наблизитися до центру міста, оминаючи київські пагорби, було неможливо. У ті самі роки збудували залізницю з центру Росії до лівого берега Дніпра. Заключним акордом, який з'єднав обидві залізниці в одне ціле, стало будівництво залізничного мосту за проєктом А.Є. Струве. Цей міст ввели в дію в лютому 1870 р. Тим самим Київ перетворився на важливий транспортний вузол.

У 1872 р. у Києві розпочалося централізоване водопостачання, а в 1894 р. — централізоване водовідведення. На ті самі роки припали перші роботи з улаштування зливової каналізації. У 1897—1899 рр. за проєктом Миколи Максимовича було створено гавань Київського річкового порту. Тоді ж відбулися помітні зміни у гідрографії Почайни і прилеглих водойм.

Красномовними щодо розвитку міста є дані стосовно кількості його населення, яке стрімко зростало: 1845 р. — 50,1 тис., 1861 р. — 65 тис., 1865 р. — 71,4 тис., 1874 р. — 127 тис., 1884 р. — 155 тис., 1897 р. — 248 тис. осіб [48, 50]. Одночасно збільшувалась і площа міста. У 1879 р. до його складу увійшли Куренівка, Лук'янівка, Солом'янка, Шулявка [80], у 1889 р. — острови Муромець і Труханів [81].

Протягом періоду з кінця XIX ст. і до 1914 р. у Києві відбувався справжній будівельний бум, який супроводжувався значним збільшенням кількості населення. У 1907 р. вона сягнула 404 тис., а в 1913 р. — 595 тис. осіб [48]. За порівняно нетривалий період Київ з переважно дерев'яного перетворився на кам'яний. Водночас у місті з'явилося чима-

ло промислових підприємств різних галузей: харчової, машинобудівної, деревообробної, з виробництва цегли та ін. З важливих подій того часу стало будівництво нових залізниць. У 1895—1901 рр. проклали залізницю від Дарниці до Полтави, а в 1902 р. — у напрямку Ковеля. Згодом від останньої зробили відгалуження через Сирець до Гавані [81].

На зламі XIX і XX ст. на околицях Києва з'явилися дачні поселення, які нині належать до міської території. Такими, зокрема, стали дачі в Святошинському лісі, куди в 1901 р. пустили трамвай. Практично одночасно впорядкували територію в Пуща-Водиці між річками Горенка і Котурка. Сюди також пустили трамвай, який курсує й нині.

У 1915—1917 рр. було збудовано другий залізничний міст на північній околиці міста. Хоч він швидко вийшов з ладу, але його насип перерізав широку лівобережну заплаву Дніпра з наявними в її межах кількома озерами, зокрема оз. Малинівка. Як зазначено у праці [73], звуження долини Дніпра насипом залізниці згодом призвело до посилення затоплень Воскресенської та Микільської слобідок, зокрема під час високих повеней 1931 і 1942 рр.

Перша світова війна, більшовицький переворот у 1917 р. і Громадянська війна вкрай негативно позначилися на розвитку міста. У той час багато підприємств припинили свою роботу, а їх власники емігрували. У 1918 р. унаслідок вибуху артилерійських складів вийшли з ладу очисні споруди, що функціонували біля гирла Либеді. У червні 1920 р. перед більшовицьким вторгненням було зруйновано Ланцюговий міст. Така сама доля спіткала залізничний міст, споруджений за проєктом А.Є. Струве.

Наслідком цих подій стала глибока економічна криза, яка супроводжувалася зменшенням кількості населення міста — у 1924 р. вона становила 413,6 тис. осіб, або значно менше, ніж у 1913 р. Економіка міста відновилася лише в другій половині 1920-х років. Проте невдовзі, у 1931—1932 рр., у Радянській Україні та в Києві стався голодомор. Деякі його факти, що стосуються Києва та околиць, висвітлені, зокрема, у книзі [81].

У 1934 р. після 15-річної перерви (з 1919 р.) столицею знову став Київ. За новим генеральним планом 1935 р. місто вже мало розвиватися на двох берегах Дніпра. Основними транспортними осями ставали Брест-Литовський і Броварський проспекти. Важливу роль як транспортній артерії відводили набережній Дніпра.

Напередодні німецько-радянської війни 1941—1945 рр. масштабним стало промислове будівництво, насамперед на Лівобережжі. Тоді розпочалося створення великої промзони в напрямку на південний схід від нинішньої станції метро «Чернігівська», де збудували завод «Хімволокно» і тонкосуконний комбінат (з часом — Дарницький шовковий комбінат). Неподалік для будівельників і працівників цих підприємств звели мікрорайон з назвою Соцмісто (Соцмістечко) [66].

Негативні наслідки згаданої війни виявилися дуже значними, адже більшість промислових та інфраструктурних об'єктів Києва були зруйновані. Деякі з них руйнували двічі: спочатку під час відступу Червоної

Армії, а потім — відступу німецьких загарбників. У вересні 1943 р. було спалено селище на Трухановому острові та Передмостову слобідку, які після цього не відродилися. Уявлення про те, яким був Київ під час війни, а саме в 1943 р., можна отримати за німецькою картою, укладеною того року (рис. 1.4, див. кольорову вклейку). Крім того, цікаві деталі можна побачити на аерофотознімках, зроблених 26 вересня 1943 р. Вони, зокрема, містяться на сайті Державного політехнічного музею при НТТУ «КПІ».

Відновлення Києва розпочалося невдовзі після визволення міста, яке сталося 6 листопада 1943 р. Цьому сприяла відбудова мостів через Дніпро, спочатку дерев'яних, а потім капітальних. Поступово замість зруйнованих будинків з'являлися нові. Увага до архітектури приділялася переважно в центрі. На околицях звичайно зводили дво- і триповерхові будинки.

Відповідно до нового генерального плану, який розробили в 1947 р. та ухвалили в 1949 р., межі Києва мали значно розширитися, зокрема у східному напрямку. У рамках реалізації генерального плану з'явилася велика кількість будинків у межах Старої і Нової Дарниці, Соцміста, мікрорайону ДВРЗ (Дарницького вагоноремонтного заводу). У 1954 р. ввели в дію Дарницьку ТЕЦ [66]. Під час цього будівництва засипали велике оз. Дарниця. У правобережній частині міста у 1957—1963 рр. збудували перший житловий масив — Першотравневий, який нині називають Чоколівкою. Тут домінує п'ятиповерхова забудова.

Уявлення про те, яким був Київ на початку 1960-х років, дає перший загальнодоступний супутниковий знімок високої роздільної здатності, зроблений 18.04.1962 р. Його можна знайти на вже згаданому сайті музею НТТУ «КПІ» (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Перший загальнодоступний супутниковий знімок Києва, зроблений 18.04.1962 р.

На знімку 1962 р. можна бачити, що ще не існувало таких великих житлових масивів, як Оболонь і Троєщина. Територія біля Дніпра на північ від північного залізничного напівкільця навесні 1962 р. була затопленою, адже тоді вона була звичайною заплавою Дніпра. На лівому березі основна забудова простягалася між Броварським проспектом і залізницею в бік Москви. Крім того, тоді вже існувала Дарницька промзона із селищем Нова Дарниця. У 1962 р. ще не було добре відомих нині водних об'єктів — озер Редькине (Міністерське), Алмазне, Вирлиця, Тягле, які нині належать до найбільших.

Територія Києва значно розширилася у другій половині 1960-х і в 1970-х роках, зокрема, у рамках нового генерального плану 1966 р. За цим планом передбачалося будівництво навколо Києва кільцевої дороги, що, як відомо, не реалізовано досі. Це був період, коли будівництво великих житлових масивів набуло найбільшого розмаху. Тоді збудували найбільший житловий масив Микільська Борщагівка з населенням понад 100 тис. осіб. Утім на водні об'єкти це будівництво практично не вплинуло. Іншою склалася ситуація з житловим масивом Березняки, який збудували в 1971—1976 рр. Цього разу основну частину ґрунту для підняття території взяли з русла Дніпра. Водночас було значно зменшено розміри наявного тут острова. Частину ґрунту вийняли також із оз. Тельбин (рис. 1.6).

Порівняння знімків, зроблених у 1962 і 1977 рр., показує, що протягом того часу розбудова Києва зачепила і чимало водних об'єктів. Одні водойми зникли, інші — виникли. Значні зміни, зокрема, відбулися при створенні на початку 1970-х років житлового масиву Оболонь. Територію під забудову поділили на кілька так званих карт, куди з використанням

Рис. 1.6. Супутниковий знімок Києва, зроблений 06.09.1977 р.

земснарядів подавали пульпу з Дніпра, прилеглих заток та озер. У результаті територія майбутнього житлового масиву була піднята на 4—5 м. Зрештою це зумовило виникнення озерної системи Опечень та оз. Вербне.

Протягом зазначеного 15-річного періоду помітні зміни відбулися і на Лівобережжі Дніпра, де виник Лісовий масив.

Уважний розгляд знімку, зробленого в 1977 р., дає змогу помітити дещо південніше Оболоні світлу смугу, що простяглась у широтному напрямку. Цією смугою стала нова магістраль, що з'єднала право- і лівобережну частини міста. Важливою складової цієї магістралі став Північний міст, уведений в дію 3 грудня 1976 р. Цікаво, що назву цього мосту кілька разів змінювали. Спочатку (ще до введення в дію) він мав назву Північний, потім — Дружби Народів і, зрештою, за кілька днів до відкриття — Московський. У 2018 р. міст набув первісної назви, хоч можливим було його назвати на честь Г.Б. Фукса, за проєктом якого в Києві звели не лише цей міст, а й мости Метро (1965 р.) і Південний (1990 р.).

Будівництво нової магістралі, що пов'язала обидва береги Дніпра, дало поштовх для появи нових житлових масивів у лівобережній частині Києва. На додаток до житлового масиву Воскресенка розпочалися роботи на масиві Райдужний, чому також передував намив території. Водночас роботи на Оболоні тривали. У 1978 р. виникло оз. Редькине (Міністерське; рис. 1.7).

Ще один великий масив, збудований із використанням річкового алювію, — Троєщина. Цікаво, що цей масив виник на місці колишнього с. Вигурівщина, яке лежало у напрямку на південний схід від с. Троєщина, що загалом збереглося. У зв'язку з цим інколи, насамперед в офіційних документах, цей масив називають Вигурівщина—Троєщина. Основні роботи з підготовки території під забудову виконали в 1981—1983 рр. Об'єм намитого ґрунту становив 17,5 млн м^3. Найбільше його вийняли з Десенки та її заток. Крім того, ґрунт було забрано з низинної території, що прилягала на сході. Це спричинило утворення оз. Алмазне, перші оз-

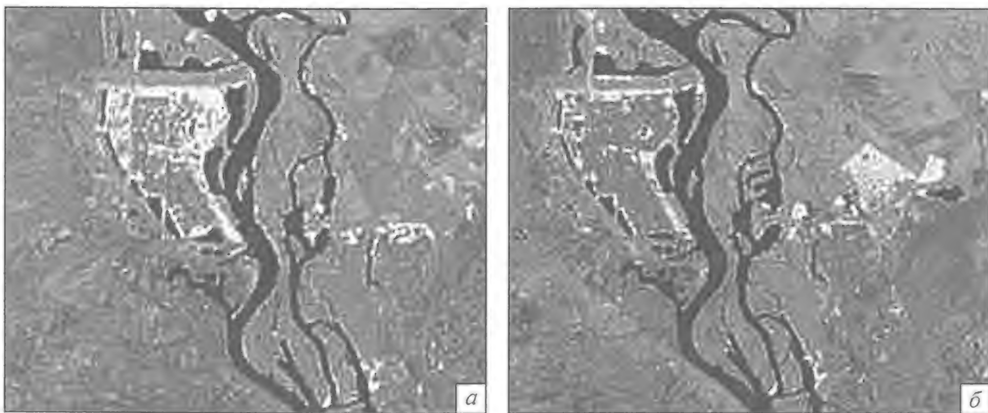

Рис. 1.7. Супутникові знімки Оболоні і прилеглої території:
а — 23.09.1979 р., *б* — 25.06.1983 р.

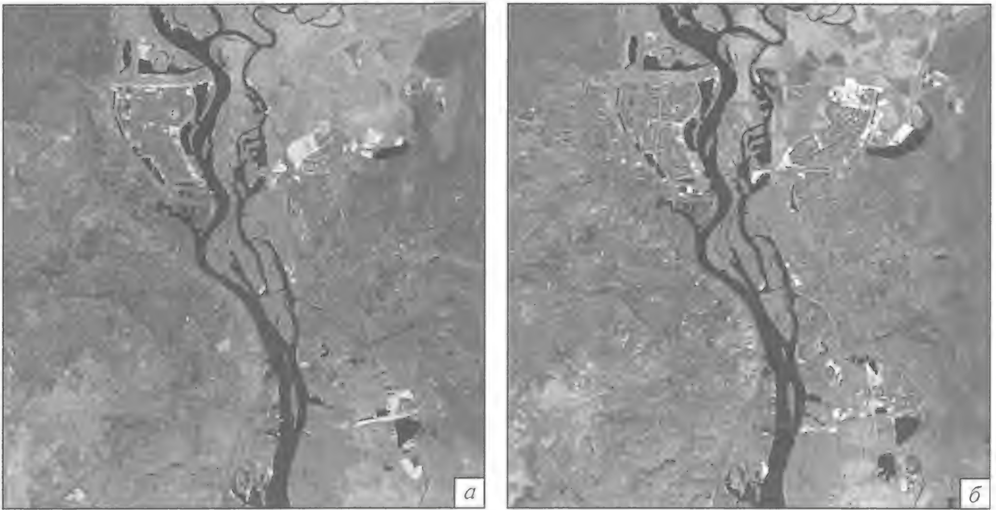

Рис. 1.8. Супутникові знімки території Києва: *а* — 25.08.1985 р., *б* — 10.10.1990 р.

наки якого з'явилися в 1982 р. Основна забудова Троєщини відбулася в 1985—1990 рр. Наприкінці цього періоду оз. Алмазне набуло рис, близьких до сучасних (рис. 1.8).

З невеликим часовим відставанням значні будівельні роботи почались у південно-східній частині Києва. У цьому разі ґрунт для намиву території переважно забирали з місцевих озер і заболочених ділянок. Це спричинило появу низки великих водойм, відмінних від попередніх. Так, у 1982 р. почало збільшуватися в розмірах оз. Вирлиця, на березі якого невдовзі з'явився сміттєспалювальний завод «Енергія». Озеро набуло рис, близьких до сучасних, у 1985 р. За кілька років у напрямках на південь і південний захід від оз. Вирлиця виникло кілька нових великих озер: 1988 р. — Сонячне, 1990 р. — Заплавне, 1991 р. — Небреж, 1994 р. — Мартишів.

Додамо, що на заваді реалізації генерального плану міста 1986 р., який передбачав ще більше розширення міста, стали дві важливі події, а саме Чорнобильська катастрофа в 1986 р. і розпад СРСР у 1991 р.

У 1990 р. виникла затока Доманя, ґрунт з якої використали для будівництва великої лікарні біля Троєщини. Утім лікарню так і не ввели в дію. У 1990-х роках на намитому ґрунті виросли житлові масиви Харківський, Позняки, Осокорки.

У 2001 р. у Києві розробили і в 2002 р. затвердили новий генеральний план міста на період до 2020 р. Відповідно до цього плану, значне будівництво здійснили біля вул. Ломоносова, проспекту Правди, а також на Позняках та Осокорках. Останнє будівництво, яке потребувало підвищення території, помітно вплинуло на наявні тут водні об'єкти (рис. 1.9).

З часом створення значних за розмірами житлових масивів у Києві припинилося. Це пов'язано з відсутністю великих вільних майданчиків

Рис. 1.9. Супутникові знімки південно-східної частини Києва:
а — 05.08.2001 р., *б* — 29.07.2010 р.

у межах міста. Водночас масовим явищем стало будівництво так званих житлових комплексів (ЖК), а також котеджних містечок. Одним із перших збудували котеджне містечко «Деснянське». Напередодні цього будівництва, а саме в 2004—2005 рр. було забрано ґрунт зі згаданої вище затоки Доманя, що зумовило збільшення її глибини. Ймовірно, нині в межах Києва це найглибша затока Дніпра — понад 25 м. Крім того, зробили став у самому містечку. У 2009—2010 рр. було намито ґрунт для котеджного містечка «Італійський квартал» на північному березі затоки Верблюд.

Більшість житлових комплексів складаються з кількох будинків. Їх будують повсюдно — навіть на щільно забудованому Печерську. Переважно це будівництво не впливає на водні об'єкти. Між тим близькість до водойм вважається престижною, і це підкреслюється в назвах житлових комплексів: «Паркові озера», «Озерні зорі», «Синьоозерний», «Патріотика на озерах» та ін.

З останніх важливих інфраструктурних проєктів, які зачіпають водні об'єкти Києва, має бути виділений Подільсько-Воскресенський мостовий перехід. За проєктом, мостовий перехід завдовжки 7,04 км має перетнути Гавань, основне русло Дніпра, Труханів острів, рукав Чорторий, оз. Русанівське, а також територію Русанівських садів. За цим лінія метрополітену, що є складовою проєкту, з наземної має стати підземною і далі бути прокладеною в бік Троєщини. Роботи зі спорудження Подільсько-Воскресенського мостового переходу розпочали наприкінці 2003 р. Спочатку на Трухановому острові звели два тимчасові мости через північну частину оз. Бабине. Тим самим було створено необхідні умови для руху техніки і підвезення будівельних матеріалів. Перші прогонові конструкції естакадної частини мостового переходу встановили в 2004 р. Улітку 2008 р. з використанням двох тимчасових опор збудували нижню

частину прогонової конструкції через основне русло. Фінансово-економічна криза, що розпочалася восени 2008 р., істотно вплинула на темпи будівництва мосту. Крім того, вона вплинула на інші сфери. Уповільнення будівництва мосту сталося також унаслідок аварії з плавучим краном, який використовували для монтажу мостових конструкцій, а саме арки. Кран, який транспортували у напрямку до берега, 18 листопада 2011 р. упав у Дніпро і вийшов з ладу. Чергове ускладнення будівництва мосту сталося в 2014 р., оскільки до внутрішніх чинників додався зовнішній — російська агресія проти України. Наприкінці 2020 р. стан будівництва мосту дає надію на швидке введення в дію лише його частини, що призначена для автомобільного транспорту.

На початку 2020 р. виникла чергова проблема, що зачепила не лише Київ, а й увесь світ. Зародившись у Китаї, поступово весь світ охопила пандемія короновірусу Covid-19. Для її мінімізації у Києві та всій Україні навесні 2020 р. було запроваджено карантин з низкою обмежувальних заходів, спрямованих на мінімізацію контактів між людьми. На певний час було призупинено роботу міського і міжміського транспорту, заборонено масові заходи. Згодом, попри послаблення карантину, звичне життя в місті не відновилося аж до початку 2021 р. Усе це не могло не позначитися на економічному житті столиці та всієї країни.

Можна додати, що 2020 р. був останнім у рамках чинного Генерального плану Києва. За новим Генеральним планом, який має бути ухва-

Рис. 1.10. Карта Києва із зазначенням адміністративних районів: 1 — Оболонський, 2 — Святошинський, 3 — Подільський, 4 — Шевченківський, 5 — Солом'янський, 6 — Печерський, 7 — Голосіївський, 8 — Деснянський, 9 — Дніпровський, 10 — Дарницький

лений на два наступні десятиліття, передбачено розширити межі міста, збудувати кілька важливих інфраструктурних об'єктів, зокрема два нові мостові переходи через Дніпро. Це будівництво має зачепити кілька водойм на річковій заплаві. Згідно з цим, планом передбачено розширення території та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Заплановано запровадити регулярне, раз на 5—10 років, очищення київських водойм. У плані передбачено благоустрій прибережних територій кількох водойм зі створенням на них пляжів або зон відпочинку. Проте на початок 2021 р. новий Генеральний план ще не затверджений — на заваді економічні та політичні чинники, а також суперечливість поглядів киян.

У 2020 р. в Україні відбулась адміністративна реформа, яка спричинила істотне зменшення кількості районів. Утім Києва вона не торкнулася. Нині в місті існує 10 адміністративних районів, створених ще в 2001 р.: 7 — у правобережній частині міста і 3 — у лівобережній. За своїм розташуванням їх назви є такими: Оболонський, Святошинський, Подільський, Шевченківський, Солом'янський, Печерський, Голосіївський, Деснянський, Дніпровський і Дарницький. Найбільшими є Голосіївський і Деснянський райони, найменшими — Печерський і Шевченківський (рис. 1.10).

Згадка про адміністративний поділ міста важлива, тому що в кожному з них кількість об'єктів істотно різниться. Відповідно, різною є й увага до цих об'єктів. Зрозуміло, що найбільша вона там, де водних об'єктів багато і вони є важливими елементами міського середовища. Імовірно, найпершим має бути згаданий Дарницький район, у межах якого не лише багато водойм, а й великих за розмірами. Такими є озера Вирлиця, Тягле, Небреж, Заплавне, Вітовець. Чимало водойм також у Голосіївському районі, але вони менші і, до того ж, переважно розташовані на околицях.

2. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО ВОДНІ ОБ'ЄКТИ

2.1. Вивченість

Місто Київ багате на водні об'єкти, кількість яких обраховується сотнями. Тож уже в далекому минулому цим об'єктам приділяли значну увагу. Свідченням цього є, зокрема, картографічні твори, багатьом з яких уже кількасот років.

До найстаріших картографічних зображень місцевості, які стосуються водних об'єктів, належить польська карта (план), датована 1640-ми роками. На ній річка, підписана як Dranica, бере початок біля м. Бровари, точніше — дещо північніше міста. Річку на карті показано доволі широкою, зокрема, через наявність на ній млинів [61]. Цю та багато інших карт Києва та його околиць можна знайти за посиланням: http://semiletov.org/kievograd/karty.html. Чимало карт Києва розміщено також на сайті Державного політехнічного музею при НТТУ «КПІ» (http://museum.kpi.ua/map).

Численні водні об'єкти показано на карті (або плані) полковника Івана Ушакова, що датована 1695 р.: Либідь із притокою Вершинка, Сирець, кілька ставків. Звісно, не обійдено увагою Дніпро з рукавом Почайна. Крім того, кілька водойм зображено на Подолі та на місці сучасного житлового масиву Оболонь.

У XVIII ст. карти стають точнішими і детальнішими. Особливо цінними щодо показу водних об'єктів видаються карти, датовані 1746, 1752 і 1799 рр. Оригінали цих карт зберігаються у Національній бібліотеці імені Володимира Вернадського. Осучаснення цих картографічних творів зі збереженням фактичних даних виконано у працях [20, 21, 57].

Із картографічних творів XIX ст. найінформативнішими щодо показу водних об'єктів, на думку автора, є карти 1850 і 1894 рр. Цінністю карти 1850 р., що укладена в масштабі 1 : 126 000 (в 1 дюймі — 3 версти), є охоплення нею не лише самого Києва, а й передмість, що нині належать до міської території. На цій карті зображено і підписано озера Синє, Лукове, Чернеч, Тельбин, Небреж, Помильне, Святище, Рибне та ін. На карті Києва та передмість 1894 р., яку видано в друкарні С.В. Кульженка, також показано чимало водних об'єктів: Коноплянка, Западинка, Курячий Брід, Сирець, Либідь, Клов, Кирилівський, Глибочицький, Скоморох. На деяких водотоках зображено і ставки.

З карт, укладених у першій половині XX ст., можна виділити карти 1902, 1914, 1918, 1930-х років, а також 1943 р.

Карта 1902 р., відома ще як карта Д. Таїрова, вирізняється гарними кольорами, невеликим, але цікавим текстовим супроводом, а також показом багатьох водних об'єктів. Важливим є також зображення тодішніх

меж Києва. На той час на півночі вони проходили по річках Горенка і Водиця, оз. Біле, на сході — по лівобережних рукавах Дніпра, на півдні — по Либеді, на північному заході — по р. Котурка. З водойм на карті показано і підписано озера Синяково, Синє, Велика Боровня, Шитецьке, Муравка, Старик, Глубоке, Лопух та ін. Крім того, показано ставки на річках Сирець, Котурка і Горенка.

Карта, укладена в 1914 р. за матеріалам вишукувань 1913—1914 рр., стосується передусім Дніпра і прилеглої до нього території. Масштаб цієї карти — 1 : 25 000. Особливості долини Дніпра, що є найвужчою біля центру Києва, зумовили те, що найбільше водойм зображено на його північній та південній околицях. Так, у межах сучасної Оболоні на карті позначено і підписано озера Улукове, Біле, Вовкуша, Хр. Вицунь, Братський старик, Кобилиця, Пробивиця, Чернеч, Окуневе. Між основним рукавом Дніпра і Десенкою показано і підписано озеро Глубоке, у лівобережній частині сучасного Києва — озера Бабине Топило, Неводне, Малинівка. У південній правобережній частині міста зображено і підписано озера Видубецьке і Тиличка, на правобережній — Тельбин, Ольхове, Коростишеве, Речка, Криничка, Питвинове, Зареваха, Біле. Наведений перелік показує, що більшості з цих озер уже немає: деякі засипано, деякі стали затоками Дніпра.

Особливістю карти 1918 р., що укладена за матеріалами топографічного знімання в 1897 р., є використання української мови. Цю карту можна вважати великомасштабною — її укладено в масштабі 1 : 21 000 (в 1 дюймі — 250 сажнів). На карті зображено чимало водних об'єктів — річок і водойм. Так, на карті добре показано оз. Рибне із зазначенням рівня води — 49,8 сажнів (106,2 м). З цієї карти можна довідатися, що свого часу р. Либідь впадала у Дніпро південніше, ніж нині (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Фрагмент карти 1897/1918 рр., на якій показано озера Бервенець, Пещерне, Чоловіче, Козаче

Окремої згадки потребує детальний топографічний план Києва масштабу 1 : 2 100 (в 1 дюймі — 25 сажнів), укладений за результатами знімання місцевості в 1923—1931 рр. Так, на одному з його аркушів добре показано існування трьох кар'єрних озер поряд з Юрковицьким яром.

Значної уваги заслуговує топографічна карта із серії, відомої як «карты Рабоче-крестьянской Красной армии» («РККА») 1930-х років, укладені в масштабі 1 : 25 000. Існують її окремі аркуші та «склеєний» варіант, на якому розміщується весь Київ з околицями. Карта характеризується великою детальністю, що визначило її часте згадування у книзі.

Цікавою видається і німецька карта 1943 р. у масштабі 1 : 25 000, фрагмент якої подано на рис. 1.4 (див. кольорову вклейку). На цій карті зображено і підписано озера Синє, Райдуга, Тельбин, Дарниця, Небреж, Тягле, Вирлиця. На карті бачимо, що останні три озера були істотно меншими, ніж нині.

Чимало інформації надають матеріали німецького аерофотознімання 26 вересня 1943 р. На аерофотознімках не лише можна бачити якими були водні об'єкти, а й те, яких не було зовсім. Зокрема на цих аерофотознімках видно, що раніше не існувало оз. Вербне. Зовсім інакше виглядали водойми на місці Почайни. Додамо, що на цих аерофотознімках добре «читається» рельєф місцевості, особливо яри. Так, дуже добре показано яким раніше був сумнозвісний Бабин яр.

По закінченні Другої світової війни і настанні так званої холодної війни загальнодоступні карти Києва та його околиць практично перестали бути картами. На цих творах з порушенням масштабу переважно зображено вулиці міста, а також маршрути громадського транспорту. Окремі території з розміщеними на них підприємствами зафарбовано.

Деякі позитивні зміни у картографічному зображенні Києва почались у роки так званої Перебудови — останніх років існування СРСР. Значно відкритішими стали карти в роки незалежності України. Своєю детальністю, зокрема, вирізняється топографічна карта Києва в масштабі 1 : 10 000, що побачила світ у 1999 р. Цінністю цієї карти є також показ на ній підземних колекторів, в яких нині тече більшість київських річок. За цією картою можна з'ясувати, що часто колектори оминають водойми, хоч і сполучені з ними. Не можна обійти увагою й картографічну продукцію ДНВП «Картографія», зокрема «Атлас Києва», де зображено і підписано численні водні об'єкти міста.

В останні десятиліття важливим джерелом даних стосовно водних об'єктів Києва стали супутникові знімки. До таких, що потрапили у відкритий доступ і мають високу роздільну якість, належать знімки від 18.04.1962 р., 02.08.1962 р. 25.08.1963 р., 25.12.1963 р., 11.07.1964 р., 23.09.1965 р. і 13.05.1968 р. Високу роздільну здатність мають також знімки 1970-х років, а саме датовані 06.09.1977 р. і 24.05.1979 р. Ці знімки розміщені на сайті згаданого вище Державного політехнічного музею при НТТУ «КПІ». Крім того, цей сайт містить результати кількох аерофотознімань Києва. Зручним є те, що зображення накладено на сучасну карту міста, що дає змогу швидко з'ясувати зміни, що відбулися.

Супутникові знімки є не лише надійним джерелом даних для встановлення гідрографічних особливостей тієї чи іншої водойми, а й дають змогу встановити те, якою була забудова Києва в минулому. Так, на знімку, що зроблений 18.04.1962 р., добре видно значну площу, яку вкривала тоді вода у південній частині Києва. На той час ще не було багатьох великих нині житлових масивів — Оболоні, Троєщини, Русанівки.

Значну увагу в цій праці приділено знімкам супутників Landsat, які з певною періодичністю запускаються у США з 1972 р. Роздільна здатність апаратури супутника Landsat 1 становила 80 м, інтервал між часом знімання однакових ділянок земної поверхні — 16 діб. Перше зображення території Києва цим супутником отримано 14.08.1973 р. Значно більшим у книзі є використання знімків супутників Landsat 4 і Landsat 5, запущених відповідно в 1982 і 1984 рр. Роздільна здатність встановленої на цих супутниках апаратури зменшилася до 30 м. Відповідно якість зображень стала помітно кращою. Останній супутник цієї серії, а саме Landsat 8, було запущено на початку 2013 р. Загальна кількість спектральних каналів, в яких виконується знімання, — 11. Роздільна здатність більшості каналів залишилася такою самою, як і в попередніх супутників, — 30 м, термальних (B10 і B11) — 100 м. Використання останніх дає змогу визначати температуру водної поверхні відносно великих водойм. За даними інших каналів можна аналізувати екологічний стан водойм, зокрема, ступінь «цвітіння» води. Важливо, що на один супутниковий знімок Landsat потрапляє вся територія Києва. Це дає змогу виконувати аналіз в однорідних умовах.

На додаток до цього, у книзі використано результати знімання земної / водної поверхні супутниками Sentinel-2. Перший з них було запущено в 2015 р., інший — у 2017 р. Роздільна здатність цих знімків становить 10 м, інтервал між часом знімання — 2—3 доби [15]. Разом з тим термального каналу в цих супутників немає. На жаль, поліпшення роздільної здатності зумовило те, що не вся територія Києва потрапляє на один знімок.

У книзі також широко використано результати супутникового знімання високої роздільної здатності (менше 1 м), розміщені на ресурсах Google.Earth і SAS.Planet. Зокрема, складовою ресурсу Google.Earth є лінійка часу наявних супутникових знімків. Хоч їх порівняно небагато, але вони дають змогу в деталях простежити зміни, що сталися в останні 10—15 років. Наявні знімки можуть бути доповненням до тих, що містяться на сайті музею НТТУ «КПІ».

Значну увагу водним об'єктам Києва приділено у краєзнавчій та науковій літературі. До фундаментальних видань належить книга Лаврентія Похилевича, видана в 1862 р. [72]. Вона містить детальний опис населених пунктів Київської губернії. У більшості випадків цей опис супроводжується згадкою якоїсь річки чи водойми. На жаль, у праці нічого не сказано про лівобережну частину Києва, що належала тоді до Чернігівської губернії.

Ще одним інформативним джерелом є книга «Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей» [83], датова-

на 1874 р. Цінністю цього видання є згадка величезної кількості водних об'єктів, насамперед як майнових меж землевласників у попередні століття.

З праць, що побачили світ наприкінці XIX ст. і в перші роки XX ст., вартими уваги є книги М.Ф. Берлинського [7], М.В. Закревського [42], М.М. Захарченка [43], М.І. Максимовича [63].

Серед дослідників першої половини XX ст., які приділили значну увагу водоймам міста, насамперед потребує згадки М.В. Шарлемань [91, 92]. Напевно, цього дослідника можна назвати першим науковцем, який значну увагу приділив київським водоймам. У доробку цього фахівця кількасот друкованих праць, зокрема монографічних. Додамо, що в біографії М.В. Шарлеманя було керівництво заповідником «Конча-Заспа», який існував на південній околиці Києва на початку XX ст.

Чимало публікацій, в яких значну увагу приділено київським водоймам, вийшло в останні десятиліття. У цьому разі передусім потребують згадки статті та монографічні видання працівників Інституту гідробіології НАН України, в яких висвітлено екологічний стан водойм, передусім наявна у них біота. Такими, зокрема, є праці С.В. Батог [5, 25, 26, 31], В.А. Жежері [24, 31, 38—40], П.Д. Клоченка [53, 54], П.М. Линника [24, 31, 35, 39, 40], В.І. Щербака [35, 100]. Близькі за спрямуванням є окремі праці фахівців Інституту водних проблем і меліорації НААН, насамперед С.А. Шевчука та його колег [14—17, 56, 94—97, 103]. Екологічний стан київських водойм перебував і продовжує перебувати в полі зору працівників Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України [2, 28, 90] та інших установ.

Різноманітні відомості про водойми Києва можна знайти у статтях і книгах С.М. Вакулишина [8, 9], Д.Я. Вортмана [19—21, 45, 57], В.В. Галайби [89], М.О. Рибакова [81], К.В. Степанця [86, 87, 98]. Крім того, значну увагу водним об'єктам Києва приділили О.Л. Анісімов [3], Д.В. Малаков, М.В. Кальницький [46], В.В. Ковалинський [55], В.М. Лисенко, О.С. Михайлик [98, 99], І.Ю. Парнікоза [45, 69], Л.А. Пономаренко [23, 71], П.В. Семілєтов, інші дослідники.

Нехай побіжно, але багато водойм, а головне об'єктів навколо них, згадано у фундаментальній праці «Звід пам'яток історії та культури України», а саме у трьох томах, присвячених Києву [44].

Різноманітна інформація, яка стосується змісту книги, міститься в електронних джерелах інформації, зокрема на сайтах установ і відомств. Крім того, вона поширюється окремими популяризаторами знань, групами ентузіастів, зокрема у мережі Facebook. Те саме стосується відеохостингу YouTube.

2.2. Дніпро, його рукави та затоки

Увага до Дніпра в цій книзі зумовлена тим, що з цією рікою пов'язана історія виникнення, розміри та екологічний стан великої кількості київських водойм, насамперед розташованих у лівобережній частині міс-

та. Опис міського життя в Києві, наведений у багатьох працях, свідчить про те, що воно було невіддільне від ріки.

Важливою особливістю Дніпра в межах Києва була і залишається його багаторукавність, а відповідно наявність великої кількості островів і півостровів. Крім головного рукава важливою була Десенка — лівобережний рукав Десни, що відокремлювався від цієї річки біля місця її впадіння в Дніпро. Ще одним важливим рукавом був Чорторий, який відокремлювався від основного рукава Дніпра дещо вище Подолу. Ці рукави утворювали два великі острови: північний — Муромець, південний — Труханів. Нижче злиття Десенки і Чорторию цей рукав ненабагато поступався головному, що тяжів до правого берега.

Можна висловити думку, що багаторукавність ріки сприяла і продовжує сприяти різноманіттю природи та багатству на рибу, але була перешкодою для судноплавства. У зв'язку з цим на Дніпрі здавна виконувалися різноманітні русловипрямні роботи. Значного масштабу вони набули в середині XIX ст., що було пов'язано з будівництвом у 1848—1853 рр. Ланцюгового мосту біля сучасного мосту Метро. Злиття двох великих рукавів безпосередньо перед мостом утворювало вихори, що супроводжувалося розмивом русла. У зв'язку з цим було закрито вхід у рукав Чорторий. Крім того, збудували дамбу на Десенці в місці її відокремлення від Десни. Відтак, два колишні великі острови Муромець і Трухагів фактично перетворилися на один великий. Проте ці назви залишилися. Територія північніше наявної вузькості, де існував Чорторий, має назву Муромець, південніше — Труханів. Подібно до цього північна частина лівобережного рукава Дніпра має назву Десенка, південна — Чорторий. Насправді, нині вони є єдиним цілим. Додамо, що в межах Муромця і Труханового острова є кілька заплавних озер (рис. 2.2).

Ще один великий острів на Дніпрі — Долобецький. Більшу частину історії Києва він знаходився за межами міста, яке поширилося на лівий берег лише на почату XX ст. Ще в середині XX ст. цей острів перетинала протока, поділяючи його на дві частини. Певної цілісності цей острів набув лише наприкінці 1960-х років, що засвідчують супутникові знімки того часу.

Нижче за течією лежить острів Венеціанський. Як уже зазначалося, багато років тому тут була заснована Печерська слобідка, яка згодом набула назву Передмостова слобідка. Спочатку селище було розташоване не на острові, а на лівому березі. Зрозуміло, що ніякої назви тоді острів не мав, адже його фактично не існувало. Так було до 1877 р., доки внаслідок великої повені не утворилася нова протока, що відрізала селище від решти суходолу. Водночас протока між цим і Долобецьким островами обміліла. Розвиток міста зумовив появу тут популярних закладів, до числа яких належав ресторан «Венеція». Від нього і походить назва острова. Зрештою, природні процеси, а також людська діяльність зумовили те, що в середині XX ст. Венеціанський острів набув вигляду, близького до сучасного. Детальніше про це можна дізнатися з результатів досліджень І.Ю. Парнікози, значна частина яких міститься в Інтернеті.

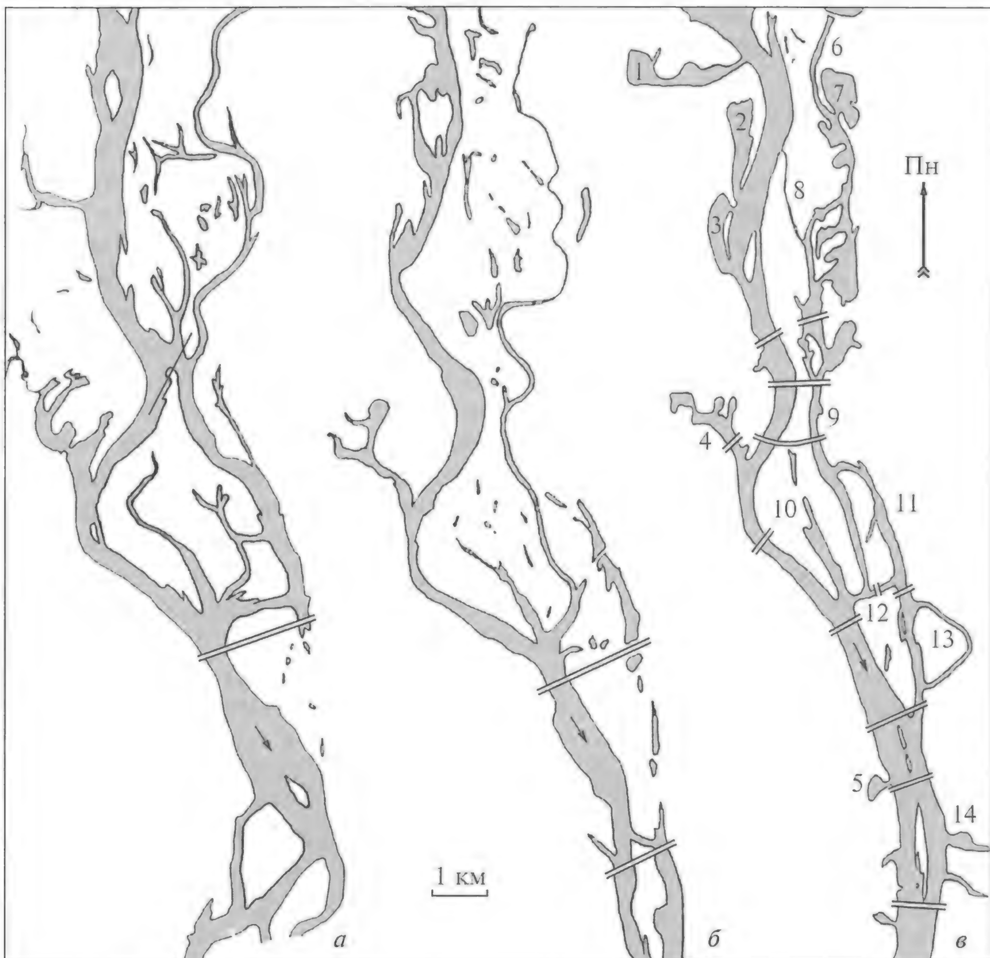

Рис. 2.2. Рукави, протоки і затоки Дніпра: *а* — 1860 р., *б* — у 1913—1914 рр., *в* — 2020 р.: 1—3 — затоки Верблюд, Собаче Гирло, Оболонь, 4 — Гавань, 5 — Видубицька затока, 6 — Десенка, 7 — затока Доманя, 8 — протока Бобрівня, 9 — Чорторий, 10 — Матвіївська затока, 11 — Русанівська протока, 12 — Венеціанська протока, 13 — Русанівський канал, 14 — затока Берківщина

Значного поширення на Дніпрі в межах Києва набув видобуток піску для будівельних цілей, згаданий у першому розділі. Ця діяльність спричинила появу кількох великих заток: Верблюд, Оболонь, Наталка. Водночас збільшилися розміри наявних заток. Так, у середині 1960-х років було збільшено довжину Матвіївської затоки — її подовжили в північному напрямку з метою проведення змагань із веслувального спорту на дистанції 2,0 км. Ґрунт, що був вибраний, використали для підвищення низинних ділянок Труханового острова. Крім того, на острові збудували кілька невеликих загат для мінімізації переливу води через нього під час високих повеней. Деякі з цих заходів добре розпізнаються на згаданих вище супутникових знімках, зокрема 1964, 1965 і 1968 рр.

Помітний вплив на Дніпро в межах Києва зумовило створення Київського і Канівського водосховищ. Наповнення останнього, яке сталося в середині 1970-х років, спричинило значне підвищення рівня води — насамперед у меженних умовах улітку. Він підвищився на 2—2,5 м. Як наслідок, помітно збільшилася ширина ріки. Те саме стосується розмірів заток — особливо у південній частині міста. З того часу планові риси Дніпра набули рис, близьких до теперішніх.

Регулярні спостереження за водним режимом Дніпра було започатковано в 1881 р. Нині гідрологічний пост розташований в Гідропарку (о-в Венеціанський) за 200 м нижче мосту Метро. Цей пост обладнаний самописцем рівня води, що дає змогу в деталях бачити внутрішньодобові коливання.

Увесь період спостережень, а відповідно, й наявні дані на гідрологічному посту, можна поділити на дві частини. Перша відповідає умовам, коли стік Дніпра був незарегульованим. Згадане вище створення Канівського водосховища спричинило порушення однозначної залежності між рівнями і витратами води. Тому виміри витрат припинили. І хоч даних щодо витрат уже немає, існує можливість їх встановлення за сумою витрат у створі Київської ГЕС і на гідрологічному посту Літки, що функціонує неподалік від гирла Десни. Протягом періоду 1881—2019 рр. середня витрата води Дніпра в межах Києва становить 1370 $м^3/с$. Найменша середньорічна витрата (600 $м^3/с$) була в 1921 р., найбільша (2490 $м^3/с$) — у 1970 р. Ще більшою є амплітуда зафіксованих мінімумів і максимумів. Найменша витрата води (93,0 $м^3/с$) спостерігалася 19.11.1921 р., найбільша (23100 $м^3/с$) — 02.05.1931 р.

Повінь 1931 р. призвела до затоплення значної частини міста, зокрема частини Подолу, селища на Трухановому острові, Передмостової слобідки та ін. Про значний підйом рівня води свідчать, зокрема, зроблені тоді фото. На одному із них зображено затоплену вул. Волоську з триповерховим будинком № 29, який стоїть у воді і який зберігся донині [10, 11]. Абсолютна висота місцевості біля цього будинку становить 97,6 м. Глибина води біля нього приблизно становила 0,6 м. Отже, рівень води тут дорівнював 98,2 м. Неподалік, на будинку по вул. Юрківській 34а, нанесено риску, що показує, до якого місця піднявся рівень води. Ця риска височить над рівнем земної поверхні на 1,6 м. Водночас абсолютний рівень води в місці сучасного розташування гідрологічного поста за 200 м нижче мосту Метро становив 97,64 м.

Інша велика повінь на Дніпрі сталася в 1970 р. Тоді вище Києва вже існувало Київське водосховище, що дало змогу трохи зменшити максимальний рівень води в місті — 96,71 м абс. [11]. Проте уникнути затоплень усе ж не вдалося. Зокрема, було затоплено Гідропарк — вода текла навіть у переході під станцією метро.

У 1970 р. спостереження за рівнем води в Дніпрі виконували також на посту ДВС (Дніпровська водопровідна станція), що був розташований у нижньому б'єфі Київської ГЕС, а також у с. Витачів, що нижче Києва. На піку повені падіння рівня води на верхній ділянці становило

6,6 см/км, на нижній — 6,1 см/км. За цими даними можна отримати, що рівень води біля сучасного житлового масиву Оболонь становив 97,4 м, біля Південного мосту — 96,4 м.

Наведені рівні можна порівняти з позначками місцевості. Характерна висота місцевості на Оболоні — 99—100 м над рівнем моря, на Нижніх садах — 94—95 м. Зрозуміло, що територія Нижніх садів під час повені 1970 р. була затоплена. Це, зокрема, стосується головної вулиці Центральна. Відповідно, наявні тут водойми разом з Дніпром були єдиним водним простором. Про це свідчать і спогади старожилів.

Остання велика повінь на Дніпрі, що також супроводжувалася затопленнями, сталася навесні 1979 р. Важливо, що в цей час уже існували і Київське, і Канівське водосховища. Отже, умови того року потенційно можуть повторитися в майбутньому. Максимальний рівень води на гідрологічному посту ДВС становив 96,56 м, на посту «Київ» — 95,39 м.

Уявлення про затоплення міста навесні 1979 р. можна отримати за знімком, зробленим супутником Landsat 2 від 24.04.1979 р. Хоча знімок зроблений дещо пізніше часу проходження піку повені (13.04.1979 р.), він добре відображає умови, що тоді склалися (рис. 2.3).

Середній рівень води 24.04.1979 р. на посту «Київ» становив 94,66 м, або на 73 см нижче максимуму. Отже, затоплення було істотно більшим, ніж це бачимо на знімку. Так, навесні 1979 р. був повністю затоплений острів Муромець, майже повністю — Труханів острів та острів Великий.

Рис. 2.3. Зображення Києва та його околиць на знімку супутника Landsat 2 від 24.04.1979 р.

Не оминуло затоплення Воскресенські, Русанівські та Нижні сади. На короткий час наявні там водні об'єкти з'єдналися з Дніпром. Навесні 1979 р. водою заповнилася й улоговина, де нині розміщується оз. Алмазне. Це вказує на велику ширину заплави у місці злиття Дніпра і Десни. Значним виявилося також затоплення південно-східних околиць міста, де нині розташовані житлові масиви Позняки та Харківський. Окремі невеликі озера, які існували тоді в цій частині міста, перетворилися на величезний водний простір.

На рис. 2.3 привертає увагу світла пляма посередині. Вона відповідає житловому масиву Оболонь, який у 1970-х роках почали будувати.

Протягом останніх десятиліть, за умов відсутності високих повеней, рівні і витрати води в Дніпрі значною мірою визначаються його зарегулюванням. Найнижчий рівень води в межах Києва спостерігається в березні внаслідок зимового спрацювання Канівського водосховища, найвищий — у травні наприкінці водопілля. Відмінність рівнів порівняно невелика — звичайно в межах 0,5 м. Приблизно таку саму амплітуду (0,5 м) мають і внутрішньодобові коливання рівня, спричинені нерівномірною роботою Київської ГЕС. Найвищий рівень спостерігається близько опівночі — невдовзі після припинення скидів у «години пік», найнижчий — рано-вранці після припинення скидів води в нічні години. Ці коливання відіграють важливу роль у водообміні заток Дніпра з його головним руслом. Крім того, це зачіпає й деякі озера, що мають гідравлічний зв'язок з рікою.

Багатством Дніпра в межах Києва є його піщані пляжі, які за площею більші, ніж у будь-якій європейській столиці. До найвідоміших і найбільш відвідуваних належать Центральний, Венеція, Молодіжний, Дитячий, Передмостова Слобідка, Золотий. Додамо, що в сучасному розумінні пляж — це не лише смуга піску на березі річки, а й належна інфраструктура, що включає наявність рятувального посту, кабінок для переодягання, медпункту, бювету води, туалету.

Цікаво, що незважаючи на багатство Києва на пляжі, історія відпочинку на них киян не така вже й тривала. У праці Ф. Ернста [50] зазначено, що київські пляжі вперше по-справжньому оцінили німецькі військові влітку 1918 р., коли Німеччина протягом короткого часу була союзником Української держави. Нині чимало пляжів є в затоках Дніпра, а також на ставках та озерах.

2.3. Малі річки

Річок у Києві дуже багато — значно більше, ніж уявляють пересічні кияни. Одним із чинників того, що більшість річок невідомі, є те, що вони течуть під землею. Це зроблено навмисно, адже річки у багатьох випадках ускладнювали міське життя. Ця діяльність розпочалася з центральної частини Києва ще наприкінці XIX ст. і переважно завершилася у 1970-х роках. Утім поодинокі випадки переведення річок у підземний стан продовжуються і нині.

Певна увага, приділена річкам, зумовлена тим, що з ними пов'язано існування великої кількості водойм — насамперед ставків. До таких річок передусім належать Либідь, Борщагівка (Нивка), Сирець, Котурка і Дарниця.

Либідь

Ця річка найвідоміша і до того ж найбільша серед малих річок міста. Вона згадана у багатьох історичних джерелах, вік яких сягає 900 років.

Перший картографічний твір, на якому показано Либідь, — згадана вище карта (план) Івана Ушакова 1695 р. Іншим старовинним картографічним твором, на якому доволі детально зображено р. Либідь, є карта, датована 1753 р. Її оновлена версія міститься у праці [21]. На цій карті крім самої Либеді показано кілька її приток, зокрема, р. Ореховатица, яку нині називають Оріхуватка. Ще однією притокою Либеді, на якій зображено кілька ставків, є Совка (рис. 2.4).

З часом ставків на Либеді ставало все менше, і зрештою вони зникли. Залишилися ставки лише на притоках, найбільше — на річках Совка та Оріхуватка. Певною мірою це сталося тому, що земля в межах міста ставала все ціннішою. Тож Либідь на значній довжині взяли в бетонні береги, частково сховали в підземні колектори. У природному стані залишилася порівняно невелика ділянка річки завдовжки близько 400 м біля Столичного шосе.

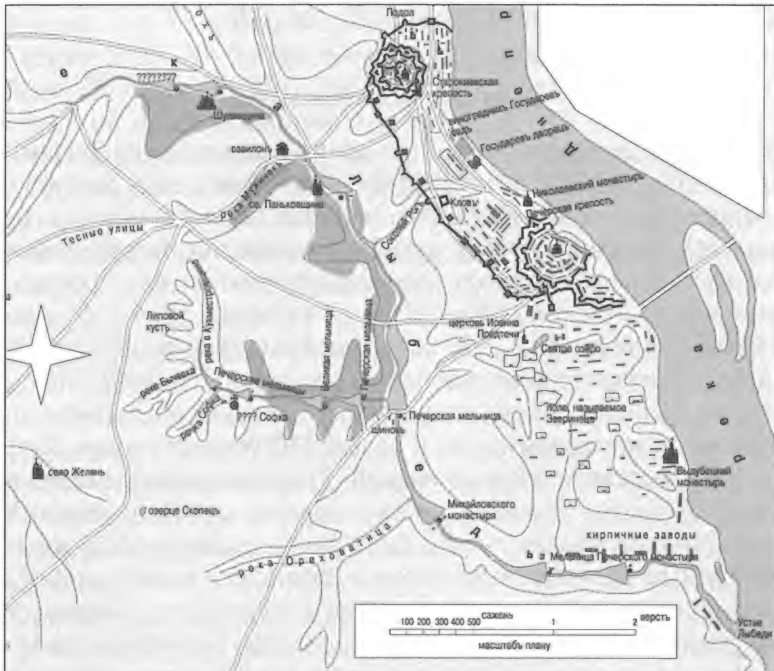

Рис. 2.4. Карта околиць Києва 1753 р. за [21]

Таблиця 2.1

Гідрохімічні показники в р. Либедь у створі біля вул. Федорова

Показник	18.04.2018	23.04.2018
Водневий показник (pH)	7,96	8,18
Азот нітритний	0,185	0,132
Азот нітратний, мг-N/дм^3	3,76	2,96
Азот амонійний, мг-N/дм^3	3,76	0,79
Фосфати, мг-Р/дм^3	0,315	0,212
Хімічне споживання кисню, мг-О/дм^3	142,5	44,6
Синтетичні поверхнево-активні речовини, мг/дм^3	0,05	0,04
Нафтопродукти, мг/дм^3	0,15	0,11

Згідно з дослідженнями [13], довжина Либеді становить 17,0 км, площа водозбору — 67,0 км^2, середня витрата в гирлі — 0,8—1,0 м^3/с. Найбільші притоки Либеді — Клов, Совка та Оріхуватка, на які припадає 10,3; 21,0 і 11,0 % загального стоку.

Якість води у Либеді невисока. У 2018 р. автором двічі (18 і 23 квітня 2018 р.) було відібрано проби у створі біля вул. Федорова та передано їх у лабораторію. Отримані результати наведено в табл. 2.1

Згідно з наведеними даними, в річковій воді значною є концентрація азоту нітратного та амонійного, а також нафтопродуктів. Детальніше про р. Либідь можна прочитати у працях [12, 86, 87].

Боршагівка (Нивка)

Перед тим як навести опис цієї річки, торкнемося питання її назви. Аналіз видання [83], що стосується майнових меж землеволодінь у XVII ст., свідчить про існування на західній околиці міста р. Борщовка (або Борщівка). На карті 1842 р. цю річку підписано Борщагівкою. Ґрунтовним джерелом, яке дає змогу «розставити крапки над "і"» щодо назви цієї річки, є книга Лаврентія Похилевича, видана в 1864 р. У ній автор на с. 17 дослівно написав таке: «По речке, начавшейся выше села Желань и именующейся Борщаговкою, расположено пять деревень, носящих название Борщаговок с привосокуплением имен монастырей, коим они принадлежали до присоединения в казну: Петропавловская, Софийская, Братская, Никольская и Михайловская. Первая пренадлежавшая петропавловскому бывшему греческому монастырю, есть последняя по течению речки. Эта небольшая речка, сопровождаемая плодородными лугами и небольшими возвышенностями, в древности называлась Желань, и под этим именем она часто упоминается в летописях. Борщаговкою же названа в последствии времени оттого, что по ней были расположены ближайшие к городу монастырские хутора, снабжавшие монахов огородными продуктами, для борща необходимыми».

Так само — Борщагівкою — названо річку, що бере початок за с. Жиляни, у старовинній праці [65]. Згадано і її притоку — Дніприк.

Наведений опис показує, що всі перелічені села розташовані уздовж річки, яка раніше мала назву Борщагівка, а ще раніше — Желань. Змінилася і назва с. Желань — тепер це добре всім відомі Жуляни — селище, поряд з яким функціонує міжнародний аеропорт «Київ» імені Ігоря Сікорського.

Назви Борщагівка щодо річки на західній околиці міста притримуються такі відомі києвознавці, як С.М. Вакулишин [8, 9], М.О. Рибаков [81] та ін. Зокрема у книзі [81] на с. 83 дослівно написано: «У давнину біля Теремків починалася річка Желань, або Борщагівка, яка текла на північний захід від села Желань (Жуляни), вона перетинала Брест-Литовське шосе і, разом із своєю правою притокою — річкою Нивкою, впадала в р. Ірпінь».

Додамо, що назва Борщагівка є на карті у праці [57], в якій сказано, що в минулому на цій річці було кілька млинів.

Нині в Жулянах та інших селищах, розташованих нижче за течією, продовжують займатися городництвом, як це було в середині XIX ст. за часів Л. Похилевича.

В останні два десятиліття на берегах річки спостерігається цікаве явище — значне поширення адвентивної рослини, злісного бур'яну борщівника Мантегацці. Серед трав'яних рослин його виділяють гігантські розміри, зокрема, висота, що може перевищувати 4 м. Чомусь береги Борщагівки привабили цю рослину найбільше. Деяким поясненням може бути те, що на заході України борщівника більше, ніж на сході.

На зламі XIX—XX ст. назва р. Борщагівка почала змінюватися. На топографічній карті «РККА» 1930-х років річку вже підписано Нивкою, і з того часу ця назва стала панівною.

Річка Борщагівка (Нивка) має кілька витоків біля Одеської площі. На нашу думку, головний витік розміщений біля перехрестя просп. Заболотного і вул. Івана Сірка. Колектор, що бере тут початок, дренує територію житлового масиву Теремки І. Ця територія не лише доволі велика, а й переважно заасфальтована. З такої території стік води більший, ніж з території поля чи парку. Оминувши зі сходу Одеську площу, струмок, що тече в колекторі, приймає з правого боку притоку, яка бере початок на території Національного експоцентру України. Цю притоку у відкритому стані можна побачити на схід від проспекту Заболотного. Далі Борщагівка (Нивка) перетинає у підземному стані територію іподрому та оминає з північного сходу житловий масив Теремки II, де поряд з річкою створено три ставки. За ними вже в межах селища Жуляни можна побачити річку, що витікає з двох бетонних труб діаметром 2 м. У межах селища річка тече у відкритому стані. Колись на цій ділянці було кілька ставків, але нині залишився один-єдиний. На західній околиці Жулян річку перерізає насип залізниці, в якому для неї влаштовано водопропуск. Далі Борщагівка (Нивка) ще трохи тече на денній поверхні, але потім знову опиняється в колекторі, який розкривається за Кільце-

вою дорогою за межами Києва. Тут також створено кілька ставків. Біля автошляху на Житомир знову починається міська територія, у межах якої створено Святошинський став. За цим на річці і поряд з нею є ще кілька штучних водойм, які належать риборозпліднику «Нивки». Зрештою, за межами Києва річка впадає в Ірпінь.

Сирець

Річка Сирець тече в західній частині Києва переважно з південного заходу на північний схід — у напрямку Дніпра. У минулому річку широко використовували в господарській сфері. На плані Ушакова 1695 р. на річці показано дев'ять млинів. Зрозуміло, що їх існування потребувало створення перепаду рівня води, а відповідно, й ставків. Ці ставки, зокрема, добре зображено на картах 1842, 1894 рр. та ін. (рис. 2.5).

Поступово млини демонтували, але численні ставки продовжували існувати. Деякі збереглися донині.

Сирець має кілька витоків. Найвіддаленішим від гирла є той, що розташований між станціями метро «Нивки» і «Святошин», точніше — за кількасот метрів південніше. Тут на Т-подібному перехресті між вул. Чистяківська та однойменним провулком сходяться в один два неве-

Рис. 2.5. Фрагмент карти 1894 р., на якій показано р. Сирець і ставки на ній

ликі колектори. Далі колектор тягнеться у північному напрямку — до проспекту Перемоги, а потім під ним самим у напрямку станції метро «Нивки». Неподалік від вул. Чистяківська знаходиться інший витік Сирця. Його слід шукати біля залізниці між платформами «Борщагівка» і «Рубежівський», приблизно за 1 км від першої. Існує й третій витік, згаданий у книзі Кирила Степанця [87]. Цей витік можна побачити на території школи № 73 біля будинку за адресою вул. Гончарова, 21. З бетонної труби діаметром 600 мм тут витікає невеличкий струмок. Далі він простежується у західному напрямку — до ставка в дубовому гайку. На цьому ставку є водоскид, яким вода тече під вул. Щербаківського (у минулому Щербакова).

Поблизу залізничної платформи «Рубежівський», точніше на південний захід від неї, один із струмків, що тече уздовж залізниці, впадає в основне русло Сирця, сховане в колекторі. Проминувши цю платформу, річка опиняється по інший бік залізниці — на схід від неї. Одразу за цим місцем Сирець на кількасот метрів знову ховається під землю.

За кілька десятків метрів за вул. Стеценка р. Сирець приймає свою притоку Кам'янку. Біля місця їх злиття створено два ставки. Наступна помітна притока р. Сирець — Брід (Рогостинка, Рогостянка). Значна частина цієї річки тече в Рогозовому яру. Нижню частину яру перетинає залізниця, у насипі якої зроблено водопропускну споруду, поперечний переріз якого нагадує велике яйце.

Нижче за течією над р. Сирець пролягає одна з найважливіших київських вулиць — Кирилівська. Далі річка продовжує свій шлях під землею у північно-східному напрямку. Перед вул. Богатирською Сирець з'являється на поверхні, а потім у прямокутному колекторі тече під нею. За 200 м річка впадає в озерну систему Опечень. Ширина русла в гирлі становить близько 7 м, значно меншою є глибина — лише 0,1 м. Місце впадіння в озеро має координати: 50°29′55″ пн. ш. і 30°29′30″ сх. д. Довжина р. Сирець від згаданого вище перехрестя Чистяківської вулиці та однойменного провулку до місця впадіння в оз. Опечень становить 9,5 км.

Зазначимо, що озерна система Опечень проточна. Місце, де вода з цієї озерної системи потрапляє у Дніпро, розташоване в затоці Вовкувата трохи південніше Північного мосту. Географічні координати бетонної споруди: 50°29′10″ пн. ш. і 30°31′48″ сх. д.

Дарниця

Дарниця — найбільша річка лівобережної частини Києва. Ще однією її особливістю є те, що ця річка зазнала чи не найбільших у місті перетворень — спрямлення, забруднення, засмічення, закриття у підземний стан тощо.

Як і в багатьох інших випадках, розібратися в питанні розміщення витоку Дарниці допомагають карти: і не стільки сучасні, як старовинні. До таких картографічних джерел належить згаданий вище старовинний польський план, де р. Дарниця, що підписана як Dranica, бере початок біля

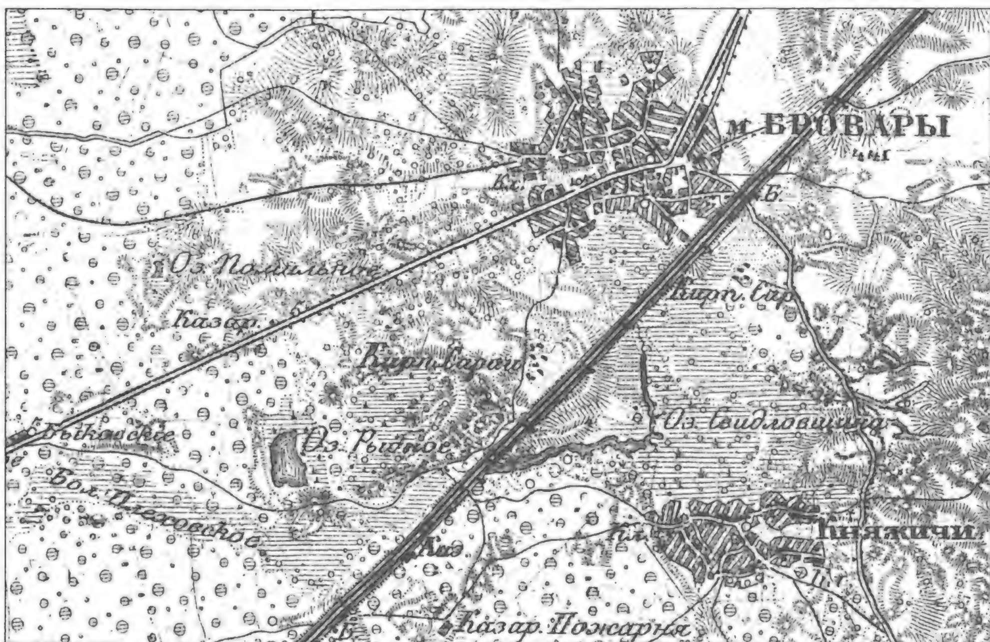

Рис. 2.6. Фрагмент карти 1915 р., на якому показано верхню течію р. Дарниця

м. Бровари, а можливо, навіть в його межах [61]. Річку на плані показано доволі широкою, зокрема, через наявність на ній гребель і ставків.

Уточнити розташування верхів'я Дарниці дає змогу так звана триверстна карта 1915 р., на якій між Броварами і Княжичами зображено озеро Свидловщина. Його форма показує, що витік річки тяжіє до Броварів (рис. 2.6).

Річка Дарниця добре «читається» на топографічній карті «РККА» 1930-х років, що укладена в масштабі 1 : 25 000. Разом з тим назву річки тут не позначено. Натомість південніше автошляху між Києвом і Броварами показано водотік, який послідовно тече через урочища Мостище, Пляхове і Ліски. Поряд з ним зображено озера Рибне і Дарницьке.

Місце витоку Дарниці допомагають знайти супутникові знімки, а також сучасні карти. На них привертають увагу два осушувані масиви біля м. Бровари: один — західніше від залізниці, інший — на схід від неї. Не можна обійти увагою і наявність у Броварах кількох озер, а особливо місцини, що має назву Оболонь. Так звичайно називають низинну територію.

У м. Бровари біля будинку по вул. Київська, 125 можна побачити струмок, що біжить із півночі. Цей струмок біжить також біля будинку по вул. Благодатна, 141. Зрештою, пошук струмка приводить до уже згаданої Оболоні, у західній частині якої існує видовжений став. Цей струмок, що починається зі ставка, дехто зі старожилів називає Русава. Після його перетину вул. Київська він простежується на великому осушуваному масиві у південно-західній частині міста. Тут є кілька меліоративних

каналів, якими відводять воду у південному напрямку. Зібрана вода тече під залізницею у трубі діаметром 1,5 м. Біля так званої Ялинківської розв'язки цей струмок з'єднується з іншим, що бере початок біля залізничної платформи Княжичі. За автошляхом, що оминає м. Бровари з півдня та сходу, у цей струмок впадає інший, що бере початок у східній частині с. Княжичі. За цим водотік вдруге перетинається залізницею. На деяких картах його підписано як струмок Пляховий. За 5 км він впадає в оз. Берізка. Щоправда, останніми роками внаслідок кліматичних змін це відбувається не завжди, адже часто струмок пересихає.

Витік з оз. Берізка знаходиться в його північно-західній частині. Тут влаштовано бетонне русло, яке за кілька десятків метрів розгалужується на два. Водотік, що відхиляється в лівий бік, має назву р. Дарниця, правий водотік — Північнодарницький меліоративний канал. Це означає, що одна й та сама річка в різних частинах своєї течії має різні назви: у верхів'ї — Русава, у середній течії — Пляховий, у нижній — Дарниця.

Далі р. Дарниця тече в напрямку до автомобільної розв'язки над Броварським проспектом. У цьому місці русло круто завертає у південному напрямку. Далі річка тече між залізничною станцією «Київ-Ліски» та територію вже непрацюючого заводу «Радикал». Перед залізницею, що обслуговує місцеві промислові підприємства, р. Дарниця опиняється під землею і в такий спосіб перетинає велику за розмірами промзону, де найвідомішим підприємством є Дарницька ТЕЦ. До слова, це єдина київська ТЕЦ, що використовує вугілля.

На денній поверхні р. Дарниця з'являється після її перетину Харківським шосе. Приблизно за 250 м вона опиняється під залізницею і далі тече паралельно їй у напрямку Дніпра. Біля проспекту Петра Григоренка вигляд річки стає помітно іншим, ніж біля Харківського шосе. Більшою стає витрата води, а її прозорість меншою. Це зумовлено відведенням у р. Дарниця забрудненої води із золовідвалу Дарницької ТЕЦ (оз. Гарячка).

Біля залізничної станції «Лівий берег» р. Дарниця впадає в оз. Нижній Тельбин, а потім — у Дніпро. Довжина Дарниці, виміряна за космічними знімками, становить 21,3 км, зокрема, довжина ділянки нижче оз. Берізка — 9,7 км.

Раніше нижня течія Дарниці була істотно іншою, ніж нині. На це, зокрема, вказують результати аерофотознімання 26 вересня 1943 р. На той час р. Дарниця впадала у південну частину оз. Тельбин, яку в 1869 р. перед будівництвом залізничного мосту через Дніпро відокремили від основної частини озера насипом Курсько-Київської залізниці. Далі р. Дарниця повертала на південь і впадала в оз. Жандарка, яке знаходилось майже там, де й нині. Річку, що витікала з озера і поділяла надвоє с. Позняки, у минулому називали Позняківкою. На цю назву можна натрапити при описі земельних володінь Києво-Братського монастиря, до якого входило згадане село. У виданні [83], в якому йдеться про земельні межі монастиря, на с. 112—113 зустрічаються слова: «От Телячева речкою Позняковкою до моста на Тербин речке да в речку Дар-

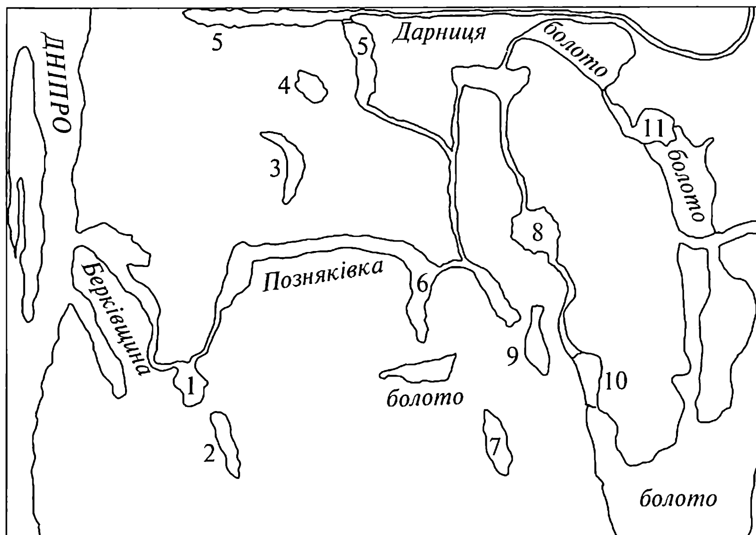

Рис. 2.7. Розташування річок і водойм, згідно з [70]: 1—11 — озера Піщане, Біле, Пастовник, Солоне, Нижній Тельбин, Жандарка, Ковтуб, Васильківська Прірва, Наумка, Тильниця, Убідь

ница». Назва Позняківка трапляється також у книзі М.І. Покотила [70] (рис. 2.7).

Істотні зміни гідрографічної мережі на водозборі Дарниці відбулися на початку 1950-х років і були пов'язані з будівництвом Дарницької промзони, до складу якої входило кілька екологічно-небезпечних підприємств: заводи «Радикал», «Хімволокно», Дарницький шовковий комбінат, Дарницької ТЕЦ та ін. Відведення у р. Дарниця стічних вод зі згаданих підприємств спричинювало її істотне забруднення. Тому у 1951 р. для річки створили новий шлях — уздовж залізниці. Наступного року для зменшення забруднення водойм у с. Позняки південніше цього шляху звели дамбу, яка добре розпізнається на супутниковому знімку 1968 р. Проте періодично забруднена вода з р. Дарниця усе ж переливалася через дамбу, спричинюючи забруднення водойм у с. Позняки.

Ще більшими стали зміни у зв'язку з будівництвом житлового масиву Позняки. Більша частина території колишнього села була піднята на 5—6 м, а подекуди і більше. Проте у вузькій затоці в західній частині оз. Жандарка проглядається колишнє русло Дарниці. На деяких картах цю видовжену затоку підписано струмком Дарниця.

Згаданий вище Північнодарницький меліоративний канал від оз. Берізка тягнеться у північно-західному напрямку до Броварського проспекту. Тут для цього штучного водотоку влаштовано бетонну трубу діаметром 1,5 м. Щоправда, води в ній, як правило, немає. Після перетину проспектом канал перетворюється на колектор. Знову канал можна побачити за 400—600 м на схід від вул. Братиславської, проте біля вул. Крайньої він знову перетворюється на колектор. Цей колектор спрямо-

вано в Десенку, точніше — в Русанівську затоку. Поперечний переріз у гирлі перевищує 10 м². Розкривається колектор за 800 м південніше просп. Романа Шухевича (колиш. назва — проспект Генерала Ватутіна).

Свого часу в кінцевій частині Північнодарницького меліоративного каналу було збудовано очисні споруди. Нині вони існують, але не функціонують.

Згаданий канал має ліву притоку, на якій створено ставок у північній частині парку «Перемога».

З певною періодичністю КП «Плесо» розчищує р. Дарниця та Північнодарницький меліоративний канал, але це не може істотно поліпшити їх стан. На заваді — невеликі похили, а відтак і невелика швидкість, за якої річкові наноси осідають у руслі. Крім того, відбуваються заростання та засмічення цих водотоків.

Котурка і Горенка

Річка Котурка та її права притока Горенка течуть у північно-західній частині Києва, з обох боків охоплюючи селище Пуща-Водиця.

У назвах цих річок часто трапляється плутанина. Інколи Котурку називають Горенкою, а Горенку — Котуркою. По-різному називають і річку, що утворюється після їх злиття. Про справжнє розташування річки та її істинну назву можна довідатися зі змісту грамоти польського короля Сигізмунда I, виданої у 1523 р. У цій грамоті, в якій йдеться про межі Межигірського монастиря, записано: «тою речкою Котором на низ ко Ирпеню» [83]. Сумнівним є те, щоб у документі, який встановлює межі володінь (та ще й монастиря), було зроблено помилку. Потім ця межа по Котору до Ірпеня згадується ще в кількох межових документах і краєзнавчих працях [72]. Про значущість Котурки свідчить також топонім Котурська Пуша [81].

Котурку і Горенку показано на багатьох картах Києва, зокрема старих. Такою, зокрема, є карта 1746 р., реконструкцію якої здійснив Д.Я. Вортман [20]. На цій карті на річці зображено шість ставків та ще один на її правій притоці (рис. 2.8).

На карті 1911 р. річку, що утворюється після їх злиття, також підписано Котуркою. На більшості сучасних карт річку, що утворюється після злиття, підписано як Горенка. Ймовірно, головним чинником зміни назви стала близькість с. Горенка, яке й популяризувало таку назву для річки. Важливим є й те, що для обох річок у минулому були властиві доволі значні похили місцевості. Це й стало одним із чинників того, що на обох річках у далекому минулому було створено ставки. Додамо, що й с. Горенка раніше мало дещо іншу назву — Горянка. Те саме стосується й річки. Зокрема такі назви подано на карті «РККА».

На нашу думку, р. Котурка є дещо більшою за довжиною і водністю, ніж Горенка. Точно вказати, де бере початок ця річка, проблематично. З використанням деяких карт можна з'ясувати, що координати витоку такі: 50°30′04″ пн. ш. і 30°22′15″ сх. д. Проте ні тут, ні поряд річку не

Рис. 2.8. Фрагмент карти 1746 р. (реконструкція Д.Я. Вортмана [20]), на якій показано р. Котурку

знайти. Звичайно води немає і у водопропускній споруді на автошляху, що веде до Пуща-Водиці. Вода з'являється за кількасот метрів.

Опис р. Котурка не буде повним без р. Горенка. На цій річці своїми розмірами виділяється Сапсаїв став. Прилегла до нього територія належить Державному управлінню справами. Раніше тут функціонував санаторно-курортний комплекс «Пуща-Озерна».

2.4. Водойми

За походженням київські водойми найчастіше поділяють на ставки та озера. Ставками вважають невеликі штучні водойми, озерами — природні. Принаймні це слідує з Водного кодексу України. Насправді провести чітку грань буває складно — передусім в умовах міста. Зокрема, в Києві існує велика кількість водойм природного походження, що докорінно змінені внаслідок людської діяльності. В англомовній версії Вікіпедії зазначено, що головною відмінністю ставків та озер є не походження, а розміри. Зазначено, що ставки є меншими за озера. Близьким за змістом є тлумачення в польськомовній версії, де сказано про те, що озера є глибшими за ставки — сонячне світло їх дна не досягає. Отже, ставками звичайно називають невеличкі водойми штучного походження, озерами — більші, природного. Додамо, що часто наявні погляди не завжди відповідають нормованим і науковим. Водойма, названа озером,

сприймається як більша і важливіша. Хай там як, але водойм, які в Києві називають озерами, більше, ніж ставків.

Важливо, що водний режим у водоймах істотно інший, ніж у річках. Головна відмінність полягає в уповільненому водообміні. Особливо це стосується умов, коли водойми непроточні. У такому разі їх екологічний стан стає уразливим до природних коливань, а також антропогенного впливу.

Важливий природний чинник, що впливає на водойми, — коливання температури повітря і води. Підвищення температури насамперед стосується поверхневого шару, що, у свою чергу, через зменшення густини води призводить до уповільнення водообміну та утворення дефіциту кисню біля дна. За цих обставин можлива загибель водних організмів, накопичення їх решток, що також часто погіршує екологічний стан водойм. До цього можна додати ще й замулення водойм. Не менш важливим у багатьох випадках є антропогенний чинник, зокрема забруднення і засмічення. Тож автору видається доречним навести назву однієї з книжок, що українською мовою має назву «Вмираючі озера» [88].

Кількість водойм у Києві дуже велика. Точно визначити цю кількість неможливо, принаймні тому, що деякі з них дуже маленькі. До того ж деякі водойми періодично з'являються і зникають унаслідок природних чинників. Чимало водойм розташовані на приватній території або з обмеженим доступом.

Імовірно, першим документом, в якому зроблено спробу навести лад щодо кількості та розміщення водних об'єктів, стало розпорядження Київської міської державної адміністрації № 111 від 04.02.2009 р. «Про передачу на баланс та закріплення за КП «Плесо» водних об'єктів та оформлення земель водного фонду м. Києва». У цьому документі наведено перелік 417 водних об'єктів. За назвою адміністративних районів їх кількість така: Голосіївський — 111, Дарницький — 67, Деснянський — 28, Дніпровський — 53, Оболонський — 48, Печерський — 9, Подільський — 20, Святошинський — 28, Солом'янський — 27, Шевченківський — 26. У зазначеному документі виконано поділ водних об'єктів на групи: малі річки, затоки, канали, струмки, озера, джерела, ставки, штучні водойми.

У додатку до розпорядження значна частина (понад 170) водних об'єктів згадана без назви. Здебільшого приблизним є опис їх розміщення. Це позначилося на втіленні в життя вказаного розпорядження. Фактично його не виконано. Значною мірою це сталося ще й тому, що передача водних об'єктів з балансу на баланс має відбуватися за певною процедурою, в якій задіяний попередній балансоутримувач. Зрештою кількість об'єктів, що потрапили на баланс КП «Плесо», становить менше чверті, ніж у розпорядженні.

Зазначимо, що назва водойм становить собою певний комерційний інтерес. Відповідно до розпорядження Київської міської державної адміністрації № 39 від 15.01.1996 р., затверджено перелік назв водних об'єктів, використання яких у комерційних цілях підлягає сплаті.

Першим за абеткою у цьому переліку є «Бобровня озеро». Зауважимо, що, відповідно до норм українського правопису, мало би бути Бобрівня. Крім того, водний об'єкт з такою назвою хоч й існує, але це не озеро, а протока між основним руслом Дніпра і Десенки. Ось ще кілька назв водойм у затвердженому переліку відповідно до їх фактичного запису у згаданому розпорядженні: Вирлиця, Гнилуша, Єрик озеро, Козине болото, Лукове озеро, Надове озеро, Опечень, Радунка (Райдуга), Тельбін озеро.

Найбільші та найважливіші водойми Києва показано на рис. 2.9 (див. кольорову вклейку).

2.5. Рослинний і тваринний світ

Рослинний і тваринний світ київських водойм багатий, і невипадково, що він перебував і продовжує перебувати у полі зору багатьох дослідників [2, 4, 18, 22, 28, 31, 33, 36, 38, 53, 54, 76, 77, 79, 82, 90—92, 100].

У цій книзі основну увагу приділено судинним рослинам, які є невід'ємною складовою будь-якої водойми. Ці рослини мають доволі значні розміри, тому їх ще називають водними макрофітами.

Залежно від того, де саме поширені ці рослини, їх поділяють на кілька екологічних груп. Найзагальнішим є поділ на повітряно-водні та справжні водні рослини. Повітряно-водні рослини частково перебувають під водою, частково (причому значною мірою) над водою. Водні рослини звичайно поділяють на три групи: вільноплаваючі на поверхні води, вільноплаваючі у товщі води та прикріплені.

Найпоширеніші на берегах і мілководдях київських водойм — очерет звичайний, рогіз вузько- та широколистий. Усі ці види мають найбільшу біомасу та істотно впливають на поширення інших видів. Рідше на берегах і мілководдях трапляються лепешняк великий, куга озерна (комиш озерний), сусак зонтичний (або звичайний), стрілиця звичайна (стрілолист звичайний), омег водяний, їжача голівка.

Найпоширенішими видами справжніх водних рослин, а саме плаваючих на поверхні, є ряска мала і жабурник звичайний. Де-не-де трапляється сальвінія плаваюча.

До поширених неприкріплених видів у київських водоймах належить кушир занурений і пухирник звичайний. Рідше трапляється елодея канадська — адвентивний вид, що спромігся перетнути Атлантичний океан.

До прикріплених рослин і водночас таких, що мають листки, що плавають на поверхні, належать глечики жовті. Менш поширене латаття біле. На деяких водоймах, зокрема на оз. Вербне, можна побачити і водяний горіх (інша назва — чилим). Утім у жодній водоймі автор не бачив таке, щоб ця рослина вкривала значну площу акваторії, подібно до того, як на окремих ділянках Київського чи Канівського водосховища.

До прикріплених рослин з листками в товщі води, що поширені в багатьох водоймах міста, належать рдесники — насамперед пронизанолистий. Крім того, часто спостерігаються рдесники кучерявий і гребін-

частий, а також водопериця колосиста. Зображення деяких з цих рослин показано на рис. 2.10 (див. кольорову вклейку).

Додамо, що поширення тих чи інших рослин певною мірою відображає їх екологічний стан, принаймні водообмін. Як зазначено у праці [67], такі види, як рдесник пронизанолистий, їжача голівка, сусак зонтичний, стрілиця звичайна, глечики жовті, куга озерна, можна вважати індикаторами реофільних умов, тобто умов з наявністю течії. Для водойм, що зазнають замулення, характерними видами можна вважати рогіз широколистий, ряску малу, рдесник гребінчастий, кушир занурений, водоперицю колосисту, пухирник звичайний. У праці [2] зазначено, що такий добре відомий вид, як латаття біле, властивий водоймам з чистою водою.

Наявність рослин істотно впливає на умови проживання водних і коловодних тварин: риб, земноводних, плазунів, птахів і ссавців.

Рибне різноманіття київських водойм звичайно небагате. Найчастіше трапляються вівсянка, карась, червонопірка, значно рідше окунь та щука. Щоправда, існують зариблені водойми і до того ж багатьма цінними видами (аж до осетрових включно). Це дає змогу на окремих водоймах (наприклад «Білі камені») організовувати навіть міжнародні спортивні змагання. Це означає, що загальна кількість видів у деяких водоймах може бути більша як 20.

Земноводні, зокрема жаби, — типові мешканці київських водойм, особливо зі слабким водообміном. Їх можна спостерігати практично всюди, хіба що за винятком технічних водойм і купалень.

Плазунів на київських водоймах небагато. Обмежене й видове різноманіття. Можна стверджувати лише про доволі значне поширення черепахи болотної та вужа водяного. Останнього, зокрема, багато на оз. Синякове, з якого, вважають, витікає р. Водиця. Що ж до черепахи, яку занесено до Червоної книги України, то, напевне, її найпростіше побачити на Голосіївських та Китаївських ставках. Кілька разів, але поряд з водоймами, автору траплялася веретінниця (або ж веретільниця).

Характерні мешканці київських водойм — качки. Значно менш поширені водяна курочка і лиска, ще менше — чапля.

Видове різноманіття ссавців невелике: лише кілька видів. До них належать ондатра, бобер, видра. Звичайно вони трапляються на водоймах, розташованих на околицях міста. Для бобра важлива наявність деревної рослинності на берегах. Порівняно з ондатрою це більш полохливий вид. Тому побачити його доволі складно. Між тим сліди його діяльності, а саме пошкоджені стовбури дерев, добре впадають в око. Це, зокрема, можна бачити на оз. Берізка, що в Гідропарку.

3. ВОДОЙМИ АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ КИЄВА

3.1. Голосіївський район

Голосіївський район найбільший за площею і найпівденніший у Києві. За даними, що розміщені на сайті районної державної адміністрації, площа району становить 156,36 км^2.

Рельєф району складний. Приблизно половина його території розташована на височині, а саме в межах Київського плато, інша частина — у долині Дніпра. Найвища точка біля житлового масиву Теремки I має висоту 188,1 м, найменша (близько 91,5 м) — відповідає рівню води у Дніпрі. У межах району виділяють кілька гір (Байкова, Лиса, Багринова), а також балок (Совська) та ярів (Мишоловський).

Голосіївський район належить до найзеленіших у місті. В його межах існує не лише кілька парків, а й доволі значних лісових масивів. Саме тут розташована основна частина НПП «Голосіївський», а також велика кількість інших об'єктів природно-заповідного фонду. Поміж них — ботанічний заказник загальнодержавного значення «Лісники», що є складовою НПП «Голосіївський». Окремо мають бути згадані заказники «Жуків острів» та «Острови Ольжин та Козачий».

Невипадково, що в районі велика кількість водних об'єктів. За їх кількістю Голосіївський район, ймовірно, поступається лише Дарницькому.

Особливості рельєфу району дають змогу виділити в ньому дві основні групи водойм: ставки на річках та озера на заплаві Дніпра. І тих, й інших нараховується кілька десятків. Зокрема, відомими є Оріхуватські, Голосіївські, Китаївські та Феофанівські ставки. Крім того, у межах району розташовані Нижні Совські ставки, а також ставки у Церковщині. Три ставки утворено у верхів'ї р. Борщагівка (Нивка) біля житлового масиву Теремки II.

Цікавою і складною є гідрографічна мережа в заплавній частині Дніпра. Тут існують озера Коник, Конча, Заспа, Бервенець, Чоловіче та ін. Чимало прилеглих водойм назви не мають. Великою мірою це пояснюється тим, що через через затоплюваність території вона залишається малозаселеною. Зазначимо, що створення Канівського водосховища вплинуло на цю частину Києва найбільше, оскільки вона не лише низинна, а й найближче розташована до Канівського гідровузла. Рівень води тут у літній період підвищився порівняно з природними умовами приблизно на 2,5 м. У південній частині заплави Дніпра, яка належить до Голосіївського району, знаходиться доволі велике оз. Шапарня, що належить до НПП «Голосіївський» (рис. 3.1).

З водойм, позначених на цій карті, звернімо увагу на озеро, що названо Північна Конча. Насправді озера з такою назвою немає. Це озеро

Рис. 3.1. Водойми в Голосіївському районі: 1 — Нижні Совські ставки, 2 — ставки на р. Борщагівка (Нивка), 3 — ставок на території Національного експоцентру, 4, 5 — Оріхуватські та Голосіївські ставки, 6 — оз. Лукрець, 7 — ставки у селищі Самбурки, 8 — Китаївські ставки, 9 — затоплені кар'єри біля селища Пирогове, 10 — Феофанівські ставки, 11 — ставки у Церковщині, 12, 13 — озера Миколайчик та Єрик, 14 — водойми Центру сімейної риболовлі «Білі камені», 15—18 — озера Коник, Чоловіче, Грузьке, Бервенець, 19 — став на р. Віта, 20—27 — озера Пещерне, Північна Конча, Відро, Конча, Заспа, Шапарня, Брюква, Ефірне

часто називають просто Кончею, хоч таку назву має значно більше озеро, розташоване південніше. Тому й пропонується така назва.

3.2. Дарницький район

Дарницький район — один із найбільших. За даними, що розміщені на сайті Дарницької районної держадміністрації, його площа становить 133,63 км², або майже шосту частину міської території. Північна межа району проходить залізницею, західна — фарватером Дніпра, інші (східна і південна) — відповідають межам міста.

Особливістю району є не лише невелика площа, а й розміщення значної його частини в межах заплави Дніпра, яка зрідка затоплюється. Важливо, що навіть коли цього немає, тут спостерігається високий рівень ґрунтових вод, що й визначає існування багатьох водойм. Багато з цих водойм належать до найбільших у місті. За їх площею Дарницький район випереджає всі інші. Район виділяється ще й заходами, які доводиться виконувати щодо водних об'єктів. Такими заходами є розчищення як самих озер, так і водопропускних труб між ними, експлуатація кількох насосних станцій та ін. Точно порахувати всі водойми в Дарницькому районі неможливо. Разом з тим кількісні дані щодо кількості водойм у районі все ж існують. За даними районної державної адміністрації, їх налічують 53. Крім того, є ще 14 водотоків, зокрема річок, струмків і каналів. Донині чимало з цих об'єктів не мають власної назви.

Переважна частина наявних водойм знаходиться в західній частині району в межах колишньої та частково збереженої заплави Дніпра. У розташуванні цих водойм можна виділити дві групи: на північ від проспекту Миколи Бажана і на південь від нього.

Територія у напрямку на північ від проспекту Миколи Бажана загалом забудована щільніше, ніж у напрямку на південь, і водойм тут порівняно небагато. Найбільшою за розмірами є група з трьох водойм (Прірва, Гарячка та Сонячне) у північній частині району. Щоправда, нині оз. Гарячка назвати водоймою можна лише умовно. З інших водойм потрібно виділити озера Нижній Тельбин, Корольок (Буревісник), Качине, Жандарка і Вулик. Крім того, біля оз. Качине є ще одне безіменне озеро по інший бік вул. Здолбунівська. Окремою групою озер, гідравлічно пов'язаних між собою, є Синятин, Срібний Кіл, Позняки і Лебедине. Так само окремою групою є три озера в парку «Партизанської слави». Отже, маємо 16 озер (рис. 3.2).

У південній частині Дарницького району озер не лише більше: важливо, що деякі з них великі. Найбільші за розмірами — озера Вирлиця, Мартишів, Небреж, Тягле, Заплавне і Вітовець. Крім того, в межах району знаходиться частина оз. Святище.

Наступну групу утворюють озера в межах Нижніх садів. Саме ця група є найчисленнішою, а відповідно й складною для підрахунків. У північній частині садового масиву знаходяться озера Підбірна, Зариваха, Яремине. Тут також існує кілька невеличких водойм без назви. У південній частині власну назву мають озера Стадне, Холодне і Боброве. Крім того, тут можна нарахувати зо два десятки озер без назви.

Окремою групою водойм є ті, що збереглися на незабудованій заплаві Дніпра. Йдеться про озера В'язки, Залевада, Миколаєве і Коров'яче. Біля Бортницької станції аерації, до складу якої належить велика кількість технічних водойм, існує озеро з дискусійною назвою Карасівка. Від цієї станції убік Дніпра тягнеться скидний канал.

Своєрідною є група водойм на шляху р. Прірва, яку ще називають Демидівка. Найвідомішим на цій річці є оз. Родіна, що розміщується на схід від селища Бортничі.

Рис. 1.1. Об'ємне зображення території Києва та його околиць

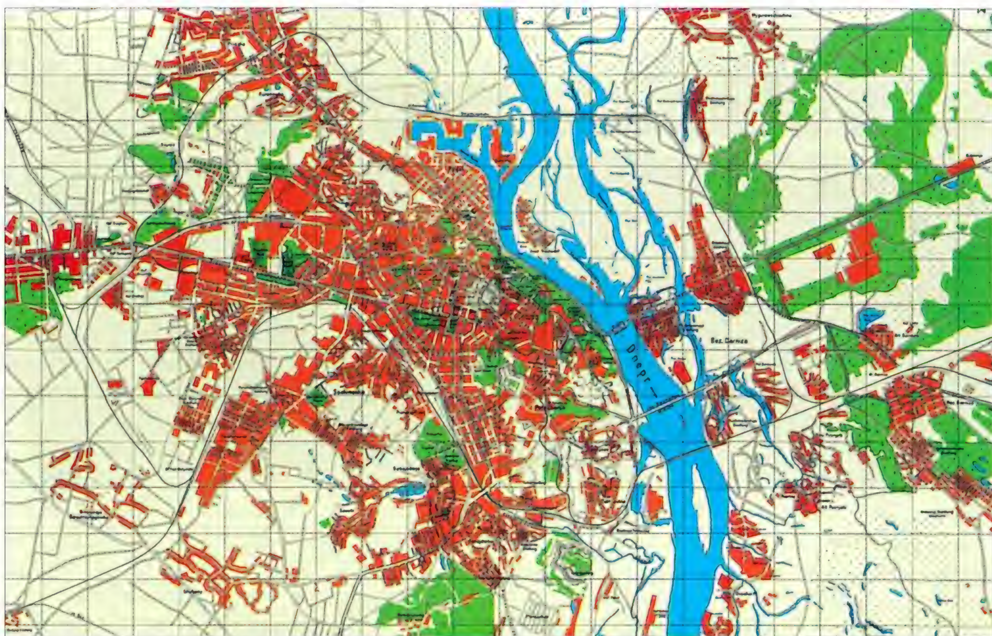

Рис. 1.4. Фрагмент німецької карти Києва 1943 р.

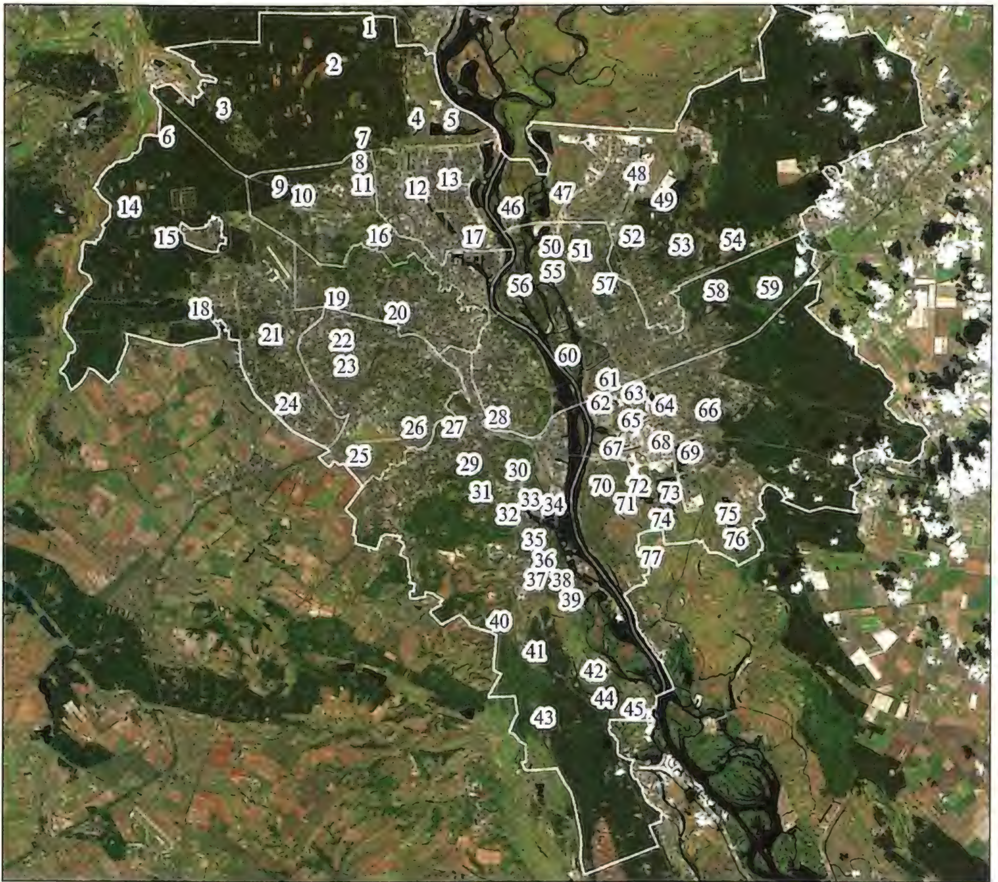

Рис. 2.9. Карта водойм Києва: 1 — болото Імшан, 2 — оз. Синякове, 3 — ставки на річках Котурка і Горенка, 4 — оз. Редькине, 5 — оз. Лукове, 6 — Голубі озера, 7 — ставки на р. Мушанка, 8 — ставки на струмку Княжиха, 9 — оз. Синє, 10 — оз. Блакитне, 11 — ставки на р. Коноплянка, 12 — озерна система Опечень, 13 — оз. Біле (Центральне), 14 — Романівське болото, 15 — став на р. Любка, 16 — оз. Куренівське, 17 — оз. Вербне, 18 — Святошинський став, 19 — ставки на р. Сирець, 20 — ставки у зоопарку, 21 — ставки у Скарбовому лісі, 22 — ставок у парку «Орлятко», 23 — ставок у парку «Відрадний», 24 — оз. Віра, 25 — ставок у селищі Жуляни, 26 — Верхні Совські ставки, 27 — Нижні Совські ставки, 28 — оз. Глинка, 29 — Оріхуватські ставки, 30 — оз. Лукрець, 31 — Голосіївські ставки, 32 — Китаївські ставки, 33 — оз. Миколайчик, 34 — оз. Єрик, 35 — оз. Коник, 36 — оз. Чоловіче, 37 — оз. Грузьке, 38 — оз. Бервенець, 39 — оз. Пещерне, 40 — ставки у Церковщині, 41 — оз. Відро, 42 — оз. Заспа, 43 — оз. Шапарня, 44 — оз. Конча, 45 — оз. Ефірне, 46 — оз. Глибоке, 47 — оз. Гнилуша, 48 — Вигурівські озера, 49 — оз. Алмазне, 50 — оз. Малинівка, 51 — оз. Райдуга, 52 — болото Куликове, 53 — болото Лосине, 54 — оз. Помильне, 55 — оз. Русанівське, 56 — оз. Бабине, 57 — ставок у парку «Перемога», 58 — оз. Берізка (ДВРЗ), 59 — оз. Рибне, 60 — оз. Берізка, 61 — оз. Тельбин, 62 — оз. Нижній Тельбин, 63 — оз. Прірва, 64 — оз. Сонячне, 65 — оз. Жандарка, 66 — озера в парку «Партизанської слави», 67 — оз. Синятин, 68 — оз. Лебедине, 69 — оз. Вирлиця, 70 — оз. Підбірна, 71 — оз. Мартишів, 72 — оз. Небреж, 73 — оз. Тягле, 74 — оз. В’язки, 75 — Заплавне, 76 — оз. Вітовець, 77 — оз. Святище

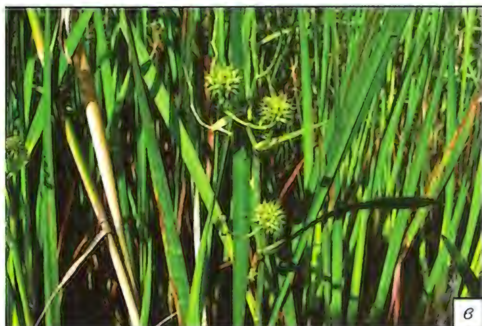

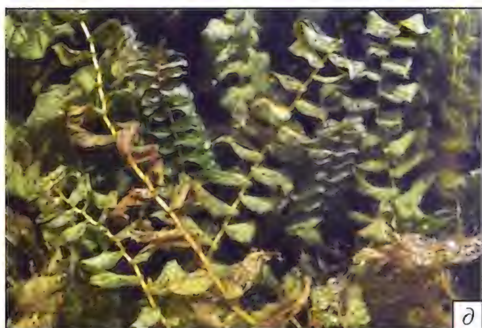

Рис. 2.10. Характерні представники повітряно-водних (*а—г*) і справжніх водних рослин (*д—з*) київських водойм: *а* — сусак зонтичний, *б* — стрілиця звичайна, *в* — їжача голівка, *г* — тілоріз, *д* — рдесник пронизанолистий, *е* — рдесник гребінчастий, *ж* — кушир занурений, *з* — водопериця колосиста

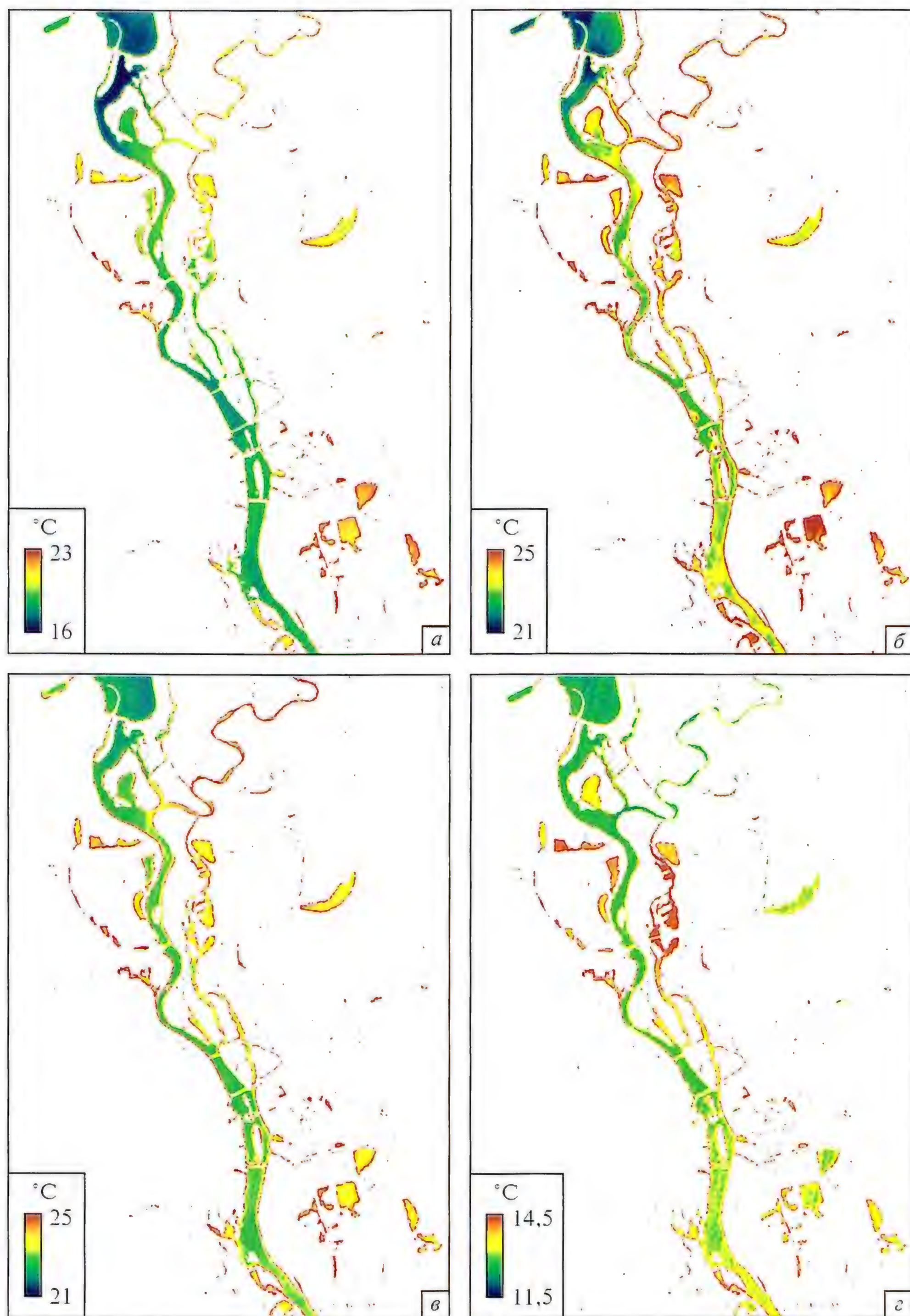

Рис. 10.4. Температура поверхневого шару води в різні сезони за даними супутника Landsat 8: *а* — 24.05.2015, *б* — 29.07.2016, *в* — 17.08.2017, *г* — 07.10.2018

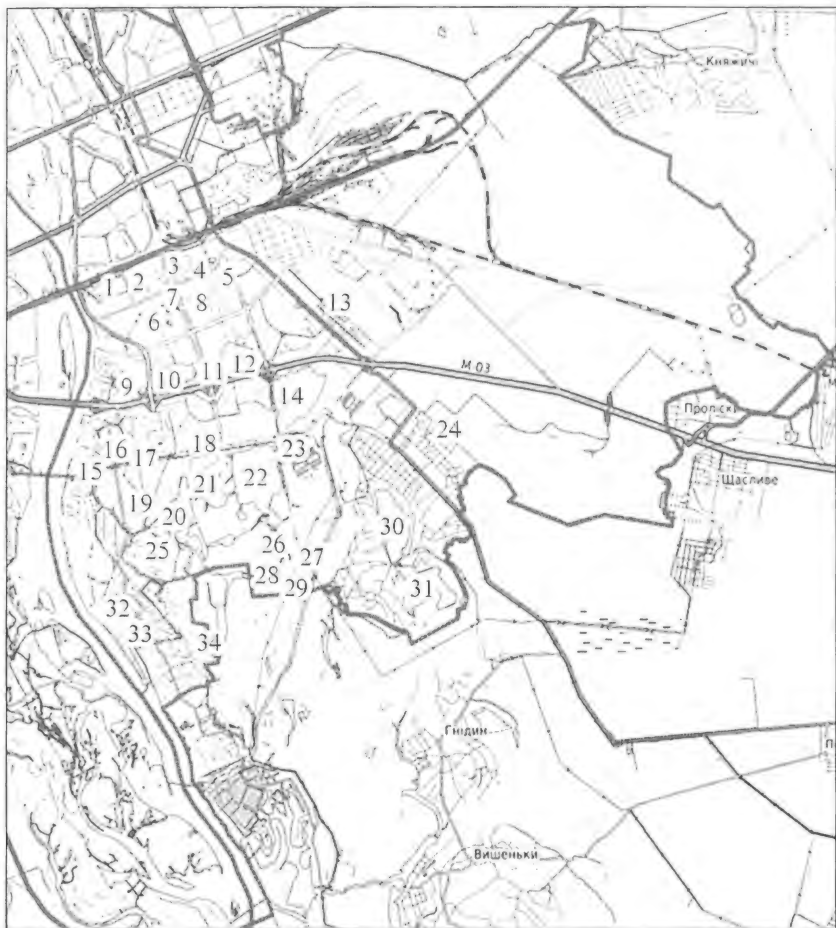

Рис. 3.2. Озера в Дарницькому районі: 1 — Нижній Тельбин, 2 — Корольок (Буревісник), 3 — Прірва, 4 — Гарячка, 5 — Сонячне, 6 — Жандарка, 7 — Качине, 8 — Вулик, 9 — Синятин, 10 — Срібний Кіл, 11 — Позняки, 12 — Лебедине, 13 — в парку «Партизанської слави», 14 — Вирлиця, 15 — Підбірна, 16 — Яремине, 17 — Зариваха, 18 — Малий Небреж, 19 — Піскун, 20 — Мартишів, 21 — Небреж, 22 — Тягле, 23 — Карасівка, 24 — Родіна, 25 — Стадне, 26 — В'язки, 27 — Залевада, 28 — Миколаєве, 29 — Коров'яче, 30 — Заплавне, 31 — Вітовець, 32 — Холодне, 33 — Боброве, 34 — Святище

Отже, у межах Дарницького району можна нарахувати понад 30 озер з назвою і приблизно стільки ж без назви.

Різноманітну інформацію про наявні водні об'єкти в районі містяться на сайті Дарницької державної районної інформації. Зокрема відомості про екологічний стан водойм можна знайти за посиланням: https://darn.kyivcity.gov.ua/files/2018/9/13/Pasport_ekologichniy_2018.pdf.

3.3. Деснянський район

Із трьох районів, розташованих на лівобережжі Києва, Деснянський є найбільшим. Водночас він другий за розмірами у місті. За даними районної державної адміністрації, площа району становить 148 км^2. Його західна частина знаходиться в межах спільної заплави Дніпра і Десни, східна — за межами його річкової долини. Відмінність у висоті місцевості зумовлює те, що більшість наявних водойм району зосереджена в його низинній західній частині.

Окрему групу в районі складають ті, що розміщені на о-ві Муромець між основним руслом Дніпра і Десенкою. Таким, зокрема, є невеличке оз. Глибоке, яке, попри свою назву, давно перестало таким бути. Значно більшим є озеро у південній частині парку «Муромець», перетворене на водойму для вейкбордингу. Проте вона ще не має назви. Тож пропонуємо власну — Вейкове озеро. На о-ві Муромець є ще кілька невеличких водойм без назви, крім протоки Бобрівня, що сполучає основне русло Дніпра з Десенкою (рис. 3.3).

Кілька водойм розташовано і на лівому березі Дніпра. Таким, зокрема, є оз. Гнилуша, яке знаходиться південніше с. Вигурівщина.

Східною межею житлового масиву Троєщина є три гідравлічно пов'язані між собою Вигурівські озера. Вони продовжуються у вигляді

Рис. 3.3. Водойми в Деснянському районі: 1— оз. Глибоке, 2 — озеро для вейкбордингу, 3 — оз. Гнилуша, 4 — водойми без назви уздовж проспекту Романа Шухевича, 5 — Вигурівські озера, 6 — болото Куричеве, 7 — оз. Алмазне, 8, 9 — болота Куликове і Казенне, 10 — оз. Помильне, 11 — озеро без назви

кількох видовжених водойм уздовж проспекту Романа Шухевича (у минулому — Генерала Ватутина). Проте власної назви останні водойми не мають.

Найбільшою водоймою в районі та й в усьому Києві є оз. Алмазне. Повз нього проходить вул. Пухівська.

Потребує згадки й оз. Помильне. Воно розмішується на схід від селища Радистів або на північний схід від селища Биківня, до якого 1,5—2 км.

Певна особливість Деснянського району — наявність у ньому кількох боліт або заболочених ділянок. Це болота Куликове, Казенне, Куричеве і Лосине. Перші два з них показано і підписано на карті «РККА» 1930-х років. Згадку про всі ці болота можна знайти у праці [8]. Додамо, що колись у межах сучасного Деснянського району існувало велике болото Колпито (Ковпит). Нині внаслідок кліматичних змін його вже немає. Так само немає болота Биковське, що існувало за 1 км на північ від станції метро «Лісова».

3.4. Дніпровський район

Площа Дніпровського району, який знаходиться у лівобережній частині Києва між Деснянським і Дарницьким районами, становить 66,7 км^2. Істотно менша площа порівняно із сусідніми Деснянським і Дарницьким районами зумовлює те, що водойм тут також менше.

З наявних у районі водойм можна виділити ті, що існують на островах між рукавами Дніпра. Найбільше і найвідоміше них оз. Бабине. Поряд знаходяться озера Прибабине, Глибоке та ще кілька. Поряд існує ще кілька невеликих озер без назви. З огляду на те що йдеться про острівне розміщення, існування старичних озер не є дивиною. Дещо на віддалі, а саме на о-ві Венеціанський знаходиться оз. Берізка (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Водойми в Дніпровському районі: 1—8 — озера Глибоке, Прибабине, Бабине, Дзеркалка, Малинівка, Райдуга, Бичок, Русанівське, 9 — ставок у парку «Перемога», 10—15 — озера Берізка, Тельбин, Контейнерка, Калтьопка, Берізка (ДВРЗ), Рибне

Окрему групу утворюють озера на лівобережній заплаві Дніпра — Дзеркалка, Малинівка, Райдуга, Русанівське і Бичок. До цієї групи слід віднести й оз. Тельбин, що в минулому було старицею Дніпра. Потребує згадки також ставок у парку «Перемога».

У східній частині району розташоване оз. Берізка, яке ще має назви ДВРЗ і Лісове. Порівняно неподалік від цього озера і селища ДВРЗ знаходяться невеличкі озера Контейнерка і Калтьопка. Цікавим, не схожим на інші є оз. Рибне на сході району.

До цього переліку можна додати ще так зване болото Сірої Чаплі, розміщене між насипами залізниці. До зниклих водойм належить оз. Дарниця, яке раніше існувало в південній частині Дарницької промзони.

3.5. Оболонський район

Оболонський район у Києві — один із найбільших і наймолодших. Він є найпівнічнішим у місті. Район утворено в 1975 р. Спочатку він мав назву Мінський. У 2001 р., відповідно до рішення міської ради, район набув нинішньої назви. Його площа, за даними районної державної адміністрації, становить 108,6 км^2. Десяту частину цієї площі займають водні об’єкти.

Крім великого за площею і порівняно нового житлового масиву Оболонь до складу району входять історичні місцевості Куренівка і Пріорка. Складовою району є також Пуща-Водиця — дачне селище, утворене на зламі XIX і XX ст. Отже, житловий масив Оболонь займає лише шосту частину однойменного району.

У рельєфі району можна виділити дві частини: підняту, що є складовою Придніпровської височини (точніше Київського плато), і низинну. Остання відповідає Поліській низовині і, зокрема, долині Дніпра в її межах.

Сучасна назва району походить від слова «оболонь», яким вважають добре зволожену територію з наявними на ній водоймами. Такі топоніми відомі в багатьох населених пунктах. Саме оболонью позначено цю територію на першій відомій карті (плані) Івана Ушакова, укладеній у 1695 р.

Територія сучасної Оболоні була у стані, близькому до природного, до середини XX ст. Це, зокрема, добре відображено на аерофотознімках, зроблених 26 вересня 1943 р. (рис. 3.5).

Раніше ця територія часто затоплювалася. Найбільшим водним об’єктом, крім Дніпра, був рукав Почайна, який на час виконання знімання (26.09.1943 р.) перетворився на кілька заплавних озер, з’єднаних невеличким струмком. Тож у минулому територію сучасної Оболоні використовували переважно як пасовище, сіножаті та мисливське угіддя — насамперед на водоплавних птахів.

Рано чи пізно увага до цієї території як місця нового житлового масиву мала з’явитися. Тож у середині 1960-х років розробили проєкт забудови цієї території, а в 1968 р. розпочали його втілення. Саме з першим

Рис. 3.5. Фрагмент аерофотознімка 26 вересня 1943 р., на якому зображено територію сучасної Оболоні

етапом створення нового житлового масиву найбільше пов'язана історія багатьох водойм у районі. Для уникнення затоплення позначки місцевості тут підвищили на кілька метрів. Найбільший обсяг піску вийняли з Дніпра. Саме так утворилися великі і до того ж глибокі затоки Верблюд, Собаче гирло та Оболонь. Джерелом піску стала також Почайна. На місці колишнього рукава Дніпра виникли озера Кирилівське та Йорданське, які нині є найбільшими в озерній системі Опечень. Інші озера цієї озерної системи (Мінське, Лугове, Пташине і Богатирське) також виникли на місці колишньої заплави Дніпра, але дещо на північний захід від колишньої Почайни. Новими озерами (можливо, на місці давно існувавших) стали озера Редькине (Міністерське) і Вербне.

Нині згадані озера є найбільшими в межах Оболонського району, проте не єдиними. Так, майже в центрі житлового масиву збереглося оз. Біле (Центральне). Існує також оз. Лукове, що сполучається із затокою Верблюд.

Перелічені озера майже вичерпують список озер в Оболонському районі, проте не вичерпують список водойм. У районі є й чимало ставків. Найбільші та найвідоміші ставки створені на річках Котурка і Горенка, що течуть у Пуща-Водиці. Зокрема на Горенці своїми розмірами виділяється Сапсаїв став — улюблене місце відпочинку місцевих

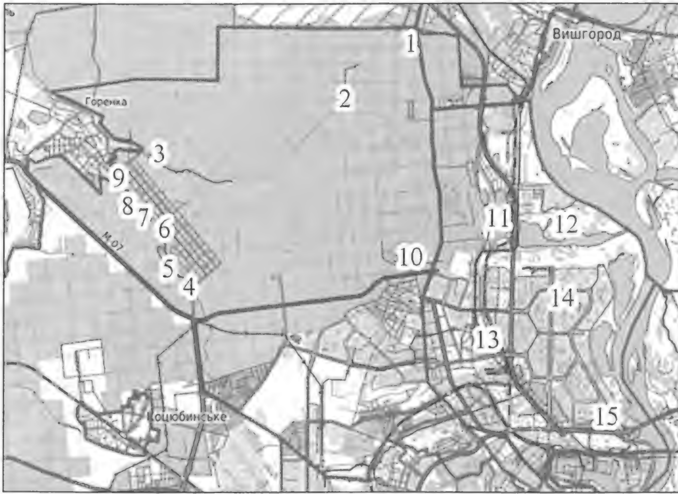

Рис. 3.6. Водойми в Оболонському районі: 1 — болото Імшан, 2 — оз. Синякове, 3 — Сапсаїв став, 4 — ставок без назви, 5—7 — ставки Міський, Геращиха і Двірець, 8 — ставки рибоводного господарства, 9 — ставок Карачун, 10 — ставки на р. Мушанка, 11, 12 — озера Редькине (Міністерське) і Лукове, 13 — озерна система Опечень, 14, 15 — озера Біле (Центральне) та Вербне

жителів. П'ять ставків у межах Києва утворено й на Котурці. Перший з них немає назви, назви інших такі: Міський, Горащиха, Двірець і Карачун. Найбільший з них — ставок Горащиха. На пригребельній ділянці цього ставка влаштовано зону відпочинку — доволі упорядковану. Над цим пляжем піднімають так званий Блакитний прапор — ознаку доброго екологічного стану і належної впорядкованості. Між ставками Двірець і Карачун біля маленького хутора Свешникова є рибгосп з кількома маленькими ставками обабіч р. Котурка.

Крім доволі значних за розмірами і водночас доволі добре відомих ставків на річках Горенка і Котурка, у межах Оболонського району є невеличкий каскад ставків на р. Мушанка. Усі три ставки розташовані за огородженою територією, яка належить Міністерству внутрішніх справ. Тут є лікарня та кілька котеджів.

Найбільш важкодоступним об'єктом у межах Оболонського району є оз. Синякове. Вважається, що з нього витікає р. Водиця. Нині ця річка пересохла. Між тим у минулому вона була дуже відомою. Її неодноразово згадано у праці [83]. Більшість перелічених вище водних об'єктів у межах Оболонського району показано на рис. 3.6.

3.6. Печерський район

Печерський район розташований у центрі міста і є найменшим. За даними районної державної адміністрації, площа району становить 19,6 км². Більша частина району розмістилася в межах Печерського підняття. У межах району існує кілька «гір», найвищими з яких є Чере-

панова, Левашова, Звіринецька. У межах Левашової гори, названої на честь київського генерал-губернатора В.В. Левашова, знаходиться найвища точка Києва. Її висота, позначена на топографічних картах, становить 197,7 м. Печерський район відомий також Хрещатим яром, по якому прокладено головну вулицю міста. Поступово дно яру засипали, а р. Хрещатик сховали у підземний колектор. Тяжіння району до Дніпра зумовило існування ще кількох ярів (Спаського, Антонієвого), Наводницької балки.

Ще однією особливістю району є найщільніша забудова. Крім житлових будинків тут розташовано безліч інших, зокрема адміністративних, культурно-освітніх та інших будівель. Незважаючи на це, значне будівництво тут продовжується.

Зазначені чинники визначили те, що нині у районі існує одна-єдина водойма — оз. Глинка біля бульвару Дружби Народів. Раніше водойм у місцевості, яку нині займає район, було дещо більше. Тут існувало кілька ставків, які спустили, а невеличкі озера засипали.

3.7. Подільський район

Подільський район, що належить до найдавніших у Києві, — один із найменших за площею, вона становить лише 34 км^2, або близько 4 % загальної.

Крім самого Подолу до складу району належить ще доволі значна територія, яка ні за природою, ні за забудовою на Поділ не схожа. Це, зокрема, стосується Виноградаря, Вітряних гір, селища Шевченка, більшої частини Куренівки. Фактично Поділ займає приблизно сьому частину однойменного району.

Особливості розташування району визначають значні відмінності в його рельєфі, забудові, наявності зелених насаджень і водних об'єктів. Крім згаданих Вітряних гір у межах району знаходиться одна з найвідоміших київських гір — Замкова (висота 180 м). Поряд — г. Уздихальниця, дещо окремо — гірка Крістера (157,4 м). Відносно високою є північно-західна частина району, де висота місцевості сягає 174 м. У межах району знаходиться нижня частина Бабиного яру. Неподалік, почавшись у Шевченківському районі, у бік Гавані тягнеться Юрковицький яр.

Наявні умови визначають, що водойм у Подільському районі небагато і вони порівняно невеликі. Ці водойми переважно розташовані у східній частині району, яка нижча за абсолютною висотою.

Компактну групу водойм складають три ставки, створені на р. Княжиха у так званому селищі Шевченка. Порівняно неподалік є ще кілька ставків, а саме на р. Коноплянка в парку «Крістерова гірка». На жаль, до останніх доступ обмежений (рис. 3.7).

Певним дивом природи можна вважати озера Синє і Голубе, розташовані в північно-західній частині району біля житлового масиву Виноградар. Особливістю цих озер є те, що вони розміщуються на значній абсолютній висоті, де, здається, підземні води мають бути на великій глибині.

Рис. 3.7. Водойми в Подільському район: 1, 2 — озера Синє і Голубе (Блакитне), 3, 4 — ставки на струмку Княжиха і р. Коноплянка, 5 — оз. Куряче, 6 — ставки біля р. Кам'янка, 7 — озеро без назви на території Київського заводу шампанських вин, 8 — оз. Куренівське

Зовсім невеличка водойма, що має назву Куряче озеро, розташована на території Національного еколого-натуралістичного центру.

На самому краєчку Подільського району на р. Кам'янка, що є притокою Сирця, є дві невеличкі водойми. Поряд знаходиться Сирецький гай.

Решта водойм у Подільському районі — це переважно затоплені кар'єри в місцях видобутку глини для будівельних цілей. Серед цих водойм найбільшим є Куренівське озеро, що поряд з Куренівським тролейбусним парком. Зовсім неподалік існує дещо менше за розмірами кар'єрне озеро на території Київського заводу шампанських вин. Подібна водойма, що не має назви, виникла на місці колишнього глиняного кар'єру біля Юрковицького яру. Наприкінці XIX ст. тут утворилася невеличка промзона, найвідомішим підприємством якої був пивоварний завод М. Ріхерта. Неподалік розташований цегельний завод, що також був придбаний ним у власність. Нині згадані підприємства не працюють, проте заповнений водою кар'єр біля схилу г. Юрковиця зберігся.

3.8. Святошинський район

Святошинський район розташований у західній частині Києва. За площею (110 км^2) він є третім у місті.

Святошинський район належить у Києві до доволі високих. Найбільшою (до 185 м) за висотою місцевість знаходиться поряд із авіаза-

водом «Антонов». Особливістю району є похил його значної частини на захід — до р. Ірпінь, притоки Дніпра. Саме на притоках Ірпеня, зокрема на р. Борщагівка (Нивка), міститься більшість водойм району. На цій річці створено найбільшій у Києві став, що має назву Святошинський. Крім того, на ній створено низку ставків. Частина з них нині складає дослідне господарство «Нивка», що є структурним підрозділом Інституту рибного господарства НААН. Сумарна площа водних об'єктів цього господарства становить 181,4 га. Додамо, що значна частина району (приблизно половина загальної) є лісопарковою зоною (рис. 3.8).

З інших водойм у межах району можна згадати так звані Голубі озера на р. Вирлиця. Вони розмістились у північно-західному куточку району.

Два водні об'єкти існують на р. Любка: безіменний став на західній околиці селища Коцюбинське та Романівське болото. Останнє є об'єктом природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Це болото знаходиться майже на західній межі міста.

У межах району є ще три ставки, створені на безіменній притоці р. Борщагівка (Нивка) у Скарбовому лісі. Інакше цю закриту територію називають «Генеральська дача».

Рис. 3.8. Водойми Святошинського району: 1 — Голубі озера, 2 — Романівське болото, 3 — ставок без назви на р. Любка, 4 — ставки дослідного господарства «Нивка», 5 — ставок без назви на р. Борщагівка (Нивка), 6 — Святошинський став, 7 — ставки у Скарбовому лісі, 8 — оз. Віра, 9 — озеро без назви біля вул. Булгакова

У південній частині району, що має доволі значну абсолютну висоту, є лише дві водойми: оз. Віра біля Кільцевої автодороги та озеро без назви біля вул. Булгакова.

3.9. Солом'янський район

За даними Солом'янської районної державної адміністрації, площа району становить 40,05 км^2. У проєкті нового Генерального плану площа трохи інша — 40,48 км^2.

Солом'янський район належить до доволі високих і щільно забудованих. В його межах є кілька гір (Батиєва) і водночас доволі глибоких балок та ярів (Кучмин, Протасів, Божків). Тут також знаходиться верхня частина Совської балки. Найнижча частина району відповідає рівню води в р. Либідь, яка є межею із сусіднім Голосіївським районом.

Рис. 3.9. Водойми в Солом'янському районі: 1—3 — ставки у парках «Орлятко», «Мамаєва слобода» (оз. Красавиця) і «Відрадний», 4 — ставок у селищі Жуляни, 5 — Верхній каскад Совських ставків

Порівняно невеликі розміри району, а також його доволі високе розташування зумовлюють те, що водойм тут порівняно небагато — всі вони є ставками на місцевих річках і струмках. Це, зокрема, ставки в парках «Орлятко» і «Відрадний». Поряд, фактично між ними, є невеличке оз. Красавиця в етнографічному парку «Мамаєва слобода». Решта водойм — ставки, створені на р. Совка та її притоках. Це так званий Верхній каскад Совських ставків, який нині складається із семи водойм. Крім них, у районі є ще доволі великий ставок на р. Борщагівка (Нивка) в селищі Жуляни (рис. 3.9).

3.10. Шевченківський район

Шевченківський район — один із найменших за площею. За даними районної державної адміністрації, вона становить 26,6 км^2. До того ж це один із найщільніше забудованих районів.

Район належить до доволі високих і водночас складних за рельєфом. Тут виділяють кілька гір, які належать до найвищих: Старокиївська, Ми-

Рис. 3.10. Ставки в Шевченківському районі: 1 — біля р. Сирець, 2 — в Київському зоопарку, 3 — на території Інституту педіатрії, акушерства і гінекології

хайлівська, Щекавиця, Юрковиця, Андріївська, Кудрявець, Дитинка. Висота деяких з них перевищує 180 м. Водночас у районі існує кілька великих і глибоких ярів: Афанасівський, Смородинський, Вознесенський, Вовчий, Кмитів. Більшість з цих ярів тягнуться в бік Подолу, який має невелику абсолютну висоту. По дну ярів прокладено вулиці, деякі з яких називають узвозами: Кудрявський, Вознесенський, Смородинський, Подільський.

У межах району є три невеличкі групи водойм. Перша — ставки, створені у долині р. Сирець; друга — ставки, що розташовані в Київському зоопарку; третя — мініатюрні, майже замулені ставки на території Інституту педіатрії, акушерства і гінекології. Інколи цю місцину називають «Дача Хрущова», адже свого часу тут існувала державна резиденція, в якій мешкав М.С. Хрущов — державний діяч середини XX ст. (рис. 3.10).

4. ОЗЕРА

4.1. Озера з назвою

Алмазне

Це озеро найбільше у Києві і знаходиться в Деснянському районі. Поряд з озером — на захід від нього — розмістився житловий масив Троєщина (рис. 4.1).

У далекому минулому на місці сучасного оз. Алмазне була річкова стариця, про що свідчать старі карти Києва та його околиць, наприклад «РККА», укладена в 1930-х роках. Ця водойма сполучалася струмком із розташованим на схід болотом Колпито. Із озера витікав струмок у південно-західному напрямку — до Дніпра.

Ця місцина значно змінилася по закінченні Другої світової війни через видобуток тут торфу. Видобуток тривав до 1970-х років, і це позначилося на назві водойми, яку дехто пам'ятає, — Торф'яник. Сучасна назва озера пов'язана з розташуванням на його північному березі заводу, що мав назву «Алмаз». Нині це банко-монетний двір Національного банку України.

Новий етап історії озера розпочався у 1980-х роках і був зумовлений видобутком піску для будівельних цілей, а саме для підняття позначок прилеглої території. Цей видобуток почався з південно-західної частини сучасного озера. Супутникові знімки показують, що в 1984 р. розміри водойми досягли третини сучасних. У теперішніх розмірах озеро сформувалося в 1990 р. (рис. 4.2).

Розпорядженням Київської міської державної адміністрації № 111 від 04.02.2009 р. оз. Алмазне, як і багато інших водойм Києва, передали на баланс і закріпили за Комунальним підприємством «Плесо».

Сучасні розміри оз. Алмазне встановлено в результаті польових досліджень, виконаних у 2016 р. та описаних у статті [96]. Довжина відкритої частини озера по прямій становить 3,2 км, найбільша ширина — 715 м, пе-

Рис. 4.1. Розташування та сучасний вигляд оз. Алмазне, 05.07.2020 р.

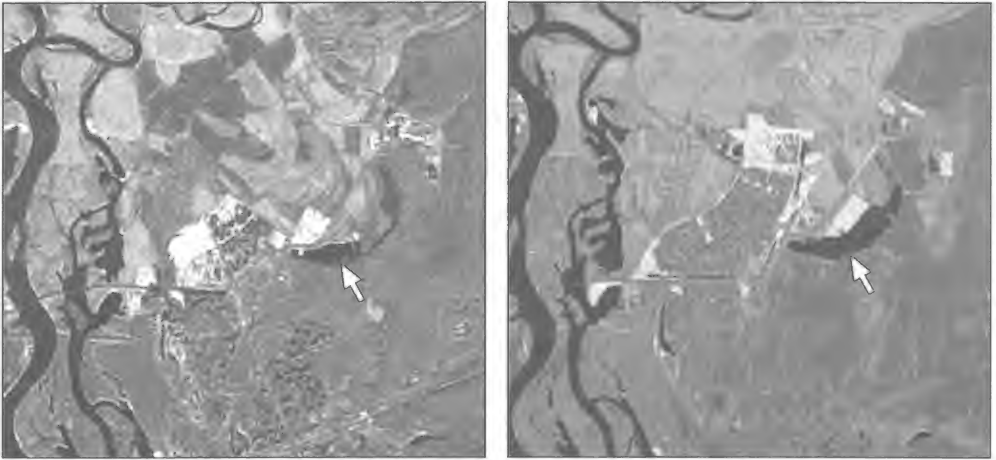

Рис. 4.2. Зміни розмірів оз. Алмазне в часі: ліворуч — 26.11.1984 р., праворуч — 07.08.1990 р.

риметр — 9,06 км, площа — 1,65 км². Згадка про відкриту частину водойми пов'язана з тим, що з півночі до неї прилягає ще одна — сильно заросла.

Найбільша глибина (19,7 м) оз. Алмазне зафіксована в його південній частині [96]. Звернімо увагу, що це значення істотно менше, ніж у більшості публікацій та відомостей, що містяться в Інтернеті. Крім значних глибин, для озера властиве їх швидке зростання біля берегів. Здебільшого вже на відстані 5—7 м від урізу глибина сягає 2 м. Іншими словами, озеро має дуже мало мілководних ділянок. Утім це стосується лише його основної частини.

На північний схід від основної глибоководної частини розміщується сильно заросла мілководна. Найбільшу площу тут займає повітряно-водна рослинність, в якій домінує очерет звичайний. Трапляється також рогіз вузьколистий. На підвищених ділянках чимало деревної рослинності, серед якої домінують верба і береза. Із чагарникової рослинності багато аморфи кущової, батьківщиною якої є Північна Америка. Відкрита акваторія займає тут близько чверті загальної.

Невелика площа мілководних ділянок у межах більшої частини акваторії стримує поширення повітряно-водної рослинності в озері. Лише де-не-де спостерігається вузька смуга очерету, рідше — рогозу вузьколистого. Це має певні наслідки для екологічного стану водойми, адже будь-яке середовище є простором конкурентної боротьби між живими організмами. Стримування розвитку повітряно-водної рослинності сприяє тому, що кращими стають умови для нижчих за своєю організацією організмів, які й поглинають основну частину наявних у воді біогенних речовин. Як наслідок, оз. Алмазне властиве значне «цвітіння» води.

Посилення «цвітіння» води погіршує її прозорість. У холодну пору року вона може сягати 3 м, але в пік «цвітіння», яке звичайно спостерігається в серпні, прозорість води зменшується до 0,30—0,35 м.

Згідно з дослідженнями Інституту водних проблем і меліорації НААН, в озерній воді доволі значною є концентрація розчиненого заліза, причому більша у північно-східній частині озера. Опосередковано це свідчить про надходження сюди води з підземних горизонтів. На подібне вказує й концентрація сухого залишку [96].

Великий обсяг досліджень екологічного стану водойми виконали фахівці Інституту гідробіології НАН України [6, 31—36, 54]. Зокрема у виданні [36] наведено відомості про якість води, видовий склад вищої водної рослинності, а також іхтіофауну водойми. У праці [78] зазначено, що концентрація фосфатів в озері чи не найвища серед інших київських водойм.

На південь від озера, причому дуже близько від нього, розташовано Лісове кладовище, відкрите в 1970 р. Існує думка, що близькість кладовища, а також поширення тут піщаних відкладів сприяють надходженню фосфатів в озеро. Ця версія підтверджується й тим, що «цвітіння» води у південній частині водойми є більшим, ніж у північній.

Територія на схід від озера вкрита лісом — переважно сосновим. Приблизно за 1 км на північ розташована Київська ТЕЦ 6. Територія на північний захід частково зайнята городами та гаражами.

Важливим питанням, яке стосується екологічного стану оз. Алмазне, є водообмін у ньому. Загалом це озеро проточне. Основний витік знаходиться у південно-західній частині водойми. Звідси під вул. Крайня прокладено трубу, спрямовану в Нижнє Вигурівське озеро. На березі цього озера є бетонна споруда, де добре помітно рух води. Витрата води залежить від сезону і має порядок кількох десятків літрів на секунду.

Існує ще два місця, якими вода може витікати з озера — біля вул. Пухівська, що тягнеться на північний захід від нього. З насипу, по якому прокладено вулицю, можна побачити два меліоративні канали, спрямовані на північ і північний захід. У цьому самому напрямку в насипу прокладено дві бетонні труби, якими можливий рух води. Однак цей рух простежується лише у трубі з північнішим розташуванням (50°31′34″ пн. ш. і 30°39′12,5″ сх. д.). Цікавим є те, що вода тут прозора. Обстеження цього місця, виконане 05.07.2020 р., показало, що за трубою повітряно-водна рослинність (їжача голівка) помітно похилена у північно-західний бік — протилежний від водойми. Витрата води у трубі, ймовірно, збільшилася внаслідок випадіння значних опадів у травні 2020 р., коли їх кількість майже втричі перевищила норму.

Додамо, що із зарослої частини озера в його основну частину також простежується рух води. Координати місця впадіння струмка такі: 50°31′09″ пн. ш. і 30°39′48″ сх. д.

Наведений опис дає підстави висловити думку про те, що основне живлення озера підземною водою відбувається в його північній частині, а основне погіршення екологічного стану — в центральній та південній.

Озеро Алмазне зазнає різноманітного впливу з боку людини. Так, улітку 2016 р. в його зарослій північній частині виявлено земснаряд та іншу техніку, яку використовують для розробки ґрунту. Встановлений

поряд інформаційний стенд містив відомості про те, що тут виконуються природоохоронні роботи, до яких причетна екологічна громадськість міста. Більше того, до цієї діяльності пропонувалося приєднатися. Насправді сутність цих робіт полягала у видобуванні піску, та ще й за бюджетні кошти.

Цей приклад показує, що під виглядом природоохоронної діяльності можна отримувати подвійний зиск. Причому виконавці робіт, не соромлячись, можуть запевняти, що видобувають сміття, якого дуже багато — тисячі тонн.

У справжній сутності цих дій легко переконатися на власні очі, адже купи видобутого піску може побачити будь-хто. Чим насправді були ці роботи, допомагають розібратися і супутникові знімки, що мають точний час знімання. Так, на знімку від 03.04.2019 р. є і земснаряд, і купа складованого на березі піску. Зрештою, ця діяльність не залишилась поза увагою правоохоронних органів.

Озеро Алмазне поступово все більше використовують для рекреації, зокрема для пляжного відпочинку. Звичайно купаються на ділянці берега, що розташована біля банко-монетного двору Національного банку України. Це відбувається навіть тоді, коли прозорість води зменшується до 0,5 м і менше. На березі цієї частини водойми зроблено й кілька альтанок, які можна орендувати. Додамо, що різноманітні відео і супутні розповіді про озеро можна знайти на YouTube.

Бабине

Озеро Бабине розташовано в Дніпровському районі Києва, точніше на Трухановому острові. Воно є видовженою старицею Дніпра.

Існує версія, що назва озера походить від його використання переважно жінками, зокрема для прання, розведення качок і гусей. Оскільки поряд упродовж тривалого часу існувало селище, така версія видається правдоподібною. Втім, як відомо, у вересні 1943 р. це селище спалили гітлерівці, і воно більше не відродилося.

Нині оз. Бабине, що розміщується майже в центрі Києва, звичайно безлюдне. Між тим, воно є дуже мальовничим. До водойми легко дістатися, адже за 120—150 м на південь від неї проходить зручний автошлях, який тягнеться від Північного мосту до Паркового. Зазначимо, що тут доречним є й слово «велошлях», адже ним переважно рухаються велосипедисти. На асфальті позначено обмеження швидкості руху — 20 км/год, але дехто з велосипедистів рухається швидше.

Сучасні розміри оз. Бабине такі: максимальна довжина — 680 м, середня ширина — 65—70 м, площа — 4,7 га. За даними, що містяться в дисертаційній роботі [6], максимальна глибина становить 5,2 м.

Північну частину озера перетинає Подільсько-Воскресенський мостовий перехід, що нині будується. Фактично він перетинає два північні відроги водойми. Між ними у майбутньому має розміститися станція метро «Труханів острів» (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Розташування та вигляд оз. Бабине, 31.05.2020 р.

Оскільки оз. Бабине практично втратило зв'язок із Дніпром, воно поступово все більше заростає. Вузьку смугу вздовж берега найчастіше займає аморфа кущова. На урізі чимало осоки, на мілководді поширений рогіз широколистий. У праці [22] зазначено, що озеро доволі багате на рибу, якої налічують 23 види. Безлюдність водойми сприяє тому, що тут можна зустріти представників тваринного світу, і не лише земноводних і птахів, а й ондатру та бобра. Значну увагу екологічному стану оз. Бабине, його рослинному і тваринному світу приділено в колективній монографії [36].

Бервенець

Таку назву має озеро, розташоване в Голосіївському районі на Жуковому острові.

Зазначимо, що існує два поняття «Жуків острів». Історично першим є доволі велика територія, обмежена Дніпром на сході, його рукавом Коник на заході та р. Віта на півдні. Так, зокрема, показано і підписано цю територію на карті 1897/1918 рр. На цій карті показано і підписано оз. Бервенець. Поряд з ним, точніше біля його північної частини, показано розташування хутора Жуківка, якого вже немає. Інше поняття «Жуків острів» відповідає півострову, який вдається в акваторію Канівського водосховища і з рештою суші з'єднаний дамбою. Цей півострів дещо нагадує інший, що має назву острів Водників і розташований дещо вище за течією Дніпра (рис. 4.4).

Розташування та форма оз. Бервенець вказують на те, що воно є старицею на заплаві Дніпра. Тому навколишня територія ніколи не була густозаселеною. Це стосується й сучасності, адже в 1970-х роках сюди поширився підпір від Канівського гідровузла. Наслідком стало утворення нових водойм і збільшення розмірів наявних. Велика кількість водойм, складність їх конфігурації дають змогу назвати вказану територію Київською Амазонією.

Загалом ця територія здавна відома своїм природним багатством. У 1921 р. тут почав функціонувати перший в Україні природний заповід-

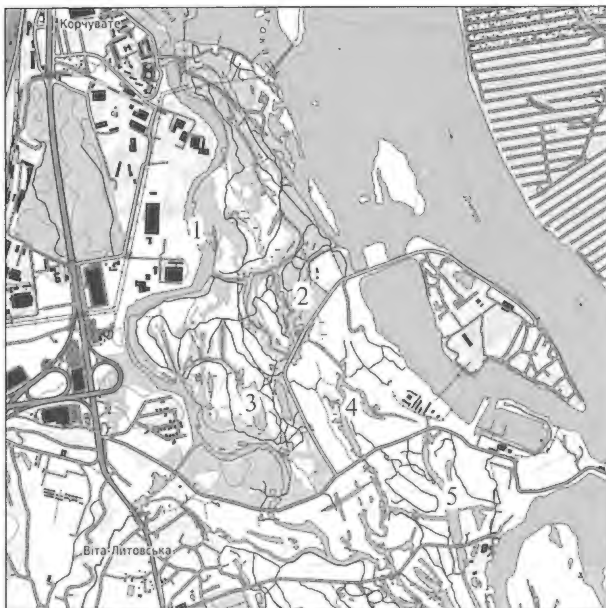

Рис. 4.4. Розташування озер у межах і біля Жукового острова: 1 — Коник, 2 — Чоловіче, 3 — Грузьке, 4 — Бервенець, 5 — Пещерне

ник «Конча-Заспа». Згодом (у 1934 р.) його ліквідували, проте в 1999 р. рішенням Київради створили ландшафтний заказник «Жуків острів». У липні 2020 р. замість нього на Жуковому острові створили ландшафтний заказник «Конча-Заспа» площею 579,9 га.

Нині оз. Бервенець складається з двох плес. Одне витягнуто з півночі на південь, інше — з північного заходу на південний схід. Їх довжина приблизно однакова — 600—700 м, характерна ширина — 30 м. Імовірно, в минулому озеро було довшим, нині його південною межею можна вважати дамбу з мостом.

Озеро є проточним, хоч водообмін у ньому дуже слабкий. Цей водообмін переважно зумовлений внутрішньодобовими коливаннями рівня води у Дніпрі, що спричинені скидами Київської ГЕС. Гідравлічний зв'язок існує з оз. Чоловіче, яке, у свою чергу, сполучено з Дніпром каналом, на якому є шлюз-регулятор. Крізь нього вода переважно надходить в озеро. Скидається вода здебільшого в південному напрямку — через кілька водойм у бік р. Віта (рис. 4.5).

Територія навколо оз. Бервенець та його береги густо вкриті деревною рослинністю, в якій панують листяні породи. Самі береги вкриті чагарником з аморфи кущової. За нею — вже у воді — росте рогіз, який змінюється тілорізом. Влітку більшу частину поверхні вкриває ряска.

Самий лише цей опис підказує, що озеро безлюдне. На ньому не ловлять рибу, і в ньому не купаються. Найліпше місце, звідки можна подивитися на озеро та сфотографувати його, — залізобетонний міст на південному краєчку водойми.

Рис. 4.5. Супутниковий знімок оз. Бервенець та його вигляд, 29.06.2020 р.

Додамо, що за новим Генеральним планом Києва через Жуків острів передбачено збудувати під'їзний автошлях до нового мостового переходу через Дніпро. Оприлюднені карти показують, що при цьому будуть перерізані кілька озер, серед яких і Бервенець.

Берізка (ДВРЗ, Лісове)

Загалом у Києві є два озера зі згаданою назвою. Одне з них, що є більшим за розміром, розміщується на східній околиці міста південніше Броварського проспекту. Інше озеро розташоване в Гідропарку (о-ві Венеціанському). Додамо, що обидві водойми знаходяться у Дніпровському районі.

Озеро Берізка, що розташоване на східній околиці міста, є більшим. Воно має штучне походження, хоч і лежить у природній улоговині. На аерофотознімку, який зроблений 26.09.1943 р., можна бачити, що на місці сучасного озера була велика лука, на якій прокладено канал (р. Дарниця). Озеро викопали наприкінці 1950-х років. До цього долучилося одне з потужних (принаймні на той час) підприємств — ДВРЗ. Це і визначило другу назву водойми. Насправді, є й третя — Лісове. На нашу думку, остання назва хоч і дуже проста, але найліпше пасує до озера, яке оточене лісом (рис. 4.6).

Досліджуване озеро добре помітно на супутниковому знімку 1962 р. Світлі плями біля водойми вказують на те, що вийнятий ґрунт складували поряд — найбільше на північно-східному березі.

Сучасна довжина озера — 650 м, площа — 85 га. На топографічній карті зазначено, що рівень води у ньому становить 101,8 м. Насправді цей рівень доволі мінливий — принаймні в межах 0,5 м.

Рис. 4.6. Розташування та вигляд оз. Берізка, 27.06.2020 р.

Дістатися оз. Берізка найпростіше з Броварського проспекту. Звідси у південному напрямку прокладено дорогу, яка навіть має назву — вул. Івана Багряного. Доволі зручний під'їзд сприяє тому, що водойма популярна для відпочинку, зокрема для влаштування пікніків. На віддаленому від проспекту березі є човнова станція. Озеро можна обійти навкруги. При цьому можна звернути увагу на те, що воно з усіх боків оточено мішаним лісом. Біля води поширені верба, чорна вільха, трохи далі — сосна і клен. Трапляється й береза. На берегах ростуть очерет звичайний, рогіз вузько- і широколистий. У літній період помітне заростання водної товщі, насамперед — у східній частині водойми, глибина якої невелика. Із водної рослинності тут характерні рдесник кучерявий і пухирник звичайний. Крім того, трапляється жабурник. Окремі ділянки вкриті нитчастими водоростями.

В озері водиться черепаха болотна — вид, занесений до Червоної книги України.

Важливо, що озеро проточне. Як зазначено вище, у східну частину озера впадає р. Дарниця. Витік розташований у північній частині водойми. Він одразу розгалужується на два рукави: один спрямований на захід, інший — на північ. Першим рукавом є р. Дарниця, другим — Північнодарницький меліоративний канал.

Кліматичні зміни в Україні, зокрема підвищення температури повітря, яке супроводжується збільшенням випаровування, зумовлюють те, що доволі часто верхня течія р. Дарниця пересихає. За цих умов озеро стає непроточним. Зменшення водообміну зумовлює погіршення екологічного стану озера. У літній час вода в ньому дуже «цвіте». При цьому прозорість зменшується до 20—30 см. Проте це істотно не впливає на кількість відпочивальників біля водойми, яких за сприятливої погоди може бути понад 100.

Певну увагу озеру приділяють міські служби. Зокрема в 2019 р. збудували нові гідротехнічні споруди, якими вода надходить в озеро і витікає з нього. Втім це відбувається не завжди. Щоб збільшити рівень у водоймі, у місці витоку інколи кладуть мішки з піском.

Берізка (в Гідропарку)

Озеро Берізка існує в Гідропарку у Дніпровському районі міста. Це типове старичне озеро, про що красномовно свідчать аерофотознімки, зроблені у вересні 1943 та квітні 1944 рр.

Доволі дивним є те, що ця водойма, хоч і розташована мало не в центрі Києва і до того ж лише за 800 м від станції метро «Гідропарк», порівняно маловідома. Між тим це озеро привабливе на вигляд і може бути місцем для пляжного відпочинку — насамперед у травні та на початку червня, коли вода у Дніпрі ще холодна. Влітку озеро теж привабливе. Вода в ньому прозоріша, ніж у Дніпрі, особливо, коли спостерігається значне «цвітіння». У цій значній прозорості води та привабливості озера для відпочинку можна пересвідчитися з відео, яке можна знайти на YouTube.

Форма оз. Берізка є такою, що тут виділяється півострів, витягнутий у південно-західному напрямку. На ньому зроблено кілька зручних альтанок, а також закритих приміщень для застілля. На кінчику цього півострова є невеличкий пляж (його назва — Язичок) — найкраще місце для купання.

Озеро Берізка щільно оточене деревами — насамперед тополею. Трапляються також клен, ясен, робінія (біла акація). Водночас тут неможливо побачити хоч одну берізку. Тож звідки взялася ця назва, сказати складно. Можливо, хтось сплутав тополю з березою. Уздовж самих берегів розрослась аморфа кущова. Її поширення дещо обмежило розвиток звичайних видів повітряно-водної рослинності. Лише зрідка тут можна побачити очерет. У теплу пору року на мілководді поширений ситняг болотний, у самій воді — нитчасті водорості. Водночас видів з листками, що плавають на поверхні, майже немає (рис. 4.7).

Озеро Берізка доволі багате на тваринний світ, зокрема на рибу. Це й невипадково, адже його кілька разів зариблювали. Тут реально побачити бобра або сліди його діяльності. Нори цього ссавця трапляються на західному березі водойми, що ближчий до Дніпра.

Перебуваючи на озері, можна звернути увагу на кілька напівзатоплених та іржавих дебаркадерів. Скоріш за все це приклад невдалих технічних рішень з організації відпочинкового бізнесу.

Рис. 4.7. Розташування та вигляд оз. Берізка в Гідропарку, 13.06.2020 р.

На південь від озера під насипом ґрунтової дороги можна помітити бетонну трубу, зроблену для руху води під час високих повеней. Таке хоч і рідко, але трапляється. Достатньо згадати повені 1970 і 1979 рр., коли вся прилегла територія була затоплена.

Біле (Центральне)

Це озеро розміщується в Оболонському районі, посеред однойменного житлового масиву. Дивом збереглося після підняття території при створенні цього житлового масиву. Водойму показано і підписано на карті 1850 р., але в іншому місці, ніж нині. Аналіз карти дає змогу припустити, що раніше в це озеро впадала р. Водиця, яку також показано і підписано.

Нині озеро є непроточним. Воно живиться підземними водами та атмосферними опадами. Можна вважати, що близькість до Дніпра, до якого менше кілометра, а також поширення піщаних відкладів сприяють водообміну підземним шляхом.

Довжина водойми — близько 240 м, ширина — 130 м. Максимальна глибина, за даними дисертаційної роботи [6], становить 10,3 м. Цю глибину виміряно в південній частині озера.

Хоч оз. Біле й непроточне, вода в ньому доволі прозора. У південно-західній частині водойми є великий піщаний пляж, на якому в теплу пору року може бути понад сто відпочивальників (рис. 4.8).

Рис. 4.8. Розташування та вигляд оз. Біле, 02.07.2020 р.

Приблизно половина довжини берегів заросла повітряно-водною рослинністю. Найбільше — очерету звичайного, дещо менше рогозу вузьколистого, ще менше — комишу озерного. Між цими високими рослинами можна побачити й омег водяний — рослину, яку вирізняє біле суцвіття. На водній поверхні трапляється ряска, у товщі води поширений кушир занурений. У водній товщі також чимало нитчастих водоростей.

Крім звичайних качок на озері можна побачити водяну курочку — птаха з чорним пір’ям і червоним дзьобом.

Білі Камені

Озеро з такою назвою існує, але воно маловідоме. Значно відомішим є Центр сімейної риболовлі «Білі камені». Це назва комерційного підприємства, що надає послуги з риболовлі на чотирьох водоймах, які розміщуються біля промзони «Теличка». Орієнтиром розміщення озер є кінець скидного каналу Київської ТЕЦ 5. Три водойми знаходяться у напрямку на північний схід від скидного каналу, одна — на південний захід (рис. 4.9).

Дістатися озер можна зі Столичного шосе, а потім їдучи вул. Промисловою, що прокладена вздовж Либеді. Діставшись першого мосту через річку, потрібно її перетнути, а далі прямувати вздовж скидного каналу Київської ТЕЦ 5. Крім описаного шляху до водойм є ще один, але лише пішохідний. Це стежка до Галерної затоки, якою можна вийти до Столичного шосе.

Найбільшим у цій групі озер є Панське. Воно має площу 4,8 га, максимальна глибина сягає 12 м.

Озеро зариблено кількома тоннами риби (короп, карась, товстолобик, білий амур, сом, щука). Риболовля платна. На водоймі є кілька вимостків для рибалок. Існує й можливість орендувати якусь з більш ніж десяти альтанок. У літньому кафе можна смачно пообідати, зокрема, рибою з озера (рис. 4.10, 4.11).

Крім оз. Панське поряд (трохи ближче до Дніпра) розташовано ще два, які також зариблені. Четверте озеро, яке інколи називають Білі Камені, знаходиться у напрямку на південь від скидного каналу ТЕЦ 5. Дістатися цієї водойми, яку зарибили першою, можна через територію тепловодного рибного господарства. Різноманіття риби тут чи не най-

Рис. 4.9. Розташування озер Центру сімейної риболовлі «Білі камені»

Рис. 4.10. Змагання зі спортивного рибальства на оз. Білі Камені 14.10.2017 р.

Рис. 4.11. Озеро Панське, 15.03.2020 р.

більше — аж до осетра і форелі. Зрідка на цьому озері відбуваються змагання зі спортивного рибальства, причому спійману рибу одразу випускають.

Додаткове уявлення про ці водойми і риболовлю на них можна отримати з відео, що розміщені на YouTube.

Блакитне (Голубе)

Таку назву має невеличке озеро у північно-західній частині Подільського району. Існує з давніх-давен, про що засвідчують старовинні карти Києва. Воно простежується і на аерофотознімку, що зроблений у вересні 1943 р. На сучасній топографічній карті позначено рівень урізу води — 154,8 м. За цим показником перевищує розташоване неподалік оз. Синє і належить до найвищих у Києві (рис. 4.12).

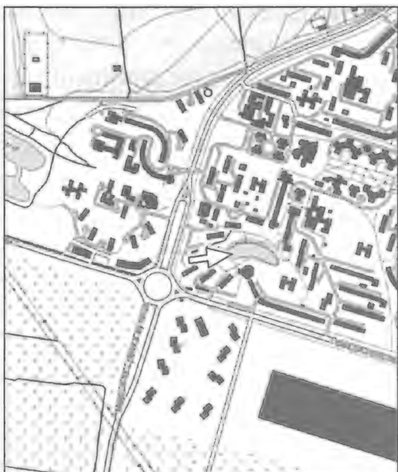

Рис. 4.12. Озеро Блакитне на карті та супутниковому знімку

Рис. 4.13. Озеро Блакитне та водна рослинність у ньому, 13.06.2020 р.

Приблизно в 1986 р. береги озера закріпили бетоном. Довжина водойми між цими берегами становить приблизно 180 м, ширина — 45 м. Утім від цих берегів вода часто відступає, при цьому акваторія і глибина помітно зменшуються.

Мілководність озера (його глибина становить 1,2—1,5 м) позначається на тому, що воно сильно заросло як повітряно-водною, так і водною рослинністю. З першої домінує рогіз вузьколистий, який займає понад половину всієї акваторії. На берегах поширені також комиш озерний та очерет звичайний. Домінантними серед водної рослинності є рдесники: пронизанолистий, гребінчастий, кучерявий — їх листя майже сягає поверхні. Наступний характерний вид — водопериця кільчаста. На додаток, в озері є кілька куртин різнокольоворого латаття, посадженого для прикрашання водойми. Отже, невеличке озеро являє собою мало не ботанічний сад (рис. 4.13).

Хоч оз. Блакитне невелике, але доволі багате на рибу. Опосередковано на це вказує майже постійна наявність кількох рибалок на берегах. Звичайними у виловах є карась та бичок ротан, іноді окунь та щука. А ще озеро дуже багате на качок, які знаходять прихисток серед повітряноводної рослинності.

Невеликі розміри водойми зумовлюють не лише її сильне заростання, а й значну уразливість від кліматичних змін. Практична відсутність снігу взимку 2019—2020 рр. позначилася на рівні ґрунтових вод, відповідно, і на рівні води в озері. На початок літа 2020 р. порівняно з попереднім роком він знизився приблизно на 1 м.

Боброве

Назву Боброве має невеличке заплавне озеро в Дарницькому районі, точніше — у південній частині Нижніх садів. Розміщується за 100 м від лівобережної затоки Дніпра — Млинове, між нею і вул. Центральна.

Ця водойма та її назва переважно відомі мешканцям Нижніх садів і до того ж далеко не всім. Цю назву можна прочитати на встановленому неподалік інформаційному стенді, де сформульовано застереження щодо

Рис. 4.14. Розташування та супутниковий знімок оз. Боброве

купання в озерах Холодне (воно знаходиться за 150—200 м на північний захід) і Боброве. На це є певні підстави, хоча б тому, що централізованої каналізації на Нижніх садах немає. Проте влітку згаданим застереженням нехтують. Більше того, на північному березі оз. Боброве насипано пісок для пляжного відпочинку. Тож улітку тут може бути понад десять відпочивальників.

Озеро Боброве, як і багато інших заплавних водойм, має витягнуту форму. Його довжина становить 350 м, ширина — на порядок менше. Дещо незвичним є те, що озеро витягнулося з південного заходу на північний схід — майже перпендикулярно до течії Дніпра (рис. 4.14).

Озеро доволі сильно заросло — як його водна товща, так і береги. Характерними представниками водної рослинності є кушир занурений і латаття біле. Повітряно-водної рослинності небагато, простір для неї значною мірою займає аморфа кущова. Лише де-не-де трапляється рогіз вузьколистий.

У водоймі є кілька видів риби (карась, червонопірка). Разом з тим бобрів уже немає. Водночас можна побачити черепаху болотну, зокрема на стовбурах дерев, що упали у воду.

Територію, що тяжіє до озера з півдня, вважають базою відпочинку заводу «Арсенал». Таку саму назву має розташована поряд зупинка громадського транспорту. Однак, на жаль, вигляд цієї бази залишає сумне враження: територія занедбана, дерев'яні будинки не мають вікон і дверей. Ці будинки стоять на бетонних стовпчиках, оскільки зрідка досліджувана територія затоплювалася. Таке, зокрема, спостерігалося в 1970 році.

Північний берег водойми частково зайнятий котеджною забудовою. Територія, що тяжіє до Дніпра, загороджена. Це база відпочинку СБУ «Млинове». Дерев'яні будинки, які вирізняє блакитний дах, тут також стоять на стовпчиках.

Вербне

Озеро Вербне розташовано у південній частині Оболонського району і певною мірою є південною межею житлового масиву Оболонь. Має штучне походження, хоч і виникло на місці невеличких старичних водойм.

Утворення озера розпочалося в 1973 р. у зв'язку з вийманням ґрунту для підвищення позначок прилеглої території. У перші роки свого існування воно було коротшим, але ширшим. Риси, що близькі до сучасних, водойма набула в 1982 р.

Для озера характерне простягання в широтному напрямку. Максимальна довжина становить 1,07 км, площа — 0,16 км^2. Максимальна глибина, за даними [6], — 14,2 м (рис. 4.15).

Польові дослідження, результати яких викладено у праці [6], дали змогу встановити значні відмінності температури за глибиною, що може сягати 12 °С. Значні відмінності в температурі властиві не лише оз. Вербне, а й іншим. Насамперед це характерно для глибоких озер у літній період.

Близькість до оз. Вербне озерної системи Опечень може навести на думку про наявність між ними гідравлічного зв'язку. Насправді цього немає. Водотік, який тягнеться з озерної системи Опечень, точніше з оз. Йорданське, оминає оз. Вербне. Тому озеро можна вважати ізольованим. Водночас близькість Дніпра і поширеність піщаних відкладів сприяє водообміну підземним шляхом. Це забезпечує задовільний стан водойми, проте не більше того. Відсутність належного водообміну особливо дається взнаки у другій половині літа, коли вода в озері сильно «цвіте».

Загалом оз. Вербне доволі популярне для відпочинку — насамперед північна частина, що тяжіє до житлової забудови. На північно-західному березі є рятувальна станція КП «Плесо», кілька пляжів, які влітку зайняті відпочивальниками. Тут же встановлено кілька дерев'яних альтанок, де можна провести час. Поряд є місце і для занять фізичною культурою.

Озеро доволі багате на різноманітні елементи природи. Його прикрасою є невеликий гайок на його північно-західному березі. Прибережна смуга заросла повітряно-водною рослинністю (очерет, рогіз вузько- та

Рис. 4.15. Розташування та вигляд оз. Вербне, 28.07.2020 р.

широколистий). Трапляється також комиш озерний, лепешняк великий, ситняг болотний, їжача голівка. Одна з особливостей водної рослинності — значне поширення водяного горіху. У водній товщі поширена водопериця колосиста, рдесник пронизанолистий, кушир занурений.

Результати досліджень оз. Вербне, що стосуються рослинності та її впливу на водне середовище, наведено у праці [36]. Зазначено, що в теплий період року в заростях водної рослинності концентрація неорганічного азоту та неорганічного фосфору істотно менша, ніж на чистоводді. Крім того, встановлено значний вплив рослинності на концентрацію розчиненого кисню.

Вважають [33, 36], що оз. Вербне багате на рибу. Крім звичних карася, плітки, окуня та червонопірки, є вселені види: товстолоб та білий амур. Невипадково, що оз. Вербне оголошено іхтіологічним заказником місцевого значення. З представників тваринного світу можна згадати черепаху болотну та вужа.

Вигурівські озера

Штучні озера (загалом їх три) розташовані у Деснянському районі на місці колишньої природної улоговини. Ще кілька десятиліть тому тут існувала заболочена місцина, в якій було кілька струмків. Водойми виникли в 1989—1990 рр. унаслідок виймання ґрунту, який використали для будівельних цілей (рис. 4.16).

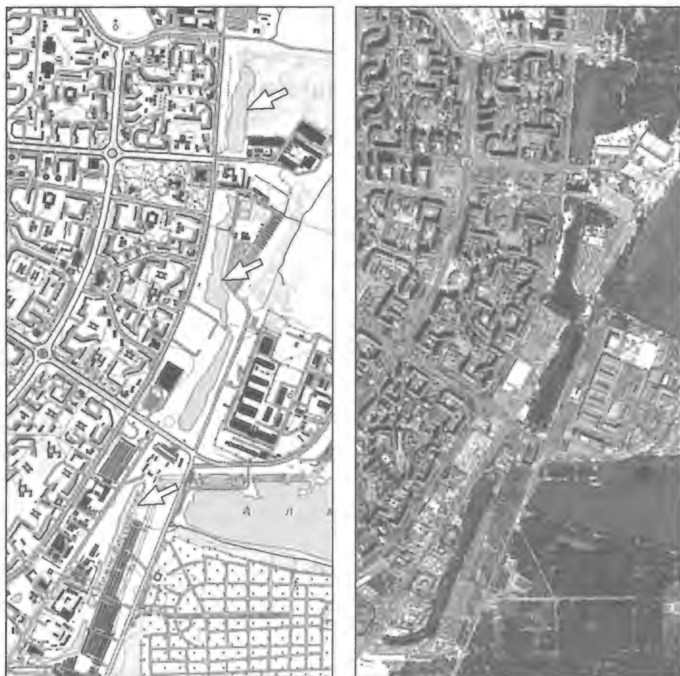

Рис. 4.16. Зображення Вигурівських озер на карті та супутниковому знімку

Верхнє Вигурівське озеро, що розташовано північніше за інші, витяглося з півночі на південь на 500 м, його характерна ширина — 110 м. На сучасній топокарті Києва показано, що рівень води в озері становить 96,0 м. Перепускною трубою діаметром 1200 мм ця водойма з'єднана з колектором зливової каналізації, що прокладений під вул. Миколи Закревського. Далі цей колектор тягнеться під вул. Сабурова, проспектом Маяковського і спрямований у Русанівську затоку.

Середнє Вигурівське озеро — найбільше у цій групі водойм, його довжина 1,5 км. Характерна ширина, як і Верхнього Вигурівського, — 100 м. У середній частині є звуження, через яке перекинуто місток. Згадані два озера сполучаються між собою, а також з колектором зливової каналізації під вул. Миколи Закревського.

Нижнє Вигурівське озеро має довжину близько 1,3 км, його характерна ширина — 35—40 м, у південній частині навіть менше. У середній частині цієї водойми, як і згаданої вище, є вузькість, через яку перекинуто місток. Це озеро, як і два попередні, проточне. Зокрема воно з'єднано із Середнім Вигурівським озером двома бетонними трубами. У цю водойму спрямований скид із оз. Алмазне. У нижній частині Вигурівські озера з'єднані з водоймами без назви, що утворені південніше житлового масиву Троєщина (рис. 4.17, 4.18).

На жаль, екологічний стан усіх без винятку Вигурівських озер проблемний, якщо не дуже поганий. З одного боку, це зумовлено невеликим водообміном, а з іншого — значним забрудненням і засміченням. Останнє значною мірою пов'язане з тим, що біля Середнього і Нижнього Вигурівських озер розташовані великі гаражні кооперативи. При цьому відстань деяких гаражів від води менша за 10 м. Можна додати ще й близькість до Нижнього Вигурівського озера великого продуктового ринку. Тож сміття на берегах водойм трапляється мало не на кожному кроці.

Невипадково, що й вода в озерах брудна. Влітку та у вересні вона сильно «цвіте». При цьому прозорість води стає меншою за 0,5 м. Як не

Рис. 4.17. Водовипуск із Середнього Вигурівського озера, 05.07.2020 р.

Рис. 4.18. Нижнє Вигурівське озеро біля водовипуску з оз. Алмазне, 15.07.2016 р.

дивно, навіть за цих умов у Середньому Вигурівському озері доводилося бачити тих, хто в ньому купається.

Зупинимося трохи і на природній складовій водойм. На їх берегах чимало деревної рослинності, серед якої найбільше верби. Трапляються також тополя, береза, робінія звичайна (біла акація). На урізі домінує очерет, дещо менше рогозу широколистого. Влітку на водній поверхні чимало ряски, значно менше жабурнику. У водній товщі поширений кушир занурений, істотно менше — рдесник пронизанолистий. Навіть за умов проблемної якості води в озерах є риба, зокрема карась.

Звісно, що описаний стан Вигурівських озер задовольняє не всіх. Радикально його змінити навряд можливо, але надати кращий вигляд цілком реально. Про останнє свідчить певний досвід, зокрема з озерною системою Опечень. Першочерговим заходом є прибирання берегів і налагодження збирання і вивезення сміття. Деяку роль може відіграти й виховна робота, зокрема у школах, що функціонують на Троєщині. Власне, подібне стосується багатьох інших київських водойм.

Вирлиця

Це озеро належить до найбільших у південно-східній частині Києва і водночас у Дарницькому районі. Поблизу розташована станція метро «Вирлиця».

У минулому в цій місцині існувало невеличке заплавне озеро, яке розміщувалося південніше сучасного. Його показано і підписано на карті «РККА» 1930-х років. На той час довжина озера становила близько 200 м, ширина — 100 м. Географічні координати водойми були такими: 50°23,3′ пн. ш. і 30°39,7′ сх. д. Згодом озеро майже замулилося і заросло.

Нове життя водойми пов’язано з будівництвом сміттєспалювального заводу «Енергія». Однак для цього спочатку потрібно було збільшити висоту місця будівництва. Тож у 1981 р. на місці колишнього невеличкого озера розпочали виймання ґрунту. Цей видобуток тривав ще понад 10 років після введення в дію згаданого заводу. Планові характеристики озера, близькі до сучасних, сформувалися в 1995 р. Проте на початку 2013 р. у північно-східній частині водойми з’явилася намита ділянка площею в кілька гектарів. Сучасна площа озера становить 1,12 км^2. За даними [6], максимальна глибина сягає 28 м (рис. 4.19).

Значну увагу оз. Вирлиця приділено у праці [28], що побачила світ у 2009 р. У ній зазначено, що забудова території між озером і Дніпром, а також прокладання поряд лінії метрополітену ускладнили водовідведення. Це спричинило підвищення рівня води до 94,0 м і посилення підтоплення прилеглої території.

Аналіз супутникових знімків, отриманих в останнє десятиліття, показує, що прогресуючого збільшення розмірів водойми немає. Можливо це пояснюється впливом кліматичних змін.

Тривалий час існування оз. Вирлиця позначився на тому, що переважна частина його берегів вкрилася рослинністю. Як і в більшості

Рис. 4.19. Зображення оз. Вирлиця на супутникових знімках: ліворуч — 16.07.1982 р., праворуч — 25.08.1985 р.

Рис. 4.20. Озеро Вирлиця та пляж на ньому, 19.08.2020 р.

інших випадків, найбільш поширені очерет звичайний, рогіз вузько- та широколистий. Рослинності з листками що плавають на поверхні, майже немає. У водній товщі поширені водопериця колосиста і різуха велика. З птахів можна побачити лиску. На берегах трапляються зарості обліпихи. Детальніше екологічний стан озера, його рослинний і тваринний світ описані у колективній монографії [36].

Вода в озері, навіть у серпні, має доволі значну прозорість, яку не порівняти з тією, що спостерігається в сусідньому оз. Тягле. Це сприяє тому, що у водоймі купаються. Пляж розташований за 300—400 м на південь від перехрестя проспекту Миколи Бажана і вул. Ревуцького (рис. 4.20).

На Публічній кадастровій карті України земельна ділянка, що знаходиться північніше озера і водночас охоплює частину його акваторії, належить до комунальної власності. Її цільове призначення: 03.10 «Для будівництва та обслуговування будівель ринкової інфраструктури, для будівництва, експлуатації та обслуговування торговельно-розважального

та офісно-виставкового комплексу у складі багатофункціональної планувальної структури». До цієї ділянки у межах акваторії прилягає інша: 07.01 «Для будівництва та обслуговування об'єктів рекреаційного призначення для благоустрою прилеглої території озера».

З цього опису можна припустити, що в майбутньому північний берег водойми зазнає докорінних змін.

Відро

Таку назву має озеро у Голосіївському районі. Воно знаходиться на відстані 1 км на південь від селища Віта-Литовська (до 2018 р. — Чапаєвка).

Озеро Відро є штучним, хоч і виникло в добре зволоженій місцині. Ще в 1970-х роках цього озера не було. На той час його не знайти ні на картах, ні на супутникових знімках. Воно виникло в 1984—1985 рр. Про штучне походження озера вказує світла пляма (ймовірно піску) на супутникових знімках того часу у напрямку на північ від водойми.

Існує думка, що вода в оз. Відро найпрозоріша серед інших київських озер. Певною мірою так воно і є. Можна припустити, що цьому сприяють порівняно невеликий вік озера та його значна глибина. До цього можна додати й оточення водойми лісом. У ньому переважають сосна і дуб, які біля води змінюються на чорну вільху. Берегова смуга вкрита очеретом.

Певною мірою чистоті озера сприяє і його розташування, яке є таким, що сюди складно дістатися. До водойми веде одна і далеко не найкраща дорога з боку селища Віта-Литовська.

На північному березі оз. Відро є пляж. Поряд серед сосен є зручне місце для пікніків. Більше того, влітку тут можна побачити й намети з відпочивальниками. Зрештою, ця територія, хоч і близька до НПП «Голосіївський», але до нього не належить. Тож влаштування багаття і розбиття наметів не заборонені. Цікаво, що рибу тут майже не ловлять (рис. 4.21).

Озеро Відро доволі велике — його довжина становить майже 700 м, середня ширина — 200 м. Прозорість води навіть улітку може перевищувати 2 м. На сучасній топографічній карті зазначено рівень води — 92,6 м.

Рис. 4.21. Розташування та вигляд оз. Відро, 21.06.2020 р.

Ще одна особливість водойми — поширення в її товщі харових водоростей, які вирізняє велика довжина. У цьому є подібність озера до іншого, а саме до оз. Шапарня, що знаходиться південніше.

Дещо північніше від оз. Відро зі сходу на захід пролягає траса магістральних газопроводів, де періодично вирубують дерева. За межами цієї смуги слід звернути увагу на величезний і до того ж красивий дуб, що має координати: 50°18′56″ пн. ш. і 30°32′40″ сх. д.

Віра

Віра — невелике озеро у Святошинському районі. Воно розташовано біля Т-подібного перехрестя Кільцевої дороги і вул. Зодчих.

Довжина оз. Віра становить 220 м, ширина — вдвічі менша. У плані озеро нагадує краплю. Максимальна глибина водойми — 3 м. Рівень води, позначений на сучасній топографічній карті, становить 155,6 м. За цим показником озеро належить до найвищих у місті.

З давніх-давен на місці сучасного озера на західній околиці с. Микільська Борщагівка була заболочена місцина, через яку текла р. Борщагівка (Нивка). Прилеглу територію в основному забудували в 1970-х роках і на початку 1980-х. Нині утворений тут житловий масив має назву Південна Борщагівка (рис. 4.22).

Штучну водойму, яку називають Віра, було створено в першій половині 1988 р. Згодом береги по всьому периметру закріпили бетонними плитами. Навколо озера проклали доріжку — також із бетонних плит. З огляду на їх значний вік, у деяких місцях вони пошкоджені.

Озеро практично є непроточним, хоч і з'єднано трубою з великим колектором, в якому тече р. Борщагівка (Нивка). Ця труба традиційно засмічена. Навколо водойми чимало верб. У південній частині є смуга з рогозу широколистого та очерету. В озері водиться риба (карась, плітка, короп, щука), і це добре знають місцеві жителі. Тож на берегах завжди є кілька рибалок. Вода в озері невисокої якості. Більшу частину року її прозорість менша за 0,5 м.

Біля північного берега водойми є літнє кафе, де можна провести час в окремих будиночках.

Рис. 4.22. Розташування та вигляд оз. Віра, 18.05.2020 р.

Вітовець

Назву Вітовець (Витовець) має озеро, що знаходиться в Дарницькому районі міста на південь від селища Бортничі.

Здавна місцина, де нині розташоване озеро, була болотом південніше с. Бортничі. Неподалік існувало інше болото, на місці якого нині розміщується оз. Заплавне. На старих картах показано дорогу між цими водоймами.

Озеро Вітовець почало з'являтися наприкінці 1994 р. унаслідок виймання піску в місці, яке нині відповідає північній частині водойми. Цей видобуток не припиняється досі. Як наслідок, озеро з кожним роком зростає в розмірах і нині за площею (77 га) перевищує сусіднє Заплавне. Якщо раніше оз. Вітовець складалося з кількох роз'єднаних частин, то нині це єдине ціле (рис. 4.23).

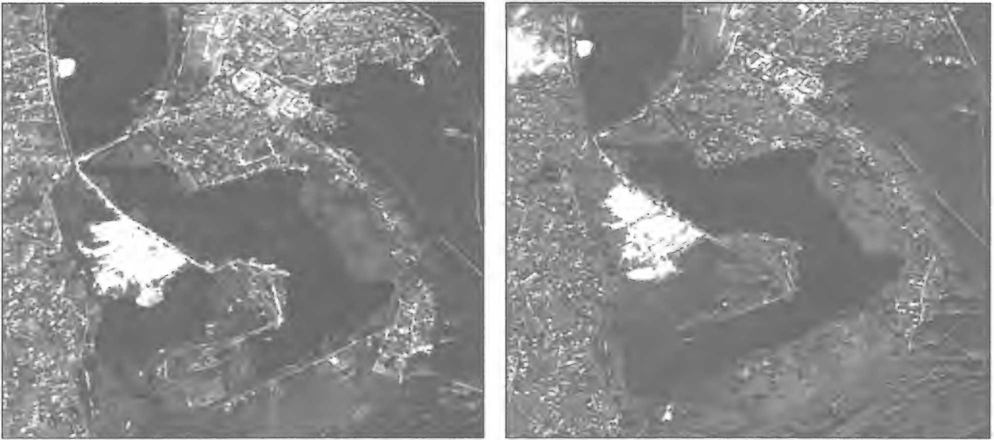

Рис. 4.23. Супутникові знімки, що показують зміни розмірів оз. Вітовець: ліворуч — 15.07.2016 р., праворуч — 03.10.2018 р.

Уважний розгляд супутникових знімків дає змогу побачити на них земснаряд. Видобутий пісок складується на західному березі озера у вигляді величезної купи заввишки 10 м. Сюди безперервно рухаються великовагові вантажівки. Видобуток піску з водойми позначається на тому, що вода тут менш прозора, ніж у сусідньому оз. Заплавне.

На публічній кадастровій карті України місце, де знаходиться озеро, позначено як родовище піску. Причому виділена кольором місцина значно перевищує сучасні розміри озера. Тож у майбутньому воно має стати ще більшим.

Береги оз. Вітовець здебільшого вкриті повітряно-водною рослинністю, яка переважно представлена очеретом і рогозом. У літній період на водній поверхні трапляються ряска і жабурник, у самій товщі води — елодея канадська і водопериця колосиста. Стоячи на низькому і зарослому західному березі, можна звернути увагу на те, що протилежний берег,

Рис. 4.24. Озеро Вітовець, 06.07.2020 р.

особливо на значній відстані, дуже високий. Цей берег є межею долини Дніпра (рис. 4.24).

Озеро Вітовець є проточним, хоч проточність його невелика. У водойму впадає струмок з оз. Заплавне, який під вул. Лєрмонтова тече у трубі. У свою чергу, існує витік з південної частини озера.

Додамо, що за новим Генеральним планом Києва уздовж південної частини оз. Вітовець має пройти нова кільцева дорога, до складу якої належить і новий мостовий перехід через Дніпро. На цьому плані показано, що в майбутньому озеро буде збільшуватися у південно-західному напрямку.

Вулик

Це озеро розміщується в Дарницьому районі на Позняках посередині між вулицями Здолбунівською та Ахматової. Воно збереглося ще з часів, коли ця місцевість була заплавою Дніпра з багатьма старичними озерами.

Нині водойма має видовжену форму — його довжина становить близько 150 м. В озері виділяються два плеси: східне та західне. Перше значно більше за друге, між ними існує вузькість завширшки близько 10 м, яка влітку заростає, практично поділяючи водойму на дві частини.

Озеро Вулик дуже заросло як повітряно-водною, так і водною рослинністю. Серед першої домінує очерет звичайний, трапляється рогіз вузько- та широколистий. У другій половині літа вся водна поверхня вкривається ряскою. У водній товщі домінує кушир занурений. На берегах росте представник адвентивних рослин — гречка сахалінська (рис. 4.25).

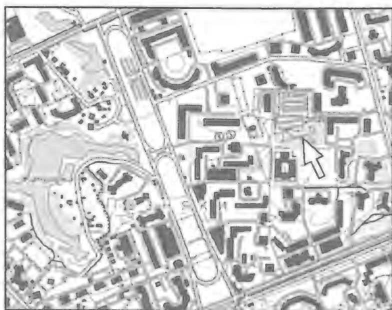

Рис. 4.25. Розташування та вигляд оз. Вулик, 14.08.2020 р.

Обстеження озера свідчить про певні зусилля місцевих жителів щодо збереження тут порядку. На південному та східному берегах встановлено кілька лавок, проте більшість з них усе ж зіпсовані. Є й заклик щодо необхідності дотримуватися чистоти. Утім в умовах невеликих розмірів озера та відсутності водообміну з іншими водоймами досягти прийнятного екологічного стану озера проблематично. Періодичні дослідження якості води, які виконує Дарницька районна в м. Києві державна адміністрація, дають змогу характеризувати стан води поняттям «забруднена».

В'язки

Озеро В'язки знаходиться в Дарницькому районі за 3 км на південь від житлового масиву Осокорки і водночас дуже близько до оз. Тягле. Розміщення та витягнута форма озера вказують на те, що воно є старицею Дніпра на його лівобережній заплаві.

Ще донедавна оз. В'язки не привертало особливої уваги. Як і інші заплавні водойми, воно поступово заростало. Проте ситуація радикально змінилася на початку 2016 р., коли озеро стало об'єктом видобутку піску. На ньому з'явився земснаряд, унаслідок роботи якого північна центральна частина озера істотно збільшилася в розмірах. Водночас на східному березі водойми виросли величезні купи видобутого піску. З'явилися й дороги до цих куп. Згодом значну частину піску вивезли. Однак ще в липні 2020 р. його значний обсяг залишився. Саме з наявної тут купи піску озеро найліпше фотографувати (рис. 4.26).

За період, що пройшов з часу розширення озера, його береги встигли зарости повітряно-водною рослинністю (очерет, рогіз) і навіть вербою. Водночас більша частина водної поверхні та водної товщі залишаються ще вільними від рослинності (рис. 4.27).

Рис. 4.26. Супутникові знімки оз. В'язки: ліворуч — 22.09.2015 р., праворуч — 03.10.2016 р.

Рис. 4.27. Вигляд розширеної частини оз. В'язки (фото на південь), 06.07.2020 р.

Додамо, що оз. В'язки оточене дуже мальовничими луками. Разом з тим існують наміри розмістити на цих луках величезний житловий масив. Це, зокрема, можна зрозуміти з проєкту нового Генерального плану Києва. Проти цього будівництва згуртувалася громадськість, утворивши об'єднання «Екопарк Осокорки». Ініціативна група зібрала належну кількість підписів, що дало змогу звернутися до Київської міської ради з петицією. Вона зареєстрована під № 713 від 18.11.2015 р. і має назву «Ландшафтний природний парк замість забудови південних Осокорків». Назва петиції відповідає її головній меті — збереженню природи в цій частині міста. Згадане об'єднання має свій сайт і сторінку в мережі Facebook, де можна знайти план екопарку, за який іде боротьба. Цей парк має бути доволі великих розмірів, у межах якого крім оз. В'язки існують озера Тягле і Небреж. Збереження природи в цій місцевості передбачає також створення умов для відпочинку: влаштування дитячих і спортивних майданчиків, прокладання велодоріжки та ін.

Гарячка

Назву Гарячка має водойма в Дарницькому районі Києва. Її зазвичай називають озером, хоч на справжнє озеро вона не схожа — особливо останнім часом. Відкритої акваторії тут уже немає. На сьогодні ліпшим є таке означення: золовідвал Дарницької ТЕЦ.

Згадане підприємство введено в дію у 1954 р. і, поза сумнівом, відіграло значну роль у розбудові лівобережної частини Києва. Насамперед воно на багато років стало основним постачальником тепла Київського лівобережжя. Дещо меншою була роль ТЕЦ як джерела електропостачання.

Основним паливом на ТЕЦ спочатку було донецьке вугілля. Його спалювання супроводжувалося і продовжує супроводжуватися утворенням великої кількості золошлаків. Зрозуміло, що ці відходи потрібно кудись дівати. Звичайно знаходять якусь улоговину, куди їх транспортують пульпопроводом. Для того щоб місткість для золошлаків була більшою, її часто оточують дамбами. Саме це зробили на початку функціонування Дарницької ТЕЦ, про що свідчать супутникові знімки 1960-х років (рис. 4.28).

Поступово золовідвал заповнився, але для накопиченого матеріалу вдалося швидко знайти застосування. Його використали для підняття

Рис. 4.28. Фрагменти супутникових знімків 1968 р. (ліворуч) і 1989 р. (праворуч), на яких показано золовідвал Дарницької ТЕЦ

прилеглої території, яку згодом забудували. У такий спосіб створили ще три близько розташовані водойми: озера Прірва, Гарячка і Сонячне. Спочатку (в 1988 р.) було створено озеро, що набуло назву Сонячне, а потім (у 1989 р.) — Прірва і Гарячка.

З того часу минуло вже понад 30 років. Тож відведення в оз. Гарячка золошлаків спричинило те, що ця водойма знову заповнилася золошлаками (рис. 4.29).

Щоб вигляд золовідвалу не псував вигляду міста, цю територію оточили бетонним парканом, за яким бульдозерами вирівнюють територію. Влітку, коли золошлаки підсихають і є джерелом пилу, їх поливають водою. З цим рішенням, звісно, слід погодитися, але рано чи пізно тут потрібні радикальніші заходи.

Рис. 4.29. Сучасний вигляд оз. Гарячка, фактично — золовідвалу Дарницької ТЕЦ, 14.08.2020 р.

Глибоке

Назва «Глибоке» доволі поширена. Тож не дивно, що в Києві існують щонайменше два озера з такою назвою. Зокрема, оз. Глибоке існує в Деснянському районі між головним рукавом Дніпра і Чорториєм. Воно показано і підписано на картах 1894 р. і «РККА» 1930-х років. Нині ця водойма знаходиться в заказнику «Бобрівня» за 600 м на північний схід від містка через протоку, що перетинає острів Муромець (рис. 4.30).

Довжина озера, що за формою дещо нагадує серп, становить 330 м, ширина — 20—30 м, у кінцевих частинах — лише кілька метрів.

Повз озеро прокладено кілька стежок, але для більшості людей воно залишається непоміченим. Це пояснюється тим, що прибережна смуга навколо водойми дуже заросла деревною (тополя, верба, клен) і чагарниковою (аморфа кущова) рослинністю. Щоб дістатися води, через останні метри цієї смуги потрібно дертися.

Це озеро, хоч і має назву Глибоке, але свою глибину вже втратило. Характерною ознакою мілководності є значне заростання водойми, зокрема, рослинністю, що прикріплена до дна. Влітку більшу частину акваторії вкриває тілоріз. Де-не-де трапляються глечики жовті та стрілиця. Водну товщу заповнив кушир занурений. На поверхні води поширені жабурник і ряска. З повітряно-водної рослинності домінують осока і лепешняк великий, у південно-східній частині — рогіз широколистий.

Вода в озері доволі прозора, але через невелику глибину і значне заростання водойми купатися в ній неможливо.

Інше оз. Глибоке розміщується на Трухановому острові південніше за описане вище. Воно знаходиться за 500 м на північ від Подільсько-Воскресенського мостового переходу і водночас між двома автошляхами, які тягнуться з півночі на південь по острову (рис. 4.31).

Порівняно зі згаданим вище оз. Глибоке, це однойменне озеро значно більше — його довжина сягає 280 м, ширина — 70 м. Глибина, ймовірно, невелика — щонайбільше 2,5 м. Такого висновку можна дій-

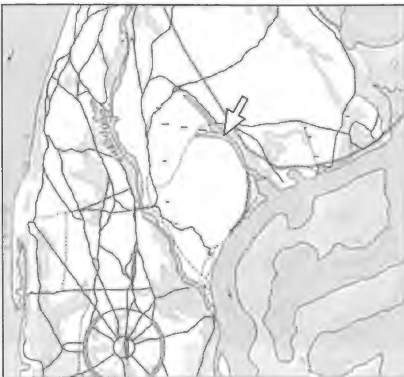

Рис. 4.30. Розташування та вигляд оз. Глибоке в урочищі Бобрівня, 19.07.2020 р.

Рис. 4.31. Розташування озер на Трухановому острові:
1 — Глибоке, 2 — Прибабине, 3 — Бабине

ти, оскільки ця водойма сильно заросла. Її берегова смуга вкрита осокою і рогозом широколистим, у воді поширена елодея канадська. Де-не-де на березі трапляється ірис болотний. Біля озера можна помітити і калину звичайну — ознаку того, що в цих місцях жили люди. Дійсно, до 1943 р. неподалік існувало велике селище (рис. 4.32, 4.33).

Озеро Глибоке на Трухановому острові слугує для відпочинку. Тут можна купатися. Навколишня місцевість приваблива також для організації пікніків. На берегах встановлено з десяток дерев'яних альтанок, до деяких з яких можна під'їхати на авто. Прикрасою місцевості є чудовий сосновий ліс навкруги.

Рис. 4.32. Озеро Глибоке на Трухановому острові, 31.05.2020 р.

Рис. 4.33. Ірис болотний на оз. Глибоке

У південній частині озера прокладено бетонну трубу діаметром 0,8 м, якою вода в разі підйому рівня може рухатись у південному напрямку — в бік оз. Прибабине.

На рис. 4.31 можна бачити, що крім озер Глибоке, Прибабине і Бабине поблизу є ще дві водойми без назв.

Глинка

Таку назву має невеличке озеро в Печерському районі біля Либідської площі. Воно виникло на місці колишнього глиняного кар'єру для виробництва цегли. Про це виробництво, зокрема, вказує карта 1842 р., де у відповідному місці є позначки з підписами: «Кирпич. Сараи» та «Хут. Ейсмана». Дійсно, на той час цеглу виробляли у так званих сараях. Згодом завод І. Ейсмана перейшов в інші руки. На карті Києва 1884 р. можна знайти вже інший напис — «завод Субботіна». Поряд показано і водойму — добре знане оз. Глинка. З часом у цій місцині з'явилося кілька споріднених заводів. Швидше за все ця підприємницька діяльність закінчилася чи, принаймні, різко зменшилася після 1917 р., про що свідчить німецька карта 1918 р.

Тривалий час оз. Глинка не привертало особливої уваги, більше того — навіть відлякувало своїм зарослим і засміченим крутосхилом, а також сумними історіями, якими воно обросло. Утім близькість до станції метро та пожвавлених автотрас зрештою далася взнаки. У 2010 р. поряд з озером розпочали будівництво Андріє-Володимирського храму Української православної церкви Московського патріархату (нині — Російської православної церкви в Україні). Проте за кілька років будівництво зупинилося. У 2013 р. згадки про оз. Глинка знову почастішали внаслідок активізації його крутого західного схилу та загрози будинкам на вул. Академіка Філатова. Минув певний час, і в 2018 р. поряд з водоймою розпочалося доволі значне будівництво — житлового комплек-

Рис. 4.34. Розташування та вигляд оз. Глинка. У правій частині знімку — перші поверхи житлового комплексу Salut, 02.05.2020 р.

су Salut. Місце для цього комплексу знайдено там, де його ніби й немає, — від бульвару Дружби народів до урізу води в озері щонайбільше 80 м. Тим не менш у цьому немаленькому комплексі має бути близько 1000 квартир, а також чимало нежитлових приміщень, великий підземний паркінг. Значною буде і висота будівель — найвищий будинок повинен мати 33 поверхи. Згідно з даними на інформаційному стенді, будівництво має завершитися у IV кварталі 2022 р. Зрозуміло, що близькість комплексу до озера підкреслюється ініціаторами будівництва. Ця близькість така, що мешканці будинку зможуть не лише бачити водойму, а й добре чути кумкання жаб. І це в будинку в Печерському районі! (рис. 4.34).

Нині довжина оз. Глинка становить близько 160 м, ширина — 100 м. Рівень води в озері, позначений на топографічній карті, — 107,4 м.

Гнилуша

Таку назву має невелике озеро в Деснянському районі на захід від житлового масиву Троєщина. Назва збігається з іншою, а саме невеличкою річкою Гнилуша, що текла поряд та залишки якої залишилися донині — за 1 км на південь від водойми.

Озеро добре показано (щоправда без назви) на карті 1897/1918 рр. Сучасна його довжина становить 600 м, ширина північної частини — близько 40 м, південної — вдвічі менше. За більш як сторічний період розміри озера майже не змінилися. Воно було і продовжує бути межею між урочищем Ситняки (фактично заплавний лук) та с. Вигурівщина, що входить до меж Києва.

Озеро Гнилуша є сильно зарослим: це стосується як його берегів, так і водної товщі та її поверхні. З деревної рослинності на берегах поширені верба і тополя, з повітряно-водної домінують очерет і рогіз широколистий (рис. 4.35).

Рис. 4.35. Розташування та вигляд оз. Гнилуша, 02.10.2016 р.

Грузьке

Таку назву має озеро в Голосіївському районі в межах заказника «Жуків острів». Назва озера невипадкова, адже наближення до нього супроводжується несподіваним зануренням (можливо аж по коліно) в багнюку. Це істотно обмежує доступ до водойми — навіть рибалок. Утім кількох тут усе ж можна побачити, зокрема в гумовому човні.

До озера є кілька стежок, які ведуть зі сходу, а саме з боку автошляху до о-ва Водників.

Довжина оз. Грузьке — 350 м, характерна ширина — 50 м, глибина — до 3 м. Існує гідравлічний зв'язок водойми з оз. Коник, але дуже слабкий [16].

На вигляд оз. Грузьке дуже привабливе. Його особливістю серед сусідніх є невелика кількість дерев і чагарнику на берегах. Натомість ці береги рясно вкриті повітряно-водною рослинністю, серед якої найбільше рогозу. Трапляються також очерет звичайний, комиш озерний та сусак зонтичний. Водну поверхню прикрашають глечики жовті та латаття біле. Чимало також ряски і жабурнику, у водній товщі — елодеї канадської (рис. 4.36).

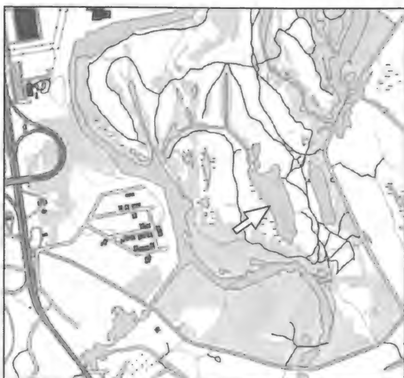

Рис. 4.36. Розташування та вигляд оз. Грузьке, 29.06.2020 р.

Є підстави вважати, що за кілька років практична незайманість озера може порушитися, адже за новим Генеральним планом Києва по його південному краю має пройти нова кільцева, або, як її інакше називають, обхідна дорога.

Дзеркалка

Невеличке озеро розміщується у Дніпровському районі, точніше — у межах Воскресенських садів. На відміну від прилеглих вузьких і видовжених озер воно має форму, близьку до круглої. Приблизно таким, як нині, водойма була ще в середині XX ст., що засвідчує аерофотознімання 26 вересня 1943 р.

Рис. 4.37. Розташування озер Дзеркалка (1) і Малинівка (2) на Воскресенських садах

Рис. 4.38. Корчі в західній частині оз. Дзеркалка, 24.05.2020 р.

Порівняно невелика відстань до Дніпра (300 м) позначається на водообміні з рікою, що відбувається підземним шляхом. Тому екологічний стан водойми, принаймні за прозорістю води, є дещо ліпшим, ніж стан розташованого неподалік оз. Малинівка.

Озеро зариблене (білий амур, короп). Проте будь-кому рибу ловити тут не дозволено. На озері можна побачити птахів, а в його західній частині, де чимало корчів, ще й черепах (рис. 4.37, 4.38).

Додамо, що територію для майбутніх Воскресенських садів відвели в 1985 р. За своєю площею в межах лівобережної заплави вони найменші в Києві. Територія, що має позначки 95,0—96,0 м над рівнем моря, вважається підтопленою. В разі високих повеней на Дніпрі можливе й затоплення.

Ефірне

Таку незвичну назву має озеро в Голосіївському районі в місцевості Конча-Заспа. Цю назву вдалося знайти на одній-єдиній карті, відомій як карта Шуберта, що була укладена наприкінці XIX ст. Невелике поширення згаданої назви пояснюється й тим, що ця водойма розташована на околиці міста — та ще й доволі безлюдній.

На деяких сучасних картах це озеро підписують як Конча, хоч таку назву має зовсім інша водойма. Водночас між ними існує гідравлічний зв’язок.

За формою оз. Ефірне нагадувало і продовжує нагадувати рогач. До початку 2000-х років воно було значно меншим, ніж нині. Втім наміри розпочати поряд будівництво нового котеджного містечка зумовили потребу в піску, який використали для намиву території (рис. 4.39).

Нині оз. Ефірне відокремлено від Дніпра дамбою, в якій є дві водопропускні споруди: № 1 і 2. Звичайно вони закриті, а простір біля них доволі замулений і зарослий.

Рис. 4.39. Зображення оз. Ефірне на карті і супутниковому знімку

На жаль, сфотографувати це озеро так, щоб воно було упізнаваним неможливо, адже поряд з ним немає жодної споруди чи якогось іншого орієнтира.

Той факт, що оз. Ефірне порівняно недавно поглибили, зумовлює те, що рослинність переважно поширена на берегах, а не у водній товщі та на акваторії. На берегах це аморфа кущова та очерет звичайний. З водної рослинності влітку де-не-де можна побачити жабурник та кушир занурений. У центральній частині озера, де глибини, ймовірно, невеликі, поширені глечики жовті.

Купи піску, що з'явилися біля водойми, поступово заростають. Найбільше тут верби і тополі. Крім того, трапляється сосна. Можна звернути увагу і на поширення цмину піщаного, більш відомого як безсмертник, — цінної лікарської рослини.

Єрик

Таку назву має озеро в Голосіївському районі біля селища Корчувате. Найближча вулиця — Галерна, що бере початок від Набережно-Корчуватської.

Аналіз старих картографічних творів дає змогу встановити цікавий факт, а саме заміну назв озер Миколайчик та Єрик: сучасне оз. Єрик на карті «РККА» підписано як Миколайчик, а оз. Миколайчик як Єрик. Так само водойми підписано на німецькій карті 1943 р. Невдовзі назва озер змінилася на протилежну. Отже, нині озеро, що має назву Єрик, розташоване на схід від оз. Миколайчик (рис. 4.40).

Дістатися оз. Єрик доволі складно, з якого боку не йти. Найкращий шлях, імовірно, проходить від селища Корчувате, яке має добре сполучення з рештою міста. Звідси потрібно рухатися дамбою, а далі ґрунтовими дорогами. У такий спосіб можна дістатися й Центру сімейної риболовлі «Білі камені», що розташований біля скидного каналу Київської ТЕЦ 5.

Рис. 4.40. Розташування озер Єрик і Миколайчк на карті «РККА» і сучасній карті: 1 — Миколайчик, 2 — Єрик

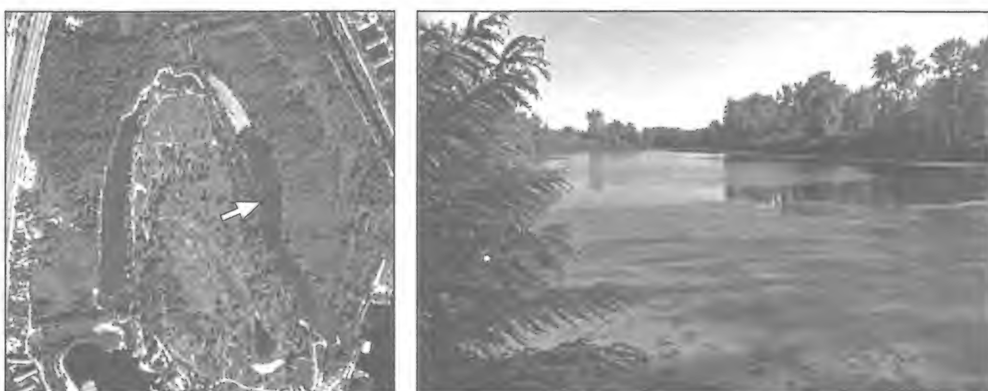

Рис. 4.41. Озеро Єрик: ліворуч — на сучасному супутниковому знімку, праворуч — його південна частина, 19.08.2020 р.

Нині оз. Єрик перерізано дамбою. Довжина його північної частини — 200 м, південної — 600 м.

Обидві частини водойми губляться серед заростей чагарникової рослинності, в якій домінує аморфа кущова. На водній поверхні чимало ряски, причому більше в його північній частині. Де-не-де трапляється жабурник. У водній товщі домінує кушир занурений (рис. 4.41).

Жандарка

Озеро Жандарка розташоване в Дарницькому районі Києва в межах житлового масиву Позняки. Його показано на багатьох картах починаючи з XVIII ст., а також на аерофотознімках, зроблених у вересні 1943 р.

Рис. 4.42. Озера Жандарка (1) і Качине (2) на супутникових знімках: ліворуч — 25.06.2004 р., праворуч — 08.06.2010 р.

Рис. 4.43. Розподіл глибин в оз. Жандарка [97]

У минулому озеро було гідравлічно пов'язано із сусідніми водоймами. Через нього текла р. Дарниця, яка до цього потрапляла в озеро, що нині має назву Корольок (Буревісник). Річка, що витікала з озера, мала назву Позняківка. Низинність цієї території позначилася на тому, що масове житлове будівництво розпочалося тут порівняно недавно — після 2000 р. В основному його закінчили в 2012 р. (рис. 4.42).

Порівняння наведених супутникових знімків дає підстави вважати, що поява житлових будинків біля оз. Жандарка частково була пов'язана з видобутком ґрунту з його південної частини.

Нині оз. Жандарка, що раніше мало тісний гідравлічний зв'язок з іншими водоймами, можна вважати практично ізольованим. Щоправда, воно усе ж зв'язано з Дніпром бетонною трубою діаметром 1000 мм, що бере початок у вузькій західній частині озера. Проте рух води тут ледь помітний.

Польові дослідження озера, виконані в червні 2018 р., дали змогу встановити його площу, а також розподіл глибин у ньому (рис. 4.43).

Як можна бачити на рис. 4.43, в оз. Жандарка є дві глибоководні зони, розділені мілководною смугою. Ця смуга добре простежується і на супутникових знімках. Максимальна виміряна глибина водойми відносно абсолютного рівня води 93,2 м становить 6,88 м, площа — 5,62 га.

Рис. 4.44. Озеро Жандарка, 14.08.2020 р.

Біля оз. Жандарка, хоч і домінує висотна забудова, збереглися два невеличкі фрагменти приватного сектору — біля його східної та північно-східної частин. Централізованої каналізації тут немає.

Екологічний стан озера дискусійний і залежить від того, з яких позицій його розглядати. На ньому і прилеглих берегах є привабливі ділянки, водночас є чимало засмічених. Можна висловити думку про те, що останніми роками сміття тут побільшало. Отже, влаштування пляжу на одній із ділянок берега хоч і сприяло поліпшенню вигляду водойми, але безпечність купання сумнівна.

Більша частина берегів оз. Жандарка вкрита повітряно-водною рослинністю, в якій домінує очерет. Де-не-де трапляється рогіз вузьколистий. Влітку на водній поверхні поширені ряска, латаття біле і доволі рідкісна сальвінія плаваюча. У водній товщі домінує кушир занурений.

В озері водиться риба, зокрема карась, короп і плітка. На самій водній поверхні крім звичних качок можна побачити лиску — птаха, якого вирізняє чорне забарвлення (рис. 4.44).

Залевада

Озеро Залевада належить у Києві до найменш відомих і відвідуваних. Воно розташоване за 4 км на південний схід від житлового масиву Осокорки і водночас за 1 км від промзони «Позняки» з високою трубою, що може бути орієнтиром.

Про нечасте відвідання цієї водойми вказує не лише її безлюдність, а навіть відсутність стежок — ледь-ледь проглядається одна-єдина. Ідучи цією стежкою влітку, можна звернути увагу на височенну траву, яка інколи сягає плеча. Саме озеро оточене широкою смугою очерету. Тож сфотографувати водойму можна лише з одного місця, а саме старезної верби, похиленої у бік води. Це дерево можна побачити навіть на

Рис. 4.45. Розташування та вигляд оз. Залевада, 06.07.2020 р.

супутникових знімках високої роздільної здатності. Його координати: 50°21′51,4″ пн. ш. і 30°39′59,8″ сх. д.

Крім очерету на берегах і мілководних ділянках доволі багато їжачої голівки, осоки, а також тілорізу. Більша частина акваторії влітку вкрита ряскою (рис. 4.45).

На деяких картах, навіть сучасних, озеро показано так, що воно ніби має два відроги у північному напрямку. Нині ці відроги повністю заросли. Отже, озеро поступово зникає.

Заплавне

Озеро Заплавне розташовано в Дарницькому районі на південь від селища Бортничі, яке більшу частину своєї 500-річної історії було селом. Статус селища йому надали в 1987 р., а в наступному включили до складу міста.

Озеро розміщується у межах лівобережної заплави Дніпра. Колись тут була стариця Дніпра, яка з часом замулилась і заросла. На карті

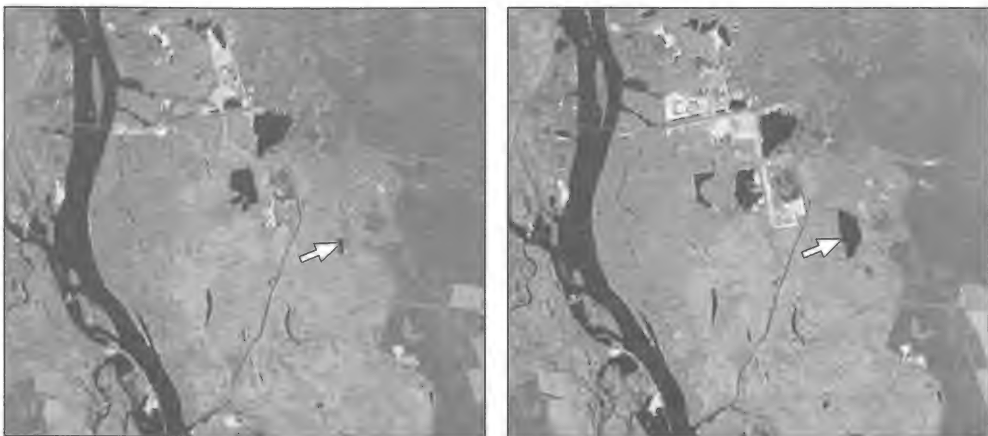

Рис. 4.46. Супутникові знімки, на яких показано оз. Заплавне: ліворуч — 07.08.1990 р., праворуч — 15.08.1993 р.

Рис. 4.47. Озеро Заплавне та характерна рослинність у ньому, 06.07.2020 р.

«РККА» 1930-х років цю територію позначено як болото, на схід від якого лежало с. Бортничі. На карті показано насип дороги південніше водойми, а також дорогу на захід від неї. Обабіч цих доріг тоді було ще кілька десятків садиб, які також належали до с. Бортничі.

Озеро в його сучасному вигляді почало з'являтися в 1990 р. у місці, що відповідає його південній частині. У 1993 р. озеро наблизилося до вигляду, близькому до сучасного (рис. 4.46).

Видобуток піску з озера тривав і після 1993 р. Ще на початку 2019 р. на західному березі водойми існував великий піщаний виступ, який згодом зник.

Нині озеро — одне із найбільших у Києві: його довжина сягає майже 1,7 км, ширина — 0,6 км, периметр — 4,0 км, площа — 71 га, найбільша глибина перевищує 10 м, а може і більше.

Озеро Заплавне проточне, хоч проточність невелика. З південної частини водойми витікає струмок, який біжить у трубі в сусіднє оз. Вітовець. Водночас будь-якої притоки в озеро немає, тобто воно живиться атмосферними опадами і підземними водами.

Великі розміри озера сприяють тому, що його стан можна вважати задовільним. У літній період прозорість води звичайно більша за 1 м. Це сприяє використанню озера для пляжного відпочинку.

Береги водойми переважно зарослі. Водночас східний берег, де є котеджна забудова, частково закріплений. З деревної рослинності на берегах поширені верба, вільха чорна, тополя. З повітряно-водної домінує очерет, крім того, трапляються рогіз широколистий та осока гостра. З водної рослинності поширені рдесник пронизанолистий, водопериця колосиста. Озеро доволі багате на рибу: від малоцінних карася і верховодки до окуня і щуки. Із земноводних трапляється черепаха, з птахів — крім качок водяна курочка, нирок, лебідь (рис. 4.47).

Зариваха

Таку назву має озеро в Дарницькому районі, а саме в межах Нижніх садів. Це видовжена (близько 1,0 км), але вузька (ширина 20—40 м)

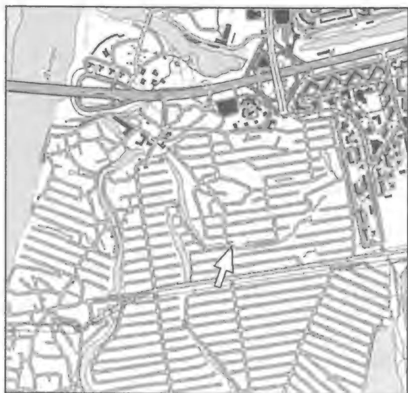

Рис. 4.48. Розташування та вигляд оз. Зариваха, 18.06.2020 р.

стариця Дніпра. Водойму показано і підписано на карті 1897/1918 рр., щоправда, під назвою Заривашки. На карті Дніпра і прилеглих територій 1914 р. підписано як Зареваха. Озеро простежується і на карті «РККА», але без назви (рис. 4.48).

Ще порівняно недавно (до 2015 р.) озеро було довшим, ніж нині, воно простягалось у напрямку до східної частини садового масиву. Ця відокремлена частина мала назву оз. Пономарівське. У 2016 р. східну частину поглибили, що спричинило існування двох окремих водойм.

Екологічний стан оз. Зариваха загалом кращий порівняно зі станом багатьох водойм на Нижніх садах. Насамперед виділяється добра упорядкованість берегів. Вони прибрані, залужені, а інколи й закріплені — та ще й з певною винахідливістю. Озеро поглиблено та зариблено за ініціативи та за кошти мешканців прилеглих садиб.

Озеро Зариваха має гідравлічний зв’язок із сусіднім оз. Яремине. Над каналом, що їх сполучає, перекинуто місток. За цим існує сполучення із оз. Підбірна, але дуже слабкий, адже водопропускна споруда, влаштована на початку вул. Центральна, майже забита.

Заспа

Таку назву має заплавне озеро в Голосіївсьому районі у місцевості Конча-Заспа. Раніше це була затока Дніпра, про що свідчить карта «РККА». На північному березі затоки була розташована будівля заповідника «Конча-Заспа», який діяв у 1921—1934 рр.

Зміни стану озера відбулись у 1970-х роках у зв’язку зі створенням Канівського водосховища. Щоб мінімізувати затоплення і підтоплення цієї території, тут виконали певні заходи, зокрема, збудували дамбу, на якій влаштували чотири шлюзи-регулятори. Один із них, а саме № 4, має забезпечувати гідравлічний зв’язок з рікою. З інформаційного стенду, встановленого біля споруди, можна довідатися, що вона здатна пропускати 26 $м^3/с$. Однак це більш теоретично. Звичайно споруда закрита, а якщо й відкрита, витрата

Рис. 4.49. Зображення оз. Заспа на супутникових знімках: ліворуч — 15.05.2008 р., праворуч — 24.05.2018 р.

Рис. 4.50. Озеро Заспа, 23.08.2020 р.

води щонайбільше становить 1 м^3/с. Певною мірою це зумовлено тим, що частина водойми, прилегла до споруди, істотно замулилася і заросла.

Помітні зміни стану оз. Заспа відбулися в 2008 р. Тоді з озера вийняли чимало ґрунту, який використали для підняття навколишньої території. Можливо, тут планували влаштувати нове котеджне містечко. Проте восени того року у Світі та в Україні розпочалася фінансово-економічна криза, яка спочатку загальмувала будівництво і зрештою його зупинила. Піднятий на поверхню пісок поступово почав заростати. За роки, що минули, замулилася й частина озера, прилегла до згаданої вище водопропускної споруди (рис. 4.49).

Швидке зростання глибин в озері, спричинене видобутком піску, зумовлює несприятливі умови для повітряно-водної рослинності. Тому наявна смуга очерету тут дуже вузька. На суші його доповнює аморфа кущова. Водної рослинності дуже мало. Прозорість води в озері задовільна, принаймні ліпша, ніж у більшості київських водойм. Утім відпочивальників на озері практично немає. Останнє пояснюється двома чинниками: віддаленістю від житлових районів і водночас близькістю Дніпра, який для відпочинку є привабливішим (рис. 4.50).

Простір навколо озера доволі одноманітний. Поблизу немає жодної споруди, яка б впадала в око.

Додамо, що на Публічній кадастровій карті України земельна ділянка з кадастровим номером 3223155400:01:007:0006 і площею 19,2732 га, на якій роміщується оз. Заспа, є комунальною власністю. Її цільове призначення: 10.06 «Для сінокосіння для сільськогосподарського використання». Водночас кілька підвищених ділянок навколо є приватною власністю.

Калтьопка

Таку незвичну назву має невеличке озеро в Дніпровському районі біля селища ДВРЗ, що збудоване поряд із однойменним заводом. Північніше водойми тягнеться вул. Олекси Довбуша.

Здавна місцина, де розташоване це озеро, була замкненою улоговиною, куди стікала вода з прилеглої території. Ситуація ускладнилася, коли в розташоване поряд селище ДВРЗ провели водопровід. Це спричинило посилення підтоплення місцевості та необхідність заходів щодо його зменшення. Для вирішення проблеми приблизно в 2000 р. вирили водойму, яка і стала водоприймачем. Придумана для неї назва — Калтьопка. Проте звідси воду потрібно відкачувати. Тому на північному березі озера збудували невеличку насосну станцію, яка перебуває на балансі КП «Плесо». На відміну від кількох інших насосних станцій, які належать до цієї установи, цю насосну включають часто. Це робить працівник, який мешкає неподалік. Тим самим забезпечується прийнятний рівень води в озері (рис. 4.51).

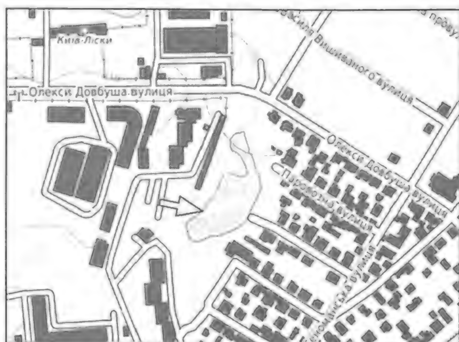

Рис. 4.51. Розташування та вигляд оз. Калтьопка, 14.12.2019 р.

Карасівка

Таку назву має невелике і маловідоме озеро, розташоване в Дарницькому районі біля Бортницької станції аерації, точніше між нею та оз. Вирлиця. Береги та акваторія озера є сильно зарослими. Такий стан спостерігається вже понад 10 років. На жаль, на берегах чимало будівельного сміття (рис. 4.52).

Рис. 4.52. Розташування та вигляд оз. Карасівка, 19.08.2020 р.

Качине

Таку назву має невеличке озеро в Дарницькому районі Києва. У минулому це була частина оз. Васильківська Прірва, показане на плані у праці [70].

Ще донедавна про оз. Качине майже ніхто не знав, і воно не мало власної назви. Однак спроба засипати водойму в 2015, а потім у 2016 рр. та збудувати на її місці висотний житловий будинок спричинили супротив громадськості. Щоб знищенню озера надати ознаки законності, ініціатори будівництва замовили експертизу, яка, на жаль, виявилася далекою від об'єктивності. З підготовленого документа випливало, що на цьому місці «є штучного походження заболочена територія».

У 2016 р. місцеві активісти розробили проєкт екопарку «Озеро Качине», який було подано на конкурс щодо фінансування в 2017 р. За результатами голосування проєкт екопарку вартістю 939 тис. грн увійшов до числа переможців, але його усе ж відхилили.

У 2018 р. на замовлення КП «Плесо» фахівці Інституту водних проблем і меліорації НАНУ виконали комплексні дослідження озера, які включали вивчення історії його походження, проміри глибин, визначення гідрохімічних показників [97].

Відповідно до результатів цих досліджень, оз. Качине, як і сусіднє Жандарка, існує дуже давно — принаймні з того часу, як почалося картографування цієї місцевості. Втім з огляду на невеликі розміри водойми,

Рис. 4.53. Розподіл глибин в оз. Качине [97] та його сучасний вигляд, 14.08.2020 р.

встановити точно, якою вона була в XIX ст. чи на початку XX ст., проблематично. Разом з тим оз. Качине добре простежується на супутникових знімках починаючи з 1960-х років. Пізніше через його східну частину проклали проспект Петра Григоренка. Озеро показано і на топографічній карті 1990 р., на якій позначено й рівень води на урізі — 93,4 м. Це є додатковою ознакою тривалого існування цієї водойми. Згідно з проведеними дослідженнями [97], максимальна глибина в озері становить 2,1 м, площа — 0,93 га (рис. 4.53).

За результатами досліджень зроблено висновок, що озеро є природним водним водним об'єктом, і аж ніяк не штучного походження заболоченою територією. Красномовною є й назва статті, надрукована за результатами цих досліджень: «Чи є озеро Качине озером?» [94].

Останнім часом водойма перебуває у стані, близькому до описаного. Більша частина акваторії заросла повітряно-водною та водною рослинністю. Серед першої домінує очерет, значно менше рогозу вузьколистого. У другій половині літа водна поверхня вкривається ряскою, трапляється жабурник. Уся водна товща заросла куширом зануреним. Постійні мешканці озера — качки, що й визначило його назву. Іноді можна побачити лиску.

Додамо, що історія з озером Качине виявилася в Києві показовою. Вона, зокрема, виявила існування істотно різних поглядів на міський простір. Першим є можливість забудувати будь-який вільний майданчик, іншим — створення комфортного для проживання середовища. Є сподівання, що другий погляд зрештою переможе.

Коник

Озеро Коник розміщується в Голосіївському районі міста між Дніпром і Столичним шосе. Таку назву водойма успадкувала від вузького правобережного рукава Дніпра, який, у свою чергу, брав початок зі значно більшого рукава Старик. Довжина Коника в цих умовах становила 8 км. Саме як вузенький рукав Дніпра озеро показано на численних старих картах, зокрема 1850 р., та «РККА».

Наприкінці 1930-х років рукав Коник перерізали навпіл наземною частиною залізничного тунелю, що будували поряд. Передбачалося, що цей тунель мав поєднати під водою лівий і правий береги Дніпра. Це будівництво тривало до середини липня 1941 р. Зрозуміло, що за умов наближення фронту сенсу у продовженні робіт уже не було.

У середині 1970-х років рукав Коник разом з прилеглою територією зазнав чергового впливу — на цей раз Канівського водосховища, яке наповнювалося. Рівень води тут порівняно з меженними умовами підвищився приблизно на 2,5 м. Щоб сполучення із Жуковом островом збереглося, у північній частині Коника збудували дамбу, по якій проклали автошлях. Ця споруда практично відокремила рукав Коник від Дніпра. Отже, Коник обмежили з двох сторін: на півночі — дамбою, на півдні — тунелем з паралельним йому автошляхом. З того часу рукав перетворився на озеро.

На додаток до цього, біля північної частини Коника збудували насосну станцію, призначену для зменшення підтоплення прилеглої до Канівського водосховища території. За проєктом, у разі значного підвищення рівня води в озері насосна станція має перекачувати із нього воду в затоку Дніпра, що знаходиться північніше. Можна припустити, що під час останньої високої повені в 1979 р. ця насосна була задіяна, але навряд хоч раз пізніше. Тим не менш насосна станція й досі існує і перебуває в робочому стані (рис. 4.54).

Порівняння наведених на рис. 4.54 карт показує, що в другому випадку ширина Дніпра значно зросла. Збільшилася й ширина оз. Коник. Це сталося внаслідок створення Канівського водосховища.

Високе стояння води в минулому і ще більше в останні десятиліття зумовили те, що господарська діяльність у межах Жукового острова об-

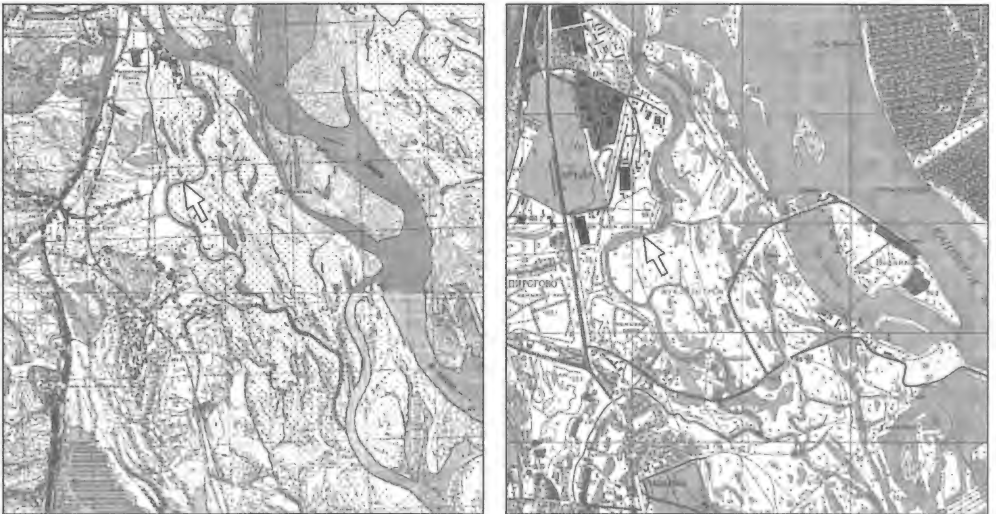

Рис. 4.54. Фрагменти топографічних карт «РККА» (ліворуч) і 1980 р., на яких стрілкою показано оз. Коник

межена. Певною мірою це і стало чинником того, що в 1999 р. більшу частину острова, відповідно до рішення Київради, оголосили ландшафтним заказником місцевого значення. Згодом кількома рішеннями площу заказника корегували в бік зменшення. На інформаційному щиті, встановленому на острові, зазначено, що ця площа дорівнює 123,4 га.

Нині гідравлічний зв'язок оз. Коник з іншими водними об'єктами існує, але дуже слабкий. Зокрема існує гідравлічний зв'язок з оз. Чоловіче, яке, у свою чергу, з'єднане з Дніпром каналом, що обладнаний шлюзом-регулятором. Координати цієї споруди такі: 50°21′06″ пн. ш. і 30°34′38″ сх. д. У дамбі, прокладеній південніше озера, зроблено водопропуск (координати: 50°20′15″ пн. ш. і 30°33′42″ сх. д.). Завдяки цьому водопропуску оз. Коник сполучається з р. Віта — притокою Дніпра. Рух води тут звичайно дуже слабкий, що насамперед зумовлено відсутністю перепадів рівня води. Крім того, простір перед водопропуском захаращений гілками дерев [16].

На стан оз. Коник вплинуло не лише гідротехнічне будівництво, а й забруднення. Передусім це спричинено скидами з промзони на західному березі водойми. Неодноразово вода в озері змінювала свій колір, набуваючи червонуватого відтінку. Це, зокрема, добре ілюструють супутникові знімки. На них можна бачити, що найбільше своїм кольором вирізняється частина водойми, що має координати 50°21′33″ пн. ш. і 30°33′58″ сх. д. Обстеження оз. Коник, виконане 03.03.2017 р., показало, що його акваторія, вкрита кригою, саме в цьому місці мала ополонку (рис. 4.55).

Цікаво й те, що під час згаданого обстеження на початку березня на водній поверхні спостерігалася ряска в живому стані. Швидше за все, це зумовлено скидом не просто теплої води, а й збагаченої біогенними та органічними речовинами.

Рослинний світ оз. Коник та його берегів доволі багатий. Береги вкриті тополею, в'язом, трапляються також ясен, верба і дуб. Берегова смуга заросла аморфою кущовою. Влітку на водній поверхні і над нею поширені тілоріз, глечики жовті, сусак зонтичний, їжача голівка, жа-

Рис. 4.55. Озеро Коник: ліворуч — ополонка на ньому (03.03.2017 р.), праворуч — його північна частина (29.06.2020 р.)

бурник, стрілиця, зрідка — водяний горіх. У самій водній товщі багато елодеї канадської та куширу зануреного. Крім того, поширений рдесник стиснутий.

Додамо, що в майбутньому передбачається виникнення нового чинника впливу на озеро — ділянки автошляху, який, відповідно до нового Генерального плану, мають збудувати у південній частині Києва. Цей автошлях повинен стати продовженням вулиці Академіка Заболотного і вийти на лівий берег південніше Осокорків. У разі реалізації цього будівництва водойму буде перерізано.

Конча

Таку назву має заплавне озеро у Голосіївському районі, точніше у місцевості Конча-Заспа. Цікаво, що остання назва більш відома, ніж назва оз. Конча, яка є в назві Конча-Заспа.

Озеро Конча позначено на кількох картографічних творах, зокрема, часто згадуваній карті «РККА» 1930-х років. Воно дещо нагадувало і нагадує оз. Коник, що знаходиться північніше. Проте оз. Конча помітно більше (рис. 4.56).

Озеро Конча згадано в довіднику Ф. Ернста [50]. Причому зазначено, що воно має другу назву — Глушець і що воно дуже багате на рибу. За право володіти цією водоймою точилися суперечки впродовж кількох століть. У згаданій праці сказано, що озеро є довгим (6 км), вузьким і водночас глибоким — до 13 м.

Рис. 4.56. Зображення оз. Конча на топографічній карті 1993 р. і сучасному супутниковому знімку

Невипадково, що свого часу, а саме в 1921—1934 рр., ця місцина площею понад 1000 га була природним заповідником. Спочатку його керівником був І.Н. Фалєєв (1858—1924), згодом — М.В. Шарлемань (1887—1970). Багатство цього краю не оминуло й увагу митців, а саме поета Максима Рильського (1895—1964), який написав вірш «Конча-Заспа». Цю місцину у вірші названо «мудрим царством Шарлеманя». У вірші згадано й деякі природні складові: рибу, ссавців і птахів.

Зрозуміло, що порівняно з 1930-ми роками природні умови змінилися. З чинників, що вплинули на озеро, можна виділити створення Київського і Канівського водосховищ. Поява першого спричинила зменшення затоплення цієї території за високих повеней. Створення другого водосховища зумовило підвищення рівня води у Дніпрі (насамперед у межень) і, відповідно, рівня підземних вод.

Під час створення Канівського водосховища для мінімізації затоплення і підтоплення цієї території здійснили заходи, які відомі лише фахівцям. Так, уздовж Дніпра збудували кілька малопомітних, як на сьогодні, дамб, у тілі яких влаштували чотири шлюзи-регулятори. Одна з цих споруд (№ 4) регулює надходження води в оз. Заспа, решта, що розташовані південніше, — в оз. Конча. Основний водообмін відбувається через шлюз-регулятор № 3, що має координати 50°17′56″ пн. ш. і 30°36′49″ сх. д. Рух води тут може змінюватися: бути спрямованим в озеро і навпаки. Це залежить від коливань рівня води у Дніпрі, спричинених скидами Київської ГЕС. Решта шлюзів-регуляторів звичайно не працює.

Протягом останніх двох десятиліть на значній території як з верхового, так і низового укосів дамб виконано значні намиви піску під котеджну забудову. Позначки намитої території подекуди на 3—5 м вищі за положення дамб. За цих умов дамби переважно втратили свої функції і нині є автошляхами.

Відведення води із захищеного масиву виконує насосна станція, збудована у крайній південній частині оз. Конча. Тут встановлено три насоси сумарною продуктивністю 5,2 м^3/с. Рівень води перед насосною станцією становить 90,5—91,0 м, що трохи нижче, ніж у прилеглій частині Канівського водосховища.

В останні десятиліття у зв'язку з кліматичними змінами і порівняно невеликою водністю Дніпра надходження води на захищений масив істотно зменшилося. Як наслідок, насосна станція працює рідко і далеко не на всю проєктну потужність. Об'єм води, що перекачується в Дніпро (Канівське водосховище), становить 1—2 млн м^3 на рік.

І хоч водообмін озера з Дніпром незначний, він має позитивний вплив на стан озера. Вода в ньому доволі прозора. Порівняно незначним є заростання озера — принаймні його водна товща (рис. 4.57).

Додамо, що оз. Конча загалом складне для відвідування. Простір між ним і Столичним шосе переважно є закритою територією. Тут, зокрема, розташована резиденція Президента України. Певним винятком можна вважати лише санаторій «Конча-Заспа». У будь-якому разі дістатися во-

Рис. 4.57. Озеро Конча, 23.08.2020 р.

дойми простіше зі сходу. Щоправда і на східному березі можна натрапити на високий паркан. Тут можливі своєрідні «відкриття». Так, перекинутий через оз. Конча міст існує зовсім не для вільного пересування. Він призначений для сполучення одного-єдиного приватного маєтку на східному березі озера зі Столичним шосе. Стороннім особам скористуватися цим мостом неможливо.

Останніми роками на деяких картах оз. Конча почали підписувати ще одну водойму, розташовану північніше за щойно описане. Йдеться про озеро, розташоване біля Олімпійської спортивної бази. Поряд з цим озером проходить автошлях, що має назву вул. Ліснича. Назва цього озера майже нікому невідома, хоч воно дуже відвідуване. Щоправда, дехто називає його Довге. На нашу думку, кращою є назва Північна Конча. Ще на початку 1960-х років це озеро було порівняно невеликим. У середині 1960-х років з нього забрали ґрунт для господарських потреб. Як наслідок, водойма стала істотно більшою, а головне глибшою.

Можливість легко дістатися озера, яке рекомендується назвати Північна Конча, сприяє тому, що воно доволі відвідуване. Навіть за прохолодної погоди на березі часто можна бачити компанії людей, які влаштовують пікніки.

У першій половині літа вода в озері помітно тепліша, ніж у Дніпрі. За цим показником водойму інколи порівнюють з розташованим неподалік оз. Відро. Помітно гіршим стає вигляд озера в серпні, коли прозорість погіршується, а поширення водної рослинності стає найбільшим. Власне, в цей час і розміри водойми стають меншими (рис. 4.58).

Поступово озеро все більше заростає. Зокрема, на берегах поширені аморфа кущова, вільха чорна, верба. Серед повітряно-водної рослинності домінують очерет, рогіз вузько- та широколистий, трапляється комиш озерний та їжача голівка. Характерними представниками водної

Рис. 4.58. Розташування озера Олімпійського навчально-спортивного центру «Конча-Заспа» та його вигляд, 29.06.2020 р.

рослинності є ряска, жабурник, стрілиця, у самій водній товщі — кушир занурений та водопериця колосиста. Поширені й нитчасті водорості. В окремих місцях прикрашає водойму латаття біле.

Оскільки навколишня місцевість перебуває у стані, що близький до природного, тут зберігся різноманітний тваринний світ. В озері є карась, плітка, лящ, щука. Із ссавців трапляються ондатра, видра, бобер.

Коров'яче

Таку назву має невеличке озеро в Дарницькому районі Києва біля скидного каналу Бортницької станції аерації (БСА). Цю водойму показано і підписано на карті 1897/1918 рр. Цікаво, що за більш як сторічний період озеро практично зберегло свою форму, проте частково втратило свої розміри.

Дістатися водойми можна двома шляхами. Першим потрібно рухатися на південь від станції метро «Харківська». Цей шлях, хоч і простий за напрямком, але доволі далекий — 5,0 км. Власне, й інший шлях немалий, а саме від селища Бортничі. В останньому разі потрібно рухатися на захід у бік мосту через скидний канал БСА. Від нього до озера 400 м.

Приблизно такою самою (400 м) є довжина водойми, глибина, ймовірно, менша за 1 м.

Озеро звідусіль заросло широкою смугою очерету. Зрідка трапляється й рогіз вузьколистий. Лише в двох місцях є можливість наблизитися до води, але останні метри можуть призвести до занурення у багнюку. Більша частина акваторії також є зарослою. На водній поверхні чимало ряски і жабурнику, з прикріплених рослин — тілорізу, із занурених — елодеї (рис. 4.59).

Цікаво, що на цьому невеликому, зарослому і доволі важкодоступному озері можна побачити рибалку. Яка там риболовля — сказати важко, а щодо можливості усамітнитися — місце чудове.

Описуючи оз. Коров'яче, не можна обійти увагою й згаданий вище скидний канал БСА. Зрозуміло, що вигляд стічних вод, хоч й очищених,

Рис. 4.59. Розташування та вигляд оз. Коров'яче, 06.07.2020 р.

особливого захоплення не викликає. Водночас потребує уваги рідкісна рослина на водній поверхні, яка подекуди утворила цілі зелені килими. Це пістія тілорізоподібна (*Pistia stratiotes* L.) — тропічна рослина, яку вирізняють яскраво-зелені розетки. Поява цієї рослини в каналі зумовлена тим, що вода в ньому тепла і ніколи не замерзає. Ще одним чинником її розвитку є велика концентрація поживних речовин, які містяться у воді з БСА.

Корольок (Буревісник)

Озеро Корольок (або Буревісник) розміщується в Дарницькому районі між Дарницьким шосе і вул. Здолбунівська. Утворено на місці південної частини оз. Тельбин, яке в минулому було старицею Дніпра.

Назва «Корольок» походить від назви невеличкого селища, мешканці якого у 1860-х роках будували залізницю, що пов'язала Київ з центром

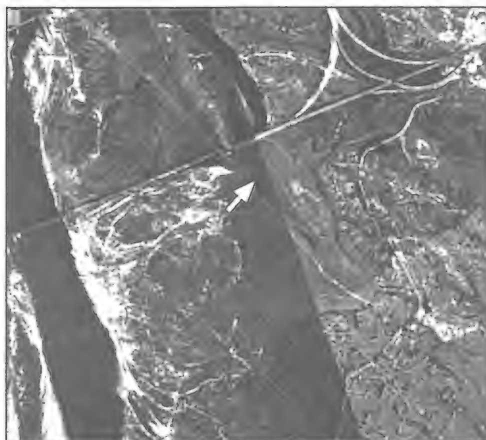

Рис. 4.60. Фрагменти аерофотознімка, зробленого 26 вересня 1943 р. і сучасної карти, на якій показано оз. Корольок (Буревісник)

Рис. 4.61. Озеро Корольок (Буревісник), 14.08.2020 р.

Росії. Інша назва водойми відповідає назві військового заводу «Буревісник», який збудували поряд після Другої світової війни.

Зазначене озеро добре розпізнається на аерофотознімках, зроблених у вересні 1943 р. За цими знімками можна дійти висновку, що воно було мілководним, оточеним заливними луками. На знімку можна бачити, що в озеро, точніше в його північну частину, впадає р. Дарниця чи один із її рукавів (рис. 4.60).

Нині оз. Корольок (Буревісник) стало меншим, ніж колись була південна частина оз. Тельбин. Його довжина — 330, характерна ширина — 90, максимальна глибина — 11 м.

Особливістю водойми є те, що її зариблено і за плату тут можна рибалити. Різним є тариф для спортивної риболовлі з випусканням риби назад у воду або її набуття у власність. В озера є сторінка у мережі Facebook, де містяться правила лову та новини. Так, чергове зариблення озера відбулося 15 липня 2020 р. Цього разу в нього внесли 680 кг риби.

Догляд за озером сприяє його привабливості. Береги відкриті та зручні для пересування. На водній поверхні влаштовано два плавучі острівці, які облюбували водоплавні птахи (рис. 4.61).

Красавиця

Таку назву має невеличке озеро, розташоване в Солом'янському районі, точніше — у межах козацького селища «Мамаєва Слобода», яке можна вважати етнографічним музеєм під відкритим небом.

Озеро має штучне походження. Історія його появи пов'язана з виникненням згаданого комплексу. Ідея його створення, а головне, її втілення належать Костянтину Олійнику. На це витрачено 15 років — з 1991 по 2005 р. Протягом цього часу Костянтину Володимировичу разом з од-

нодумцями довелося пережити понад 10 судових розглядів, опір представників Української православної церкви Московського патріархату та безліч інших перешкод. На щастя, були й ті, хто підтримував створення в Києві осередку козацтва. Зокрема, до планування території та проєктування долучилася відома архітекторка Лариса Скорик. Зрештою, у 2005 р. козацьке селище відкрили. Перші роки його існування загалом були сприятливі — певною мірою завдяки перебуванню на чолі країни президента В.А. Ющенка. Віктор Андрійович неодноразово тут бував, більше того, навіть купався у створеному озері. Популярності селища додали міжнародні турніри з лицарської вправності, в яких зазвичай перемагали українці. Щоб уникнути зайвих розмов, навіть запровадили жеребкування коней. Втім це не позначилося на результатах. Значну роль у цих успіхах відіграв Олег Юрчишин, який заснував та очолив групу кінних каскадерів «Українські козаки».

На жаль, з часом справи в козацькому селищі погіршилися, що пов'язано з політичними, економічними та іншими чинниками. Зрозуміло, що утримувати територію площею 9,4 га, на якій міститься 98 об'єктів, зовсім не просто. Додамо, що йдеться не лише про споруди, а й справжнє господарство. Крім споруд у жовтні 2020 р. воно налічувало 5 коней, 8 волів, 10 овець, 3 свиней, віслюка, 12 гусей і понад 100 курей.

Та повернемося до оз. Красавиця. Його викопали в північній, низинній, частині території селища на місці невеличкої природної водойми. На супутниковому знімку від 26.10.2001 р. можна бачити, що води тут зовсім немає. Натомість добре помітно підготовлену для наповнення ділянку. Для уникнення фільтрації виконали гідроізоляцію з полімерного матеріалу. Задля більшої привабливості озеро зробили з двох плес, через вузькість між якими перекинули дерев'яний місток. Загальна довжина водойми — близько 110 м. Південно-західна частина озера дещо менша, глибина тут становить 1,5—2 м, північно-східна — більша за пло-

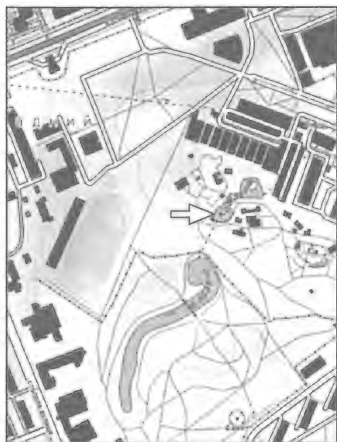

Рис. 4.62. Розташування та вигляд оз. Красавиця (північно-східне плесо), 27.10.2020 р.

щею та глибша (до 4 м). Посередині північно-східної частини зроблено острівець. Береги в деяких місцях виклали валунами, в інших засадили деревами й кущами, зокрема калиною. Нині на акваторії можна побачити глечики жовті та латаття біле. Озеро зариблене (карась, короп). Звичайно біля водойми і на ній самій можна побачити білих гусей, а також всюдисущих качок (рис. 4.62).

Як і в багатьох інших випадках, озеро зазнає впливу природних факторів. Посушливість 2020 р. позначилася на тому, що рівень у ньому знизився на 40—50 см. Водночас ускладнилася можливість штучної подачі води. Це сталося внаслідок пандемії короновірусу Covid-19, яка призвела до зменшення відвідувань Мамаєвої Слободи, а відповідно, й надходження коштів.

Куренівське (Пінгвін, Зелене)

Це озеро розмістилося в Шевченківському районі між вулицями Сирецькою, Олени Теліги та Кирилівською. На північ від водойми розташоване Куренівське тролейбусне депо, на південь — приватна забудова. Озеро має штучне походження — воно виникло внаслідок виймання глини для господарських цілей. Сучасна довжина становить 190 м, ширина — 90 м (рис. 4.63).

Швидше за все ця водойма виникла на зламі XIX—XX ст. за часів будівельного буму в Києві, коли значною була потреба в цеглі, а відповідно, і сировині для її виготовлення.

Певною особливістю Куренівського озера є прилеглий рельєф — розміщення у глибокій улоговині. З трьох боків водойма оточена крутосхилами, і лише з одного боку берег пологий.

Озеро, хоч і розташоване в старій частині міста, маловідоме. Основний чинник — згадане розташування у важкодоступній місцині. Дістатися водойми можна з вул. Копилівської. Далі слід пройти повз гаражний кооператив «Гірський». Інший варіант — спуститися дуже крутим схилом з вул. Фруктова. Проте цей схил не лише крутий, а й зарослий.

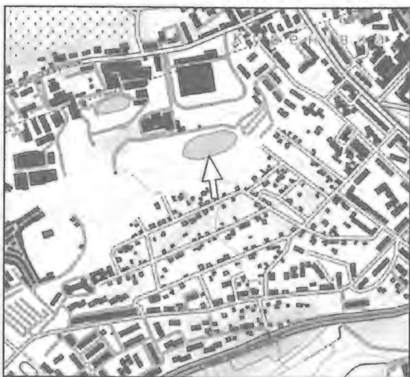

Рис. 4.63. Розташування та вигляд Куренівського озера, 21.03.2020 р.

До того ж він являє собою ще й стихійне сміттєзвалище. Протилежний північний берег пологий і доволі зручний для прогулянок. Тут є доріжка з бетонних плит, щоправда, не найліпшому стані. Далеко не в найкращий стан має і саме озеро — у воді можна побачити автомобільні шини, різноманітне сміття.

Прибережна смуга заросла чотириметровим очеретом. На відкритій акваторії можна побачити чимало качок — через безлюдність місцини їх ніхто не турбує.

Озеро проточне — через нього біжить невеличкий струмок, який впадає у західну частину водойми і, перетнувши її, ховається у підземному колекторі в його східній частині.

Як не дивно, оз. Куренівське належить до об'єктів ПЗФ. Це випливає з Рішення Київської міської ради від 15.11.2018 р. № 44/6095. У цьому рішенні воно згадане як Зелене.

Куренівське озеро потрапило до уваги громадськості, яка подала звернення щодо впорядкування водойми. Зміст проблеми дослівно такий: «Територія навколо озера не облаштована та захаращена, а саме озеро забруднене сміттям та заросло очеретом. Крім того, на прилеглій території (біля входу) розташовано стихійне сміттєзвалище». Мета проєкту — «Відновити чистоту озера. Зменшити забрудненість навколишньої території мікрорайону. Облагородити територію навколо озера, створивши безпечне місце відпочинку. Забезпечити мікрорайон сучасними майданчиками для спортивних занять та дитячого дозвілля». Пропонується таке: «Провести розчищення озера, що забезпечить можливість відновлення природного життєвого середовища та мікроклімату. Провести роботи із благоустрою навколишньої території біля озера шляхом побудови алеї, встановлення ліхтарів освітлення, лавочок, дитячого та спортивного майданчиків, що підвищить рівень безпеки для жителів та спонукатиме їх до занять спортом та прогулянок на свіжому повітрі. Встановлення урн забезпечить створення умов для підтримання чистоти». Очікуване фінансування з бюджету міста — 1,99 млн грн.

Додамо, що в цій місцині не одна водойма, а кілька — загалом чотири. Поряд, дещо на схід, є кар'єрне озеро, яке нині майже повністю замулилося і заросло. Між тим навіть ця заросла територія для когось становить інтерес, про що свідчить її огородження високим металевим парканом. До цієї групи озер належить також водойма на території Київського заводу шампанських вин. Вона розміщується 300 м на північний схід від Куренівського. Ймовірно, це озеро виникло у другій половині XIX ст. Його, зокрема, показано на карті 1896—1897 рр., поряд з ним — пивоварний завод. Згодом цей завод став консервним, а в 1954 р. перетворився на вже згаданий завод шампанських вин. Остання водойма цієї групи, що є кар'єрним озером без назви, знаходиться дещо на схід — ближче до місця, де з'єднуються вулиці Сирецька та Ольжича.

Лебедине

Таку назву має штучна водойма в Дарницькому районі північніше проспекту Миколи Бажана. Вона виникла на місці лівобережної заплави Дніпра в 1983 р. — на це вказують супутникові знімки того часу. Вийнятий ґрунт використали для підвищення позначок прилеглої території, зокрема для насипу майбутнього проспекту Миколи Бажана. За два роки озеро набуло розмірів, близьких до сучасних.

Нині довжина оз. Лебедине становить 550 м, найбільша ширина — 340 м. За неперевіреними даними, глибина сягає 20 м. На сучасній топографічній карті позначено рівень води — 92,1 м.

Озеро — проточне. В його північно-східну частину спрямований колектор дощової каналізації, який приймає інші колектори, що дренують Харківський масив. У кінцевій частині цього колектора є очисні споруди дощової каналізації. Існує гідравлічний зв'язок озера із сусіднім, що розташоване дещо на схід. Для цього використана стандартна водопропускна труба перерізом 2 × 2 м.

Особливістю оз. Лебедине, що вирізняє його серед сусідніх, є значне заростання його берегів. Переважає очерет звичайний, значно менше рогозу широколистого. З водної рослинності можна виділити різуху велику — вид, що не дуже поширений у київських водоймах. Загалом водної рослинності на озері небагато, що пов'язано з його значною глибиною. Навколо озера чимало дерев, на деяких з яких є сліди діяльності бобра (рис. 4.64).

Останні зміни оточення водойми розпочалися в 2018 р. у зв'язку з будівництвом поряд житлового комплексу «Лебединий». Прилеглий до нього східний берег упорядкували та закріпили бетонною стінкою. Водночас прохід уздовж берега тут став неможливий.

Іншою склалася ситуація на північному березі озера, де в 2019 р. розпочалося створення парку «Лебединий». Наприкінці 2020 р. він уже набув ознак парку з бетонними доріжками, спортивним майданчиком, численними лавками. Передбачається, що створення парку триватиме

Рис. 4.64. Розташування та вигляд оз. Лебедине, 24.07.2020 р.

ще кілька років. Тут мають з'явитися фонтан, фітнес-майданчик, скейт-парк, зона для пікніків і барбекю. Уздовж більшої частини водойми прокладуть велодоріжку.

Втім поки екологічний стан оз. Лебедине залишається проблемним. Навіть узимку вода залишається непрозорою. Це, зокрема, зумовлено згаданим вище живленням озера водою з дощової каналізації. Побудовані на північно-східному березі очисні споруди давно вийшли з ладу. Тому упродовж тривалого часу дощова вода потрапляє в озеро без будь-якого очищення. Є надія, що завдяки реконструкції цих споруд, що близька до завершення, вода, що живить озеро, невдовзі стане чистішою. Потрібно також подбати про чистоту берегів, яка далека від ідеальної. На озері бувають рибалки, але в ньому не купаються.

Лукове

Озеро Лукове розташовано в Оболонському районі поряд із затокою Верблюд, точніше — на північ від неї. З історичних джерел можна зрозуміти, що озеро неодноразово змінювало свою назву. У виданні [83] воно названо Авлуково, на карті 1902 р. підписано як Вовлукомьє, на карті 1914 р. — Улуково. Сучасна назва Лукове вперше з'явилась на карті 1897/1918 рр. У минулому водойма славилася багатством на рибу, про що сказано у праці М.В. Шарлеманя [91]. Крім того, її автор характеризував це озеро як дуже мальовниче.

Розміщення на заплаві Дніпра і водночас біля гирла Десни позначалося на тому, що планові риси озера періодично змінювалися внаслідок повеней. Останні зміни відбулися у другій половині 1970-х років, коли сюди поширився підпір від Канівського водосховища. Ймовірно, тоді оз. Лукове з'єдналося із сусіднім Волкуша (Вовкуша), що існувало від нього у напрямку на південний схід. Виймання ґрунту перед забудовою житлового масиву Оболонь спричинило появу затоки Верблюд.

Нині оз. Лукове сполучається з цією затокою — сюди можна зайти човном. До слова, це легко зробити, адже буквально за кілометр функціонує прокат човнів. Інший спосіб дістатися водойми — рухатися стежкою з боку вул. Богатирська берегом затоки Верблюд.

Форма оз. Лукове складна. Вона нагадує літеру «h», або стілець, через одну з ніжок якого озеро сполучається із затокою. Загальна довжина окремих частин водойми становить близько 1 км, характерна ширина — 30—40 м. Глибина невелика — лише в деяких місцях вона сягає 2 м (рис. 4.65).

На нашу думку, оз. Лукове — одне з найкрасивіших і найцікавіших у Києві. Добрим є й екологічний стан озера, що пояснюється значним водообміном. Останній відбувається завдяки постійним коливанням рівня води у Дніпрі та затоці Верблюд, що спричинено нерівномірними скидами Київської ГЕС. Тому кожен день вода заходить в озеро і виходить з нього. Це можна бачити неозброєним оком, зокрема, за нахилом водної рослинності.

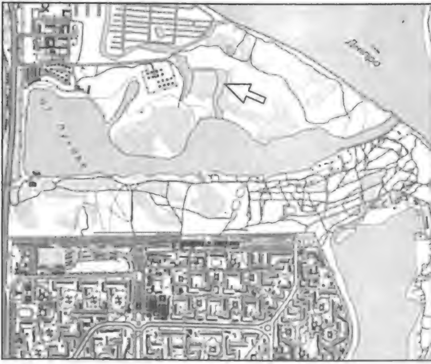

Рис. 4.65. Розташування та вигляд оз. Лукове, 02.07.2020 р.

Цікаво, що особливо стрімкою є течія не в місці з'єднання водойми із затокою, а у вузькості широтної частини. Ширина озера тут становить лише 10 м, глибина — близько 1 м. Цю вузькість перегороджує ще й упале дерево через діяльність бобрів. Тому швидкість течії у вузькості може бути такою самою, як у типовій рівнинній річці — 0,5 м/с.

Багатою є рослинність озера. Насамперед варто згадати чудовий і майже безлюдний дубовий ліс поряд з водоймою. Власне, на озері та його берегах можна побачити щонайбільше кількох людей.

Береги озера, як і в багатьох інших випадках, заросли аморфою кущовою. Часто трапляються й верби. З повітряно-водної рослинності поширені рогіз вузьколистий, рідше широколистий. Чимало їжачої голівки. Є також лепешняк великий та осока гостра. Прикрашає озеро й сусак зонтичний.

Різноманітна й водна рослинність. Оскільки вода в озері прозора, цю рослинність добре видно. Однак найперше, що впадає в око, — велике поширення глечиків жовтих, які вкривають значну частину акваторії. У самій воді чимало рдесників: пронизанолистого і кучерявого. Крім того, поширені елодея канадська, кушир занурений, різуха велика. Разом з тим через постійний рух води зовсім немає ряски. Загалом такий склад рослинності можна вважати типовим для водойм з добрим водообміном. Така сама думка висловлена у праці [67].

Існують певні особливості рослинності в окремих частинах озера. У тій частині, що тяжіє до затоки Верблюд, доволі значною є акваторія, вільна від рослинності з листками, що плавають. З віддаленням від затоки і зменшенням водообміну частка відкритої акваторії стає все меншою. Крайні північно-західна і південно-західна частини повністю заросли. Зміна рослинності за схилом є такою: на урізі домінує осока струнка, далі — їжача голівка, ще далі — глечики жовті разом із тілорізом.

Від течії води залежить і склад донних відкладів. У південно-східній частині озера, де швидкість доволі значна, дно складено піском. Невипадково й те, що тут на дні чимало молюсків, зокрема, дрейсени, що є рідкістю для київських водойм. На дні віддалених (тупикових)

частин озера лежить товстий шар мулу з великою кількістю органічних решток.

Додамо, що природне багатство оз. Лукове не залишилося непоміченим. За новим Генеральним планом Києва, розробленим на найближчі два десятиліття, водойму заплановано включити до об'єктів природно-заповідного фонду.

Слід зазначити, що до озера поступово наближається житлова забудова. «Першою ластівкою» виявилося котеджне містечко «Італійський квартал». Імовірно, інвестиції в це житло виявилися вдалими. Перевагами проживання в містечку є близькість автошляху і водночас до природного середовища, зокрема затоки Верблюд, де є пляж. Невдовзі — у 2009 р., на східному березі озера почали намивати територію для зведення другої черги котеджного містечка. Потім з'явився й перший десяток котеджів. Проте порівняно з першою чергою «Італійського кварталу», згадані вище переваги виявилися гіршими, насамперед через збільшення відстані до автошляху. Тому огороджена територія, що перебуває під охороною, має ознаки пустки. Ідея третьої черги котеджного містечка на північному березі водойми виявилася зовсім невдалою. Тут лише насипали чималу купу піску, на якій немає жодних ознак будівництва. Натомість на наявному піщаному пагорбі вже закріпилася деревна рослинність (тополя, верба, лох вузьколистий).

Лукрець

Озеро Лукрець, що розташоване в Голосіївському районі міста, невеличке і маловідоме. Воно лежить в улоговині між Лисою та Багриновою горами. Повз озеро прокладено Лисогірський узвіз.

Одним із перших цю водойму згадав М. Сементовський у своїй праці 1852 р. [84]. Констатуючи високу якість води в джерелі Лукрець, автор зазначив, що навесні тут може утворюватися озерце. Уперше озеро чітко зображено на карті 1897/1918 рр., причому з крутими берегами. Цей

Рис. 4.66. Розташування та вигляд оз. Лукрець. На далекому плані — будинок ЖК Orange City, 31.08.2020 р.

факт, а також розміщення озера біля крутосхилу дають підстави вважати, що воно виникло внаслідок виймання глини. Водойма ще не один раз потрапляла на карти, зокрема «РККА». Озеро добре розпізнається на німецькому аерофотознімку, зробленому 26 вересня 1943 р. Тоді воно було значно більшим, ніж нині.

Деякий вплив на озеро вірогідно мав і згаданий струмок Лукрець, що нині тече повз озеро в підземному колекторі під Лисогірським узвозом. Таке припущення можна зробити на підставі того, що водойма помітно замулилася — загалом більше, ніж інші кар'єрні озера.

Нині оз. Лукрець являє собою сумну картину. Насамперед унаслідок замулення і заростання воно істотно зменшилося в розмірах: довжина становить близько 50 м, ширина — 30 м. Береги рясно вкриті очеретом і рогозом вузьколистим. Характерна особливість водойми — наявність стовбурів дерев, що стирчать над водою. Додамо, що береги озера дуже засмічені. Вкрай непривабливим є й вигляд води, прозорість якої у серпні зменшується до 20—30 см (рис. 4.66).

Малий Небреж

Ця водойма розміщується в Дарницькому районі міста. У минулому вона являла собою видовжене з півночі на південь заплавне озеро. Його назва, подана на кількох картах, — Небреж. У зв'язку з прокладанням каналізаційного колектора до Бортницької станції аерації озеро насипом розрізали навпіл. Дещо більшою виявилася північна частина, меншою — південна. Таким озеро залишалося до кінця 1990 р. Згодом у зв'язку з вийманням ґрунту з його південної частини остання істотно збільшилася в розмірах і перебрала на себе назву Небреж. Північна частина поступово заростала і захаращувалася. Стан озера істотно поліпшився після його розчищення за кошти приватних інвесторів у 2016 р. Від нього в бік більшого за розміром оз. Небреж проклали водопропускні труби. Урочисте відкриття «нового життя» водойми за участю громадськості відбулося 05.09.2016 р. (рис. 4.67).

Рис. 4.67. Розташування (показано стрілкою) та вигляд оз. Малий Небреж, 05.09.2016 р.

Невдовзі оз. Малий Небреж стало важкодоступним. У зв'язку з будівництвом житлового комплексу «Патріотика» територію обгородили парканом. Інший паркан виріс у зв'язку з появою поряд гіпермаркету «Епіцентр». Нині згаданий житловий комплекс потрапив під визначення «проблемний», роботи тут зупинилися.

Малинівка

Таку назву має невеличке озеро у Дніпровському районі, точніше — у межах Воскресенських садів. Водойму показано і підписано на картах 1896 і 1897/1918 рр. у вигляді двох окремих плес зі значно більшою довжиною, ніж нині.

Імовірно, первісна назва озера була Меленівка і походила від прізвища землевласника Меленовського. На думку В.К. Козюби, у минулому існував рукав Дніпра, що мав назву Меленівка. Прилегла до нього територія на сході мала назву «Меленівський острів». Озеро має ще одну назву — Огірок, що пояснюється подібністю форми озера до цього овоча.

Нині оз. Малинівка є вузькою видовженою старицею Дніпра. Довжина водойми становить 180 м, найбільша ширина — 50 м.

З півдня озеро обмежено насипом залізниці, що була споруджена на початку XX ст. Утім деякий гідравлічний зв'язок з іншими водними об'єктами ще залишався кілька десятиліть. Такий висновок можна зробити за даними аерофотознімання від 26.09.1943 р.

Наприкінці 1950-х років територія навколо озера була перетворена на дачний масив — так звані Воскресенські сади. Наслідком стало посилення антропогенного впливу на озеро, хоча б тому, що наявні дачні ділянки не мають централізованої каналізації. На берегах водойми трапляється й сміття.

Припинення водообміну одночасно з посиленням антропогенного впливу зумовили погіршення стану озера. Прозорість води в теплу пору року становить лише 20—30 см. Однак в озері водиться риба — звичайно карась і червонопірка.

Рис. 4.68. Розташування та вигляд оз. Малинівка, 24.05.2020 р.

Густо зарослими є береги водойми. На суходолі поширені верба, лох вузьколистий, тополя, вільха чорна. На урізі можна побачити щавель прибережний (рис. 4.68).

Додамо, що Малинівкою називають ще одне невеличке озеро, яке розміщується на Русанівських садах за 600 м на південь від згаданого. У минулому, до спорудження Північного залізничного напівкільця, вони були одним цілим — лівобережною старицею Дніпра. Нині вздовж північного краю цього озера будують естакадну частину Подільсько-Воскресенського мостового переходу.

Мартишів

Озеро Мартишів розташоване в Дарницьому районі, точніше — на схід від Нижніх садів. Називаючи озеро, місцеві жителі звичайно роблять наголос на першому складі.

Озеро є штучною водоймою, слідів якої немає аж до початку 1990-х років. Перші ознаки озера з'явилися у 1994 р., що було пов'язано з видобутком піску, який використали для підняття прилеглої території перед її забудовою. Наступного року озеро мало вигляд простої за формою водойми, витягнутої з північного сходу на південний захід. Такою залишалася форма озера до 2002 р. Пізніше акваторія почала збільшуватися у південно-східному напрямку. Риси, близькі до сучасних, водойма набула в 2014 р. Отже, Мартишів — наймолодше зі значних за розмірами озер у південно-східній частині Києва. Збільшення розмірів водойми у південному напрямку спричинило поглинання оз. Стадне, що колись тут існувало (рис. 4.69).

Нині оз. Мартишів за розмірами перевищує сусіднє оз. Небреж. З півночі на південь воно простяглося на 3 км. Озеро має дуже складну форму. У південній його частині можна виділити три великі затоки: в південно-західній частині, у південно-східній (більша її частина розташована за межами міста) і східній.

Рис. 4.69. Розташування оз. Мартишів та пляж на його східному березі. На далекому плані — новобудови Осокорків, 29.07.2020 р.

У західній частині водойма сполучається з озерами Піскун і Підбірна, на півдні — з оз. Святище. Існує також улоговина, що вказує на можливість гідравлічного зв'язку з оз. В'язки. Втім у звичайних умовах цього немає. Те саме стосується сусіднього оз. Небреж, навіть у місці, де відстань між водоймами становить лише 60 м.

На захід від озера розташований величезний дачний масив — Нижні сади. Насправді, за кілька десятків років забудови цієї території дачні будинки переважно перетворилися на котеджі. Котеджна забудова домінує і на ділянці у напрямку на південний захід від озера.

Західні береги водойми переважно упорядковані. Більша частина інших заросла очеретом. Трапляється також аморфа кущова, а з повітряно-водної рослинності — рогіз. На мілководді біля берегів домінує водопериця колосиста. Через те що глибина озера значна, на ньому майже немає прикріплених рослин з листками, що плавають на поверхні. «Цвітіння» води існує, але порівняно незначне. Лише одного разу на супутникових знімках зафіксовано його спалах улітку 2016 р.

У літній період озеро використовують для пляжного відпочинку. На нашу думку, найліпшим є стан води у східній майже безлюдній частині озера.

Миколаєве

Озеро Миколаєве належить до найменш відомих. Воно розміщується в Дарницькому районі міста за 4 км на південь від житлового масиву Осокорки. Водойма має старичне походження.

Озеро видовжене і витягнуто з півночі на південь. Його довжина становить приблизно 170 м.

Береги — суцільні хащі з верби (зокрема сизої) та очерету. Чи не єдина можливість зробити фото водойми — це здертися на якусь із старих верб, що ростуть поряд. Це дає змогу й краще роздивитися, що собою являє озеро.

Улітку більша частина акваторії вкрита ряскою. Там, де її немає, водна товща також заросла. Найбільше тут куширу (рис. 4.70).

Рис. 4.70. Розташування та вигляд оз. Миколаєве, 06.07.2020 р.

Описуючи оз. Миколаєве, слід згадати величезні та дуже красиві луки, що його оточують. Водночас навколишня місцевість, за винятком літнього періоду, безлюдна. Тим не менш сліди цивілізації і тут можна знайти. Таким слідом є купа будівельного сміття, яке хтось спромігся сюди доставити і висипати за кілька метрів від озера. На жаль, лежатиме воно не одне десятиліття і, можливо, не одне століття — до настання нової цивілізації.

Додамо, що земельна ділянка з кадастровим номером 3220882600:05:008:0007 площею 38,1569 га, у межах якої розташоване озеро, згідно з даними Публічної кадастрової карти України, перебуває у приватній власності. Цільове призначення: 01.04 Для ведення підсобного сільського господарства.

Миколайчик

Таку назву має озеро в Голосіївському районі поблизу селища Корчувате. Водойму показано і підписано на карті «РККА», але в іншому місці — за 1 км на схід від нинішнього розташування. Нині озеро на цьому місці називають Єрик (див. рис. 4.40).

У минулому ця територія часто затоплювалася, що, зокрема, можна бачити на супутниковому знімку від 18.04.1962 р. Значні зміни відбулися в цій місцевості в середині 1970-х років унаслідок створення Канівського водосховища. Рівні води, раніше властиві водопіллю, нині стали нормою.

Нині оз. Миколайчик, як і в минулому, є видовженою водоймою. Довжина становить 900 м, середня ширина — 70—80 м. Південною межею озера є висока дамба, в тілі якої створено водопропуск (дві бетонні труби), якими водойма сполучається з Дніпром.

Через цей зв'язок, а також належність озера в минулому до затоки, його також інколи називають затокою і так підписують на картах. На нашу думку, цю водойму цілком можна вважати озером. Такого самого погляду притримуються місцеві жителі, які створили сторінку «Озеро Миколайчик» у мережі Facebook. На цій сторінці небайдужі громадяни висловлюються щодо стану водойми та інформують про заходи стосовно його поліпшення.

Рух води у трубах, що сполучають озеро з Дніпром, залежить від коливань рівня в річці. Підвищення рівня супроводжується заходом води в озеро, зниження — виходом з нього. І хоч обсяг водообміну порівняно незначний, для озера він важливий. Завдяки цьому екологічний стан водойми в цілому задовільний. Додамо, що в озеро впадає кілька струмків, що визначає переважний рух води з озера. Найбільшими є Голосіївський та Китаївський струмки, які перед впадінням у водойму зливаються в один.

Береги оз. Миколайчик є сильно зарослими. Домінує очерет звичайний, крім того, трапляється рогіз вузьколистий. З водної рослинності, ймовірно, найбільш поширені кушир занурений, ряска, водяний

Рис. 4.71. Озеро Миколайчик та водна рослинність у ньому, 19.08.2020 р.

горіх. На водній поверхні можна також побачити сальвінію плаваючу (рис. 4.71).

На озері біля його східного берега вже не один рік стоїть земснаряд, а поряд з ним височить купа піску. Можна припустити, що щось з цим видобутком пішло не так, як планувалося.

Небреж

Це озеро одне з найбільших у Дарницькому районі Києва. Воно розташовано в межах лівобережної заплави Дніпра. Зі старих картографічних творів показано і підписано на картах 1897/1918 рр. та «РККА». У 1930-х роках довжина водойми становила близько 500 м, ширина — 100 м.

У першій половині 1960-х років через озеро проклали колектор від Правобережної насосної станції у напрямку Бортницької станції аерації, яку ввели в дію в 1965 р. Тим самим озеро перерізали надвоє, про що свідчать супутникові знімки того часу. Подібне показано на топографічній карті 1986 р., укладеній за матеріалами знімання попереднього року.

Істотні зміни розмірів водойми розпочалися в 1991 р., що було пов'язано з видобутком алювію, який використали для намиву прилеглої території. Тож поступово озеро збільшувалося в південному напрямку. У 1994 р. воно наблизилося до сучасних розмірів (рис. 4.72).

Протягом понад 10 років розміри озера залишалися майже незмінними. Зокрема, воно мало видовжену затоку, що тяглася в бік сусіднього оз. Тягле. У другій половині 2008 р. на озері знову з'явилася техніка, а на його східному березі величезні купи піску. Зрозуміло, що тут мало розпочатися якесь будівництво.

Сучасна площа водойми становить 0,44 км^2. Точна глибина невідома, але, ймовірно, вона близька або перевищує 20 м, що властиве кар'єрним озерам.

Озеро Небреж хоч і розміщується дуже близько до озер Мартишів і Тягле, гідравлічного зв'язку між ними у звичайних умовах немає. Отже, оз. Небреж можна вважати ізольованим.

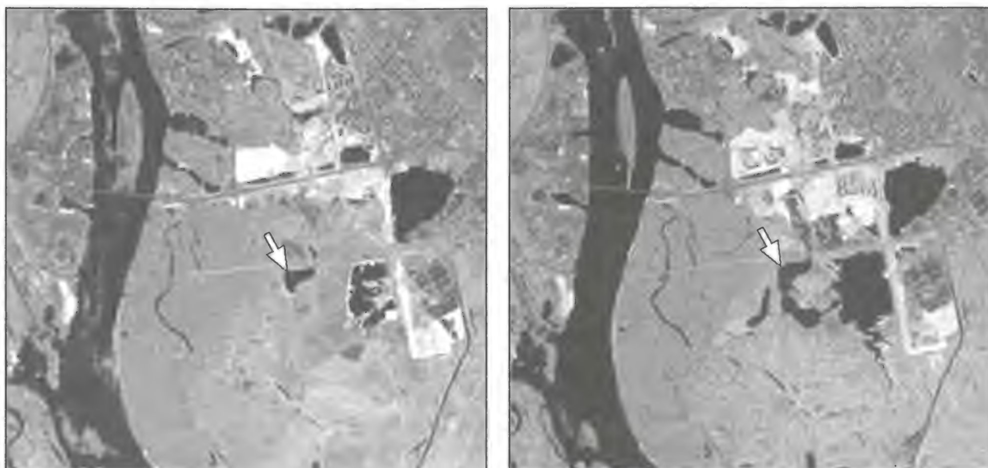

Рис. 4.72. Зміни розмірів оз. Небреж у часі: ліворуч — 27.07.1992 р., праворуч — 17.07.1994 р.

Екологічний стан оз. Небреж у цілому задовільний. Мешканці Осокорків, які живуть поблизу і мають змогу порівняти його стан зі станом сусідніх озер Мартишів і Тягле, схиляються до думки, що найліпший він в оз. Небреж. Імовірно, так воно і є, адже Небреж немає очевидних чинників негативного впливу, такого, як на сусідні водойми. У першому випадку це близькість великого масиву Нижні сади, у другому — промзони «Осокорки». Проте один факт усе ж слід взяти до уваги, а саме майже одночасний спалах «цвітіння» води в озерах Небреж і Мартишів улітку 2016 р. Можливо, це поодинокий випадок.

Нині влітку на оз. Небреж збирається чимало людей, які купаються і засмагають. Найбільшою є кількість відпочивальників на пляжних ділянках біля північної частини озера, що ближча до житлової забудови.

Привабливими є не лише пляжні ділянки берегів, а й ті, що вкриті природною рослинністю. Вона доволі різноманітна: трапляються аморфа кущова, очерет, рогіз, лепешняк великий, ситняг болотний. У водній товщі домінує водопериця колосиста. Оскільки водойма глибока, прикріпленої рослинності з листками, що плавають на поверхні, майже немає.

Увага киян до оз. Небреж істотно зросла у зв'язку з планом збудувати поряд з ним новий житловий масив. Згадане вище намивання піску мало стати першим етапом будівництва. У 2009 р. на сесії Київради оприлюднили детальний план території цього місця. Зазначений житловий масив, який набув назви «Патріотика на озерах», показано на новому Генеральному плані Києва, який має бути скоро ухвалений. Креативною була промоція цього масиву шляхом його зариблення, що відбулося 13.10.2018 р. Відповідне відео можна знайти на YouTube (рис. 4.73).

Утім близькість будь-якого будівництва до водних об'єктів має зворотний бік. Зокрема, ця близькість наштовхується на певні законодавчі вимоги, зокрема Водного кодексу України. Відповідно до цього доку-

Рис. 4.73. Озеро Небреж: ліворуч — його зариблення (13.10.2018 р.), праворуч — пляж на північно-західному березі (29.07.2020 р.)

мента, навколо водних об'єктів має існувати прибережна захисна смуга. Крім того, активним виявився супротив громадськості новому будівництву. Ще в 2015 р. громадська організація «Екопарк Осокорки» розмістила петицію із зовсім іншою пропозицією, а саме влаштування на цих самих землях ландшафтного парку. Кілька судових розглядів, які відбулися в 2019 р., зумовили те, що спочатку будівництво житлового масиву загальмувалося, а згодом зупинилося зовсім.

Нині на схід і північний схід від водойми продовжують височити купи піску. Зрозуміло, що про них добре пам'ятають ті, хто вклав сюди свої кошти. Можна припустити, що боротьба між забудовниками та екоактивістами продовжуватиметься. Нині ця місцина нагадує піщану пустелю, зрідка її називають «Київська Сахара».

На початку 2021 р. земельна ділянка з озером, що має кадастровий номер 8000000000:96:001:0008 і площу 90,6379 га, є комунальною власністю. Її цільове призначення: 02.07 «Для іншої житлової забудови для забудови об'єктами житлового і соціально-побутового призначення».

Нижній Тельбин

Озеро Нижній Тельбин (інколи — Нижній Тельбін) розміщується в Дарницькому районі неподалік від Дніпра. Озеро успадкувало свою назву від значно більшого оз. Тельбин, яке в 1868—1869 рр. перерізали насипом Московсько-Курської залізниці [66]. Південна частина у дещо зміненому вигляді існує й досі. Її назва — оз. Корольок (Буревісник).

Сучасне оз. Нижній Тельбин є штучно створеним. Спочатку через цю місцину прорили нове русло для р. Дарниця, аби вона не забруднювала водойми у с. Позняки. На початку 1960-х років було утворено й озеро. Воно, зокрема, добре розпізнається на супутниковому знімку від 25.12.1963 р. На цьому знімку можна бачити, що тут відсутня крига, хоча вона вкриває не лише сусідні озера, а навіть Дніпро. Чинником цього є надходження теплої води з Дарницької ТЕЦ.

З того часу минуло понад півстоліття, але вплив людини на оз. Нижній Тельбин не зменшився, а можливо, навіть збільшився. Передусім

Рис. 4.74. Розташування та вигляд оз. Нижній Тельбин, 14.08.2020 р.

це стосується 1970—1980-х років, коли на додачу до Дарницької ТЕЦ на озеро почали впливати інші підприємства Дарницького промвузла. Насамперед до них належав завод «Радикал», що випускав пестициди. Хімічними речовинами, що входили до їх складу, були мідь і ртуть. У 1996 р. згаданий завод припинив свою діяльність, але на його території залишилася велика кількість відходів, які впливають на довкілля донині. Це відбувається внаслідок надходження забруднювальних речовин у р. Дарниця, що впадає у східну частину водойми. До того ж у цю річку спрямовується вода з оз. Гарячка, яке є золовідвалом Дарницької ТЕЦ. Можна згадати й проходження повз озеро пожвавленого автошляху (Дарницького шосе), рух по якому з кожним роком стає все інтенсивнішим. Крім того, неподалік від водойми ведеться різноманітне будівництво, яке супроводжується вивезенням частини будівельного сміття на береги. Порівняно недавно територію, прилеглу до озера з півдня, обгородили довжелезним парканом. Це є ознакою нового будівництва.

Зазначені факти визначають, що екологічний стан оз. Нижній Тельбин вкрай проблемний. На це, зокрема, вказують результати відповідних досліджень як самої води, так і донних відкладів. Так, за даними Дарницької районної державної адміністрації концентрації барію, свинцю, мангану, титану перевищують гранично допустимі в кілька разів. Про значне забруднення донних відкладів озера, зокрема нікелем, міддю, хромом, кадмієм, свідчать також результати досліджень [59].

Поступово озеро замулюється й заростає. Нині його довжина становить близько 630 м, що менше, ніж раніше. На середину серпня 2020 р. поширення очерету досягло 30°36′13″ сх. д., тобто вже немає п'ятої частини водойми. З повітряно-водної рослинності домінує очерет звичайний, зрідка трапляється рогіз вузьколистий. Серед заростей на південному березі озера чимало гречки сахалінської — адвентивної рослини, яка звичайно поселяється на порушених землях (рис. 4.74).

Опечень

Озерна система Опечень виникла в межах широкої заплави Дніпра, частково на місці колишнього рукава Дніпра Почайна. Перед початком

Рис. 4.75. Супутникові знімки Оболоні: ліворуч — 13.05.1968 р., праворуч — 06.09.1977 р.

будівництва житлового масиву Оболонь потрібно було знайти великий обсяг піску для підвищення позначок території. Цей пісок частково видобуто з Дніпра, частково з тієї місцини, де нині простяглася озерна система Опечень.

Супутникові знімки тих часів вказують на те, що первісній Почайній відповідають лише два озера (Кирилівське та Йорданське) в її південній частині. Інші виникли там, де Почайни не було. Тим самим під забудову вдалося підготувати більшу площу. Нині між Почайною і Дніпром розмістився один із найбільших у Києві житлових масивів.

Виймання ґрунту з того місця, де нині утворилася озерна система Опечень, розпочали на початку 1970-х років, і ця діяльність тривала майже ціле десятиліття (рис. 4.75).

Нині озерна система Опечень складається з шести озер. Найпівнічнішим є Мінське, за ним тягнуться озера Лугове, Пташине (Мале), Богатирське (інші назви: Андріївське та Пожарка), Кирилівське та Йорданське (рис. 4.76).

Рис. 4.76. Розташування озер в озерній системі Опечень: 1 — Мінське, 2 — Лугове, 3 — Пташине, 4 — Богатирське, 5 — Кирилівське, 6 — Йорданське

Рис. 4.77. Озеро Мінське, 22.02.2020 р.

Доволі значною — понад 50 км^2, є водозбірна площа озерної системи Опечень. Сюди впадає кілька річок (Коноплянка, Курячий Брід, Сирець), сюди ж спрямовано кілька колекторів зливової каналізації: як зі сходу, так й із заходу.

Озеро Мінське, як і більшість інших озер озерної системи Опечень, має витягнуту форму. Довжина водойми становить 870 м, максимальна ширина — 110 м, площа — 8,8 га. За даними [24], найбільша глибина сягає 12,0 м. Рівень води, позначений на топографічній карті, становить 93,5 м.

Загалом стан озера проблемний, що певною мірою пояснюється його сусідством: на східному березі розташована велика промзона, в межах якої найбільшим є завод «Акорд». Поряд проходить залізниця. На західному березі водойми розташований великий гаражний кооператив. Близькість останнього позначилася на тому, що тут за 20 м від берега утворилося кладовище автомобілів, точніше — їх кузовів. Неподалік, трохи північніше, можна побачити невеличкі городи (рис. 4.77).

В оз. Мінське впадає кілька струмків, що течуть у колекторах зливової каналізації. Найбільший колектор (дві труби діаметром по 1,5 м) тягнеться зі сходу, зокрема від вул. Кемеровська. Поряд з цим місцем можна побачити п'ять величезних бетонних труб діаметром 2 м. Інший великий колектор, а саме з Мінського проспекту, спрямований в озеро із заходу.

Береги оз. Мінське здебільшого є зарослими: домінує очерет звичайний, трапляється також рогіз широколистий. Навколо чимало дерев.

Ця водойма у своїй південній частині сполучається бетонним колектором з оз. Лугове, яке є другим в озерній системі Опечень. У 2019 р. виконано бетонування оголовків цього колектора.

Озеро Лугове за формою і розміром дещо нагадує попереднє, проте воно дещо більше. Його довжина становить 1080 м, площа — 13 га. За даними [30], максимальна глибина сягає 14,0 м.

У центральну частину цього озера зі сходу впадає р. Коноплянка. Ще один колектор спрямовано в південну частину водойми. Перед цим він тягнеться під вул. Богатирська.

На західному березі оз. Лугове розташовані великий автокооператив, домобудівельний комбінат № 4, будівельна база тресту «Київміськбуд-1». Тому деталі автомашин і будівельні відходи тут не рідкість. Не сприяє красі озера і залізниця з багатьма коліями на східному березі.

Наведений вище опис дає підстави вважати, що найбільшого забруднення зазнають південна та південно-східна частини озера. Певною мірою це пояснюється й панівними північно-західними вітрами над Києвом. Саме в цій найбільш забрудненій частині озера бере початок колектор, який сполучає оз. Лугове з розташованим південніше оз. Пташине.

Усе це визначає, що з багатьох київських водойм оз. Лугове належить до найзабрудненіших. Часто озеро вкрито плівкою нафтопродуктів, які рясно поставляє колектор, що тягнеться із заходу і спрямований у південну частину водойми. Цей колектор завдовжки у кілька кілометрів починається під проспектом Правди, а в кінцевій частині прокладений під вул. Лугова. На території, яку дренує цей колектор, розташовано кілька промислових підприємств, одне з яких (а може, й не одне) скидає в нього нафтопродукти. Незадовільний стан озера позначається і на видовому складі риби, що тут трапляється. Кількість видів тут менша, ніж у багатьох інших київських водоймах, зокрема, у сусідньому оз. Кирилівське [22] (рис. 4.78).

Зрозуміло, що сильне забруднення оз. Лугове позначається і на екологічному стані нижче розташованих водойм озерної системи Опечень. Тому будь-які заходи щодо поліпшення екологічного стану цих водойм

Рис. 4.78. Показ нафтової плівки на оз. Лугове, 22.02.2020 р.

Рис. 4.79. Озеро Пташине, 22.02.2020 р.

потрібно починати з пошуку підприємства, яке скидає нафтопродукти в озеро. Ця робота вже почалась і є сподівання, що закінчиться покаранням винних.

Озеро Пташине (інша назва — Мале) в озерній системі Опечень найменше — його довжина становить 130 м, ширина — 80 м. Максимальна глибина за даними [30], — 5,5 м.

Берегова зона водойми вкрита деревами, але за нею, фактично за 10—30 м, озеро оточено гаражами та залізницею.

Наприкінці 2019 — на початку 2020 рр. виконано бетонування оголовків колектора, яким озеро сполучається із сусідніми, проте, згідно з попереднім описом, це не в змозі поліпшити його екологічний стан (рис. 4.79).

Озеро Богатирське (інша назва Андріївське) розташоване між вище згаданим Пташиним і Кирилівським.

В оз. Богатирське, точніше в його центральну частину, впадає із заходу невеличка річка з промовистою назвою Курячий Брід. На жаль, її стан також далекий від ідеального, адже біля неї, а в деяких випадках і над нею влаштовано гаражі. Обслуговування автомобілів звичайно супроводжується розливом нафтопродуктів, частина яких потрапляє у річкову воду. Останніми роками, як і в багатьох інших випадках, зроблено новий оголовок колектора в місці впадіння річки в озеро.

Екологічний стан оз. Богатирське дещо ліпший за стан озер Лугове та Пташине. Цьому сприяє відсутність поряд підприємств, які скидають сюди забруднену воду. Крім того, оз. Богатирське більше за розташоване вище — його довжина становить 550 м, ширина — до 200 м. Максимальна глибина, за даними [30], — 11,6 м. Певним захистом є й поширення деревної рослинності на берегах.

Поряд з оз. Богатирським можна побачити водоохоронний знак, на якому написано про наявність навколо водоохоронної смуги завширш-

ки 50 м. В її межах забороняється «розорювання земель, садівництво та городництво, зберігання, застосування пестицидів і добрив, випасання та утримання худоби, будь-яке будівництво, обслуговування і миття автомобілів та техніки, влаштування гноєсховищ, звалищ сміття тощо». Втім буквально за 10 м від цього знака і на такій самій відстані від озера розташований автокооператив. Це вкотре вказує на формальність, а не дієвість боротьби з поліпшення екологічного стану цього та й багатьох інших київських озер.

Ознака, що виділяє цю водойму від інших, — розташування на східному березі пожежної частини. Саме цей факт сприяв появі однієї з назв озера — Пожарка. Дах будівлі має яскравий червоний колір. Від цієї пожежної частини до озера є спуск, завдяки якому легко поповнити пожежну машину водою (рис. 4.80).

Наступним в озерній системі Опечень є Кирилівське озеро. Воно серед інших найбільше — його довжина становить 770 м, площа — 20 га, периметр — 2,0 км. Максимальна глибина, за даними [30], — 16,3 м. Додамо, що спочатку це озеро було єдиним цілим із сусіднім — Богатирським. На початку 1970-х років тут збудували дамбу, по якій проклали вул. Нова (нині — Добринінська).

Важливою особливістю оз. Кирилівське є те, що в нього впадає одна з найбільших малих річок Києва, а саме Сирець. Колектор в її гирловій частині — це дві квадратні труби розміром 2 × 2 м. Крім того, у водойму впадає ще два струмки: один за 350 м південніше, а інший — у північну частину озера. Подібними трубами озеро сполучається із сусідніми: однією — з оз. Андріївське і двома — з оз. Йорданське.

На північному березі оз. Кирилівське нині завершується будівництво нового храму Православної церкви України. Поряд, трохи на схід,

Рис. 4.80. Озеро Богатирське. На протилежному березі — пожежна частина, 22.02.2020 р.

Рис. 4.81. Північно-східний берег оз. Кирилівське, 16.02.2020 р.

височить житловий будинок. Порівняно недавно впорядкували північно-східний берег озера. Тут спланували територію, посадили декоративні дерева, встановили кілька об'єктів сучасного мистецтва (рис. 4.81).

Останнє і водночас найпівденніше озеро в озерній системі Опечень — Йорданське. Його довжина становить 790 м, площа — 15,5 га, максимальна глибина, за даними [30], — 14,2 м. Рівень води, позначений на топографічній карті, — 93,1 м.

Озеро проточне — воно сполучається двома квадратними трубами з розташованим північніше оз. Кирилівським. Такі самі дві труби влаштовані в південно-східній частині водойми — ними вода тече в бік Дніпра. Крім того, в озеро спрямовано кілька колекторів зливової каналізації.

Як і у випадку з оз. Кирилівське, оз. Йорданське прагнуть поліпшити — принаймні його зовнішній вигляд. У 2019 р. виконано значні роботи з упорядкування південно-східної частини озера. Тут вийняли частину мулу, прибрали зарості очерету, спланували берег, проклали доріжки, встановили лавки. На південно-східному березі насипано пісок і зроблено пляж. Усе це сприяло тому, що в 2020 р. у водоймі почали купатися. Втім, згідно з наведеним описом джерел забруднення, є сумнів, що це безпечно (рис. 4.82).

Певною мірою заходи щодо впорядкування оз. Йорданське здійснено в рамках привернення уваги до гідроніму Почайна — рукава Дніпра, в якому понад тисячу років тому відбулося хрещення киян. Нині ця назва закріпилася за водотоком, що сполучає оз. Йорданське з Дніпром.

Торкаючись впорядкування оз. Йорданське, доцільно згадати роль, яку відіграла в цій сфері громадська діячка А. Гончаренко, відома під псевдонімом Анабелла Моріна. Завдяки їй посилилась увага і до Почайни.

Рис. 4.82. Озеро Йорданське, 28.07.2020 р.

Нині оз. Йорданське, ймовірно, стало найпривабливішим з-поміж інших водойм озерної системи Опечень. Його береги помірно вкриті деревною рослинністю. З повітряно-водних рослин найбільше очерету. У водній товщі поширені рдесник пронизанолистий, кушир занурений, різуха велика. Водночас рослинності з листками, що плавають на поверхні, майже немає. Доволі значним є й багатство водойми на рибу. Разом з тим виконання вказаних вище робіт спричинило зменшення природного середовища на берегах, а це негативно вплинуло на пташине царство: на озері поменшало лисок і водяних курочок, звичайного мартина та інших видів. Про це, зокрема, зазначено у праці [76].

Важливе питання, що стосується екологічного стану озерної системи Опечень, — якість води. Цьому питанню присвячено низку досліджень [1, 30, 32, 36, 39]. Загальний висновок такий: вода в озерах забруднена. Це, зокрема, стосується таких показників, як ХСК і $БСК_5$, сполук азоту і фосфору, а також нафтопродуктів. Найгіршим є стан оз. Лугове, найліпшим — оз. Йорданське [30]. В усіх водоймах озерної системи Опечень виявлено значну концентрацію заліза, свинцю, міді, кадмію і цинку. Те саме стосується донних відкладів [1, 30, 36]. Останнє вказує на те, що навіть у разі проведення якихось природоохоронних заходів швидке поліпшення стану водойм неможливе. Від якості води залежить й рибне багатство озер. У праці [22] зазначено, що в Кирилівському озері налічується 27 видів риб, в оз. Лугове — лише 10.

Додамо, що на Дніпрі інколи спостерігаються значні повені, які супроводжуються помітним (на кілька метрів) підвищенням рівня води. Оскільки цей підйом може поширитися на озерну систему Опечень, на

Почайній (водотоці, що сполучає озера з Дніпром) кілька десятиліть тому збудували гідротехнічну споруду, що здатна повністю перекрити рух води і не допустити затоплення території внаслідок її надходження з Дніпра. Координати цієї споруди такі: 50°29′03″ пн. ш. і 30°30′49″ сх. д. Згадана споруда хоч й існує, нею майже не опікуються. Причина проста — остання велика повінь на Дніпрі була навесні 1979 р., тобто понад 40 років тому.

Озера в парку «Партизанської слави»

Парк «Партизанської слави», як і озера в ньому, розташований у Дарницькому районі Києва між житловими масивами Харківський і Нова Дарниця. Великою мірою парк є фрагментом лісу (переважно соснового), що оточує Київ зі сходу. Цю територію включено до меж міста в 1965 р. саме для влаштування парку. Рішенням Київської міської ради від 17 лютого 1994 р. № 14 територію оголошено регіональним ландшафтним парком. Земля в його межах площею 94,987 га перебуває в комунальній власності та підпорядкована комунальному об'єднанню зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень «Київзеленбуд». Парк «Партизанської слави» має статус юридичної особи. Інформаційний стенд, встановлений у парку, дає змогу дізнатися хто є директором парку та його телефон.

На нашу думку, цей парк вартий відвідин. Насамперед він влаштований на місці чудового лісу, який домінує в південно-східній частині парку. Крім сосни тут чимало дубу. Загалом стан цієї частини парку близький до природного, водночас в його північно-західній частині, що ближча до центру міста, прокладено доріжки, встановлено освітлення. Тут є безліч місць для розваг та відпочинку: кілька дитячих майданчиків, кав'ярень, мотузкове містечко, ресторан і навіть музей. Останній є філіалом Музею історії Києва, який ознайомлює з періодом окупації міста в роки Другої світової війни.

Територія парку має невеликий похил до його центральної частини, де і розміщуються озера. Їх виникнення певною мірою зумовлено природним особливостям цієї місцевості, однак не обійшлось і без втручання людини. У минулому тут існувало лише дві водойми, що засвідчує карта «РККА». Більша з них була розташована південніше, менша — північніше. Природне походження водойм дає змогу називати їх озерами.

Згодом озер стало три. Це можна бачити на супутникових знімках 1960—1970-х років. Стільки ж водойм показано на топографічній карті у масштабі 1 : 25 000, укладеній за результатами знімання в 1979—1980 рр.

Поступово озеро, що знаходиться північніше за інші, сильно заросло. На середину 1990-х років воно майже зникло. У 1997 р. його розчистили і поглибили. Подібне зробили ще в 2002 р. З того часу водойма набула розмірів, близьких до сучасних. Розчистили й озеро, що лежить на схід від інших.

На топографічній карті 1999 р. позначено рівень води в озерах: найвищий він (98,7 м) у тому, що розташоване на сході. Водночас у найбіль-

шому рівень становить 96,3 м. На наш погляд, така велика відмінність сумнівна. Додамо, що рівень води в озерах зазнає певних змін. Зокрема в 2020 р. він дещо знизився.

Нині з трьох озер, які зрідка називають Червонохутірськими, найбільшим є те, що розташоване посередині. Це визначає і його назву — Велике. Довжина водойми — 270 м, найбільша ширина — 90 м, площа — 2,0 га. Це озеро також найглибше, але його глибина не така вже й значна — менша за 3 м.

Приблизно третина довжини берегів оз. Велике вкрита повітряно-водною рослинністю, в якій приблизно однаковою є частка очерету звичайного та рогозу вузьколистого. Характерна особливість цього озера — поширення нитчастих водоростей (кладофора купчаста), які влітку вкривають значну частину акваторії. Дехто з відпочивальників збирає ці водорості в купи на березі. В оз. Велике водиться риба, звичайна для багатьох київських водойм: карась, щука, окунь, короп, бичок ротан.

Озеро Велике та його береги найбільш людні. Влітку його доволі активно використовують для пляжного відпочинку. Тут є два пляжі на північно-східному березі. Разом з тим на табличках, установлених поблизу, зазначено, що купатися тут не варто. В теплу пору року у південно-західній частині озера працює прокат катамаранів, оформлених під невеличкі автомобілі (рис. 4.83).

Рис. 4.83. Розташування та вигляд озер у парку «Партизанської слави»: праворуч угорі — Блакитне (1), ліворуч унизу — Велике (2), праворуч унизу — Рибальське (3), 06.06.2020 р.

Друге за площею (1,6 га) озеро знаходиться північніше інших. Його називають Блакитне або Дитяче. На відміну від оз. Велике, його береги на 80 % заросли повітряно-водною рослинністю. Крім згаданих вище двох видів, тут трапляється рогіз широколистий. Частину берегів, незайману рослинністю, використовують як пляж. Обстеження цієї водойми, виконане, зокрема 30.10.2020 р., показало, що вода тут менш прозора, ніж в інших.

Третє озеро, що є найменшим (площа 1,2 га), розташоване на схід від інших. Його назва — Рибальське, але вона мало кому відома. Озеро неглибоке, про це вказує острівець з очерету в його центрі. Більша частина берегів вкрита очеретом і рогозом вузьколистим. У самій воді поширений пухирник звичайний. Пляж тут зовсім невеликий.

На всіх трьох водоймах є качки. Можна також побачити черепаху болотну — передусім на озерах, береги яких більш зарослі.

Чимало інформації про парк «Партизанської слави», зокрема про його природу, можна знайти за посиланням https://darn.kyivcity.gov.ua/files/2015/12/24/proekt.pdf. У цьому документі наведено назву озер та їх площу.

Пещерне

Таку назву має озеро в Голосіївському районі міста, неподалік від місцевості Жуків острів. Для киян це озеро майже невідоме, адже воно розташоване далеко від центру. Навіть на детальних картах водойму хоч і позначено, але звичайно без підпису. Проте існує карта 1897/1918 рр., на якій назву подано — Пещерне. Ймовірно, правильніша назва — Печерне.

Дістатися озера можна двома шляхами, які беруть початок від Столичного шосе. Один з цих шляхів (північніший) має назву вул. Лютнева, інший (південніший) — вул. Ліснича. Насправді ці шляхи на вулиці зовсім не схожі, адже майже повністю прокладені через ліс, поле чи якусь водойму.

Розташування та самий вигляд оз. Пещерне свідчать про те, що воно є типовою старицею Дніпра — видовженою і вузькою. Довжина озера становить близько 1 км, характерна ширина — 30—50 м. Через південну частину водойми прокладено дамбу, по якій проходить автошлях до елітного маєтку на березі затоки Дніпра.

Хоч оз. Пещерне має гідравлічний зв'язок з іншими, водообмін з ними практично відсутній. Це, звісно, позначається на його екологічному стані — навіть за умов відсутності скидів в озеро.

Озеро є сильно зарослим: як його береги, так і водна поверхня та її товща. На певній віддалі від водойми чимало дубів — старих і красивих. Трапляється і в'яз. Особливої уваги потребує пам'ятка природи — Дуб на Синій воді, який росте за 400 м на захід від озера і має координати: 50°20′06,1″ пн. ш. і 30°34′58,5″ сх. д. Це один із найбільших і найкрасивіших дубів у Києві. До цього дерева прикріплено ікону, а воно

Рис. 4.84. Розташування та вигляд оз. Пещерне, водна поверхня якого вкрита ряскою, 29.06.2020 р.

саме прикрашене рушниками. На прилеглій галявині часто влаштовують пікніки.

На березі озера, як майже всюди на Жуковому острові, чимало аморфи кущової. Влітку впадає в очі велика кількість ряски на водній поверхні. Крім того, чимало й тілорізу — насамперед у тій частині водойми, що лежить на південь від дамби (рис. 4.84).

Підбірна

Це озеро, що розміщується в Дарницькому районі міста, насамперед вирізняє значна довжина — 3,0 км. Водночас його ширина зовсім невелика — переважно 40—50 м. Через схожість на річку озеро зрідка річкою й називають. Більше того, такий напис можна побачити на дорожніх знаках (рис. 4.85).

Незважаючи на невелику ширину, оз. Підбірна є найбільшим і найважливішим на Нижніх садах. Важливість озера не лише в його розмірах, а й у тому, що через нього відбувається водообмін з кількома іншими водоймами.

Розташування оз. Підбірна в межах міста зумовило те, що воно зазнає різноманітного впливу людської діяльності. Щонайперше слід згадати забудову прибережної території, зокрема мешканцями с. Осокорки. По закінченні Другої світової війни сюди поширилися межі Києва. Проте для звичайної міської забудови тут існувала й існує серйозна перешкода — затоплення цієї території в разі значних повеней на Дніпрі. Тому цю територію відвели під дачний масив. Невдовзі після початку її освоєння сталася висока повінь 1970 р., яку добре пам’ятають старожили. Тоді вся територія навколо оз. Підбірна разом з ним самим була затоплена. Декого довелося рятувати — добре, що тоді людей тут жило порівняно небагато. Цей порятунок виконували за участі двох машин-амфібій. Під час повені було зруйновано пішохідний місток через північну частину озера. Нині від нього залишилися лише берегові частини. Невдовзі — у 1979 р. — сталася ще одна повінь, але нижча за попередню.

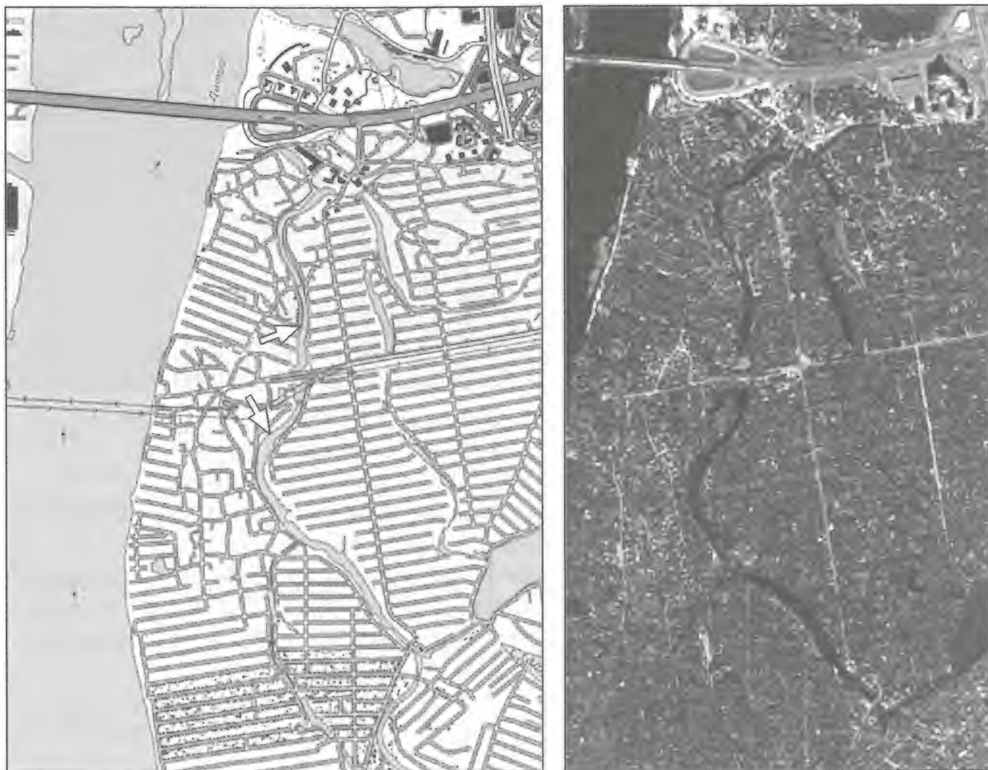

Рис. 4.85. Розташування та вигляд оз. Підбірна на супутниковому знімку

З тих пір минуло вже понад 40 років. Тож про загрозу затоплення майже забули. Обмеження на будівництво в межах садових ділянок давно зняли, і поступово дачну забудову змінила котеджна. Зручності проживання в мікрорайоні додало будівництво Південного мосту, який ввели в дію в 1990 р. За два роки цим мостом почався рух метро.

Важливо, що оз. Підбірна з'єднане з Дніпром. Місце з'єднання знаходиться за 200 м на південь від Південного мосту. Звідси на схід тягнеться канал до затоки, що закінчується насипом, по якому прокладено вул. Малоземельну. У тілі цього насипу (або дамби) зроблено гідротехнічну споруду — затвор, обладнаний плоским щитом завширшки 2 м. Стоячи тут, можна бачити рух води — звичайно у бік озера. Зовсім близько від цього місця збудовано й насосну станцію, призначену для перекачування води з озера у Дніпро. Ця насосна станція стоїть на штучному пагорбі заввишки 3 м. Від насосної станції у бік затоки Дніпра тягнуться дві сталеві труби. Ці споруди зведено для умов, коли на Дніпрі може статися чергова повінь. Тоді згаданий затвор закриють. Водночас насосна станція може знизити рівень води в озері і тим самим зменшити підтоплення і затоплення.

Саме існування цих споруд може навести на думку, що колись повінь 1970 чи 1979 р. може повторитися і навколишня територія знову буде затоплена. Втім нині це вважається малоймовірним.

Існує й інше місце з'єднання оз. Підбірна з Дніпром, але дуже віддалене. Цей зв'язок відбувається через озера Мартишів і Святище. З останнього є рух води у південному напрямку — до скидного каналу БСА. Звідси насосною станцією воду перекачують у Канівське водосховище.

Оскільки водообмін озера з Дніпром зовсім невеликий, умови в оз. Підбірна дуже сприятливі для розвитку прибережної, повітряно-водної та водної рослинності. Перше, що впадає в око, — береги водойми рясно вкриті деревною рослинністю, в якій найбільше верби і тополі чорної (осокору). Тому невипадково, що прилегла місцевість набула назви Осокорки. Крім того, на берегах росте в'яз. Саму берегову смугу майже всюди вкриває аморфа кущова. Домінування останньої зумовлює те, що навіть такого виду, як очерет звичайний, порівняно небагато. У самій воді та на її поверхні поширені кілька видів рдесників, елодея канадська, кушир занурений, а також добре всім відомі глечики жовті, трапляються й нитчасті водорості.

У північній частині озера є кілька невеличких пляжів, на яких улітку можна побачити людей, що купаються. Наскільки це безпечно, автор стверджувати не береться, адже самий вигляд води вказує на те, що її якість далека до ідеальної (рис. 4.86).

Північна частина оз. Підбірна закінчується дамбою, по якій прокладено вул. Колекторна. Назва вулиці пояснюється тим, що в тілі дамби прокладено трубопроводи (колектори) господарсько-побутової каналізації з правого берега Дніпра в бік БСА. Водночас на більшій території, що оточує водойму, централізованої каналізації немає.

Цікавий факт — 2 червня 1976 р. на оз. Підбірна відбулось аварійне приземлення (точніше — приводнення) літака Як-40, який летів з Каунаса (Литва) до аеропорту «Київ» (Жуляни). Можна вважати, що тоді сталося диво — літак благополучно сів на водну поверхню, отримавши лише невеликі пошкодження. Обійшлося без жертв, а літак згодом знову став до ладу. В Інтернеті можна навіть знайти фото цього літака на водній поверхні.

Згадана вище дамба не є глухою — в її тілі прокладено п'ять бетонних труб діаметром по 1 м, якими відбувається чи принаймні має відбуватися

Рис. 4.86. Озеро Підбірна: ліворуч — північна частина, праворуч — південна, 11.06.2020 р.

водообмін між північною та південною частинами озера. Зрозуміло, що швидкість течії у цих трубах невелика, тому вони поступово замулюються та забиваються рештками дерев. При цьому практично припиняється водообмін між указаними частинами озера. Особливо негативно це впливає на південну, де внаслідок випаровування знижується рівень води і спостерігається погіршення її якості. Отже, згадані труби періодично потрібно прочищати. В останнє це зроблено працівниками КП «Плесо» у червні 2020 р. Одразу після цього можна було бачити, як вода почала заповнювати південну частину озера. У 2020 р. з використанням плавучого екскаватора розчистили й окремі ділянки водойми.

Рослинний і тваринний світ південної частини оз. Підбірна дещо інший, ніж у північній. Насамперед на берегах більше рогозу широколистого, у воді — водяного горіху. З'являються тілоріз (водяний різак), латаття біле, жабурник. Чимало також представників тваринного царства, зокрема, можна побачити ондатру та бобра. Крім звичних качок у південній частині озера живе лиска.

На берегах південної частини озера побудовано кілька невеликих дитячих майданчиків. Біля самої води є пляжі, на яких може бути десять і більше відпочивальників. Біля південного краєчку водойми нині будують церкву. Місцем, де озеро закінчується, можна вважати вузькість, над якою перекинуто міст, по якому проходить вул. Центральна. Звідси тягнеться канал у бік оз. Мартишів. Крім того, є сполучення трубою з оз. Худа.

Піскун

Таку назву має невеличке озеро, розташоване в Дарницькому районі, точніше — на Нижніх садах. Воно тяжіє до оз. Мартишів, з яким сполучається протокою, над якою перекинуто сталевий місток (рис. 4.87).

Береги та акваторія озера сильно заросли. На берегах домінує аморфа кущова, трапляються рогіз широколистий та очерет. На водній поверхні влітку чимало ряски. На берегах стоять садиби мешканців Нижніх садів.

Рис. 4.87. Розташування та вигляд оз. Піскун, 18.06.2020 р.

Пляхове (Плеховське)

Таку назву має невеличке озеро, розташоване у Дніпровському районі поряд з р. Дарниця. Щоправда, доволі часто цю частину річки називають струмком Пляховий, який насправді є частиною згаданої річки.

Урочище Пляхове позначено на численних старих картах, зокрема на карті околиць Києва 1868 р. Поряд, дещо на схід, позначено оз. Рибне. На карті «РККА» позначено як урочище. На топографічній карті 1980-х років показано з позначкою рівня 102,9 м. Сучасна довжина водойми — 160—170 м, ширина — близько 20 м.

Дістатися озера можна стежками, прокладеними в Биківнянському лісі. Найліпше підходити з північного боку. Проте останні метри складні, адже потрібно йти по воді, продираючись крізь чагарник.

Рис. 4.88. Розташування та вигляд оз. Пляхове, 27.06.2020 р.

Озеро, як і навколишня місцевість, майже безлюдні. Цікавість людей водоймою невелика не лише через її віддаленість, а й сильне заростання. Значною мірою озеро нагадує болото. Інколи таким його і вважають.

Береги заросли вербою (зокрема попелястою), березою і вільхою. На мілководді панують рогіз та омег водяний. За виглядом озера, точніше рослинності в ньому, можна дійти висновку, що глибина тут невелика. Це дає підстави спрогнозувати, що незабаром озеро заросте не лише водною, а повітряно-водною рослинністю і згодом зникне (рис. 4.88).

Позняки

Таку назву має штучна водойма у Дарницькому районі на схід від однойменної станції метро. Інша назва — Мале Лебедине.

Це озеро виникло наприкінці 1984 р. унаслідок виймання ґрунту, який використали для будівельних цілей.

Водойма проточна: вона з’єднана з оз. Лебедине на сході та з оз. Срібний Кіл на заході. Для цього використано стандартні водопропускні споруди перерізом 2 × 2 м.

Озеро Позняки помітно відрізняється від сусіднього оз. Лебедине, опис якого наведено вище. Передусім воно істотно менше: його довжи-

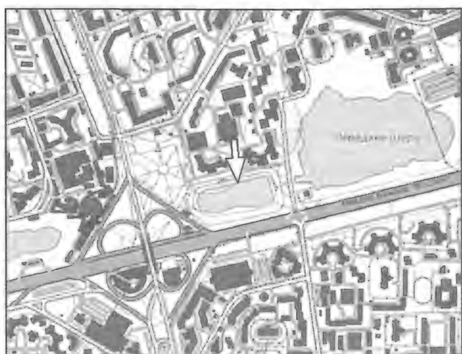

Рис. 4.89. Розташування та вигляд оз. Позняки, 24.07.2020 р.

на — 250 м, найбільша ширина — 95 м. Значно менша й глибина, що засвідчує значне поширення глечиків жовтих — рослини, що росте на глибинах менш як 2 м. Власне, весь рослинний світ тут інший. Порівняно із оз. Лебедине, тут незрівнянно менше очерету на берегах, але значною є частка рогозу вузько- та широколистого. На берегах чимало дерев.

Значно різноманітніша й водна рослинність; крім глечиків жовтих поширені водяний горіх та стрілиця. У водній товщі домінує кушир занурений. Крім того, трапляються характерна для оз. Лебедине різуха велика, а також водопериця колосиста і рдесник гребінчастий.

Особливості рослинного світу впливають на тваринний. Наявність великої кількості дерев і відсутність широкої смуги очерету сприяли появі тут бобрів. Щоб мінімізувати сліди їх діяльності, довелося навіть обгорнути дерева сталевою сіткою. В озері є риба: карась, плітка, лящ, короп, окунь. Живуть тут і черепахи. На водній поверхні часто можна бачити качок — до 100, а може і більше. Наприкінці грудня 2020 р., який виявився теплішим за норму, тут було помічено й лебедя.

На нашу думку, більше природне багатство оз. Позняки порівняно з сусіднім оз. Лебедине можна пояснити тим, що перше значною мірою відіграє роль відстійника. Крім того, простежується й більша увага до впорядкування цієї водойми. Зокрема, великий обсяг робіт тут виконали в 2012 р. напередодні змагань Євро-2012. Тоді навколо оз. Позняки розбили парк, якому дали назву «Позняки». У цьому парку проклали доріжки, посадили декоративні дерева, розбили клумби. Прикрасою парку стали також кілька об'єктів сучасного мистецтва. На самому озері зробили фонтани, проте, на жаль, вони швидко вийшли з ладу. Разом з тим на озері працює прокат човнів і катамаранів, наявність яких надає водоймі привабливості. Можна припустити, що велика увага до оз. Позняки певною мірою пояснюється близькістю до нього Дарницької районної у м. Києві державної адміністрації (рис. 4.89).

Помильне

Озеро з такою назвою розміщується у Деснянському районі, за 1,5—2,0 км на північний схід від селища Биківня. Озеро показано і підписано на старих картах, зокрема 1850 р. На сучасних картах локалізоване в межах урочища Стигле. Інколи водойму називають за назвою урочища (рис. 4.90).

Існує версія, що назва походить від назви поширеної в минулому міри довжини — «миля». Від подоланої відстані перевезень у милях нараховувалася певна плата.

Рис. 4.90. Розташування та вигляд оз. Помильне, 06.01.2020 р.

Аналіз супутникових знімків, що містяться на сайті музею НТТУ «КПІ», дає підстави вважати, що на озеро вплинула господарська діяльність, а саме видобуток піску.

Дістатися оз. Помильне найпростіше від селища Биківня. Тут є автошлях до котеджного містечка, що нині будується. Зійшовши зі шляху, потрібно йти на схід приблизно 600 м.

Довжина озера становить 160 м, ширина сягає 50 м. Воно мілководне, на що вказує наявність повітряно-водної рослинності майже посередині акваторії. Ймовірно, максимальна глибина водойми сягає 2—2,5 м.

Береги озера, складені з піску, є високими — до 8—10 м. Навкруги озера росте сосновий ліс, зрідка трапляється й береза.

Пономарівське

Таку назву має невеличке озеро в Дарницькому районі на Нижніх садах. У минулому ця водойма була видовженою старицею Дніпра на його лівобережній заплаві. Її назва позначена на багатьох картах, — Зариваха. Найвіддаленіша від Дніпра частина цього озера отримала назву Пономарівське. Нею, зокрема, користуються мешканці прилеглих садиб. Ця назва також фігурує у Розпорядженні від 04.02.2009 р. № 111, яке видало Київська міська державна адміністрація «Про передачу на баланс та закріплення за КП «Плесо» водних об'єктів та оформлення земель водного фонду м. Києва».

Рис. 4.91. Розташування та вигляд оз. Пономарівське, 25.10.2020 р.

Ще на початку 2016 р. оз. Пономарівське являло собою зарослий простір, де вода ледь простежувалася. У другій половині зазначеного року розпочали розчищення і поглиблення озера, яке триває досі. Для цього на водоймі встановили невеликий земснаряд, який скидає піднятий ґрунт на ділянку, що тяжіє до вул. Григорія Ващенка, яка обмежує садовий масив зі сходу. Тут утворилася велика купа ґрунту, висота якого зрівнялася з висотою прилеглого бетонного паркану. Зрештою завдяки цим роботам вдалося збільшити довжину відкритої частини акваторії до 270 м, середню ширину — до 30—35 м. Посеред акваторії залишили сильно зарослий острівець (рис. 4.91).

Більша частина берегів водойми, які є межею земельних ділянок місцевих мешканців, заросла чагарником з аморфи. Росте й чимало верб. Попри зусилля з розчищення озера, воно залишається зарослим, зокрема, лататтям. Водночас місцеві мешканці втішаються тим, що на озері побільшало коловодних видів птахів. Крім качок тут з'явилися водяна курочка та лиска.

Дістатися водойми складно, адже вона з усіх боків оточена приватною забудовою, а прилеглі вулиці (Садова, 49-а та Садова, 50-а) перегороджені парканами.

Прибабине

Таку назву має невеличке озеро у Дніпровському районі, точніше — на Трухановому острові. Воно знаходиться поряд (за 70 м на північ) від значно більшого і відомішого оз. Бабине. Являє собою старицю Дніпра. З усіх боків оточене деревною й чагарниковою рослинністю, що робить водойму схованою від людського ока. Озеро маловідвідуване, хоч його легко дістатися за будь-якої погоди (див. рис. 4.31).

Зарослими є не лише береги, а й акваторія. На мілководді поширений рогіз вузьколистий, а в самій воді — елодея канадська.

Прірва

Озеро знаходиться в Дарницькому районі міста між Дарницею і Позняками. Природною є лише західна частина сучасного озера, яке під назвою Васильківська Прірва показано на плані у книзі [70]. З часом водойма зазнала істотних змін, які стосуються не лише Прірви, а й розташованих поряд озер Гарячка (золовідвалу Дарницької ТЕЦ) та Сонячне. Наприкінці 1990-х років озеро набуло вигляду, близького до сучасного.

Екологічний стан оз. Прірва проблемний, що зумовлено низкою чинників. Насамперед це близькість золовідвалу Дарницької ТЕЦ, рівень води в якому вищий, ніж у Прірви. Не сприяє доброму екологічному стану водойми й близькість великого гаражного кооперативу, який створили на східному березі. Наступний чинник — близькість приватної забудови (залишків с. Позняки), де немає господарсько-побутової каналізації.

Рис. 4.92. Розташування та вигляд оз. Прірва, 14.08.2020 р.

Невипадково, що озеро занедбане і майже безлюдне. Значною мірою це пояснюється значним заростанням його берегів — насамперед очеретом. Де-не-де трапляється також рогіз вузьколистий та сусак зонтичний. Рослинності з листками, що плавають на поверхні, майже немає. У водній товщі домінує кушир занурений. З птахів на водній поверхні можна побачити лиску (рис. 4.92).

За кілька десятків метрів від озера тече р. Дарниця, яка далі зникає у колекторі під проспектом Петра Григоренка.

Райдуга (Радунка)

Це видовжене з півночі на південь озеро розміщується у Дніпровському районі між Воскресенськими садами і житловим масивом Райдужний. На карті 1914 р., що передусім стосується ділянки Дніпра біля Києва, показано і підписано як Фроловське (Радунка). Озеро згадано як популярне місце відпочинку у книзі [62], в якій зазначено, що в давнину воно мало назву Рай.

Рис. 4.93. Розташування та вигляд оз. Райдуга. На далекому плані — мікрорайон Райдужний 1, 24.05.2020 р.

Озеро має природне походження, але його розміри було збільшено шляхом виймання ґрунту, який використали для будівельних цілей. Нині довжина водойми становить 1,4 км, середня ширина — 100 м, площа — 15,8 га, максимальна глибина — 7 м. Особливістю морфометрії є вузькість, через яку перекинуто пішохідний місток. На сучасній топографічній карті вказано рівень води в озері — 93,4 м.

Є підстави вважати, що кілька десятиліть тому озеро сполучалося з Дніпром. На це вказує наявність оголовку бетонної труби на західному березі озера за 140 м південніше пішохідного містка.

Частина берегів вкрита деревами, частина — повітряно-водною рослинністю. У південній частині водойми домінує очерет звичайний, у північній — до нього додається рогіз вузьколистий.

Озеро Райдуга — доволі популярне місце відпочинку. Тут є два пляжі — один в його південній частині, інший — приблизно посередині. Працює також човнова станція, що належить КП «Плесо». Невипадково, що водойма перебуває на балансі цього підприємства (рис. 4.93).

Значне використання озера для відпочинку зумовило увагу до поліпшення його стану. Відповідно до Розпорядження КМДА № 1556 від 04.09.2019 р. ухвалено рішення про будівництво на озері системи аерації, подібно до того як це зробили на оз. Тельбин. У 2020 р. цю систему у складі восьми аераторів змонтували. Очікується, що вона ось-ось запрацює.

Слід додати, що оз. Райдуга лежить на трасі Подільсько-Воскресенського мостового переходу, який нині будують. Тому у майбутньому воно може зазнати впливу цього об'єкта.

Редькине (Редькіно, Редчине, Міністерське)

Таке різноманіття назв має штучне озеро в Оболонському районі міста західніше вул. Богатирська, що сполучає Київ і Вишгород.

Назви Редькине та Редчине пов'язані з розташуванням у минулому в цій місцевості хутора Редькина, який позначено і підписано на кар-

ті 1897/1918 рр. Хутір був розташований на краєчку Пуща-Водицького лісу неподалік від сучасної південної частини водойми. Її координати становили 50°32′ пн. ш. і 30°28,5′ сх. д. Інша назва озера (Міністерське, або Міністерка) пов'язана з появою на його західному березі елітного закладу відпочинку, який нині підпорядкований Державному управлінню справами.

До середини 1970-х років на місці озера була лука. Водойма тут виникла в 1978 р., про що свідчать супутникові знімки того часу. Вийнятий ґрунт використали для будівельних цілей. Ще в процесі виймання ґрунту озеро швидко заповнилося водою.

Озеро Редькине розміщується в західній частині долини Дніпра, яка в місці впадіння Десни сягає ширини 16 км. Лівий і правий береги водойми істотно різняться: східний — пологий і невисокий, західний — значно крутіший і високий. Істотно різна висота берегів позначається і на рослинності: уже за 300 м від західного берега росте високий сосновий ліс. Безпосередньо навколо озера домінують верба, тополя, а також дуб і береза.

На сучасній топографічній карті позначено рівень урізу води в озері — 95,1 м. Довжина водойми становить 1,6 км, характерна ширина — 300 м, площа — 0,45 км^2. Максимальна глибина, за даними [6], становить 14,8 м. Загалом це озеро найбільше у правобережній частині Києва.

Цікавою особливістю берегів озера є те, що тут практично немає чагарникової рослинності з домінуванням аморфи кущової, що характерно для багатьох інших київських водойм. Переважна частина берегів вкрита очеретом. Крім того, доволі поширена осока струнка. Характерні представники водної рослинності — кушир занурений та рдесник стиснутий. Біля озера ростуть здичавілі плодові дерева (груша, абрикос).

Великі розміри озера визначають те, що воно доволі багате на рибу. Крім звичних верховодки та карася поширені плітка, окунь, щука. Насправді кількість видів тут значно більша і сягає майже 20 [33]. Серед земноводних трапляється черепаха болотна, яку можна побачити на якомусь із корчів.

Рис. 4.94. Розташування та вигляд оз. Редькине, 03.07.2020 р.

Дно водойми вкрито мулом, водночас у береговій смузі переважає пісок.

Озеро широко використовують для рекреації. Найбільший пляж розташований у південній частині озера, невеличкі пляжі розкидані по всіх берегах. Вода в озері доволі прозора — приблизно відповідає прозорості у Дніпрі. Водночас її температура у поверхневому шарі у травні та влітку помітно вища (рис. 4.94).

Згідно з новим Генеральним планом Києва, оз. Редькине планується оголосити новим об'єктом природно-заповідного фонду.

Резикувате

Таку назву має невеличке озеро у південній частині Голосіївського району. Звідки взялася ця назва, автору невідомо. Її знайдено лише на електронних картах, зокрема розміщених у ресурсі SAS.Planet.

Озера легко дістатися — воно розташовано за 1,3 км від автобусної зупинки на Столичному шосе і за кілька десятків метрів від автошляху, що веде від нього.

Довжина цієї водойми приблизно становить 50 м. Навколо ростуть верби, на берегах — очерет, рогіз та комиш озерний. На водній поверхні чимало рдесника плаваючого, що виділяє рослинний світ озера від сусідніх.

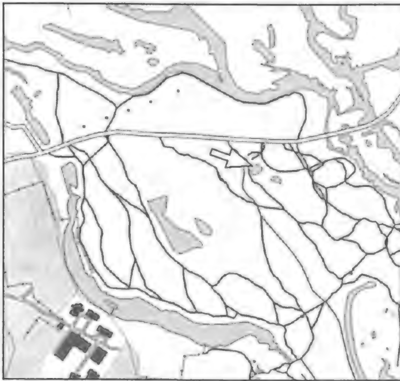

Рис. 4.95. Розташування та вигляд оз. Резикувате, 29.06.2020 р.

Перебуваючи біля водойми, можна побачити багатоповерхову будівлю Державного підприємства Олімпійський навчально-спортивний центр «Конча-Заспа», де готують до змагань спортсменів-олімпійців (рис. 4.95).

Рибне

Це доволі велике за розмірами озеро, розташоване в Дніпровському районі, на південний схід від селища Биківня. Відстань по прямій від Броварського проспекту — 1,5 км, дорогою — 2,5 км (рис. 4.96).

Рис. 4.96. Розташування та вигляд оз. Рибне, 27.06.2020 р.

Озеро зображено на багатьох картах, зокрема 1897/1918 рр. і «РККА», як одна суцільна водойма. Нині воно складається з багатьох частин: трьох великих і кількох менших. Такий поділ озера на частини, ймовірно, відбувся після Другої світової війни і був пов'язаний з видобутком торфу для міського господарства Києва. Отже, попри свою назву, оз. Рибне з вирощуванням риби не пов'язане.

За десятиліття, що минули з часу втручання в озеро, воно сильно заросло: як береги, так і сама водна товща. На берегах домінують очерет і рогіз, трапляється омег водяний.

На жаль, для рекреації водойма абсолютно непридатна. Навіть перший крок за межі прибережної рослинності може обернутися глибоким зануренням у торфовище.

Відвідуючи озеро, неможливо не звернути увагу на руїни тваринницького комплексу, який розташований за 100 м від нього. Поряд височить водонапірна башта. Господарська діяльність, а саме вирощування свиней, тривала тут до 1993 р. і припинилася у зв'язку з розпадом СРСР. За час, що минув, деревами заросли і подвір'я, і навіть дахи свинокомплексу. Причому

Рис. 4.97. Зарослий дах колишнього свинокомплексу біля оз. Рибне, 27.06.2020 р.

деякі дерева, що виросли на дахах (домінують береза і сосна), мають висоту понад 3 м. На водонапірну башту, що височить поряд, піднятися неможливо, адже більшість внутрішніх конструкцій зруйновані (рис. 4.97).

Кілька слів варто сказати і про хутір Рибний. Нині в ньому мешкає близько 100 осіб. Раніше чимало хто був зайнятий роботою на згаданому свинокомплексі. Нині, коли ця діяльність припинилася, більшість працездатного населення почала працювати в Києві. Єдиним місцем для роботи поряд залишилася м'ясобійня. Школи в хуторі немає. Тому діти їздять у Биківню, до якої автошляхом 5 км. Існує сполучення з Києвом, куди тричі на день курсує автобус.

Родіна

Озеро з такою назвою розташоване у Дарницькому районі міста, точніше — на схід від селища Бортничі. Найближча вулиця до водойми має назву Лісова. І справді, озеро лежить на краєчку лісу. Зазначимо, що на деяких картах це саме озеро підписано як Пономарівське. Ми надаємо перевагу назві, яку використовують місцеві жителі, — Родіна.

Ця водойма розміщується на шляху пересихаючої р. Прірва, яку нині переважно називають Демидівкою. Річку з назвою Прірва можна знайти на карті «РККА». Загальні відомості про цю річку наведено у виданні [64], а якому зазначена її довжина — 28 км. За наведеними координатами, р. Прірва бере початок на південній околиці селища Щасливе.

За історичними описами [48, 60, 83] можна припустити, що в давнину ця річка мала назву Золоча (Золотча). Можливо, так само називали й озеро, куди вона впадала. Згодом назва Золоча залишилася лише за озером, що знаходиться за межами Києва біля с. Вишеньки.

Незважаючи на те що річку, яка впадає в оз. Родіна, нині вже не побачиш, швидше за все його живлення підземною водою існує. Це сприяє тому, що водойма загалом має задовільний екологічний стан. В озері можна купатися (рис. 4.98).

Рис. 4.98. Розташування та вигляд оз. Родіна, 13.10.2018 р.

Крім оз. Родіна, на р. Прірва або р. Демидівка є ще кілька водойм: як вище, так і нижче за течією. Втім жодна з них не має назви. Це пояснюється як малими їх розмірами, так і незначним використанням.

У нижній течії р. Прірва простежується, зокрема, між скидним каналом БСА та оз. Заплавне. Проминувши кілька водойм, річка впадає у Дніпро за межами Києва.

Русанівське

Озеро з такою назвою розміщується в Дніпровському районі, точніше — серед Русанівських садів. Це стариця Дніпра в межах його лівобережної заплави. Періодичне затоплення цієї території, а також віддаленість від центру міста визначали те, що в минулому її майже не використовували. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу аерофотознімків, зроблених 26.09.1943 р. Наприкінці 1950-х років місцевість навколо озера поступово перетворилася на велике садове товариство. Однак затоплення цієї території періодично траплялися, зокрема в 1970 і 1979 рр. Про це, зокрема, свідчить фото (рис. 2.3), наведене у другому розділі книги.

Невдовзі після повені 1979 р. за кількасот метрів на захід від водойми збудували високу дамбу. Своїм північним краєм вона примикає до насипу залізниці. Нині по дамбі, що має довжину 2 км, прокладений автошлях. Його назва — вул. Дамбова. Нині цю територію можна вважати захищеною. Проте залишається можливість підвищення рівня води в озері внаслідок її руху підземним шляхом. Щоб цього не сталося, у південній частині водойми збудовано насосну станцію, яка перебуває на балансі КП «Плесо». Оскільки високих повеней на Дніпрі вже давно немає, зазначена насосна не працює, хоч і залишається в робочому стані, адже потреба в ній може виникнути будь-якого року.

Особливістю озера є те, що воно належить до найдовших у Києві, його довжина — 2,2 км. Водночас ширина водойми зовсім невелика: у північній частині — близько 20 м, збільшуючись у південному напрямку

Рис. 4.99. Розташування та вигляд оз. Русанівське, 24.05.2020 р.

до 50—80 м. Більша частина берегів належить власникам місцевих дач, а фактично капітальних садиб. У багатьох місцях на озері є містки для риболовлі. Найчастіше тут ловлять карася і червонопірку (рис. 4.99).

Варто зазначити, що оз. Русанівське лежить на шляху Подільсько-Воскресенського мостового переходу, який нині будують. Ця споруда перетинає його майже посередині. Незважаючи на це, водообмін між обома частина озера залишається.

Святище

Більша частина оз. Святище розміщується за межами Києва і лише невелика частина — в межах Дарницького району.

Це озеро існує з давніх-давен, що засвідчують старі карти Києва та його околиць. Озеро, зокрема, показано і підписано на карті 1897/1918 рр. На той час воно лежало далеко за межами Києва. Сюди не вела жодна дорога.

У минулому в Києві було ще одне озеро, яке мало назву Святище. Про нього сказано нижче в розділі, що присвячений зниклим водоймам.

Сучасне оз. Святище розташоване на південно-східній околиці міста. У стані, близькому до природного, воно перебувало до початку XXI ст. У перші роки поточного століття територія на західному березі привернула увагу забудовників. Підвищення позначок території відбулося шляхом намивання піску, піднятого з дна озера. Цю доволі інтенсивну діяльність розпочали наприкінці 2008 р. На супутниковому знімку від 12.04.2009 р. на акваторії озера можна побачити два земснаряди, а поряд з ними на березі купи намитого піску. Збільшення розмірів водойми зрештою спричинило його з'єднання з оз. Мартишів (рис. 4.100).

Нині довжина оз. Святище сягає 1,5 км, ширина — 200 м. Озеро доволі глибоке, але наскільки, автор точно не знає. Рівень води в ньому, позначений на топографічній карті, становить 91,6 м.

Істотно різними є береги водойми. На західному збудовано елітні котеджі, інші — перебувають на стадії будівництва. Східний берег за-

Рис. 4.100. Розташування та вигляд оз. Святище, 21.07.2020 р.

лишається у природному стані. Біля нього — величезна лука, на якій є кілька інших великих озер: Мартишів, Небреж, Тягле.

Східний берег оз. Святище рясно заріс очеретом і рогозом, росте й аморфа кущова. Смуга цієї рослинності така густа, що через неї до самої водойми складно наблизитися. Саме озеро є привабливим. Вода в ньому доволі прозора. Влітку де-не-де на поверхні трапляється латаття біле, а також жабурник, а у водній товщі кушир занурений. Загалом водної рослинності не так багато, адже, як уже зазначалося, озеро є глибоким.

Озеро Святище можна віднести до умовно проточних. У нього потрапляє вода з оз. Мартишів. У свою чергу, з південної частини водойми витікає струмок, що біжить у південному напрямку — до скидного каналу БСА. Витрата води у струмку має порядок кілька десятків літрів на секунду.

Синє

Озеро у північно-західній частині Подільського району доволі віддалене від самого Подолу. Водойма знаходиться біля житлового масиву Виноградар — на захід від нього.

Озеро на цьому місці, ймовірно, існує з тих часів, коли ще не було Києва. Про це свідчать старовинні карти, яким кількасот років. Можливо, найдавнішою є карта 1746 р., на якій це озеро позначено, нехай і без назви. Проте його показано і підписано на картах 1850, 1897/1918, 1943 рр. та ін. Частково водойма потрапила і на аерофотознімок, зроблений у вересні 1943 р. (рис. 4.101)

Згідно із зазначеними матеріалами, раніше озеро було іншим, ніж нині. У минулому оз. Синє складалося з одного плеса — південного. У другій половині 1970-х років на озері з'явилася землерийна техніка, наслідком роботи якої стало зростання розмірів водойми. На це вказують супутникові зображення, розміщені на сайті Політехнічного музею

Рис. 4.101. Розташування оз. Синє на карті і на супутниковому знімку

НТТУ «КПІ». У 1980-х роках озеро набуло форми і розмірів, близьких до сучасних.

Рівень води в озері, позначений на топографічній карті 1999 р., становить 152,5 м. За цим показником озеро належить до найвищих у Києві. За такого рівня площа водойми приблизно становить 3,5 га.

Ще донедавна, до 2019 р., оз. Синє складалося з двох плес, з'єднаних протокою. Його північна частина була дещо більша за південну.

Береги північної частини озера порівняно небагаті на повітряно-водну рослинність. Водночас уся водна товща зайнята водною рослинністю, чому сприяють невеликі глибини — переважно до 1,5 м. На початку літа значно поширюється водяний жовтець закручений. Його особливість — наявність дрібних білих квіточок. Поширена також водопериця кільчаста.

Береги південної частини озера порівняно з північною частиною заросли дещо більше. Тут ростуть рогіз вузьколистий та очерет звичайний. У водній товщі поширені уже згаданий водяний жовтець закручений та водопериця кільчаста (рис. 4.102).

В озері є кілька видів риби: плітка, карась, червонопірка, окунь. Трапляються товстолоб і білий амур. Із представників тваринного світу звичними є качки. У водоймі живуть черепаха болотна та ондатра.

Озеро Синє з прилеглою місцевістю — доволі популярна зона відпочинку. Зокрема, тут установлено кілька дерев'яних альтанок. Більшою популярністю користується північна частина озера, що прилегла до лісу. Наявність зручного берега, та ще й орієнтованого на південь, сприяє тому, що влітку сюди приходять засмагати і купатися. Для відпочивальників встановлено кабінки для переодягання. Донедавна тут існувала рятувальна станція, підпорядкована КП «Плесо». Поряд з нею її працівники посадили невеличкий садок. Утім, на жаль, будинок рятувальної станції не так давно згорів.

На цьому проблеми водойми не скінчилися. Їх додали кліматичні зміни — підвищення температури повітря з одночасним збільшенням випаровування і зменшенням опадів. Ситуація особливо загострилася навесні 2020 р., адже попередня зима виявилася практично без снігу.

Рис. 4.102. Північна (ліворуч) і південна частини оз. Синє, 13.06.2020 р.

Як наслідок, озеро почало помітно всихати, рівень у ньому знизився приблизно на метр. Через це протока, що сполучала дві частини озера, пересохла. Фактично оз. Синє фактично розділилося надвоє. Наприкінці літа 2020 р. ширина перешийку сягнула 50 м. Помітно погіршився й вигляд озера. Зокрема, прозорість води у ньому зменшилася до 30 см. Однак навіть за цих умов у водоймі продовжували купатися.

Обміління озера та погіршення його стану спричинили необхідність уваги до нього: як громадськості, так і науковців. У праці [56], що присвячена аналізу чинників впливу на озеро, зазначено, що крім кліматичних змін на стан водойми вплинула забудова прилеглої території. Під новоствореними вулицями проклали мережу дощової каналізації, причому в протилежний від озера бік. Як наслідок, площа водозбору озера зменшилася в кілька разів, а відповідно, й обсяг води, що до нього надходив.

У Синього озера з'явилася сторінка у Facebook, на якій дописувачі висловлюють тривогу щодо стану водойми. Там можна знайти фото озера та його відео з дрону.

Зазначимо, що доволі важливим об'єктом, який розташований неподалік від озера і впливає на нього, є водопровідна станція «Виноградар». Суть її роботи полягає у знезараженні підземної води, яку видобувають з використанням кількох (звичайно чотирьох) пробурених поряд артезіанських свердловин. Цю воду, в яку додають хлор, спрямовують у прилеглі мікрорайони міста. Для забезпечення безперебійної водоподачі за умов нерівномірного споживання води на цій станції зроблено три резервуари чистої води сумарним об'ємом 14 тис. м^3. За регламентом ці резервуари двічі на рік спорожнюються для їх очищення. При цьому воду трубою діаметром 600 мм скидають в озеро. Сумарний об'єм скидної води співвідносний з об'ємом озера. Тож після скидів рівень води в оз. Синє дещо зростає. Згодом він знижується, адже вода частково уходить у береги, частково випаровується.

Увагу до водойми в черговий раз звернули на початку грудня 2020 р. Унаслідок різкого похолодання озеро, що обміліло, швидко вкрилося кригою. Це зачепило черепах в озері, які ось-ось мали вмерзнути у кригу і загинути. Щоб цього не сталося, команда екоактивістів вирізала шматки криги, з під яких витягнули і, зрештою, врятували 40 черепах.

Надаючи опис оз. Синє, доцільно торкнутися й назви Виноградар — житлового масиву, прилеглого до водойми. Як зазначено у книзі М.О. Рибакова [81], виноград у Києві вирощували здавна. Проте після приєднання Криму та Бессарабії до Російської імперії інтерес до цієї діяльності в Києві істотно зменшився. Новий поштовх ця справа отримала в 1907 р., коли київська влада передала ділянку на сучасному Виноградарі персидському підданому для вирощування цієї культури. Перша світова війна та наступні суспільно-політичні потрясіння не зупинили цю діяльність. Втім, зрештою, виноградник викорчували. Натомість збудований у 1970-х роках житловий масив набув назви Виноградар.

Синякове

Озеро з такою назвою розміщується в Оболонському районі Києва в маловідвідуваній місцині між селищем Пуща-Водиця і м. Вишгород. Згадане в документі, датованому 1713 р. [83]. У тексті вказано про рів, яким озеро сполучене з р. Водиця. Це озеро позначено на багатьох картах. На карті-реконструкції XVIII ст. [20] водойму підписано як Синяк. На карті Д. Таїрова 1902 р. показано і підписано як оз. Синякове. На той час воно являло собою північну межу Києва. Нині ця межа змістилася на 2 км на північ.

За розташуванням оз. Синякове можна вважати найвіддаленішим від міської забудови. Найближчий автошлях проходить за 2,4 км. Величезна площа навколишнього лісу, який іноді називають Пуща-Водицьким, та його безлюдність є такими, що належність цієї території до Києва може навіть здивувати. Судячи з усього, раніше озеро було більш обжитим, що засвідчують залишки будівлі на його східному березі. Ймовірно, раніше тут мешкав лісник. Буквально за 50—100 м на південний захід від водойми існує улоговина, яку на деяких картах позначають як болото Синякове. Нині воно практично висохло — певною мірою завдяки канаві, проритій до озера.

Діставшись оз. Синякове, можна звернути увагу на те, що з півночі до нього простежується русло струмка, в якому буває вода.

Саме озеро є дещо незвичним. Дивним є те, що на його берегах зовсім немає повітряно-водної та водної рослинності. Дивує й величезна кількість вужів, яких тут напевне більше ніж на будь-якій іншій водоймі Києва.

Довжина оз. Синякове близько 140 м. Найширше воно у південній частині. Глибина невелика — до 1 м, про що, зокрема, свідчить наявність острівця посеред акваторії.

На жаль, вигляд води в озері такий, що думка про можливість купання в ньому одразу відкидається. Між тим на берегах звичайно трапляються люди (рис. 4.103).

Зазначимо, що на багатьох картах (насамперед старих) показано, що з оз. Синякове витікає р. Водиця і далі тече у південно-східному напрямку. Дійсно, обстежуючи береги озера, можна побачити русло, пря-

Рис. 4.103. Розташування і вигляд оз. Синякове, 07.06.2020 р.

молінійність і відносно велика глибина якого свідчать про діяльність людини. Від водойми це русло тягнеться у південно-східному напрямку, але води в ньому немає, як і слідів її течії. Ймовірно, вона колись текла, але давно. Прямуючи вздовж цього русла на південний схід, можна дістатися Мінського шосе, у насипу якого зроблено водопропускну трубу. Це дещо на південь від невеличкого хутора Квітникарство. Однак і тут текучої води не має. Приблизно з цього місця припиняється показ р. Водиця і на картах. Можна припустити, що колись вона добігала до Дніпра чи якогось його рукава. Достеменно це невідомо. Отже, р. Водиця можна вважати річкою-загадкою Києва.

Синятин

Назву Синятин має озеро, що розміщується в Дарницькому районі дещо на північ від проспекту Миколи Бажана. Неподалік розташовані дві станції метро: «Славутич» та «Осокорки».

У минулому це озеро було затокою Дніпра, на що вказують старі карти, а особливо результати аерофотознімання 26 вересня 1943 р. Навколо цієї затоки лежало с. Осокорки, частина якого залишилася донині.

Аналіз карт і супутникових знімків показує, що в 1960-х роках затоку перегородили дамбою. Це і стало чинником виникнення озера. У дамбі є дві водопропускні споруди: сталева кругла труба і бетонна прямокутна. Ними відбувається водообмін з Дніпром. Звичайно рух води спрямований у бік ріки. Проте навесні за умов підняття рівнів у Дніпрі напрямок руху може змінитися на зворотний — у бік озера. Додамо, що дамба є переливною, але перелив відбувається лише за умов високої повені, такої, наприклад, як у 1979 р.

Нині довжина оз. Синятин — близько 800 м, характерна ширина — 100 м. Максимальна глибина, за даними [6], — 8,2 м. У середній частині водойми існує вузькість, наявність якої дає змогу говорити про її східну і західну частини. Південніше цієї вузькості влаштовано невеличку зону відпочинку з кількома альтанками.

Рис. 4.104. Розташування і вигляд оз. Синятин. Фото у північному напрямку, 24.07.2020 р.

Береги озера вкриті деревами (верба і тополя), а також чагарником (аморфа кущова). Крім аморфи на береговій смузі поширені рогіз та осока. На мілководді ростуть стрілиця та їжача голівка. На водній поверхні чимало глечиків жовтих і водяного горіху, у водній товщі поширені водопериця колосиста, рдесники гребінчастий і пронизанолистий.

Додамо, що останніми роками біля оз. Синятин розгорнулося масштабне житлове будівництво. Найближчим до водойми є житловий комплекс «Славутич», який ось-ось мають ввести в експлуатацію (рис. 4.104).

Сонячне

Це озеро розташоване в Дарницькому районі між Позняками і Новою Дарницею. Уздовж східного берега пролягає вул. Ревуцького.

У минулому місцина була східним краєм лівобережної заплави Дніпра, значна частина якої була вкрита лісом. Це, зокрема, можна бачити на аерофотознімку 26.09.1943 р. Наприкінці 1950-х років частину цієї території відгородили двома дамбами, куди розпочали скидати золошлаки Дарницької ТЕЦ. Ці дамби можна бачити на супутникових знімках від 18.04.1962 р., 02.08.1962 р. і аж до початку 1980-х років.

У зв'язку з намірами розпочати поряд нове житлове будівництво тут виконали планування території, а також проклали вул. Здолбунівська. Матеріал, накопичений у західній частині золовідвалу, вибрали і висипали дещо на схід. Більше того, вибрали не лише накопичені золошлаки, а й ґрунт, що залягав нижче. Це й визначило утворення озера, яке назвали Сонячне. Риси, що близькі до сьогоднішніх, водойма набула в 1988 р. (рис. 4.105).

Нині довжина оз. Сонячне становить 670 м, максимальна ширина (у північній частині) — 270 м. Рівень води в озері, показаний на сучасній топографічній карті, — 95,7 м.

Рис. 4.105. Зображення оз. Сонячне на супутникових знімках (позначено стрілкою): ліворуч — 28.06.1987 р., праворуч — 13.05.1988 р.

Рис. 4.106. Озеро Сонячне, 14.08.2020 р.

Зазначений рівень води доволі важливий, адже прилегла територія низинна, і тому його зростання загрожує підтопленням. Це, зокрема, стосується будинку на вул. Ревуцького, 5. У зв'язку цим із озера проклали трубопровід для відведення води у скидний канал з оз. Гарячка. На жаль, цей трубопровід вийшов з ладу, що спричинило підвищення рівня води в озері, а відповідно, й необхідність будівництва нового трубопроводу.

Доволі великі розміри оз. Сонячне, а також певна природоохоронна діяльність сприяють тому, що воно має задовільний, як для міста, екологічний стан. Береги на більшій своїй частині є зоною відпочинку. У південній частині влаштовано доволі великий пляж. На берегах є кілька закладів громадського харчування. Деякі з них є навіть плаваючими. Втім є й ділянки, вкриті повітряно-водною рослинністю, серед якої найбільше очерету, висота якого подекуди перевищує 5 м. Рослинності з листками, що плавають на поверхні, практично немає. Порівняно небагато її також у водній товщі. Звичайно це кушир занурений і водопериця колосиста.

Озеро зариблене: у ньому є близько 15 видів риби: бичок, карась, плітка, короп, товстолоб, окунь, щука, лин і навіть сом (рис. 4.106).

Срібний Кіл

Таку назву має озеро в Дарницьому районі біля житлового масиву Позняки. З півночі воно обмежене вул. Срібнокільською, з півдня — проспектом Миколи Бажана.

Озеро має штучне походження, воно утворено в межах лівобережної заплави Дніпра внаслідок виймання тут ґрунту, який використали для будівельних цілей. Це сталося в 1985 р.

Озеро — проточне. На сході воно з'єднане з оз. Позняки, на заході — з оз. Синятин. Для цього використано стандартні бетонні труби перерізом 2 × 2 м. Переважний напрямок руху води — в бік Дніпра. Витрата води у звичайних умовах має порядок 0,1 м^3/с.

Рис. 4.107. Розташування та вигляд оз. Срібний Кіл, 24.07.2020 р.

Характерною особливістю водойми є її прямолінійна форма. Довжина становить 900 м, ширина — 60—70 м, дещо більша у східній частині озера і менша у західній.

На берегах поширена деревна (верба і тополя) і чагарникова рослинність (аморфа кущова), з повітряно-водної — найбільше очерету. Крім того, ростуть лепешняк великий і стрілиця. На водній поверхні чимало глечиків жовтих, трапляється водяний горіх. У водній товщі поширені кушир занурений, водопериця колосиста, рдесник гребінчастий, а також різуха велика — характерний вид для сусідніх озер Позняки та Лебедине. На окремих деревах є сліди свіжої діяльності бобрів. На укосі насипу, по якому прокладений проспект Бажана, росте борщівник, який вирізняють високе стебло та величезне листя.

З берегів озера більш освоєний північний, що тяжіє до житлової забудови. Тут розташовано кілька закладів громадського харчування, а також культові споруди.

Стан оз. Срібний Кіл та його берегів доволі проблемний. Береги засмічені побутовим, а подекуди й будівельним сміттям. Проте в озері купаються, а саме в його західній частині, що тяжіє до Дніпра (рис. 4.107).

Стадне

Таку назву має невеличке озеро в Дарницькому районі Києва у межах Нижніх садів. Називаючи водойму, місцеві жителі роблять наголос на другому складі.

Озеро Стадне показано і підписано на картах 1897/1918 рр. і «РККА» 1930-х років: у напрямку на північний схід від значно більшого оз. Святище. Координати водойми за картою «РККА» такі: 50°21′32″ пн. ш. і 30°38′33″ сх. д.

Нині оз. Стадне має зовсім інші координати: 50°22′07″ сх. д. і 30°37′09″ пн. ш. Зрозуміло, що озеро переміститися не могло. Перемістилася назва — нині оз. Стадне називають зовсім іншу водойму, ніж раніше. Цікаво, що на карті «РККА» її також показано, але без назви. Можливо

Рис. 4.108. Розташування та вигляд оз. Стадне, 18.06.2020 р.

перенесення назви з однієї водойми на іншу сталося через те, що на місці колишнього оз. Стадне створили велике оз. Мартишів (рис. 4.108).

Нині територія навколо оз. Стадне є приватним сектором. Наблизитися до водойми можна лише в кількох місцях. На окремих ділянках береги залишилися у стані, близькому до природного, на інших — закріплені.

Довжина озера — 380 м, глибина невелика — до 1,5 м. Як у минулому, так і нині озеро є ізольованим.

Значна частина водної товщі зайнята водною рослинністю — переважно зануреною. Тут поширені рдесник стиснутий, водопериця колосиста, елодея канадська.

Тельбин

Озеро Тельбин (інколи Тельбін) розміщується у Дніпровському районі міста в межах мікрорайону Березняки. Це одне з найбільших і найвідоміших озер міста, показане на багатьох старих картах Києва. Крім того, воно згадане в численних друкованих виданнях. Оскільки більшість старих видань написано російською мовою, з'ясувати, яка назва правильніша — Тельбин чи Тельбін, допомагає карта 1918 р., на якій водойму українською мовою позначено як Тельбин. Такої назви притримується й автор цієї книги. Додамо, що в сиву давнину озеро звалося Тербин [83].

У 1868—1869 рр. насип залізниці перерізав оз. Тельбин на дві частини. Територію навколо північної частини, що відома нині як оз. Тельбин, поступово забудували. Свого часу ця частина сполучалася трубою з р. Дарниця. З боку річки трубу можна бачити, але вона забита ґрунтом і рух води тут відсутній. Отже, озеро фактично є замкненою водоймою (рис. 4.109).

Нинішня площа оз. Тельбин становить 13,6 га, периметр — 2,1 км, максимальна глибина — 13 м. На озері є два пляжі, досить популярні для відпочинку серед місцевого населення. Між цими пляжами розташована база КП «Плесо».

Рис. 4.109. Розташування та супутниковий знімок оз. Тельбин

Кілька разів озеро зариблювали. Тому в ньому з успіхом можна порибалити. На жаль, на водоймі діють браконьєри, ставлячи сітки. Автору доводилося бачити мертвих товстолобів, що заплуталися в цих сітках.

Практична відсутність водообміну з іншими водоймами за одночасного доволі значного антропогенного впливу зумовили погіршення стану водойми. Для поліпшення цього стану, за ініціативи КП «Плесо», наприкінці 2016 р. на озері влаштували систему штучної аерації води. Вона являє собою вісім рівномірно розташованих аераторів, до яких подається повітря від компресора. Крім того, на озері встановили фонтан. Офіційно весь цей комплекс відкрили 28.05.2017 р. за участю мера Києва Віталія Кличка (рис. 4.110).

Новизна цього заходу в Києві визначила те, що йому приділено певну увагу. Наукові дослідження, висвітлені у публікації [40], дали змогу встановити, що в озері в теплу пору року формується термоклін — зона з різким перепадом температури. Вище нього лежить доволі тепла вода, нижче — істотно прохолодніша. Подача повітря у водну товщу дала змо-

Рис. 4.110. Робота фонтана та аератора на оз. Тельбин, 09.08.2018 р.

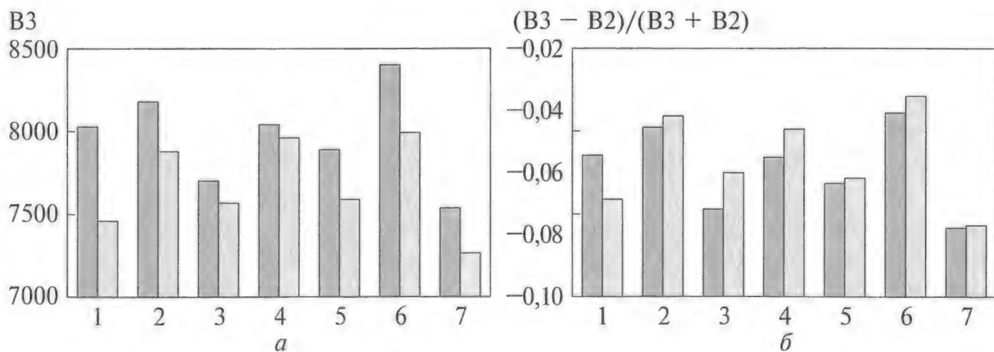

Рис. 4.111. Значення каналу В3 (*а*) та співвідношення каналів В2 і В3 (*б*) супутника Landsat 8 у 2014—2016 рр. (ліві стовпчики) і 2017—2020 рр. Озера: 1 — Тельбин, 2 — Алмазне, 3 — Корольок (Буревісник), 4 — Лебедине, 5 — Сонячне, 6 — Тягле; 7 — затока Берківщина

гу дещо розмити термоклін, збільшити концентрацію кисню в придонному шарі.

Зміни стану оз. Тельбин було проаналізовано також з використанням даних супутника Landsat 8, зокрема даних каналу В3, який відповідає зеленому кольору спектра. Значення цього каналу великою мірою характеризують рівень розвитку фітопланктону, а саме кількості синьозелених та зелених водоростей, які домінують у теплий період року. Крім того, як це часто виконують у подібних дослідженнях, опрацьовано дані суміжних каналів В2 і В4, які відповідають блакитному і червоному кольорам спектра.

Протягом року найбільші значення каналу В3 супутника Landsat 8 звичайно спостерігаються в серпні, коли прозорість води найменша. Близькими є значення каналу В3 у липні та першій половині вересня.

За наявними даними, після початку штучної аерації значення каналу В3 на оз. Тельбин помітно зменшилися. Втім подібне могло статися і на інших водоймах. У зв'язку з цим було проаналізовано дані не лише щодо оз. Тельбин, а й кількох інших водойм: озер Алмазне, Корольок, Лебедине, Сонячне, Тягле, а також затоки Берківщина (рис. 4.111).

Як можна бачити на рис. 4.111, до початку аерації показник В3 в оз. Тельбин займав середнє положення серед інших водойм. Те саме стосується співвідношення (В3 − В2)/(В3 + В2). Під впливом аерації ці показники в оз. Тельбин відносно інших водойм істотно змінилися — воно зайняло друге місце після затоки Берківщина, що належить до Дніпра. Позитивний досвід використання штучної аерації, отриманий на оз. Тельбин, дав змогу перенести його і на оз. Райдуга. Як уже зазначено вище, тут також встановили систему штучної аерації.

Тягле

Це озеро, друге за розміром після оз. Алмазне, розміщується в лівобережній частині міста в межах Дарницького району. Найближчий мікрорайон — Осокорки.

Озеро лежить у межах широкої лівобережної заплави Дніпра, яка в минулому періодично затоплювалася. Тож це було звичайне заплавне озеро порівняно невеликих розмірів. Його зображено і підписано на карті «РККА» 1930-х років. Тоді довжина водойми становила близько 700 м, ширина — 100 м. Приблизно такими залишалися розміри до 1985 р., що засвідчує топографічна карта 1986 р., укладена за матеріалами знімання попереднього року.

Розміри оз. Тягле почали збільшуватися наприкінці 1985 р. унаслідок виймання ґрунту. У 1993 р. воно за площею зрівнялося із сусіднім оз. Вирлиця. Невдовзі, у 1995 р., акваторія набула сучасних розмірів. Одночасно зі збільшенням розмірів оз. Тягле відбувалося створення промзони «Осокорки». Відповідно до Розпорядження КМДА від 08.02.2002 р. № 200, озеро передано на баланс КП «Плесо» (рис. 4.112).

Сучасна площа оз. Тягле — 1,39 км^2. Його рівень, позначений на топографічній карті 1999 р., становить 92,4 м. Взявши до уваги походження озера, а також продовження видобутку з нього піску, можна вважати, що глибина водойми дуже велика. За даними, що вміщені на сайті Дарницької районної державної адміністрації, вона сягає 32 м. Там же зазначено, що це найглибше озеро Києва.

Нині уздовж північної частини оз. Тягле тягнеться вул. Колекторна, названа так через колектори, що проходять під нею від Правобережної насосної станції стічних вод до БСА, яка розташована за 150—200 м на схід. Поряд з нею — на південний схід від водойми знаходиться станція теплопостачання «Позняки». Високу трубу цієї станції добре видно за кілька кілометрів від цього об'єкта. На південь від озера тягнуться за-

Рис. 4.112. Супутникові знімки оз. Тягле (показане стрілкою): ліворуч — 25.08.1985 р., праворуч — 15.08.1993 р.

Рис. 4.113. Озеро Тягле: ліворуч — вигляд на сучасному супутниковому знімку, праворуч — фото від 02.07.2017 р.

плавні луки, на захід — розташоване оз. Небреж, що також виникло у зв'язку з видобутком піску (рис. 4.113).

У звичайних умовах оз. Тягле ізольоване від сусідніх. Проте у разі підвищення рівня води, а саме з боку Дніпра, гідравлічний зв'язок може відновитися. Зокрема, існує потенційне сполучення з оз. В'язки, що має координати: 50°22′00″ пн. ш. і 30°39′23″ сх. д. З південної частини оз. Тягле також простежується протока в напрямку оз. Мартишів. Звичайно води тут немає, через цю низинку проходять кілька стежок. Найближчим до оз. Тягле є оз. Небреж, але, попри близькість водойм, у звичайних умовах гідравлічного зв'язку між ними немає. Певною мірою цьому переважає насип ґрунтової дороги. Нині вона не є наскрізною: у місці зближення озер ця дорога перегороджена трьома бетонними блоками.

Береги оз. Тягле рясно вкриті очеретом, який часто заважає наблизитися до води. Зрідка на берегах трапляється рогіз вузько- та широколистий. З чагарникової рослинності найбільше аморфи кущової. На східному березі росте обліпиха.

Не можна оминути увагою екологічний стан місцевості навколо озера, який здебільшого незадовільний. Територія тут занедбана, повсюдно трапляються несанкціоновані звалища, де багато будівельного сміття. Водночас стан території на південь від нього, куди важче дістатися, незрівнянно кращий. Ініціативна група людей, що переважно мешкають поблизу озера, обґрунтувала створення тут ландшафтного заказника місцевого значення «Осокорківські луки». Позитивне рішення щодо його створення прийнято Київрадою 11.04.2019 р., і воно має № 522/717. Площа об'єкта — 148 га.

Зазначене рішення сприятиме збереженню природи, але оз. Тягле воно практично не стосується. Між тим вигляд озера загалом не найліпший, особливо влітку, коли в ньому дуже «цвіте» вода. Відповідно в цей час її прозорість зменшується до 0,5 м і менше. Можна припустити, що одним із чинників «цвітіння» є надходження підземним шляхом забрудненої води з розташованої поряд третьої черги БСА. Для такого припущення є низка

підстав. Насамперед відстань між водоймою і БСА зовсім невелика. Крім того, рівень у первинних відстійниках цієї станції, де вода найбрудніша, приблизно на 10 м вищий за рівень води в озері. До цього можна додати, що згадану третю чергу БСА збудували понад три десятиліття тому — у 1987 р. Основні споруди зведені з бетону, який здатен фільтрувати. Усе це визначає потенційну можливість фільтрації зі споруд, куди надходять стічні води міста. Проба води, спеціально відібрана автором в озері у серпні 2020 р. і передана в лабораторію для аналізу, показала велику біхроматну окиснюваність (хімічне споживання кисню — ХСК) — 45,9 мг/дм^3. Дуже значним виявився і водневий показник pH — 10,1.

Висловлене припущення підтверджують дані Дарницької районної державної адміністрації, які можна знайти за посиланням https://darn.kyivcity.gov.ua/files/2018/9/13/Pasport_ekologichniy_2018.pdf. Дослідження, виконані на кількох водоймах, показали, що саме в оз. Тягле найвищий індекс лактозопозитивної кишкової палички.

Про можливе надходження стоків з БСА опосередковано свідчать і супутникові знімки. Ґрунтуючись на них, з'ясовано, що температура води в оз. Тягле вища, ніж у сусідніх озерах, причому, що важливо, у зимових умовах.

Усі ці чинники визначають, що озеро непривабливе на вигляд. Для пляжного відпочинку його не використовують. Водночас на озері можна побачити людей, які займаються віндсерфінгом — великі розміри водойми дають змогу добре розігнатися. Порівняно незначним є використання озера для риболовлі.

Холодне

Таку назву має невеличке озеро в Дарницькому районі Києва, точніше — в межах Нижніх садів. Водойма розміщується у південній частині садів між вул. Центральна і Дніпром. Назва озера маловідома, проте нею користуються місцеві мешканці. Озеро з такою назвою згадано також у Розпорядженні Київської міської адміністрації № 111 від 04.02.2009 р. про передачу київських водойм на баланс КП «Плесо».

Як і переважна більшість озер у межах Нижніх садів, оз. Холодне належить до старичних, тобто створених природою у межах лівобережної заплави Дніпра. Останнє сполучення з рікою сталося понад 40 років тому, а саме під час високої повені навесні 1979 р. З того часу озеро є ізольованим.

Сучасна довжина водойми становить 350 м, характерна ширина — 40—45 м.

Особливість озера порівняно з іншими на Нижніх садах — його легкодоступність: до нього можна підійти з усіх боків. До того ж у бік водойми зроблено кілька сходів і містків.

Навколо озера чимало дерев, переважно верби і тополі. Більша частина прибережної смуги вкрита заростями аморфи кущової. На урізі води де-не-де трапляються рогіз вузько- та широколистий, а також очерет звичайний і лепешняк великий. Більша частина акваторії вільна від

Рис. 4.114. Розташування та вигляд оз. Холодне, 21.07.2020 р.

рослинності з листками, що плавають на поверхні. Лише біля берегів трапляються глечики жовті та жабурник. У товщі води поширений кушир занурений, на поверхні — ряска. Помічено й кілька куртин рожевого латаття, спеціально посадженого для прикрашання водойми.

Відсутність водообміну загалом негативно позначається на якості води в озері. Її прозорість улітку становить 0,6—0,7 м. Поряд з озером можна знайти оголошення про заборону купання в ньому. Однак у водоймі все ж купаються (рис. 4.114).

Худа

Таку назву має озеро в Дарницькому районі у межах Нижніх садів. Це стариця Дніпра на лівобережній заплаві. Водойма доволі довга (близько 1,8 км) і водночас дуже вузька (15—20 м завширшки). У плані є продов-

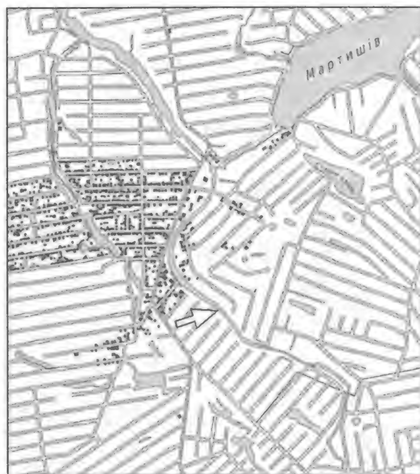

Рис. 4.115. Розташування та вигляд оз. Худа, знімок у напрямку на південь, 18.06.2020 р.

женням оз. Підбірна. Більше того, озеро сполучається з ним бетонною трубою, яка, щоправда, частково забита. Тож водообмін між озерами майже відсутній.

З деревної рослинності на берегах чимало верб, росте також чорна вільха. Береги озера рясно вкриті заростями аморфи кущової. Подекуди ці береги є непролазними хащами. Певною мірою це зроблено навмисно, аби унеможливити прохід сторонніх людей уздовж берега. У літній період майже вся водна поверхня вкрита ряскою (рис. 4.115).

Чоловіче

Таку назву має озеро в Голосіївському районі в межах заказника «Жуків острів». Водойму з такою назвою позначено на карті 1897/1918 рр.

Озеро є старицею Дніпра. Його довжина близько 600 м, характерна ширина — близько 50 м (рис. 4.116).

Озеро Чоловіче — проточне. Це стосується не лише його, а й озерної системи Жукового острова. Проточність забезпечується каналом, який сполучає водойму з Дніпром. На цьому каналі є шлюз-регулятор (координати: 50°21′05,3″ пн. ш. і 30°34′37,5″ сх. д.). Можливо, ця споруда колись і виконувала регулювальні функції, але дуже давно — щонайменше десятиліття тому. Нині затвору на споруді немає, хоч існує можливість його встановити. Отже, вода через цю споруду з боку Дніпра заходить у бік озера. Втім рух води тут може змінитися. Це залежить від коливань рівня води, зумовлених нерівномірними скидами Київської ГЕС. Коли рівень води у Дніпрі підвищується, вода заходить в озеро. Рано-вранці, коли ГЕС не працює, рівень води в озері виявляється вищим, ніж у Дніпрі. У цей час течія, щоправда повільна, спрямована у бік ріки. Якщо амплітуда коливань рівня води у Дніпрі сягає півметра, в озері вона приблизно вдвічі менша.

Крім описаного місця, де вода переважно заходить в озеро, є інше, де вона переважно витікає. Це місце є закинутою гідротехнічною спорудою, що має координати: 50°20′46,0″ пн. ш. і 30°34′26,9″ сх. д.). Далі простежується рух води в оз. Бервенець, що розташоване південніше.

Рис. 4.116. Розташування та вигляд оз. Чоловіче, 29.06.2020 р.

Хоча оз. Чоловіче проточне, його вигляд не дуже привабливий. Водойма є дуже зарослою — береги, водна поверхня і водна товща. Фактично до озера важко підступитися. Крім аморфи кущової на берегах росте рогіз вузьколистий. З водної рослинності поширена ряска, яка влітку вкриває більшу частину акваторії. Трапляються тілоріз, жабурник, стрілиця, глечики жовті, водяний горіх, роголисник занурений.

Людей на озері звичайно немає. Рибу на ньому не ловлять.

Шапарня

Озеро Шапарня розташовано у Голосіївському районі поблизу хутора Мриги. Саме озеро та прилеглі до нього землі належать до НПП «Голосіївський», точніше — ботанічного заказника загальнодержавного значення «Лісники». Додамо, що ці землі належать до категорії «з вилученням», тобто розпоряджатися ними може лише національний природний парк. Простіше кажучи, це заповідна зона парку.

Дістатися водойми можна двома шляхами. Перший — їхати Столичним шосе до селища Конча-Заспа, а там повернути праворуч на вул. Старообухівську. Останні кількасот метрів — пішки, адже під'їзний шлях до озера перекритий шлагбаумом. Інший шлях видається цікавішим — доїхати електропоїздом до станції Підгірці, а потім пройти через хутір Мриги уже згаданою вулицею. В останньому разі бонусом є знайомство із самим хутором — можливо найвіддаленішим від центру Києва.

Озеро Шапарня має штучне походження — воно виникло у природній улоговині в 1970-х роках унаслідок видобутку торфу для потреб благоустрою та озеленення Києва. За час, що минув, береги на всій їх довжині заросли широкою (у середньому 100 м) смугою очерету. Через це первісна площа озера помітно зменшилася, особливо через заростання його північної частини. Нині його довжина становить трохи більш як 1,0 км, хоч була значно більшою. Середня ширина — 170—190 м. Рівень води, позначений на топографічній карті, — 93,9 м.

Теоретично озеро є проточним, але проточність мізерна. У південну частину водойми спрямований меліоративний канал, а з північної — простежується струмок на північ. Цей струмок можна також побачити західніше селища Конча-Заспа — через нього перекинуто дерев'яний місток.

Наблизитися до відкритої акваторії можна лише однією стежкою на північному березі озера. Вона закінчується бетонним майданчиком заввишки 1 м. Проте цієї висоти недостатньо, аби в деталях розгледіти водойму.

Подібно до берегів зарослою є водна товща озера. Його мілководдя рясно заросли погруженими видами водних рослин, зокрема доволі рідкісними харовими водоростями. У придонному шарі озера влітку міститься сірководень. Цей факт дає підстави вважати, що навіть за відсутності помітного антропогенного впливу екологічний стан водойми може погіршуватися.

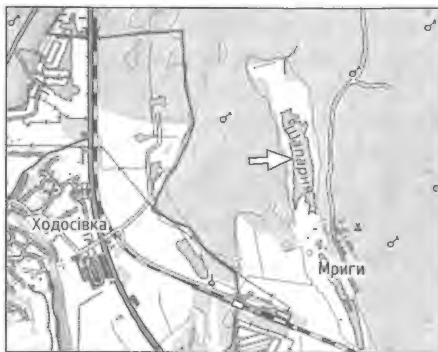

Рис. 4.117. Розташування та вигляд оз. Шапарня, 21.06.2020 р.

За смугою очерету, який оточує озеро, поширений ліс — значний за площею і майже недоторканий. Найближче до водойми ростуть верба, вільха чорна, а також в'яз. З віддаленням від води ліс збагачується на ясен, дуб, робінію (акацію), сосну (рис. 4.117).

Загалом оз. Шапарня маловідвідуване. Навіть за найсприятливіших умов на ньому може не бути жодної людини.

Додамо, що озеро, що належить до НПП «Голосіївський», є важливим об'єктом вивчення його працівниками. Різноманітні відомості про озеро містяться, зокрема, у виданнях [74, 79].

Відвідуючи оз. Шапарня, неможливо оминути увагою меморіал учасникам Другої світової війни, створений за кілометр на північний схід. Тут поховано сотні невідомих радянських солдатів, які спочатку боронили українську землю, а потім її звільняли.

Яремине

Озеро з такою назвою розміщується в Дарницькому районі Києва, точніше — в межах Нижніх садів.

Це озеро є старицею на лівобережній заплаві Дніпра, про що красномовно свідчать не лише форма і розташування озера, а й низка невеличких водойм, що тягнуться на південь від нього.

Раніше озеро було довшим, але прокладання в першій половині 1960-х років каналізаційних колекторів у напрямку БСА та вул. Колекторної над ними зумовило скорочення його довжини. Нині довжина водойми становить 550 м, характерна ширина — 35—40 м.

Озеро Яремине майже з усіх боків оточене садибами. Деякі вулиці, що спрямовані до нього, перекрито. Тож дістатися водойми не так просто. Одним з можливих шляхів є 51-ша Садова вулиця, що відходить від вул. Центральна. Можна підійти до озера і з боку вул. Колекторна, звідки видно більшу частину озера, а вдалині — висотні будинки Осокорків (рис. 4.118).

Нині оз. Яремине сполучається протокою з оз. Зариваха, що знаходиться дещо на схід. Імовірно, інших шляхів для водообміну немає. Тож вода в озері практично стояча.

Рис. 4.118. Розташування оз. Яремине та вигляд його північної частини, 24.07.2020 р.

На слабкий водообмін вказує значне поширення ряски на акваторії озера в літній період. З інших видів водної рослинності з листками, що плавають на поверхні, поширений жабурник. У водній товщі багато куширу і водопериці колосистої.

Зрозуміло, що за умов відсутності водообміну прозорість води в озері незначна. Можна припустити, що це стосується й якості — насамперед за бактеріологічними показниками. Тим не менш у водоймі купаються.

4.2. Озера без назви

Крім численних озер, що мають назву, в Києві є багато безіменних. Переважно вони знаходяться на околицях міста, передусім — в його лівобережній частині. В іншому разі значущість озер і близьке проживання людини зумовили би появу якоїсь назви.

Кількість озер без назви дуже велика — їх десятки, а можливо більше за 100. Згадати всі ці водойми неможливо. У зв'язку з цим певну увагу

Рис. 4.119. Розташування та вигляд озера без назви біля вул. Булгакова, 19.10.2020 р.

Таблиця 4.1

Найбільші озера Києва, що не мають назви

№	Широта	Довгота	Район	Максимальна довжина, м	Пропонована назва
1	50°24'38"	30°24'33"	Святошинський	125	Маргарита
2	50°22'44"	30°32'38"	Голосіївський	137	Корчуватське
3	50°21'04"	30°32'12"	Голосіївський	209	Пирогівське
4	50°19'25"	30°35'23"	Голосіївський	213	Газопровідне
5	50°30'55"	30°32'26"	Деснянський	114	Небишівське
6	50°29'59"	30°32'49"	Деснянський	283	Вейкове
7	50°28'28"	30°32'34"	Дніпровський	235	Чорторийне
8	50°28'22"	30°32'27"	Дніпровський	231	Примостове
9	50°27'49"	30°39'13"	Дарницький	246	Ліскивське
10	50°22'34"	30°41'00"	Дарницький	337	Мале Заплавне

приділено найбільшим з них, а також тим, що розташовані відокремлено. Надаючи опис озер, важливо навести координати їх розташування. Тоді їх легко знайти на карті та на місцевості (табл. 4.1).

Пропоновані у таблиці назви водойм переважно відповідають їх місцезнаходженню. Проте тут існують і певні складності. Наприклад, дуже важко підібрати належну назву для численних озер, розташованих на Нижніх садах, або утворених на р. Прірва (Демидівка). Утім одна з цих водойм — оз. Родіна, згадана вище.

Надамо коротку характеристику деяких озер, згаданих у табл. 4.1.

Озеро під № 1 знаходиться в Михайлівській Борщагівці, точніше — біля вул. Булгакова. Поряд розташована школа № 317 (рис. 4.119).

Ця водойма розміщується на шляху р. Борщагівка (Нивка), течія якої в минулому після її перетину вул. Трублаїні, відхилялася на північ. І нині рельєф місцевості показує зниження абсолютних позначок у цей бік. Проте прямокутний колектор, в якому тече річка, проходить за 100—150 м на південний захід від озера.

Біля згаданої школи, майже впритул до неї стоїть 16-поверховий будинок — складова житлового комплексу «Маргарита», який планувалося тут звести. Через велику щільність наявної забудови та опір місцевих мешканців дозвіл на будівництво скасували, і воно зупинилося.

Відсутність назви цього озера, близькість до нього оз. Булгакова та згаданого житлового комплексу дають підставу назвати його ***Маргарита***.

Бажання мешканців зберегти озеро та його оточення від надмірної забудови є цілком природним. Хоч водойма зі зрозумілих причин не годиться для купання, вона прикрашає ландшафт, створює можливість для відпочинку на березі.

Це озеро ніби складається з двох плес, що утворені виступом берега, на якому розташована школа. Цей виступ закріплено бетоном, а над наявною вузькістю перекинуто бетонний місток. Береги південної час-

тини озера круті, північної — пологіші. Привабливішою для прогулянок є північна частина, де впорядкували стежку і поставили кілька лавок. Навколо водойми росте кілька верб, біля школи — ще й берези.

Цікавою особливістю озера є те, що воно, попри невеликі розміри, майже вільне від повітряно-водної та водної рослинності.

В озері водиться риба, але місцевих жителів вона мало цікавить. Певною мірою це пов'язано з тим, що влітку 2019 р., яке відзначалося високою температурою, тут стався замор риби.

Під № 2 в табл. 4.1 згадано озеро в Корчуватому, точніше — біля наявної тут промзони. На захід від цього місця височить Багринова гора. Улоговина, що заповнювалася водою, тут існувала здавна. Однак озеро, вочевидь, має штучне походження. Уперше його можна побачити на супутниковому знімку від 23.09.1965 р., але значно краще на знімку від 27.10.1972 р. Згодом, у 1985 р., водойму зобразили на карті, причому з крутим західним берегом. Дійсно, цей берег не просто крутий, а дуже крутий — настільки, що ним небезпечно спускатися, а саме з Моторного провулку. Дістатися озера можна й іншим шляхом — від Столичного шосе. В останньому разі доведеться рухатися через складську територію (рис. 4.120).

Оскільки водойма має кар'єрне походження, вона доволі глибока — ймовірно, понад 10 м. Береги переважно заросли очеретом. Згаданий крутий західний берег, на жаль, дуже засмічений сміттям, скинутим згори. Тут багато автомобільних шин, а також скляних і пластикових пляшок. Може здатися дивним, але навіть за цих умов вода в озері доволі прозора, що можна пояснити живленням водойми з підземних джерел. Зрештою, на це є вагомий чинник — розташування поряд місцевості зі значними висотами (рис. 4.121).

У наведеній вище табл. 4.1 одним із найбільших є озеро під № 9. Воно розташовано за 0,5 км на південний схід від станції метро «Лісова».

Рис. 4.120. Розташування озера без назви в Корчуватому (ліворуч) та його вигляд на супутниковому знімку від 27.10.1972 р.

Рис. 4.121. Озеро без назви в Корчуватому: ліворуч — загальний вигляд, праворуч — фрагмент ділянки біля правого берега, 19.08.2020 р.

Рис. 4.122. Розташування і вигляд озера без назви на південний схід від станції метро «Лісова», 17.09.2020 р.

Орієнтиром для його пошуку може бути синя будівля друкарні «Бліц-Прінт».

Озеро доволі велике — його площа сягає 2,5 га. До нього веде дорога з бетонний плит від вул. Попудренка. Ця дорога закінчується парканом, який можна обійти зліва і в такий спосіб наблизитися до води. На жаль, цей шлях завдовжки в кілька десятків метрів не належить до приємних, адже на кожному кроці трапляється сміття.

Береги водойми вкриті деревами (верба, вільха чорна) та чагарником з аморфи кущової. Північний берег та мілководдя біля нього вкриті рогозом вузьколистим. Рослинності з листками, що плавають на поверхні, майже немає, за винятком сальвінії плаваючої. У водній товщі значно поширені кушир занурений, водопериця колосиста, елодея канадська. На жаль, у водоймі чимало й нитчастих водоростей, що вказує на значну евтрофікацію озера, а також відсутність будь-яких дій щодо поліпшення його стану.

Хоча неподалік від озера розташована станція метро і проходить важлива автотраса, водойма безлюдна — хіба що зустрінеться один-єдиний рибалка, який може похвалитися уловом плітки чи щуки (рис. 4.122).

Оскільки прилегла зі сходу місцевість має назву Ліски, пропонується це озеро назвати ***Лісківським***.

5. СТАВКИ

Ставки на р. Борщагівка (Нивка)

Опис р. Борщагівка, яку в останні десятиліття звичайно називають Нивкою, наведено у другому розділі. Це одна з найбільших київських річок, на берегах якої кількасот років тому виникло кілька сіл: Жуляни, Михайлівська Борщагівка, Братська Борщагівка, Микільська Борщагівка, Софіївська Борщагівка, Петропавлівська Борщагівка. Наявність річки і такої кількості сіл дає змогу припустити появу ставків ще в сиву давнину. Справді, деякі з них можна побачити ще на карті 1799 р. Протягом тривалого часу одні водойми створювалися, інші зникали.

Нині наявні ставки на річці можна об'єднати в кілька груп. Найчіткіше вирізняється група з трьох ставків у верхів'ї річки у межах житлового масиву Теремки II. Вони також виникли не вчора. Принаймні, їх можна побачити на супутниковому знімку від 18.04.1962 р. Найбільшим тоді був середній став. На думку С.М. Вакулишина [8], у минулому він мав назву Чернечий. За кілька років тут з'явилися всі три водойми, що добре відображено на супутниковому знімку від 23.09.1965 р.

Наприкінці 1970-х років тут розпочалося будівництво житлового масиву Теремки II, що позначилося і на прилеглих ставках. У 1990-х роках вони набули вигляду, що близький до сучасного. Нині найдовшим і найбільшим за площею є верхній ставок, найменшим за довжиною, але найбільшим за шириною — нижній (рис. 5.1).

Довжина першого за течією ставка (його ще називають № 1) — 300 м. Невеликий водообмін у ньому одночасно з доволі значним антропогенним тиском зумовлюють проблемність його стану. Про це красномовно свідчить невелика прозорість води, а влітку ще й із зеленим відтінком. Повітряно-водна рослинність практично відсутня, а з водної можна виділити кілька скупчень глечиків жовтих. Загалом рослинність у водоймі бідна. Цей ставок має водоскидну споруду у вигляді металевої труби, над якою влаштовано місток. Через кліматичні зміни рівень води у ставку звичайно значно нижчий за рівень водоскиду. Тож ставок практично непроточний.

Другий ставок різниться тим, що рослинний світ на ньому істотно багатший. На берегах ростуть осока та ситняг болотний, у самій воді — рдесник гребінчастий і водопериця колосиста. Крім того, можна побачити різуху велику. У цій порівняно невеликій водоймі ловиться риба — насамперед карась. Ставок є проточним, але рух води через водопропускні споруди звичайно відсутній.

Особливістю третього ставка є наявність бетонного кріплення у вигляді вертикальної стінки. Рослинний світ так само бідний, як у першій

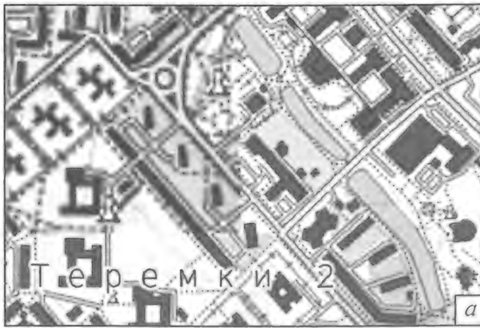

Рис. 5.1. Розташування (*а*) та вигляд ставків на житловому масиві Теремки II: *б* — верхнього, *в* — середнього, *г* — нижнього, 02.08.2020 р.

водоймі. Цей ставок має водоскидну споруду, за якою струмок у підземному стані спрямований до основного русла р. Борщагівка (Нивка).

Нижче за течією на ділянці завдовжки понад 2 км ставків немає, хоч, імовірно, вони були. Про це, зокрема, сказано у праці [8], в якій наведено назву одного з них — Батюшчин. Цей ставок існував вище греблі з водопропускними трубами, по якій проходить вул. Повітрофлотська. Не зайве нагадати, що буквально за 800 м від цього місця розташована злітно-посадкова смуга міжнародного аеропорту «Київ» імені Ігоря Сікорського, більш відомого, як аеропорт «Жуляни». Порівняно неподалік — на лівому березі річки, стоїть церква, що, ймовірно, має якесь відношення до назви вже зниклого ставка.

Нижче за течією береги р. Борщагівка (Нивка) являють собою майже непролазні хащі. Тут, зокрема дуже поширений борщівник Мантегацці — трав'яниста рослина, висота якої сягає 4,0—4,5 м, а товщина стовбура більша за товщину руки дорослої людини. Цю рослину вважають злісним бур'яном, контакти з якою можуть залишати опіки на шкірі.

Утім за кількасот метрів зарості борщівника, які нагадують ліс, закінчуються. Нижче за течією від перетину річки вулицею Робоча починається ставок, що справляє приємне враження. Цей ставок (назвемо його Жулянським) ще кілька років тому ледь простежувався, адже був увесь зарослим очеретом. Зміни на краще відбулися завдяки місцевим жителям, які за власні кошти у 2017—2018 рр. його розчистили від мулу

Рис. 5.2. Розташування та вигляд ставка в селищі Жуляни, 02.08.2020 р.

та надмірного заростання. Довжина розчищеної ділянки сягає 300 м, максимальна глибина — близько 3 м. Водойму зарибили білим амуром і товстолобом. Оскільки зроблене належить громаді, на ставку прийнято користуватися вудкою лише з одним гачком. Упорядкованими стали й береги, на одному з яких (лівому) влаштовано дитячий майданчик (рис. 5.2).

Додамо, що існування цього ставка зумовлено підпором води вище гідротехнічної споруди, що має координати: 50°23′59″ пн. ш. і 30°25′35″ сх. д. Підпір, створений бетонним блоком, становить лише 0,5 м, але його ефект очевидний.

Далі р. Борщагівка (Нивка) тече на захід, де її перетинають автошлях і залізниця. Тут річка має відкриту ділянку, яка нижче змінюється на підземну. Саме в колекторі річка оминає оз. Віра. Далі її перетинає Кільцева дорога, що являє тут межу між Києвом та областю. За межами міста існують чотири доволі великі ставки. Найближче до Києва розташований ставок (№ 14) південніше автошляху на Житомир. Наведений номер свідчить про те, що раніше штучних водойм на річці було значно більше, ніж нині. Їх зникнення можна пояснити замуленням і заростанням, а також зменшенням економічного зиску від існування за одночасного зростання вартості землі.

Наступний став — Святошинський, або № 15, розміщується на північ від автошляху на Житомир. Нині це найбільший став у Києві: його довжина сягає 1,5 км, площа — 0,42 км^2. На сучасній топографічній карті показано, що рівень ставу перебуває в межах 126,2—130,7 м.

Святошинський став виник у 1954 р. Основною метою його створення було риборозведення. Нині рибогосподарська діяльність відсутня, проте водойму зариблено, за певну плату тут можна ловити рибу, але лише у світлий час доби. Чимало відпочивальників й у лісі, що тяжіє до ставу із заходу. Тут встановлено зо два десятки дерев'яних альтанок, організовано прокат велосипедів і човнів (рис. 5.3).

Значний вік Святошинського ставу позначився на тому, що він істотно заріс повітряно-водною рослинністю, в якій найбільше рогозу вузько- та широколистого, а також очерету. Водна рослинність значного

Рис. 5.3. Розташування та вигляд Святошинського ставу, 18.08.2020 р.

поширення немає. Найчастіше трапляється кушир занурений. Відповідно до статті [77], у водоймі в 2016 р. виявлено пістію (*Pistia stratiotes* L.) — чужорідний теплолюбний вид.

Крім риби у ставу і поряд з ним чимало інших представників тваринного світу: черепаха, ондатра, а з птахів — крім традиційних качок ще водяна курочка, лиска та чапля.

Влітку, передусім у серпні, Святошинський став доволі сильно «цвіте». У цей час прозорість води за диском Секкі може зменшуватися до 40—50 см. У північній частині ставу є пляж, на якому купаються мешканці прилеглого мікрорайону.

Нижче за течією від Святошинського ставу розташовані значно менші водойми, які належать риборозпліднику «Нивки». Тут переважно вирощують посадковий матеріал, який використовують для зариблення інших водойм. Дрібна риба привертає увагу численних гідрофільних видів птахів. Як зазначено у праці [76], тут цілком реально побачити не лише великих хижих птахів (зокрема орлана-білохвоста та яструба), а й невеличку рибалочку блакитну.

Додамо, що велика за площею земельна ділянка, у межах якої розташований Святошинський став і водойми риборозплідника «Нивки», є державною власністю.

Ставок у парку «Відрадний»

Ставок у парку «Відрадний» розташований у західній частині Солом'янського району біля житлового масиву Відрадний. Цей ставок є осердям парку — улюбленого місця відпочинку киян, що мешкають поблизу.

Історія парку, а відповідно, й водойми у ньому, доволі цікава. На початку XX ст. ця територія належала сільськогосподарському відділенню, а згодом факультету Політехнічного університету (нині НТТУ «КПІ» імені Ігоря Сікорського). Тут заклали дослідні поля і фруктовий сад. Неподалік у 1907 р. збудували будинок згаданого факультету, який

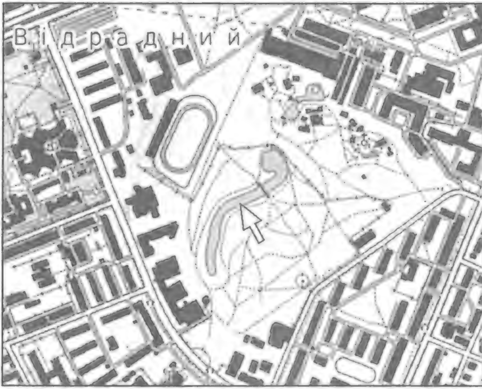

Рис. 5.4. Розташування ставка в парку «Відрадний» та його вигляд на супутниковому знімку (до реконструкції)

зберігся донині. У 1922 р. на базі цього факультету створили Київський сільськогосподарський інститут, який наступного року було перетворено на самостійний заклад. Нині — це Національний університет біоресурсів і природокористування. Ймовірно, тоді ж було створено і ставок. Про його існування свідчить карта «РККА» 1930-х років.

Після перенесення навчального процесу на нове місце (а саме у Голосіїв) територія дослідних полів, а головне фруктового саду потрапила у поле зору партійного керівництва держави, для якого із саду почали поставляти фрукти. Внаслідок старіння саду та будівництва навколо нього в 1960-х роках житлового масиву Відрадний сад перетворили на парк. Офіційно його відкрили в 1971 р. під назвою «Жовтневий». Наступного року в парку створили штучну водойму, яка стала чи не найбільшою його прикрасою. Сучасну назву парк набув на початку 1990-х років [99].

Особливість території визначила те, що заповнена водою улоговина в центрі парку має звивисту форму і нагадує знак інтеграла. Тому ставок інколи так і називають — Інтеграл (рис. 5.4).

Доволі значна висота цієї місцевості (за топографічною картою рівень води у ставку становить 170,1 м) позначилася на тому, що води тут небагато. Водночас такі умови сприятливі для розвитку водної та повітряно-водної рослинності. Для того щоб ставок залишався прикрасою парку, його часто доводилося розчищати.

Радикальні заходи з упорядкування водойми розпочали в 2019 р. Перелік цих робіт складався з виймання ґрунту, влаштування протифільтраційного екрана, будівництва бетонних стін на берегах. Проте наприкінці 2020 р., коли роботи закінчили, глибина води у ставку виявилася зовсім незначною — лише 20—30 см (рис. 5.5).

Невелика глибина ставка зумовила те, що з настанням перших морозів у грудні 2020 р. він швидко вкрився кригою. Найдовше вільною від неї залишалася південна частина водойми, прилегла до вул. Героїв Севастополя. Це невипадково, адже територія тут вища і саме звідси ставок переважно живиться підземною водою. Зрідка навесні тут можна поба-

Рис. 5.5. Виконання благоустрою на ставку в парку «Відрадний», ліворуч — 26.04.2020 р., праворуч — 21.11.2020 р.

чити і джерело. Цей факт не оминув увагу місцевих краєзнавців, а саме С.П. Кардаша. За його ініціативи поряд з цим місцем у 1996 р. встановили гранітну брилу, на якій вибито слова: «Звідси починається один із витоків легендарної ріки Либідь». Спочатку брилу планувалося розмістити біля південного краю ставка, але, ймовірно, через більшу зручність виконання робіт установили за 100 м північніше. Під час реконструкції парку восени 2020 р. брилу перемістили на те місце, де пропонувалося її розмістити із самого початку. Це місце гарне й тим, що саме звідси найкраще фотографувати ставок. У цьому разі на далекому плані опиняється один з корпусів (№ 8) Національного авіаційного університету, на якому великими синіми літерами написано — НАУ.

Ставки на р. Глибочиця

Особливістю р. Глибочиця є істотно різний рельєф за її течією: у верхній частині домінують пагорби та яри, у нижній, на Подолі, похили місцевості невеликі. За цих умов ставки на річці могли створити лише у верхній течії, адже і без цього Поділ періодично затоплювався під час повеней на Дніпрі.

Водойми у верхній течії річки, а саме в межах Кмитового яру, показано на окремих картах початку XX ст. Цей яр бере початок північніше вул. Багговутівська і розкривається біля вул. Глибочицька. Нині по дну цього яру проходить вул. Кмитів Яр. Річка тече тут у колекторі, і нині ставків тут немає.

Насправді Кмитів яр має доволі велике західне відгалуження, що примикає до нього із заходу. Тут тече безіменний струмок, і саме на ньому збереглися два маленькі ставки. Територія, що їх оточує, є парком. Вона напівзакрита — принаймні з вул. Герцена, що проходить повз неї. Зайти сюди можна лише з вул. Платона Майбороди. Інколи цю місцину називають «Дачею Хрущова». Однак у звичайному розумінні вказана територія ніколи не була, радше — державною резиденцією. Насправді історія цього куточка Києва починається значно раніше — принаймні

з кінця XIX ст., коли цю ділянку землі придбав аптекар Октавіан Більський. На ній звели три ошатні будинки, які збереглися донині. Після жовтневого перевороту 1917 р. усю цю власність націоналізували. Згодом — у 1931—1934 рр. тут мешкав народний комісар внутрішніх справ УРСР Всеволод Балицький. Тоді територію впорядкували, у парку збудували велику кількість малих архітектурних форм: декоративні містки, альтанки, статуї тощо. У 1943—1949 рр. тут мешкав М.С. Хрущов, який на той час обіймав посаду 1-го секретаря Комуністичної партії України — фактично керівника УРСР. У наступні роки ця територія належала його наступникам. Останнім з них був П.Ю. Шелест, який обіймав цю посаду в 1963—1972 рр. У 1972 р. В.В. Щербицький, який прийшов до влади, розпорядився віддати ділянку з розташованими тут будинками Інституту педіатрії, акушерства і гінекології. У розпорядженні інституту вона перебуває і нині. Два будинки, що збудовані понад 100 років тому, використовують для потреб інституту. Один з них є лабораторним корпусом, інший, що стоїть трохи ближче до центру міста, — адміністративним. Третій будинок, що стоїть фасадом до вул. Герцена, належить Академії медичних наук України.

Закладений понад 100 років парк існує й нині, хоч і далеко не в найкращому стані. Зрозуміло, що належних коштів для упорядкування парку в інституту немає.

Дерева у парку досягли великих розмірів. Крім височезних ясенів, тут ростуть клен, ялина, платан, сосна, в'яз, акація (робінія), а також тис ягідний — дуже старий.

Яр у парку має кілька відгалужень. Над ними перекинуто аж шість місточків, щоправда, один уже зруйнований; решта перебуває в аварійному стані. Це й зрозуміло, адже спорудам майже 100 років.

Приблизно в 2015 р. у парку встановили стенд, відповідно до якого тут бере початок р. Глибочиця. Проте річка починається не тут, а приблизно за 700 м північніше. Це, зокрема, засвідчує карта 1900 р., на якій річку зображено дещо на схід. Там її перетинає вул. Багговутівська. На те, що саме цей витік річки є головним, указує й більша висота його розміщення, і більша довжина. Додамо, що кількість води, що стікає з заасфальтованої території, істотно більша, ніж з території будь-якого парку.

Водойми, розташовані в парку Інституту педіатрії, акушерства і гінекології, зовсім невеликі, адже їх живить дуже маленький струмок. Він витікає із труби в улоговині між корпусами і спочатку потрапляє у перший, а потім у другий ставки. Перший ставок має трикутну форму і довжину близько 30 м. Принаймні такими є форма і розміри бетонних берегів, що його обмежують. На жаль, цей ставок майже повністю замулений і захаращений колодами і гілками дерев. Води тут лише 1—2 м^3. Не кращим є стан іншого ставка, що лежить нижче за течією. Він має трапецієподібну форму і довжину 30 м. Щоправда, води тут помітно більше — приблизно 10 м^3. Решту складають мул, колоди і гілки дерев, а також кілька автомобільних шин. Якщо поворушити цей мул, можна

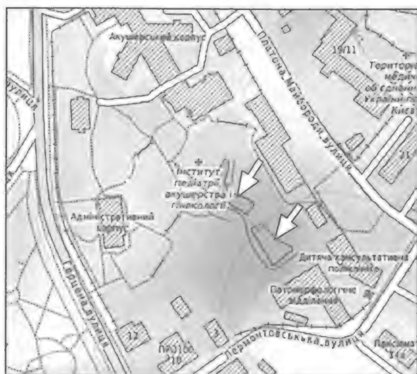

Рис. 5.6. Розташування та стан нижнього ставка на правій притоці р. Глибочиця на території Інституту педіатрії, акушерства і гінекології, 17.08.2020 р.

побачити бульбашки сірководню та відчути його запах. Тож водойми фактично є мертвими (рис. 5.6).

Зрозуміло, що навіть за цих умов втрачати ставки небажано. Водночас нереально сподіватися, що їх вдасться врятувати Інституту педіатрії, акушерства і гінекології. Отже, потрібно знайти форму співпраці міста і балансоутримувача території. Правовою основою при цьому є Закон України «Про охорону культурної спадщини», механізм реалізації — Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1768 «Про затвердження порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини». Втім для цього потрібно, щоб територія парку набула статус пам'ятки культурної спадщини. Відповідне рішення приймає Міністерство культури України за поданням КМДА. Тоді можна переходити до практичних дій, а саме розчищення ставків.

Голосіївські ставки

Голосіївські ставки розташовані в межах Голосіївського району. Вони створені на струмку тієї самої назви. Верхня течія струмка і ставки на ньому розміщуються в межах НПП «Голосіївський» (рис. 5.7).

Існує кілька версій походження назви Голосіїв, або Голосієве. Зокрема, хутір з такою назвою вперше згадано близько 400 років тому. На думку відомої філологині І.М. Желєзняк [41], ця назва походить від антропоніма Голосій. Йдеться про того, хто мав належний голос і користувався ним, зокрема, з ритуальною метою. Існує прізвище Голосій. Близьким за змістом є й прізвище Криклій.

У виданні [65], яке стосується кінця XVIII ст., Голосіївський струмок названо Мишалівкою. Можливо, це була первинна назва струмка, що згодом змінилася на більш поширену. Таку саму назву мало село в нижній течії струмка.

Голосіївський струмок бере початок приблизно посередині Голосіївського лісу. Координати його витоку: 50°22′07″ пн. ш. і 30°30′44″ сх. д.

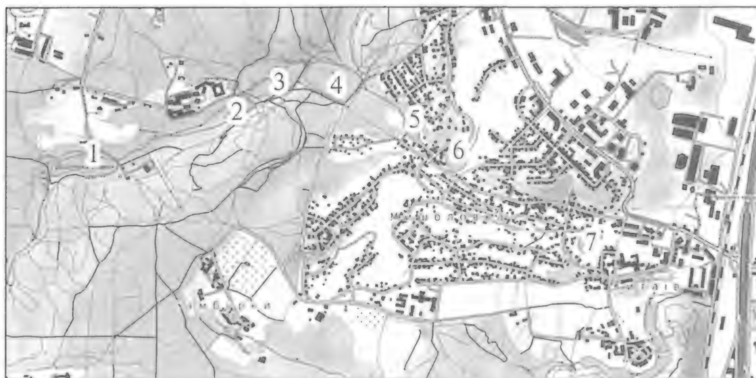

Рис. 5.7. Розташування ставків на Голосіївському струмку: 1 — Дідорівка, 2 — Спортивне, 3 — Гниле, 4 — Митькине, 5 — Голубе, 6 — Романове, 7 — Бобровське

Довжина струмка — близько 5,0 км. У верхній течії водозбір вкритий широколистим лісом. З деревних порід найбільше грабу, менш поширені дуб, сосна, липа і клен.

Голосіївські ставки (принаймні частина з них) створені дуже давно. Першим картографічним твором, де їх показано, є карта 1799 р. Тодішнє їх розташування можна знайти на карті-реконструкції В. Козюби і Д. Вортмана, що вміщена у праці [57]. На карті 1842 р. тут можна нарахувати п'ять водойм. Детальніше їх показано на картах 1897/1918 рр. і «РККА»: верхні ставки — на самій річці, решта — поряд з нею. Сім водойм показано на німецькій карті 1943 р.

З того часу в розташуванні ставків майже нічого не змінилося. Нині на Голосіївському струмку і поряд з ним існує сім штучних водойм. Найвищим за течією є ставок Дідорівка, нижчими — дві групи ставків: Голосіївські (їх ще називають Дідорівські) та Мишоловські. До складу перших належать так звані Спортивне, Гниле і Митькине озера. Їх зображення із зазначенням назви можна побачити на інформаційному стенді національного природного парку, встановленому біля вул. Василя Блакитного. Ці водойми із зазначенням їх назви згадано також у книзі [8].

Першим за течією і водночас одним із найбільших є ставок Дідорівка. Відповідно до видання [41], його назва походить від імені (прізвища) Дідор або Діодор. Довжина ставка — 350 м, ширина — до 110 м. Західна частина ставка, куди впадає Голосіївський струмок, заросла очеретом. Береги у південній частині укріплені бетонною стінкою, частина якої похилена і близька до зруйнування. На самій акваторії є два плавучі будиночки для водоплавних птахів. Крім того, тут цілком реально побачити черепаху болотну. У ставку чимало риби, зокрема, внаслідок її вселення. Особливістю водойми є й те, що в ній трапляється лин. Значною мірою це пояснюється тим, що воду зі ставка не спускають. Принаймні такі випадки старожили не пригадують (рис. 5.8).

До ставка Дідорівка можна дістатися автошляхом, але громадський транспорт сюди не ходить. Найближче таке місце — вул. Героїв Обо-

Рис. 5.8. Ставок Дідорівка на супутниковому знімку та його фото, 03.05.2020 р.

рони. Від цієї вулиці до ставка близько кілометра. Шлях до нього проходить повз ботанічний сад Національного університету біоресурсів і природокористування. Звідси до водойми є дорога і стежка. Якщо йти останньою, то можна вийти до верхів'я ставка; дорога виведе до його центральної частини.

Можливість доїхати до ставка означає те, що він є популярним місцем відпочинку, хоч у ньому не купаються. Втім ще в 1990-х таке було можливим. Нині навколо водойми влаштовано кілька десятків дерев'яних альтанок.

Екологічний стан ставка Дідорівка — проблемний, що пов'язано з його невеликим водообміном. Улітку ставок сильно «цвіте».

Поряд із водоймою — на південний схід від неї — знаходиться ошатний будинок (дерев'яний зруб), в якому розмістилась адміністрація НПП «Голосіївський».

Нижче ставка Дідорівка на ділянці близько кілометра Голосіївський струмок біжить у місцині, що сильна захаращена колодами і гілками впалих дерев. Першим за течією тут є Верхній Голосіївський ставок, який ще називають озером Спортивне. Його площа становить 0,86 га. Координати центру: 50°22′42″ пн. ш. і 30°30′50″ сх. д. Навколо переважає деревна рослинність, в якій домінує граб.

Неподалік — на північний захід від озера — стоїть Покровський чоловічий монастир (Голосіївська пустинь), підпорядкований Українській православній церкві Московського патріархату (Російській православній церкві в Україні).

До оз. Спортивне є автошлях, який перед цим оминає з півдня територію монастиря. Це сприяло тому, що тут на березі, переважно вкритому очеретом, створено місце відпочинку, зокрема, зроблено альтанки та містки для рибалок. Протилежний південний берег водойми укріплено бетонною стінкою, щоправда, в аварійному стані. У східній частині ставка біля греблі влаштовано шахтний водоскид діаметром 3 м, яким вода скидається у розташоване нижче за течією оз. Гниле, що також є ставком (рис. 5.9).

Озеро Гниле з трьох розташованих поряд водойм є наймолодшим. Його немає на карті 1897/1918 рр., але показано на карті «РККА» 1930-х років.

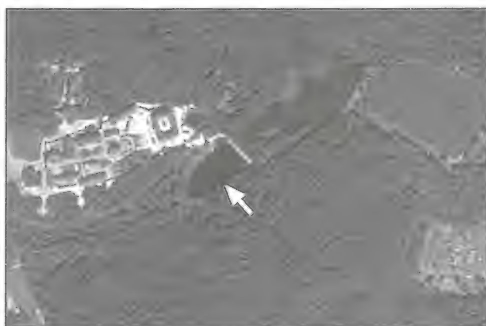

Рис. 5.9. Озеро Спортивне на супутниковому знімку та його фото, 05.10.2019 р.

Рис. 5.10. Озеро Гниле на супутниковому знімку та його фото, 05.10.2019 р.

Цей ставок істотно більший за попередній, адже Голосіївський струмок стає тут також повноводнішим, зокрема, завдяки струмочкам, що впадають з північного боку. Береги ставка дуже заросли повітряно-водною рослинністю (очерет звичайний, рідка рогіз вузьколистий). Йти повз ставок зручніше стежкою, прокладеною вздовж його південного берега. Над цим берегом також проходить ЛЕП (рис. 5.10).

Третім у групі Голосіївських струмків і водночас четвертим за течією є Нижній голосіївський ставок, який ще називають оз. Митькине (Мітькіне, Митіне). Назва цієї водойми походить від імені Дмитра Павловича Волощенка (1915—1965), який розводив тут рибу і доглядав за ставком. Насправді цей ставок виник значно раніше. Принаймні його зображення можна знайти на карті 1842 р. Він — найбільший з-поміж Голосіївських ставків — його сучасна площа становить 3,6 га. Координати центру водойми: 50°22′46″ пн. ш. і 30°31′14″ сх. д. У ставок впадає щонайменше два струмки з північного боку, що помітно збільшує водність Голосіївського струмка, ніж у створі греблі оз. Гниле. Навколо переважає деревна рослинність, самі береги вкриті повітряно-водною (очерет, рогіз вузьколистий). На ставку влаштований шахтний водоскид діаметром 3 м (рис. 5.11).

Поряд з оз. Митькине на його північно-західному березі влаштовано купальню, яку описано нижче. Тут є джерело з питною водою. Обійти це

Рис. 5.11. Озеро Митькине на супутниковому знімку та його фото, 03.05.2020 р.

озеро можна як з північного, так і з південного боку. Біля його південного берега влаштовано невеличку зону відпочинку.

Нижче за течією стежка тягнеться вздовж правого берега Голосіївського струмка приблизно за 100 м від нього. Під стежкою прокладено колектор господарсько-комунальних стоків, поряд (над нею) — ЛЕП.

За кількасот метрів на західній околиці селища Мишоловка починаються Мишоловські ставки: Верхній (інша назва — оз. Голубе), Середній (оз. Романове) і Нижній (оз. Бобровське).

Сучасна назва селища Мишоловка дещо різниться від попередньої. Раніше селище мало назву Мишаловка, або Мишалівка. Принаймні так колишнє село названо у виданні [27], що побачило світ у 1854 р. Тоді в селі був один ставок. Про значний вік селища нагадує кам′яна брила, встановлена в його центрі. На ній висічено дату заснування — 1618 р. Проте це радше не рік заснування, а рік першої згадки про село.

Відмінністю Мишоловських ставків від розташованих вище за течією, є те, що вони виникли не в результаті підпору води від збудованих гребель, а внаслідок виймання ґрунту — точніше, глини для виготовлення цегли. У другій половині XIX ст. тут функціонували два цегельні заводи, що засвідчують карти 1897, 1902 і 1912 рр. Першим власником заводів (можливо заводу) був Беліков. У 1867 р. їх власником став Г.С. Ясько. На останнє, зокрема, вказує клеймо на цеглі цього заводу. Ймовірно, ця підприємницька діяльність закінчилася в 1917, можливо, в 1918 рр. На карті «РККА» заводи вже не позначено, натомість показано всі три водойми, які нині називають Мишоловськими ставками. Повторімося, що ці водойми виникли внаслідок заповнення кар′єрів водою після припинення видобутку глини. Зрозуміло, що ці кар′єри були поза Голосіївським струмком. Його спрямували у кар′єри, коли видобуток глини припинився.

Верхній Мишоловський ставок (оз. Голубе) має і третю назву — Беліков — за прізвищем першого власника цегельного заводу. Водойма є проточною — через неї тече Голосіївський струмок. Сучасна площа ставка становить 0,46 га. Координати центру: 50°22′38″ пн. ш. і 30°31′34″ сх. д. Практично з усіх боків ставок оточений деревною рослинністю. Впадає в око велика крутість північно-східного берега, який періодично сповзає. З південного боку до ставка наближається приватна забудова (рис. 5.12).

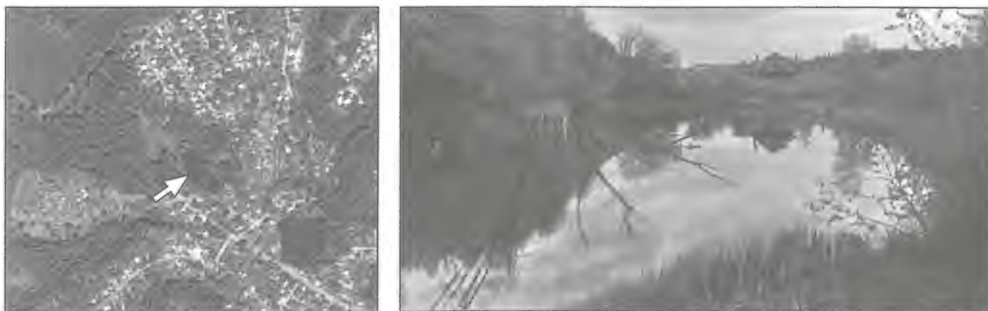

Рис. 5.12. Озеро Голубе на супутниковому знімку та його фото, 03.05.2020 р.

Рис. 5.13. Озеро Романове на супутниковому знімку та його фото, 03.05.2020 р.

Середній Мишоловський ставок (оз. Романове) знаходиться в самому центрі селища Мишоловка. Він найбільш відомий і відвідуваний, чому сприяє і певний публічний простір, де розмістилися магазин і дитячий майданчик. Практично завжди на березі можна побачити рибалок. У північну частину ставка впадає струмок Польський (рис. 5.13).

Найнижче за течією Голосіївського струмка розташований Нижній Мишоловський ставок, який ще називають Бобровським озером або ставком. Остання назва відповідає прізвищу династії, яка здавна мешкає поряд. Як і два розташовані поряд, цей ставок є затопленим кар'єром, де свого часу видобували глину. Найближча до нього вулиця — Квітки-Основ'яненка, що тягнеться за 100 м на північ. Щоб дістатися озера, потрібно з цієї вулиці йти однойменним провулком на південь. Площа цієї водойми становить 0,91 га, координати центру: 50°22′20″ пн. ш. і 30°32′19″ сх. д.

Озеро оточено неширокою смугою природної рослинності. Південний берег крутий, північний — пологий. Водойма проточна — через неї (її північну частину) тече Голосіївський струмок. Саме розташування струмка та озера вказують на те, що раніше струмок тік повз нього. Те саме підтверджує карта «РККА». На самому озері майже завжди є качки (рис. 5.14).

Додамо, що мешканці колишньої Мишалівки створили сторінку у соціальній мережі Facebook, на якій періодично з'являються дописи про

Рис. 5.14. Озеро Бобровське на супутниковому знімку та його фото, 01.01.2020 р.

ставки, розташовані в селищі. В одному з останніх повідомлено про товстолоба масою 20 кг, якого упіймали в оз. Романове.

Ставки на р. Вирлиця (Голубі озера)

Такими є два невеличкі ставки у північно-західній частині Святошинського району біля межі міста з Київською областю. Утворені на невеличкій річці (фактично струмку), назва якої не показана на жодній сучасній карті. Допоміг знайти цю забуту назву Д.Я. Вортман, ретельно проаналізувавши карту західних околиць Києва, укладену в 1746 р. [20]. Назва цієї річки, позначена на карті, — Вирлица, що відповідно до норм української мови звучить як Вирлиця (рис. 5.15).

За цією картою, р. Вирлиця впадає в р. Ірпінь за 2 км південніше мосту біля с. Мостище. Можна звернути увагу на те, що принаймні одна водойма на цій річці в 1746 р. існувала.

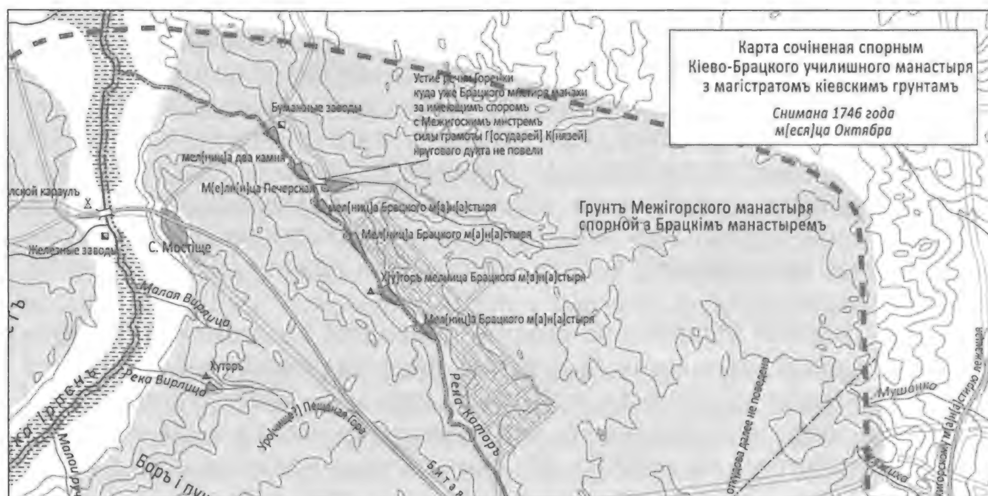

Рис. 5.15. Фрагмент карти-реконструкції 1746 р., на якому показано р. Вирлиця, а також ставки на річках Котурка і Горенка [20]

Нині, як зазначено вище, на річці є два ставки. Верхній за течією має довжину близько 200 м і найбільшу ширину 50 м. Ставок доволі замулений і зарослий. Водоскид виконано у вигляді бетонної труби, над якою влаштовано альтанку, що знаходиться в аварійному стані. По греблі прокладено дорогу. Навколо поширений ліс (сосна, дуб). Північніше водойми влаштовано невеличку зону відпочинку з кількома альтанками. Назва цієї зони відпочинку — Видриця, її позначено на інформаційному щиті. Так само річку названо у довіднику [9]. Поряд зі ставком можна побачити кам'яну брилу, на якій написано, що «на цьому місці 29—30 квітня і 1—2 травня 1972 р. проведено ювілейний зліт юних туристів-краєзнавців м. Києва, присвячений 50-річчю СРСР та 50-річчю Всесоюзної піонерської організації імені В.І. Леніна. Коло підніжжя обеліску закладено лист-звернення до піонерів 2022 р.».

Цей факт показує, що заглядати на 50 років наперед ризиковано — можна сильно помилитися. Уже немає ані СРСР, ані Всесоюзної піонерської організації. Можна припустити, що лист зберігся і хтось захоче його прочитати в 2022 р. Ймовірно, живі й ті, хто написав цей лист і заклав його на зберігання.

За згаданим ставком нижче за течією утворено інший — дещо менший завдовжки, але трохи ширший. Якщо верхній ставок лежить у природній улоговині, то нижній з південного боку оточений штучним насипом. На його північному березі влаштовано дитячий майданчик (рис. 5.16).

Водоскид з нижнього ставка, подібно до того як це зроблено на розташованому вище, виконано з бетонної труби, що відстоїть від греблі. Так само над трубою влаштовано альтанку, що також перебуває не в найкращому стані.

Загалом обидві водойми, як і ліс, що прилягає до них з півдня, виглядають занедбаними. Втім можливо в майбутньому щось зміниться на краще. На це можна сподіватися, адже нині на північ від річки з'явилася елітна забудова.

Додамо, що на початку Другої світової війни поблизу ставків проходила лінія оборони м. Києва. Тож неподалік можна знайти залишки (подекуди в доброму стані) бетонних дотів.

Рис. 5.16. Розташування Голубих озер та фото нижньої водойми, що належить до їх складу, 01.03.2020 р.

Оріхуватські (Горіхуватські) ставки

Оріхуватські ставки знаходяться на р. Оріхуватка (Горіхуватка), що біжить у межах Голосіївського парку. Раніше тут було п'ять штучних водойм, проте нині залишилося лише чотири. Доволі часто, навіть у науковій літературі, їх перелік починають з найнижчого, надаючи йому № 1. Існує також поділ ставків на три групи: верхні, середній та нижній. На нашу думку, доцільно лічити та описувати водойми згори вниз — відповідно до того, як тече р. Оріхуватка.

Перший за течією ставок, який із самого початку був найменшим (його довжина становила лише 30 м), повністю замулився і заріс не лише трав'яною, а навіть деревною рослинністю. Між тим ця водойма справді існувала. Про це свідчить наявність греблі (та ще й значної) і шахтного водоскиду у верхньому б'єфі (щоправда, вже давно без щита).

На чотирьох ставках, що залишилися, гідротехнічні споруди перебувають у справності, завдяки чому підтримується практично постійний рівень води. Позначений на топографічних картах цей рівень такий: на першому, що зберігся, — 140,2; другому — 139,3; третьому — 135,8; четвертому — 123,8 м.

Перший із наявних ставків є найменшим за розмірами. Його довжина лише трохи перевищує 100 м. Невеликі розміри позначилися на тому, що береги та акваторія сильно заросли повітряно-водною рослинністю, серед якої домінує рогіз вузько- та широколистий. Цікавим є його оточення: на лівому березі домінують верби, на правому — граб. Останній характерний для всього Голосіївського парку. Для відпочинку водойма майже не використовується. Разом з тим на його правому південному березі встановлено кілька дерев'яних альтанок (рис. 5.17).

Істотно привабливіший наступний за течією ставок, характерною особливістю якого є домінування сосни на лівому березі. Оскільки простір між деревами доволі великий, тут вдалося розмістити дитячий майданчик, влаштувати мотузковий парк, в якому на вибір відвідувачів аж

Рис. 5.17. Розташування Оріхуватських ставків та вигляд другого з них, 22.04.2020 р.

сім маршрутів. На самому ставку влаштовано прокат катамаранів, ззовні подібних до маленьких авто. І хоч цей прокат далеко не з дешевих (у 2020 р. — 60 грн за 15 хв), за сприятливих погодних умов тут навіть існує черга. Додамо, що всюдисущих рибалок на цій водоймі майже не буває.

Третій ставок, що зберігся, помітно програє першому. Сосна, що прикрашає попередній ставок, тут відсутня. Отже, його береги одноманітніші. Мілководдя вздовж правого берега заросло глечиками жовтими. На цій водоймі можна побачити рибалок.

Далі р. Оріхуватка тече майже лісом, хоч цю місцину вважають парком. Цікаво, що на берегах річки часто трапляється горіх чорний, який рідко де ще можна побачити в місті. Між тим горіх — їстівний, але плоди ніхто не збирає.

Останній ставок на Оріхуватці найбільший. Його довжина становить 170—180 м, площа — 2,3 га. За даними дисертаційної роботи [6], найбільша глибина сягає 4,0 м. Популярності ставка сприяє близькість станції метро «Голосіївська», а також близькість кількох автошляхів. У теплу пору року на цій водоймі функціонує прокат катамаранів і човнів. На самому березі є кілька закладів харчування. Привабливості ставка сприяє те, що в ньому, ймовірно, найбільша прозорість води — близько 1 м.

Більша частина берегів ставка закріплена бетоном чи бутом. На мілководді домінують рогіз вузько- та широколистий. Трапляється також лепешняк великий, сусак звичайний та глечики жовті. Із водних занурених рослин панує кушир занурений. Цікаво, що на цьому ставку кілька разів спостерігали пістію — ймовірно, висаджену з чийогось акваріума.

Рис. 5.18. Нижній за течією Оріхуватський ставок та виловлена в ньому риба, 20.09.2020 р.

Суб'єкти господарювання, що використовують ставок у комерційних цілях, виконують певний догляд за ним, зокрема видаляють частину рослинності. До того ж водойму періодично зариблюють. Тому крім звичних карася, червонопірки та окуня тут можна витягти коропа і товстолоба (рис. 5.18).

Ставок на території «Експоцентру України»

Національний комплекс «Експоцентр України» (у минулому — Виставка досягнень народного господарства України) — установа, яку почали створювати невдовзі після закінчення Другої світової війни. Загалом на території виставки, а нині експоцентру на площі близько 287 га створили понад 180 різноманітних об'єктів. ВДНГ відкрили в 1958 р. для демонстрації досягнень України в різноманітних сферах. З цією функцією установа тривалий час справлялася. Для ознайомлення з передовим досвідом приїздили численні закордонні делегації на чолі з керівниками держав.

До числа об'єктів Експоцентру належать і кілька водойм. Найвідоміша з них — ставок, влаштований неподалік від центрального входу — по ліву руку від нього. Особливістю ставка є його висотне розташування — рівень води сягає 183,5 м. За цим показником він найвищий у Києві. Зрозуміло, що з такої висоти вода більше стікає вниз, ніж накопичується. Тому воду у

Рис. 5.19. Ставки на території Експоцентру України: 1 — біля входу, 2 — колишнього рибного господарства

Рис. 5.20. Ставок біля входу на території Експоцентру України, 28.07.2020 р.

ставок подають примусово. На дні з метою уникнення фільтрації влаштовано гідроізоляцію. Прикрашає ставок фонтан. Постійними мешканцями водойми є білі та чорні лебеді. На березі розмістився літній майданчик ресторану «Прага» — частково навіть над водою (рис. 5.19 і 5.20).

Ставка колишнього рибного господарства вже немає. Про те, яким він був та якою є ця місцина нині, вказано в розділі «Зниклі водойми».

Ставки у зоопарку

Київський зоопарк, а відповідно, й ставки у ньому розташовані у Шевченківському районі міста. Більшість відвідувачів навіть не здогадується, що в межах зоопарку налічується аж 11 ставків, без урахування невеличких водойм у вольєрах.

Роком виникнення Київського зоопарку вважають 1909-й. Проте на сучасному місці він існує з 1912 р., коли для нього виділили велику ділянку землі біля Шулявки — на той час околиці міста. На цьому місці зоопарк запрацював у квітні 1914 р. — за кілька місяців до початку Першої світової війни.

Вибір місця для зоопарку значною мірою був пов'язаний з рельєфом цієї місцевості, який не був дуже зручним для забудови. Зокрема на карті 1896—1897 р. добре показано великий яр у північній частині території, яку згодом було відведено під зоопарк. На карті цього немає, але в яру тече струмок Піщаний — ліва притока Либеді.

Саме на цьому струмку створили каскад із п'яти невеличких ставків. Нині внаслідок кліматичних змін струмок тут часто пересихає. Це впливає і на ставки, найменший з яких також періодично пересихає. У решті вода тримається цілорічно, але рівень коливається залежно від опадів і випаровування.

Дещо нижче за схилом — біля павільйону птахів, створено ще два ставки, які за розмірами в зоопарку найбільші. На кожному з них зроблено по три невеличкі острівці.

Втім найбільший інтерес відвідувачів привертають три ставки, створені біля входу в зоопарк. Їх існування є виключно результатом людської праці, адже у природних умовах ніяких водойм тут не існувало. Для

Рис. 5.21. Розташування ставків у Київському зоопарку (*а*) та вигляд трьох, розташованих біля входу: *б* — верхній (з лебедями), *в* — середній (з пеліканами), *г* — нижній (з коропами), 23.05.2020 р.

створення цих ставків було не лише вийнято ґрунт, а й забезпечено підведення та аерацію води. У верхньому за течією ставку, що є найменшим за площею та глибиною, мешкають чорні лебеді, у середньому, значно більшому, — колонія рожевих пеліканів. Третій ставок, що є найглибшим, є місцем, куди запущено парчевих коропів — простіше кажучи, кольорових коропів, яких свого часу вивели для декоративних цілей в Японії (рис. 5.21).

Воду у ставки подають з двох артезіанських свердловин, причому, що цікаво, — у нижній ставок з коропами. Ці симпатичні риби дуже чутливі до якості води, тому вода від ставка з птахами сюди не повинна потрапляти. З нижнього ставка воду перекачують у водойму з чорними лебедями, а потім у ставок з пеліканами. У літній період воду зі ставка з пеліканами подають на полив розташованих поблизу зелених насаджень. Загалом у системі водопостачання лише цих трьох ставків задіяно понад 20 насосів. Крім того, тут постійно працює система фонтанів-аераторів. Вода частково очищується з використанням біоплато.

Поряд з описаними водоймами розташований ще один ставок — з рожевими фламінго. Він знаходиться трохи праворуч і водночас на схід від входу.

Взимку на кількох ставках створено умови, за яких навіть при дуже низькій температурі залишаються ополонки. У цей час сюди прилітають сотні диких качок з інших частин Києва (а можливо, і не лише Києва). Відділ птахів зоопарку витрачає чимало корму на їх підгодівлю. Відсутність собак, безпека на огородженій території з цілодобовою охороною, наявність ополонок та корму робить водойми зоопарку безпечним місцем для зимівлі птахів.

Отже, господарська сфера Київського зоопарку дуже складна. Однак саме це і робить його привабливим для відвідувачів та, зрештою, одним із найкращих у Європі.

Китаївські ставки

Китаївський струмок тече в Голосіївському районі на території, значна частина якої є НПП «Голосіївський». Витік струмка знаходиться у південно-західній частині хутора Самбурки. Координати витоку: 50°22′08″ пн. ш. і 30°30′43″ сх. д. У межах хутора створено два ставки, назви яких автору невідомі. Далі струмок тече у доволі глибокій долині, що у верхній частині має назву Кругликів яр. Приблизно за 2 км на струмку починається каскад водойм, що має назву «Китаївські ставки».

Місцевість біля ставків була заселена дуже давно, що засвідчують залишки городища — давньоруської фортеці на прилеглому пагорбі. Щодо походження назви «Китаїв», яка відома з 18 ст., жодну з версій не можна вважати остаточно доведеною. Водночас саме слово «кита» означає щось плетене. Можливо, йдеться про земляний вал, зміцнений з використанням сплетеного верболозу.

На початку XVIII ст. на лівому березі струмка була засновано чернечу обитель — Китаївську, або Китаївську Троїцьку пустинь. Тоді ж на струмку створили Китаївські ставки — передусім для розведення риби. Зокрема, їх можна побачити на карті-реконструкції 1799 р. [57]. У 1930-х роках Китаївську пустинь було ліквідовано. По закінченні Другої світової війни на цій території заснували навчальний заклад, в якому готували молодших фахівців з рибництва і бджільництва. У ставках розводили рибу, навчаючи цьому молодих людей. Було виконано і реконструкцію водойм, зокрема їх частково розчистили, а гідротехнічні споруди полагодили. Останній заклад відповідного профілю, а саме Республіканський навчально-виробничий комбінат з бджільництва проіснував на цій території до 2001 р. Наприкінці зазначеного року будівлі комбінату захопили ченці Української православної церкви Московського патріархату. У такий спосіб Китаївська пустинь відновила свою діяльність і продовжує її донині.

Найпростіше Китаївських ставків можна дістатися з кінцевої частини проспекту Науки, звідки в їх бік тягнеться Китаївська вулиця. Нею, а також Ягідною вулицею курсує маршрутне таксі. Крім того, до ставків є стежка від житлових будинків по вул. Пирогівський шлях (рис. 5.22).

Морфометричні характеристики Китаївських ставків наведено у публікації, що побачила світ у 2015 р. [31]. Вважаючи, що найвищий за течією ставок має № 1, а найнижчий — № 5, ці характеристики є такими (табл. 5.1).

За даними праці [31], найбільшу площу мав верхній за течією ставок. Його довжина сягала 600 м. Однак невдовзі після цих досліджень істотно погіршився стан гідротехнічної споруди, завдяки якій підтримували рівень води. Через зниження рівнів розміри ставка значно зменшилися. Згодом гідротехнічну споруду полагодили, водойма наповнилася, але за

Рис. 5.22. Зображення Китаївських ставків на карті і супутниковому знімку

Таблиця 5.1

Морфометричні характеристики Китаївських ставків, за [31]

Параметр	Номер униз за течією				
	1	2	3	4	5
Площа, тис. $м^2$	18,7	13,8	7,8	4,4	6,8
Об'єм, тис. $м^3$	28,0	30,5	16,3	7,7	13,9
Максимальна глибина, м	3,5	3,4	3,5	2,8	3,0

кілька років верхів'я встигло зарости верболозом. Біля верхнього Китаївського ставка створено купальню, яку детальніше описано нижче.

На нашу думку, найпривабливішим є другий за течією ставок. Його довжина — 280 м, найбільша ширина — 75 м. Південним краєм водойми прокладено зручну доріжку, з якої відкривається краєвид на будівлі Троїцького монастиря (Китаївську пустинь). На цьому південному березі ставка влаштовано зону відпочинку «Дубки», на якій встановлено інформаційний стенд НПП «Голосіївський». Тут можна звернути увагу на рослину з величезним листям — борщівник, який належить до адвентивних рослин, що невластиві місцевій флорі. Загалом же на берегах ставків домінують види, характерні для водойм України: очерет звичайний, рогіз вузько- і широколистий. Оскільки лівий берег Голосіївського струмка більш пологий за протилежний, цієї рослинності більше на лівому березі. Серед деревної рослинності панівним є граб (рис. 5.23).

У третій ставок, точніше в його верхню частину, впадає струмок з правого берега. Загалом ці береги дуже заросли деревною рослинністю. Кілька дерев упали у воду, і їх гілки стирчать угору.

Особливістю четвертого ставка є те, що в його верхній частині є невеличкий мис, який полюбляють рибалки. По греблі, що його утворила, проходить шлях між монастирем до згаданого вище давньоруського городища.

П'ятий (найнижчий) ставок вирізняє існування фонтана, який функціонує завдяки напору з розташованого вище ставка. Раніше цей фонтан був кращим, ніж нині — його можна навіть не помітити.

Рис. 5.23. Китаївські ставки: ліворуч — другий за течією, праворуч — четвертий за течією, 02.05.2020 р.

Загалом місцевість навколо Китаївських ставків сприятлива для милування природою. Ідучи якоюсь зі стежок, можна знайти місце, де бере початок Китаївський струмок. Крім багатої рослинності тут можна побачити й деяких представників фауни, зокрема черепаху болотну. Чимало на водоймах і коловодних птахів, з яких найбільше качок.

Ставки на струмку Княжиха

Такими є три невеличкі ставки в Подільському районі на північний захід від Подолу. Утворені на струмку Княжиха, що є лівою притокою р. Коноплянка. Для більшості киян це невідома річка. Між тим її зрідка зображують на картах. Зокрема, річку позначено на карті 1746 р. Оскільки ставків три і вони розташовані поряд, їх інколи називають Триозерка, як і прилеглу місцину.

Водойми на струмку створено дуже давно, вони показані на карті «РККА». Усі три ставки добре розпізнаються і на аерофотознімку 1943 р.

Верхній зі ставків, в який із заходу впадає струмок, — найменший за розміром, його довжина приблизно становить 90 м. Ставок має правильну прямокутну форму. З усіх боків оточений вертикальними бетонними стінками. Рівень води у ставку регулюється дерев'яним затвором, установленим у східній частині ставка. Звичайно цей рівень на 1 м нижчий за висоту бетонних берегів.

Рис. 5.24. Розташування ставків на струмку Княжиха (*а*) та їх вигляд: *б* — верхній за течією, *в* — середній, *г* — нижній, 07.06.2020 р.

Твердий стік, що несе струмок, спричинив помітне обміління ставка, насамперед у західній частині. Нині на цьому мілководді, яке займає 35—40 % акваторії, панує рогіз. Можна звернути увагу на те, що менші глибини опанував рогіз широколистий, а більші — вузьколистий (рис. 5.24).

Екологічний стан цього ставка можна вважати незадовільним, про що свідчить самий вигляд води в ньому. Рибу у водоймі не ловлять.

Середній ставок на струмку помітно більший за верхній — його довжина становить близько 120 м, ширина — 45 м. Як і попередній верхній, він також оточений вертикальними бетонними стінками. Так само бетонне кріплення доповнене поручнями. Рівень води у ставку тримається приблизно на півтора метри нижче за рівень бетону. За топографічною картою рівень води у ставку становить 125,3 м.

Видовий склад домінантної повітряно-водної рослинності подібний до такого у першому ставку: панує рогіз широколистий; менш поширений рогіз вузьколистий опанував дещо більші глибини. Водночас площа під цією рослинністю порівняно невелика — близько 5 % усієї акваторії. Ця рослинність переважає біля північно-західних берегів водойми.

Екологічний стан цього ставка дещо ліпший за стан верхнього — принаймні за такою ознакою, як прозорість води. Тут можна побачити і рибалок, звичайним уловом яких є карась та окунь.

Третій за течією ставок має власну назву — Кулик. Він удвічі більший за попередній. Особливістю ставка є те, що він має природні береги без ознак бетонування. Помітно кращий і вигляд води — її прозорість хоч і невелика (влітку менша за 1 м), але більша, ніж у розташованих вище ставках. На берегах трапляється рогіз широколистий. З деревної рослинності можна виділити вербу та чорну вільху.

Ставок Кулик використовують для відпочинку — точніше його береги. Влітку тут можна побачити людей, що засмагають. Кількість рибалок може сягати десяти.

Ставки на річках Котурка і Горенка

У параграфі 2.3 «Малі річки» було зазначено, що ці дві річки оминають з півночі та півдня селище Пуща-Водиця. Річка, що тече північніше, має назву Горенка, південніше — Котурка. За старовинними джерелами, зокрема [83], головною є Котурка, а її притокою — Горенка.

Ставки на цих річках зображено ще на карті (плані) 1746 р. Загалом їх показано сім: шість — на Котурці, один — на Горенці. Отже, водойми, про які йде мова, створили близько 300 років тому, а може, й раніше.

За даними, що наведені у книзі М.О. Рибакова [81], істотні зміни в цій місцевості відбулися наприкінці XIX ст., коли на території між річками Котурка і Горенка вирішили збудувати дачне селище. Цю територію належно спланували: тут проклали кілька поздовжніх вулиць, які перетиналися більш як десятьма поперечними — так званими лініями. У 1900 р. сюди проклали трамвайну лінію, якою в 1904 р. почав курсувати

електричний трамвай. Ситуацію, що існувала тоді, добре показано на карті 1902 р. У текстовій частині цієї карти зазначено, що на 150 десятинах (одна десятина становить 1,0925 га) розмістилося 600 дач.

З того часу, хоч і минуло понад 100 років, багато що залишилося незмінним, зокрема планування Пуща-Водиці. Щоправда, на додаток до шести ставків додався ще один, але без назви. Він розташований на південному краєчку селища і є першим за течією на Котурці. За розмірами ця водойма найменша — її довжина, залежно від умов, становить 120—150 м. Оскільки р. Котурка, що впадає у ставок, зовсім невеличка і доволі засмічена, купатися в ньому не рекомендовано. Поряд зі ставком, дещо на північ, збудовано котеджне містечко, огороджене парканом (рис. 5.25).

За 100—150 м у напрямку на північний захід від ставка за кошти громадського бюджету Києва упорядковано джерело (насправді, навіть два), де завжди хтось набирає воду. Тут же встановлено туристичну карту Пуша-Водиці з численними та різноманітними об'єктами, які тут існують.

Нижче за течією на Котурці розташований ставок, що має назву Міський. Він дещо більший за перший. Обидві водойми, як і розташовані нижче за течією, оточені чудовим лісом, в якому домінує сосна. Звертає увагу великий розмір цих дерев, діаметр яких подекуди сягає 1 м. Чимало в Пуща-Водиці дубів та інших листяних дерев. Де-не-де поряд зі ставками росте й порівняно невисоке дерево церападус — гібрид черемхи і вишні. Назва цього виду походить від перших складів латинських назв вишні (Cerasus) і черемхи (Padus). Цей вид вивів ще І.В. Мічурін. Нині дерево переважно відіграє декоративну функцію, хоча його ягоди їстівні.

Рис. 5.25. Розташування ставків на річках Котурка і Горенка: 1 — без назви, 2 — Міський, 3 — Горащиха, 4 — Двірець, 5 — Карачун, 6 — Сапсаїв став

Рис. 5.26. Ставок Горащиха: ліворуч — місток над ним, праворуч — пляж на північному березі, 13.09.2020 р.

Зрештою, невипадково, що цю місцевість у 2002 р. оголосили ландшафтним заказником «Пуща-Водиця». У 2012 р. рішенням Київської міської ради цей заказник включили до складу НПП «Голосіївський» (рис. 5.26).

Наступний став на Котурці має назву Горащиха. За розмірами він найбільший у Пуща-Водиці — його довжина сягає 1,5 км. Сплутати цей ставок з іншими заважають не лише його розміри, а й те, що через нього перекинуто дерев'яний місток з альтанкою над центральною частиною.

Територія навколо ставка, передусім на його північному і водночас правому березі, упорядкована. Тут влаштовано зручні доріжки, встановлено лавки, зроблено дитячі та спортивні майданчики. На протилежному березі функціонує цех з переробки деревини (пилорама), що належить Святошинському лісопарковому господарству.

З різних боків у став Горащиха впадають струмочки, що беруть початок з розташованих поряд джерел. Неподалік від греблі, де ширина і глибина найбільші, на берегах влаштовано два пляжі. Більшим і водночас упорядкованішим є пляж на північному березі. Тут не лише чистий пісок, а й у наявності належні для пляжу атрибути: кабінки для переодягання, бювет, рятувальний пост. Крім того, функціонує кілька закладів харчування. Може, це когось і здивує, але в 2017 р. над цим пляжем навіть було піднято «Блакитний прапор».

За кілька десятків метрів нижче греблі, вище якої створений став Горащиха, на шляху р. Котурка постає паркан. Ним огороджено значну територію — включно зі ставком Двірець. Цю водойму згадано ще у праці М.В. Шарлеманя, виданій у 1921 р. Зазначено, що він, як і розташовані нижче за течією невеличкі ставки, належать Товариству рибництва та рибальства. Сказано також про те, що тут крім звичайних видів риби розмножують екзотичні, зокрема форель та блакитного окуня. З тих часів, хоч і минуло 100 років, тим не менш рибогосподарська діяльність триває донині. Саме тому цю територію огороджено.

Поряд зі згаданим рибогосподарським підприємством на лівому березі р. Котурка розташований невеличкий хутір. Інколи його називають

Рис. 5.27. Ставок Карачун, 13.09.2020 р.

Рис. 5.28. Сапсаїв став, 13.09.2020 р.

хутір Свешнікова, інколи Рибгосп. Свого часу його збудували для працівників лісгоспу. Нині тут п'ять садиб.

Наступний став на Котурці має назву Карачун. На його берегах також багато відпочивальників, адже по греблі проходить автошлях. Ця гребля є західною межею Києва. За греблею починаються землі Київської області.

Відмінність цього ставу від розташованого вище — значно більше поширення повітряно-водної та водної рослинності. З першої може бути згаданий очерет звичайний, з іншої — кушир занурений (рис. 5.27 і 5.28).

Неподалік від греблі, завдяки якій створено став Карачун, розташовані розворот і кінцева зупинка трамвайного маршруту № 12. З численних київських маршрутів цей — особливий. Насамперед дуже значною є його довжина — понад 19 км. До того ж курсування трамваю до Пуща-Водиці триває вже понад 100 років. Третя особливість маршруту — на деяких ділянках він проходить серед лісу, де навіть натяку немає на належність території до Києва. Додамо, що на цьому маршруті виконується й екскурсійний супровід.

За 600 м від місця розвороту трамваю тече р. Горенка — притока Котурки, на якій створено великий ставок. Його назва — Сапсаїв. Поряд з

Рис. 5.29. Одна й та сама місцина біля Сапсаєвого ставу з інтервалом у сім десятиліть

водоймою здавна розташувався санаторний комплекс «Пуща-Озерна». Із самого початку створення (1945 р.) він був елітним місцем відпочинку, що й визначило його підпорядкування Державному управлінню справами. З 2016 р. після анексії Криму тут функціонує Міжнародний дитячий центр «Артек» (рис. 5.29).

Крім згаданого центру «Артек», на іншому, південному березі ставу розмістився дитячий санаторій «Ялинка». Зоною відпочинку є й прилеглий берег біля греблі. Слід додати, що привабливим є не лише оточення ставу, а й він самий — вода тут істотно прозоріша, ніж у Котурці та у створених на ній ставках.

Після злиття Горенки з Котуркою, але вже за межами міста є ще три штучні водойми. Короткий їх опис наведено у книзі Кирила Степанця [87].

Ставки у парку «Крістерова гірка»

Створення парку пов'язано з життям і діяльністю Вільгельма Ґотліба Крістера (1812—1890), який у 1848 р. переїхав до Києва і невдовзі на придбаній ділянці розпочав підприємницьку діяльність. Як зазначено у книзі [81], місцина, що до цього була пустирем, швидко перетворилася на квітучий сад, де зробили розсадник плодових дерев, овочів і квітів. Крім того, тут розводили рибу, створили зразкову молочну ферму та пасіку. По смерті В.Ґ. Крістера справу батька продовжили його сини.

Після жовтневого перевороту 1917 р. ця територія кілька років належала дитячій трудовій колонії. Потім тривалий час тут функціонувала агрофірма «Троянда», де вирощували квіти у відкритому ґрунті та в кількох великих оранжереях. На початку 2009 р. поряд з парком і наявними в ньому ставками почалося будівництво житлового комплексу «Паркове місто», яке завершили в 2015 р. З того часу доступ до парку і, відповідно, до ставків став обмеженим.

Повертаючись до питання ставків у парку (їх тут чотири), слід зазначити, що їх створили на невеличкій р. Коноплянка. Цю річку показано

Рис. 5.30. Розташування та вигляд ставків у парку «Гірка Крістера»

і підписано на багатьох старих картах Києва, зокрема виданій у 1894 р. Місцевість у верхів'ї річки підписано як «Дача Крістера».

Річка Коноплянка бере початок в улоговині на вул. Червонопільська, далі вона простежується на денній поверхні у невеличкому сквері і, зрештою, опиняється на згаданій території житлового комплексу «Паркове місто». Ще далі, прийнявши кілька приток, що течуть у колекторах, річка впадає в оз. Лугове, що належить до озерної системи Опечень.

При створенні житлового комплексу «Паркове місто» ставки впорядкували, їх розчистили і зарибили. Нині на водній поверхні можна побачити не лише качок, а й лебедів. Додамо, що й видовий склад рослинності в парку доволі багатий (рис. 5.30).

Ставок на р. Любка

Ставок на р. Любка розташований у Святошинському районі, точніше — на захід від селища Коцюбинське, яке до 1941 р. мало назву Берковець. Нині селище не належить до міської території, проте, можливо, з часом воно увійде до складу Києва.

Як зазначено у довіднику [9], цей ставок виник у 1966 р. За час свого існування він дещо замулився і заріс, насамперед у своїй верхній частині. Найбільш поширений рогіз широколистий. Переважає занурена водна рослинність, зокрема рдесник гребінчастий.

Рис. 5.31. Розташування та вигляд ставка на р. Любка, 13.07.2020 р.

Нині довжина ставка на р. Любка становить близько 500 м. Більша частина акваторії використовується для купання та любительського лову риби. Ставок проточний, але р. Любка, що впадає в нього, часто пересихає. Це негативно позначається на якості води, що засвідчує її порівняно невелика прозорість, яка влітку є меншою за 1 м. Ставок зариблений. На інформаційних стендах можна побачити заклик випускати спійману рибу, якщо її розмір менш як кілограм. Дещо зроблено для впорядкування території навколо ставка: підсипано пісок на пляжі, влаштовано спортивний майданчик, встановлено кілька альтанок і масивних дерев'яних гойдалок (рис. 5.31).

Ставки на струмку Мушанка

На струмку Мушанка, що тече в Оболонському районі, загалом створено три ставки. Усі вони розміщуються у межах комплексу об'єктів МВС «Фортеця». Цей комплекс створено дещо на північ від Кільцевої дороги біля перетину з вул. Вишгородською. Це територія обмеженого доступу, і потрапити сюди непросто.

Зазначені ставки існують дуже давно, про що, зокрема, свідчить їх показ на картах 1900 і 1902 рр., укладених Д. Таїровим. Назва струмка, позначена на карті, — Мушенка. Територія навколо ставків підписана як «хутір Я.М. Бернера», названа на честь відомого київського промисловця — власника кількох цегельних заводів (рис. 5.32).

Ставки вниз за течією струмка поступово збільшуються в розмірах. Перший має довжину близько 100 м, другий — 130, третій — 160 м. З цих ставків найбільш упорядкованим є нижній. Частину його берега закріплено бетоном. Між ним і другим ставком над струмком перекинуто сталевий місток.

Рис. 5.32. Розташування ставків на струмку Мушанка та вигляд нижнього з них, 11.07.2016 р.

Обстежуючи ці ставки, а саме 11.07.2016 р., автор помітив цікаві зміни зі струмком, на якому створено ставки. Нижче нижнього ставка на відстані близько 200 м течія простежувалася, але за цим припинилася. Трохи нижче зникла і вода в руслі, поглинута піщаними відкладами. Отже, від річки залишилося одне висохле русло, яке простежувалося до вул. Вишгородська. За напрямком розташування цього русла можна припустити, що раніше струмок впадав в оз. Мінське, а ще раніше (до його виникнення) — в одну зі стариць Дніпра.

Ставок у парку «Орлятко»

Цей ставок, як і парк, розташовані у Солом'янському районі Києва. Найближча вулиця — Гарматна, парк (його площа близько 9 га) виник на місці колишнього фруктового саду. Парк кілька разів упорядкову-

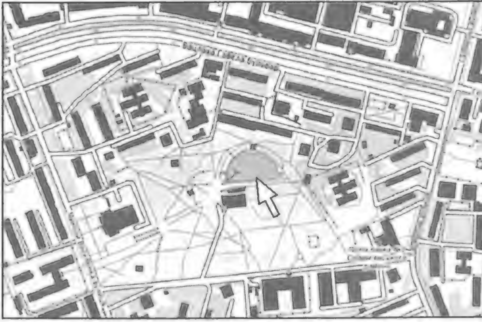

Рис. 5.33. Розташування та вигляд ставка у парку «Орлятко», 01.08.2020 р.

вали, і це далося взнаки — він справді перетворився на затишне місце відпочинку.

Привабливості парку додає і ставок. Можливість його створення зумовлена тим, що в улоговині парку тече (нині в колекторі) невеличкий Волочаєвський струмок — ліва притока Либеді.

Зазначеному ставку понад півстоліття, що, зокрема, засвідчує його відображення на супутниковому знімку 18.04.1962 р. За спогадами старожилів, раніше взимку, коли траплялися серйозні морози, на ставку влаштовували каток і на кризі грали в хокей. Згодом ставок поглибили, а береги закріпили бетоном. Збудували також бетонний місток із західного берега до центру ставка. Крім того, зробили причал. Бували роки, коли тут можна було покататися на човні й катамарані (рис. 5.33).

Довжина ставка, що нагадує у плані половинку кола, становить 110 м, площа — майже 0,5 га.

Ставок періодично очищають від сміття і надмірного заростання. Це дає певний результат, але влітку вода в ньому усе ж сильно «цвіте» — настільки, що декоративність водойми істотно втрачається. Закріплення берегів бетоном позначилося на тому, що повітряно-водної рослинності тут практично немає. Те саме стосується рослинності з листками, що плавають на поверхні. У водній товщі домінує водопериця колосиста. І хоча ставок маленький і знаходиться у далекому від природного стані, у ньому водиться риба.

Поряд зі ставком установлено витвір сучасного мистецтва — скульптуру подружжя, яке на дивані дивиться телевізор.

Ставок у парку «Перемога»

Цей ставок, що певною мірою нагадує річку, розташований у Дніпровському районі. Своєї назви водойма не має, тож її називають за розташуванням у парку «Перемога».

Ставок утворений у місцині, в якій здавна стояла вода, про що, зокрема, свідчить карта «РККА». З метою зменшення надмірної зволоженості території у 1930-х роках тут виконали значні меліоративні роботи.

Рис. 5.34. Розташування ставка в парку «Перемога» та вигляд його північної частини, 04.06.2020 р.

Головну роль у водовідведенні відіграв Північнодарницький меліоративний канал, який прорили північніше озера. У напрямку цього каналу було прорито інший канал з території нинішнього парку.

Вигляд, близький до сучасного, ставок набув у середині 1960-х років. Пізніше його ще кілька разів розчищали і впорядковували. Приблизно в 2010 р. береги закріпили георешіткою з полімерного матеріалу. Таке рішення можна вважати вдалим, адже берег виявився добре закріпленим. Що ж до георешітки, то вона майже не впадає в око. Останнє впорядкування парку, яке дещо зачепило й водойму у ньому, виконали в 2018—2019 рр. Зрештою, все це визначило, що нині парк «Перемога» належить до найупорядкованіших у Києві. Насамперед у парку дуже багато зручних доріжок, чимало дитячих майданчиків і кафе. Через ставок перекинуто три сталеві пішохідні містки. На самому ставку функціонує прокат човнів і катамаранів (рис. 5.34).

Важливо, що ставок має водообмін, хоч і незначний. В його північній частині, що біля проспекту Алішера Навої, зроблено водовипуск, після якого вода тече в бік уже згаданого Північнодарницького меліоративного каналу.

Нині довжина водойми сягає 1,3 км, середня ширина — 30—50 м. Береги де-не-де заросли очеретом, рогозом вузько- та широколистим. На урізі води характерною рослиною є комиш лісовий, що подібний до кущику. Найбільше його у південній частині ставка, де він часто утворює суцільну смугу. До представників водної рослинності належать глечики жовті та рдесник плаваючий. У ставку водиться риба.

Ставки на р. Прірва

Річка Прірва належить у Києві до найменш відомих. Між тим річку з такою назвою можна знайти на карті «РККА». Крім того, відомості про неї містяться у виданні [64]. Зазначено, що ця річка має довжину 28 км.

За наведеними у праці [64] координатами, р. Прірва бере початок на південній околиці селища Щасливе.

В останні десятиліття цю річку частіше називають «Демидівка». Зокрема під такою назвою вона згадана у розпорядженні КМДА № 111 від 04.02.2009 р. «Про передачу на баланс та закріплення за КП «Плесо» водних об'єктів та оформлення земель водного фонду м. Києва».

Нині внаслідок людського втручання та змін клімату побачити річку Прірву (або Демидівку) можна лише у нижній течії — біля селища Бортничі та за межами міста. Саме тут розміщується описане вище оз. Родіна. Невеличкий ставок створено у північній частині селища біля вул. Озерна. Частина його берегів вкрита очеретом, частина — залужена.

Ще одну водойму на річці створено за кілометр на схід від селища Бортничі. Свого часу тут функціонував піонерський табір «Алмазний».

За межами Києва на шляху р. Прірва (Демидівка) є оз. Млинне. Далі річка тече в південному напрямку повз села Гнідин і Вишенки, де, зрештою, впадає у Дніпро.

Ставки на р. Сирець

Свого часу р. Сирець являла собою майже неперервний каскад ставків, показаний на численних старих картах Києва. За їх кількістю Сирець випереджав інші київські річки. Зокрема, аж 12 млинів зі ставками показано на карті 1752 р. Цікаво, що біля кожної споруди зазначено її власника. Найчастіше таким власником був Кирилівський монастир.

Те, що саме р. Сирець виявилася лідером за кількістю млинів і ставків, невипадково. Цьому сприяв місцевий рельєф — великі похили річки та прилеглої місцевості. Звернімо увагу й на те, що ще в середині XIX ст. річка текла за межами міста.

Поява нових джерел енергії зумовила те, що цінність млинів поступово втратилася, і їх зрештою демонтували. У неробочий стан прийшли й інші гідротехнічні споруди. Тож кількість штучних водойм поступово зменшувалася. Так, на карті 1902 р. на річці показано 6 ставків. На карті «РККА» 1930-х років добре показано три ставки на самій річці та ще кілька на притоках, а також поряд з річкою. На цій карті показано й цегельні заводи біля річки в її нижній течії. Отже, виникнення деяких водойм було зумовлено видобутком глини для виробництва цегли. Нагадаємо, що в Києві на зламі XIX і XX ст. відбувався будівельний бум.

Нині на р. Сирець і поряд з нею налічують близько 10 ставків. Вони виконують переважно декоративну і рекреаційну функції. За розташуванням ставки можна поділити на кілька груп.

Першу групу складають ставки, створені біля станції метро «Нивки». Загалом тут налічують чотири ставки: один на захід від вул. Щербаківського і три — на північний схід. Дві нижні водойми виникли понад 100 років тому, їх показано на топографічній карті 1896—1897 рр. Інші, ймовірно, виникли на зламі 1950—1960-х років. Уперше їх можна побачити на супутниковому знімку від 18.04.1962 р. (рис. 5.35).

Рис. 5.35. Розташування на карті ставків на р. Сирець

Перший зі ставків на захід від вул. Щербаківського є маленьким, занедбаним і важкодоступним. З усіх боків він оточений парканом. На цій території чимало двохсотрічних і навіть трьохсотрічних дубів. Значна частина ставка заросла очеретом. Екологічний стан цієї водойми однозначно проблемний.

Три інші сусідні ставки розташовані в парку «Нивки», точніше в його західній частині. Інколи їх називають за номерами 1, 2 і 3, ігноруючи існування першого на захід від вул. Щербаківського.

Найближчий до згаданої вулиці ставок № 1 найменший за розміром. На берегах росте чимало старих дубів, які закривають частину акваторії своїми кронами. Берег на урізі води закріплено бетонними плитами. Де-не-де на берегах трапляється рогіз широколистий, зрідка — комиш озерний. Характерна особливість цієї водойми — дуже сильне «цвітіння» води влітку — таке, що її вигляд аж ніяк не сприяє відвідуванню ставка. Прозорість води тут може становити лише 10—15 см. Невипадково, що людей тут майже немає.

Другий ставок у цій групі істотно привабливіший за попередній. Він значно більший за розмірами і краще впорядкований. Тут функціонує прокат катамаранів, які мають різноманітні кольори, і це прикрашає ставок. Проте вигляд самої води, принаймні влітку та у вересні, далеко не найкращий — вона має виражений зелений відтінок, її прозорість невелика. Частина берегів закріплена бетоном, на вільних ділянках є трохи рогозу. Навколо ставка влаштовано пішохідні доріжки. Ідучи однією з них, можна дістатися Галявини казок — простору з багатьма казковими фігурами. Цю галявину влаштували на правому південному березі струмка в 2018 р. (рис. 5.36).

Ставок № 3 має вигляд, гірший за попередній. Для нього, як і всієї групи, характерне значне «цвітіння» води в літній період. У водній товщі

Рис. 5.36. Ставки № 1 і № 2 у парку «Нивки», 18.07.2020 р.

трапляється кушир занурений. Водночас для всіх описаних ставків характерна відсутність водних рослин з листками, що плавають на поверхні.

Звернемо увагу на те, що р. Сирець через ставки не тече. Для неї зроблено колектор, який оминає водойми з півдня. Водночас існує гідравлічний зв'язок зі ставками за допомогою перепускних труб.

Приблизно за 600 м від згаданої групи ставків створено ще два (№ 4 і 5) у східній частині парку «Нивки», по інший бік залізниці.

Спочатку тут був один ставок — верхній і більший за розмірами. Його, зокрема, показано на карті «РККА» 1930-х років. Коли виник менший, точно з'ясувати не вдалося: на старих картах він не позначений, а роздільна здатність супутникових знімків у 1960-х роках була недостатньо високою.

У 2019 р. обидві водойми докорінно упорядкували. Замовником робіт стало Комунальне об'єднання «Київзеленбуд», яке опікується зеленими насадженнями, а відповідно, й парками в місті. Зазначені ставки розчистили, влаштували бетонні береги, а також нові водоскидні споруди. У серпні 2020 р. навколо ставка № 4 закінчили декоративну огорожу.

Виконані заходи значно поліпшили привабливість ставків — причому настільки, що в більшому почали навіть купатися, що, на нашу думку, робити не слід. Про це свідчить самий вигляд води, не кажучи вже про засмічення р. Сирець та її приток, вода яких живить ставок. Упорядкування водойм сприяло появі тут риби. На ставку № 4 можна одночасно побачити понад десять рибалок, на ставку № 5 — трохи менше.

Крім ставків, створених у долині р. Сирець, існує ще один у балці, що прилягає з південного сходу. Особливістю цієї водойми є те, що вона виникла внаслідок будівництва греблі. Її висота — близько 10 м. Це визначило доволі значні розміри ставка, зокрема його глибину. Цікаво й те, що прозорість води тут незрівнянно більша, ніж у ставках, розташованих поряд. Імовірно, це пов'язано з тим що велику роль у живленні ставка відіграють підземні води. Про це опосередковано свідчить крутосхилість навколишньої місцевості, а також близькість двох джерел. Крім значно більшої прозорості води для цього ставка характерна й інша водна рослинність. У водній товщі поширений кушир занурений, чимало й

Рис. 5.37. Ставки № 4 і № 6 у долині р. Сирець, 18.07.2020 р.

нитчастих водоростей — особливо у вершині ставка, де менші глибини. Де-не-де трапляється й ряска. Водночас через те, що береги являють собою бетонну стінку, повітряно-водної рослинності немає (рис. 5.37).

Прозора вода у ставку дає змогу побачити в ньому зграйки риби, а саме червонопірки. За сприятливої погоди у водоймі купаються.

Певною загадкою є час виникнення цього ставка. На жаль, знайти його зображення на старих картах не вдалося — усе ж він невеликий за розмірами. Водночас три старезні верби, що ростуть на греблі, красномовно свідчать про те, що його створили дуже давно — ймовірно понад 100 років тому.

Загалом місцевість, де нині розташовані ці ставки, доволі цікава. Особливості рельєфу визначали те, що ці землі не належали до сільськогосподарських угідь. Здавна вони були вкриті лісом. Відповідно, й населені пункти тут були невеликі — звичайно невеличкі хутори. У 1859 р. ці землі передали у власність Київському генерал-губернатору І.І. Васильчикову. Це визначило назву місцевості — Васильчики, або Васильчикова дача. Згодом територію передали у власність монастиря, який заснувала вдова колишнього губернатора. Належність земель до монастиря зазначено на картах 1896 і 1902 рр.

У радянський час частину території на схід від залізниці було відведено для проживання партійно-державних діячів. Водночас значну увагу приділили впорядкуванню території. Тут висадили чимало екзотичних видів дерев, не властивих місцевій флорі. У 1960-х роках територія стала парком вільного доступу. У 1972 р. йому було надано статус паркупам'ятки. Західна частина сучасного парку «Нивки», в якій розташовані ставки № 1—3, має статус об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення. Східна частина, де видове різноманіття дерев багатше, з 1990 р. має статус загальнодержавного значення [74].

Нижче р. Сирець продовжує бігти у північно-східному напрямку, де також зберігся доволі значний масив природної рослинності — Сирецький лісопарк. Раніше в його межах за 100 м перед вул. Стеценка була

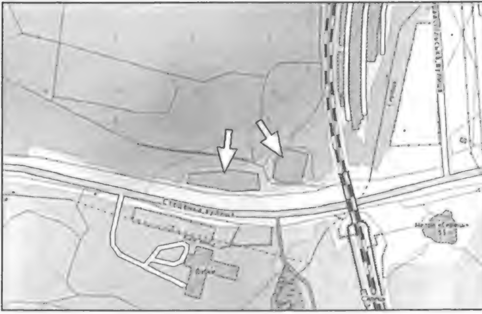

Рис. 5.38. Розташування ставків на р. Кам'янка біля вул. Стеценка та вигляд верхнього з них, 03.10.2020 р.

гребля, вище якої існував великий ставок. Його, зокрема, показано на карті «РККА». Нині ця територія заросла деревною рослинністю.

Біля вул. Стеценка р. Сирець приймає свою ліву притоку Кам'янку. Біля місця її впадіння у р. Сирець створено два невеличкі ставки. Верхній з них дещо більший і привабливіший на вигляд. Тут, зокрема, доволі прозора вода. Звичайно на березі цієї водойми можна побачити й рибалок. Наявність риби пояснюється тим, що ставок зрідка зарибнюють ентузіасти. Порівняно недавно у ставку висаджено декоративну німфею, яка утворила вже доволі велику куртину. Поряд зі ставком встановлено стенд, який інформує, що тут розташований Сирецький гай (рис. 5.38).

Інший ставок, що розташований буквально за кілька метрів, має помітно гірший вигляд, ніж попередній. Зокрема, вода тут менш прозора. Якщо на берегах першого ставка домінує очерет, то на нижньому — рогіз широколистий. У самій воді поширені глечики жовті. Слід звернути увагу на деревну рослинність, що росте поряд, передусім на старезну вербу обхватом понад 5 м. Неподалік можна побачити кілька дерев грабу, який не зовсім характерний для цієї частини міста.

Свого часу доволі великий ставок існував на р. Брід, що тече в Рогозовому яру. Тож місцеву річку ще називають Рогостинка або Рогостянка. У нижній частині річки колись існував ставок, який нині замулився і заріс очеретом. Разом з тим старожили пам'ятають, як у ньому купалися.

Наступні ставки розташовані там, де р. Сирець залишає київські пагорби. У нижній течії річки, але не на ній самій, є кілька ставків (або озер), що утворилися на місці колишніх глиняних кар'єрів. Такою, зокрема, є водойма на території Київського заводу шампанських вин. Інколи її називають Малим Куренівським озером. Неподалік розташовано Куренівське озеро (Пінгвін), описане вище.

Ставки на струмку у Скарбовому лісі

Скарбовий ліс — лісова ділянка між проспектом Перемоги на півночі, вул. Жмеринською на півдні та Кільцевою дорогою на заході.

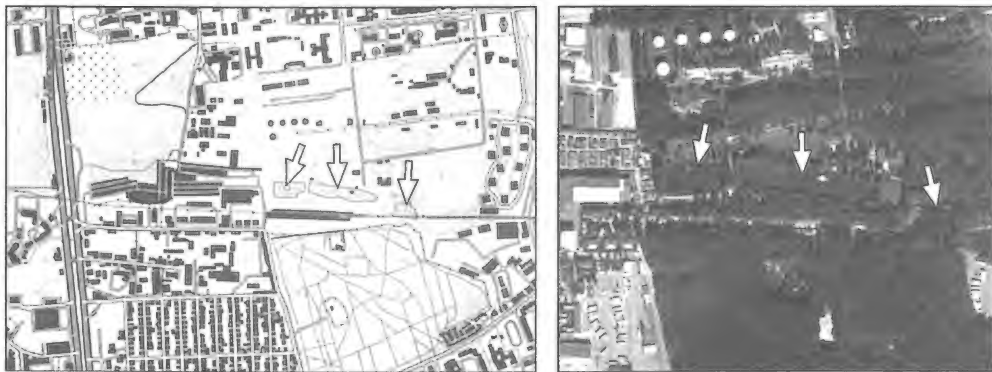

Рис. 5.39. Вигляд ставків у Скарбовому лісі на карті та супутниковому знімку

Внаслідок наступу міста ліс поступово зменшився в розмірах. У 1976 р. його частину перетворено на парк «Совки».

Ставки (загалом три) розташовані на закритій території. Їх створено на безіменному струмку, що є притокою р. Борщагівка (Нивка). З трьох ставків найбільшим є середній — його довжина сягає 260 м. Особливістю цього ставка, як і розташованого нижче за течією, є наявність декоративного острівця, до якого перекинуто місток (рис. 5.39).

Місцину з кількома ошатними будинками біля ставків інколи називають «Генеральська дача». Доступ сюди обмежений. Утім в Інтернеті можна знайти старі фото цих водойм, а також сучасні, зроблені з квадрокоптера.

Совські ставки

Мабуть, ці ставки в Києві є найвідомішими. Значною мірою цьому сприяє прокладений повз них автошлях — проспект Валерія Лобановського. Насправді цей автошлях проходить повз Нижні Совські ставки, які звичайно називають просто Совськими. Крім Нижніх, існують ще Верхні Совські ставки, або верхній каскад Совських ставків.

Оскільки виникнення цих водойм пов'язано з р. Совка та її притоками, необхідно навести її невеликий гідрографічний опис. Він потрібен хоча б тому, що на сучасних картах відповідних назв немає. Встановлення цих назв виявилося далеко не простою справою. Значною мірою це вдалося авторам статті [21] шляхом відновлення рукописного плану Даніїла Дебоскета 1753 р., фрагмент якого ілюструє рис. 5.40.

Відповідно до цього плану, р. Совка, позначена на плані як Софка, тече на місці сучасної вул. Кайсарова. Річка, що бере початок біля Севастопольської площі, на плані підписана як «речка в Кухмистировке», а річка, що тече трохи південніше, має назву Бичовка.

Подальший пошук навів П.В. Семілєтова на грамоту Петра І, датовану 1700 р., щодо меж земельних володінь у цій місцині: «грунты на речкою Лыбеддю, Сычовкою, Борщовкою лежащие». Щодо Либеді, то її розташування, принаймні на більшій частині її довжини, питань не

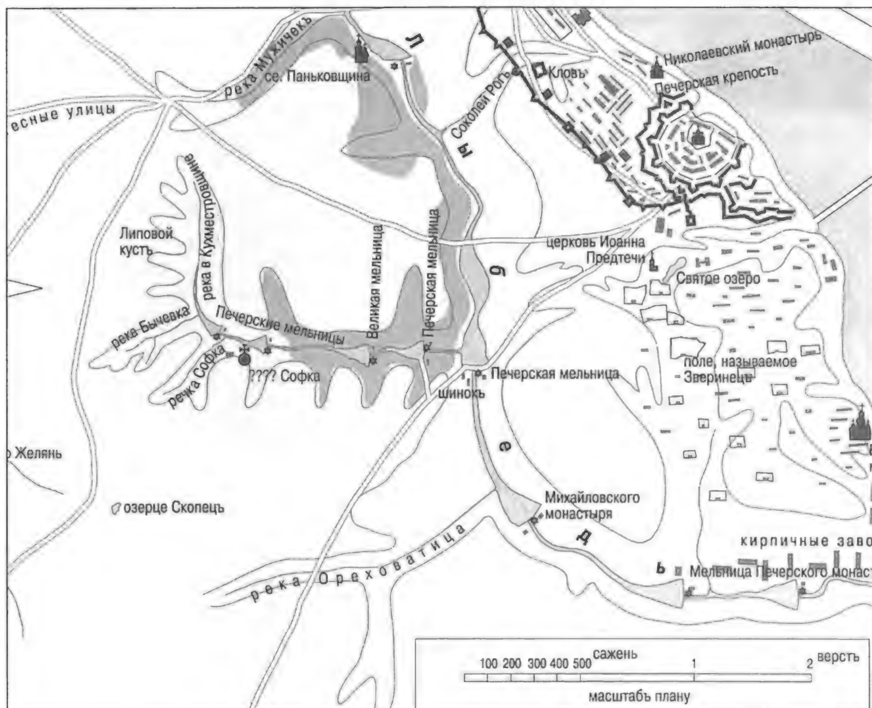

Рис. 5.40. Фрагмент карти 1753 р., на якій показано р. Либідь та її притоки [21]

викликає. Те саме стосується р. Борщагівка, яку нині звичайно називають Нивкою. Наведений вище текст дає підстави вважати, що верхньою течією р. Совка (або Сичовки) у минулому вважали водотік, що нині тече під вул. Кайсарова.

Про існування водойм на р. Совка та її притоках свідчать, зокрема, карти 1799 і 1842 рр. Ставки також детально описано у книзі П.В. Семілєтова, яку можна знайти в Інтернеті. Зокрема, згадано випадок, коли злива влітку 1902 р. спричинила паводок, яким одна за іншою були знесені греблі на шляху р. Совка. Вода зі ставків зійшла, і рибу можна було ловити руками.

Грунтовним документом, на якому показано Верхні Совські ставки, є карта «РККА». На ній можна нарахувати дев'ять водойм: п'ять показано у північно-східному відрозі балки, три — у південно-східному. Крім того, один ставок існував у місці сполучення двох відрогів балки. Ще один ставок (десятий) зображено посередині між Верхніми і Нижніми Совськими ставками. Так само ці водойми показано на німецькій карті 1943 р.

Нині кількість Верхніх Совських ставків зменшилася до семи, адже дві водойми у північно-східному відрозі балки спущено. Греблі, що колись існували, збереглися, але вода вільно тече водопропускними трубами в їх нижній частині.

Верхні Совські ставки зрідка називають за номерами, причому ця нумерація починається з водойм у південно-західному відрозі балки — ймовірно, за звичкою читати зліва направо (рис. 5.41).

Рис. 5.41. Розташування Верхніх Совських ставків на супутниковому знімку

Як можна бачити на супутниковому знімку, більшими за розмірами є ставки у північно-східному відрозі балки, що тяжіє до проспекту Лобановського. У цьому відрозі балки є два ставки. Верхній з них (№ 5) більш упорядкований і відвідуваний, до того ж зариблений. У ставку не купаються, але прилеглу територію використовують для прогулянок та організації пікніків. Рослинність на берегах водойми звичайна: очерет і рогіз. Водної рослинності з листками, що плавають на поверхні, майже немає. Крім звичних качок, тут можна побачити лисуху та водяну курочку.

Ставок № 6 програє попередньому як за розмірами, так і за привабливістю. Цей ставок вирізняє розташування поряд на березі помітної споруди — насосної станції теплопостачання. Її існування пояснюється значним перепадом висот. Додамо, що на території між відрогами балки нині будують житловий комплекс «Медовий» (рис. 5.42).

Наступний ставок, позначений № 7 (див. рис. 5.41), — найбільший. Його довжина становить близько 430 м. Посеред акваторії є острівець. Цікавинка водної рослинності — наявність різухи великої.

Крім описаних трьох ставків до складу Верхніх Совських ставків належать ще чотири, створені у південно-західному відрозі Совської балки. Зауважимо, що навіть на супутникових знімках великої роздільної здатності можна розгледіти дві або, щонайбільше, три водойми. Відповідно, і на картах показують не всі. Це пояснюється невеликими розмірами ставків, значним заростанням акваторії та прилеглої території.

Наведемо короткий опис цих ставків починаючи з верхнього вниз за течією.

Особливістю ставка № 1 є наявність стовбурів мертвих дерев у його верхній частині. Другий ставок вирізняє близькість згаданого вище будівництва ЖК «Медовий». Третій і, особливо, четвертий ставки, являють собою сумну картину. Вони маленькі, зарослі, а головне, дуже засмічені. Дуже засмічений і південно-західний берег цих ставків. Тут існує певний парадокс — місцина майже безлюдна, а сміття багато.

Рис. 5.42. Верхні Совські ставки в північно-східному відрозі балки: ліворуч — перший за течією, праворуч — нижній за течією, 05.09.2020 р.

У цьому разі доволі своєрідним видається рішення Київради від 28.07.2020 р., відповідно до якого територія між вулицями Колоскова та Петра Радченка, на якій розташовані Верхні Совські ставки, оголошена ландшафтним заказником місцевого значення «Совська балка» орієнтовною площею 37,23 га. Висловимо думку, що більшість депутатів Київради, які проголосували за це рішення, на згаданих водоймах ніколи не були і навіть уявлення не мають що це за місцина.

Свого часу існував ще один ставок біля перехрестя проспекту Валерія Лобановського і вул. Кайсарова. Він зник у 2011 р. при спробі побудувати новий автошлях у напрямку аеропорту «Жуляни». Для цього збудували новий колектор, яким воду відвели вбік. Це призвело до висихання ставка. На цей час у наявній улоговині залишилися лише зарості очерету. Що ж до шляху, то в 2015 р. роботи з його спорудження припинили. Нині через пандемію короновірусу Covid-19 і різке зменшення авіаперевезень відновлення цих робіт само собою відклалося.

Після проспекту Валерія Лобановського, під яким р. Совка тече в колекторі, починаються Нижні Совські ставки. Як уже зазначалося, у минулому їх використовували для розведення риби. Ця діяльність була настільки успішною, що не переривалася навіть у роки Другої світової війни. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу німецької карти, датованої квітнем 1943 р., а також аерофотознімків, зроблених 26.09.1943 р. По закінченні війни риборозведення продовжилося, на що вказують окремі публікації 1960-х років. Утім зростання антропогенного навантаження на р. Совка спричинило її зростаюче забруднення. Тож час від часу риба у ставках гинула. Тому рибогосподарську діяльність у 1970-х роках припинили. З того часу ставки все більше замулюються і заростають. Їх вигляд на сучасному супутниковому знімку показано на рис. 5.43.

Додається ще й значне засмічення — насамперед берегової зони. Подекуди сміття вкриває більшу частину берега. На жаль, не меншає і забруднення води. Характерним прикладом є колектор зливової каналізації, прокладений під вулицями Гвардійською та Мистецькою. Відсутність господарсько-побутової каналізації в мікрорайоні Ширма, де розташовані згадані вулиці, позначилося на тому, що мешканці приват-

Рис. 5.43. Вигляд Нижніх Совських ставків на сучасному супутниковому знімку

ного сектору зробили в цей колектор численні «врізки» зі своїх будинків. Тому нечистоти складають більшу частину рідини, що тече в колекторі. Розкривається він лише за 30 м від зупинки автобуса, що курсує проспектом, і це місце загалом відоме. Добре відома й описана проблема, проте вже кілька десятиліть її не можуть розв'язати. Певне уявлення про те, що несе цей колектор у Совські ставки, можна отримати, подивившись на фото на рис. 5.44.

Негативний вплив на Нижні Совські ставки спричинюють також гаражні кооперативи, автомийки та АЗС, розташовані на обох схилах Совської балки, насамперед на північному.

Оскільки радикально поліпшити стан Совських ставків неможливо, свого часу, а саме на початку 2000-х років з'явилася ідея забудови цієї території. Її навіть встигли огородити парканом. Однак невдовзі справу довелося згорнути. Минуло кілька років і на невеличкому клаптику землі між ставками і крутим схилом балки започаткували будівництво ЖК «Совські ставки». Спочатку тут звели один будинок, потім інший, розпочали третій. Згодом це будівництво визнали незаконним, відповідний дозвіл анульовали.

Рис. 5.44. Вигляд води, що витікає з колектора, що прокладений під вул. Мистецька, 25.09.2016 р.

Незважаючи на це, ідея забудови Совських ставків не залишає будівельників. Існує проєкт, згідно з яким більша частина території (вона становить 19 га) буде забудована, а інша впорядкована. На меншій частині планується залишити кілька водойм загальною площею 3 га. Разом з тим потужною є й позиція екологічної гро-

мадськості, яка прагне на місці занедбаних ставків створити повноцінний ландшафтний парк без будь-якого житлового будівництва.

На початку 2021 р., відповідно до Публічної кадастрової карти України, земельна ділянка, на якій розташовані ставки, має таке цільове призначення: 03.07 «Для будівництва та обслуговування будівель торгівлі для облаштування рекреаційної зони в поєднанні водоймища з будівництвом розважально-торговельного комплексу».

Феофанівські ставки

Феофанівські ставки, а їх нараховується п'ять, розміщуються в Голосіївському районі Києва майже на межі міської території. Первісна назва цієї місцевості — Лазарівщина. У 1800 р. її територія становила близько 143 га, значна частина була вкрита лісом. На той час тут існувала пасіка, а на р. Лазарівка кілька ставків [44, 72].

У 1802 р. ця місцевість стала власністю Михайлівського монастиря, настоятелем якого був Феофан (Шиянов). Саме від його імені нині походить сучасна назва цієї місцевості. Протягом XIX і початку XX ст. тут спорудили кілька сакральних споруд, головною з яких став Пантелеймонівський собор (1900—1914).

У радянський час діяльність монастиря припинили, а більшість монастирських об'єктів зруйнували. На цій території організували одноименний радгосп. У 1944 р. територію Феофанії передали Академії наук УРСР, де створили кілька науково-дослідних установ. На той час президентом Академії наук України був О.В. Палладін. Тому зрідка Феофанівські ставки ще називають Палладінськими. У 1990 р. частину території передали Українській православній церкві Московського патріархату. Тут почав діяти Пантелеймонівський жіночий монастир. На його території здійснили значні будівельні роботи, зокрема, відновили Пантелеймонівський собор [44].

Рис. 5.45. Супутниковий знімок Феофанівських ставків

У 1992 р. територію парку, прилеглу до монастиря, проголосили парком-пам'яткою загальнодержавного значення. Невдовзі розпочалася докорінна реконструкція парку і наявних водойм. Нині площа парку, який належить НАН України, становить 150 га.

З наведеного опису можна дійти висновку, що Феофанівські ставки (принаймні деякі) існують уже понад 200 років. Імовірно, першим картографічним твором, на якому їх показано, є карта 1897/1918 рр. Нині на р. Лазарівка є п'ять ставків: перший розташовано дещо окремо, решта чотири утворюють каскад. У дисертаційній роботі [6] зазначено, що вони набули близький до сучасного вигляду в 2006 р. (рис. 5.45).

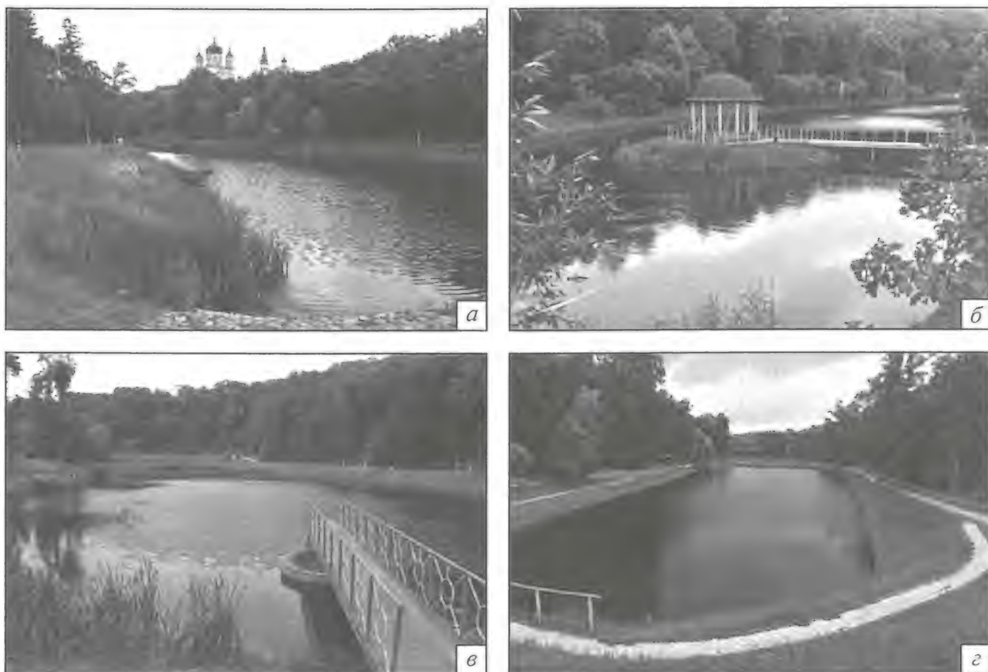

Рис. 5.46. Феофанівські ставки: *а—в* — відповідно перший, другий, третій і четвертий за течією, 12.07.2020 р.

Кожна з п'яти водойм має свої особливості. Так, перший ставок розташований найближче до Пантелеймонівського собору. Звичайно його фотографують разом із собором. Особливостями цього ставка є те, що він найбільш зарослий, а вода в ньому найменш прозора. Останнє визначає, що у ставку не купаються (рис. 5.46).

Найпривабливішим, імовірно, є другий ставок, що найбільший за розмірами. Його довжина — 260 м. Доволі великі розміри водойми насамперед зумовлені значним підпором, який становить близько 5 м. Ставок вирізняє й альтанка, зведена на острівці, до якої перекинуто місток. Крім того, на ставку функціонує фонтан. Прозорість води тут істотно вища, ніж у попередньому ставку. Тож влітку тут можна бачити людей, що купаються. Останнє стосується й решти водойм, розташованих нижче за течією. Третій і четвертий ставки подібні за формою і за розмірами. П'ятий ставок вирізняється найбільшою глибиною, що зумовлено значним підпором. За даними роботи [6], глибина тут сягає 4,1 м. Людей, що купаються, тут найбільше. Водночас це єдиний ставок, навколо якого немає доріжки.

Ставки у Церковщині

Церковщина (Церківщина) — історична місцевість у Голосіївському районі Києва поряд з Дніпровським шосе. Інша назва — хутір Вільний, принаймні, таку назву має зупинка громадського транспорту на шосе.

Для цієї місцевості властиві як природні, так й історичні особливості. Природною особливістю є те, що тут існує значний перепад висот, який перевищує 50 м. Тож увесь схил, орієнтований на схід, помережений глибокими ярами. Найбільший яр у Церковщині має назву Гадючий.

Історичною особливістю є те, що тут, подібно до Києво-Печерської лаври, у сиву давнину заснували Гнилецький монастир. Як і в багатьох інших випадках, у радянський час його розграбували, а потім закрили. Нині тут функціонує чоловічий монастир Різдва Пресвятої Богородиці, підпорядкований Українській православній церкві Московського патріархату.

Найбільшу увагу тут привертає церква, що стоїть на березі струмка в нижній частині яру. Загалом тут створено три ставки, причому, ймовірно, дуже давно. Великою є висота гребель, вище яких вони створені. Це масивні гідротехнічні споруди, які напевно не порівняти із жодними іншими в Києві. Їх напірні укоси закріплено бетоном. Перепад рівня води у ставках сягає близько 15 м.

Усі три водойми мають подібні розміри і форму: їх довжина — 60—80 м. Форма близька до трикутної. Найбільш зарослий і замулений верхній ставок, що не дивно з огляду на крутосхилість місцевоті. Посеред нього б'є майже непомітний фонтан. На берегах переважає очерет. Середній став, на нашу думку, найменш цікавий, але поряд з ним на правому схилі струмка є два джерела води. Найпривабливіший — нижній ставок. На його берегах висаджено чудові троянди. У воді, якщо придивитися, можна побачити великих рибин, імовірно товстолобиків (рис. 5.47).

Охайна територія монастиря нагадує невеликий парк. Нині тут функціонує Медичний реабілітаційний центр МВС України. Його будівля розташована у вершині яру.

Природна цінність цієї місцини помічена не лише природознавцями. Київрада своїм рішенням від 28.07.2020 р. ухвалила створення тут ландшафтного заказника місцевого значення «Урочище Церковщина» площею 130 га.

Рис. 5.47. Розташування ставків у Церковщині та нижній за течією ставок, 21.06.2020 р.

6. БОЛОТА

Свого часу на території, яку нині займає місто Київ, було чимало боліт. Такого висновку можна дійти, аналізуючи старі карти Києва. Зокрема, на карті «РККА» показано і підписано болота Ковпито, Куликове, Казенне. Великою була заболочена територія заплави Дніпра у південно-східній частині міста. Ще в середині XX ст. розташовані тут села Позняки, Осокорки, Бортничі були оточені болотами. Майже суцільним заболоченим масивом була заплава р. Борщагівка (Нивка) нижче за течією від с. Петропавлівська Борщагівка. Болотом на карті показано й урочище Ліски.

Нині заболоченість території істотно зменшилася — насамперед унаслідок господарської діяльності. Як зазначено на початку книги, на значній площі було намито шар піску. Це, зокрема, стосується житлових масивів Оболонь, Троєщина, Воскресенський, Позняки, Осокорки. Ще одним чинником зменшення площі боліт стали меліоративні роботи — передусім у лівобережній частині міста. Найпершої згадки тут потребують р. Дарниця і Північнодарницький меліоративний канал. Річку розчистили, а її русло спрямували коротким шляхом до Дніпра. Що ж до каналу, то він є штучно прориттим. Велику роль у відведенні води з території міста відіграє також мережа дощової каналізації, довжина якої становить кількасот кілометрів.

Певною мірою зменшення заболоченості пов'язане і з кліматичними змінами, які найбільше проявилися в останні десятиліття. Насамперед підвищилася температура повітря, про що йшлося в першому розділі книги. Нагадаємо, що 2019 і 2020 рр. були найтеплішими в Києві за всю історію спостережень. Наслідком стало збільшення випаровування як з поверхні води, так і суші.

Нині у межах міста можна виділити менше десяти боліт, з яких найвідомішим є Романівське. Менш відомі болота Казенне, Куликове, Куричів (Куречеве), Лосине, Імшан і Синьої Чаплі. Існують ще кілька перезволожених ділянок, що не мають назви.

Імшан

Болото Імшан знаходиться в Оболонському районі Києва майже на північній його межі з областю. Орієнтиром може бути перехрестя Мінського шосе і вул. Кульчицького.

У праці М.В. Шарлеманя [91] зазначено, що в заростях болота (його назву подано як Імшане) чимало птахів, а в ньому самому — тритонів, та

Рис. 6.1. Розташування та вигляд болота Імшан, 07.06.2020 р.

ще й великих. Указано також на велику кількість бабок над поверхнею болота.

Віддаленість водойми і складність шляху до неї зумовили те, що вона на ціле століття опинилася поза увагою дослідників. Між тим болото справді цікаве. Здаля воно оточено сосновим лісом, який з наближенням до води змінюється на мішаний, а згодом майже на суто березовий. Біля самого болота берези стають сухостоєм — звичайно стирчать лише їх стовбури. Їх верхні трухляві частини та гілки впали і лежать на землі. Можна звернути увагу на те, що до загибелі багатьох дерев причетні бобри — це помітно по згризених на конус стовбурах дерев. На урізі води є неширока смуга очерету і рогозу вузьколистого. Влітку більшу частину акваторії займає ситняг болотний. Трапляються жабурник і ряска. Мимоволі впадає в око велика кількість бабок, згаданих у праці [91] 100 років тому (рис. 6.1).

Дивує те, що в болоті, до якого потрібно йти майже через непролазні хащі, є кілька автомобільних шин. Цей факт щонайменше залишає два запитання, на які немає відповіді: як і навіщо?

І хоч місце це безлюдне, буквально за 200 м на північ від нього можна побачити дах будинку та ще й із сонячною батареєю. Дійсно, найближчі будинки тут недалеко. На північ від болота розміщена військова частина, на північний схід — приватна садиба.

З півдня у напрямку болота прорито канал (звісно, дуже зарослий), ідучи вздовж якого, можна вийти на сухе місце.

Порівняно неподалік від болота Імшан є ще один цікавий об'єкт природи, а саме оз. Синякове. Від болота Імшан воно лежить у напрямку на південний захід.

Казенне

Казенне болото розміщується в Деснянському районі між житловими масивами Воскресенка та Лісовим. Його добре показано і підписано на карті «РККА». Координати болота, визначені за картою, такі: 50°29′ пн. ш. і 30°37,1′ сх. д. Порівняно неподалік — на північний за-

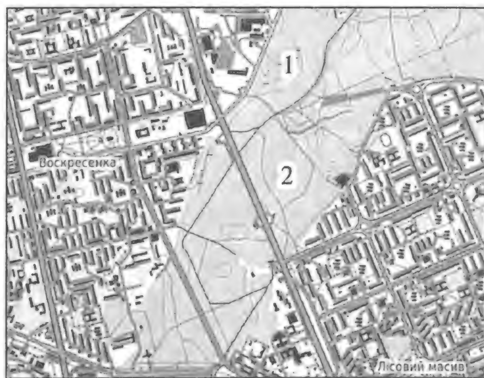

Рис. 6.2. Розташування боліт Куликове (1) і Казенне (2) на карті «РККА» і сучасній карті

Рис. 6.3. Вигляд Казенного болота, 04.06.2020 р.

хід — існувало значно більше болото Куликове (рис. 6.2).

У 1930-х роках поблизу боліт прорили Північнодарницький меліоративний канал. На зволоженість території вплинули також кліматичні зміни. Нині болото Казенне частково всохло, більша його частина повністю заросла очеретом. Воно оточене чагарником і деревною рослинністю (дуб, в'яз, чорна вільха). Трапляється папороть (рис. 6.3).

Куликове

Куликове болото розміщується в Деснянському районі між житловими масивами Воскресенка та Лісовим. У книзі [66] зазначено, що воно відоме з XVI ст. як місцина, багата на пернату дичину, зокрема куликів. Болото показано і підписано як Велике Куликове на карті «РККА» (див. рис. 6.2). На час укладання карти воно було значно більшим, ніж нині — його довжина сягала 1,7 км. Координати центру болота були такі: 50°29′ пн. ш. і 30°36,8′ сх. д. Судячи з усього, у далекому минулому це болото разом з Куричевим і Казенним, а також водоймами в парку «Перемога» були старицею на спільній заплаві Дніпра і Десни.

Зміни зволоженості цієї території відбулись у 1930-х роках у рамках масштабних заходів, що охопили значну територію лівобережної частини Києва. Важливу роль у цьому відіграв згаданий вище Північнодарницький меліоративний канал, що перерізав водойму навпіл. Крім того, до цього каналу прорито інші. Тож розміри болота істотно зменшилися, насамперед його південно-західна частина.

Загалом у цьому болоті можна виділити дві частини: порівняно невелику у напрямку на південний захід від вул. Братиславської і значно

більшу — на північний схід. Щоб дістатися основної частини болота, найліпше рухатися від щойно згаданої вулиці через декоративні ворота, які анонсують вхід у зону відпочинку «Берізка». Стежка виведе на місток, перекинутий через Північнодарницький меліоративний канал. Вода в ньому рухається на захід — у бік Дніпра. Проте у посушливих умовах рух води може бути відсутній. Від цього містка до болота Куликове — лише 100 м.

Рис. 6.4. Вигляд оз. Куликове. На далекому плані — труба районної котельні «Воскресенська», 04.06.2020 р.

Уся площа водойми заросла очеретом. Оскільки навесні сухостій цієї рослини добре горить, повсюдно простежуються сліди горіння, зокрема на деревній рослинності, що оточує болото.

Орієнтиром під час перебування на водоймі може бути труба районної котельні «Воскресенська», що височить у напрямку на північ. Додамо, що свого часу поряд з болотом існувало невеличке селище Куликове. Нині так інколи називають частину Воскресенського масиву між вулицями Курнатовського і Сулеймана Стальського (рис. 6.4).

Куричів (Куречеве)

Таку назву має заболочена місцина у Деснянському районі між житловим масивом Троєщина і ТЕЦ 6. На старих картах, зокрема карті «РККА», її показано південніше с. Погреби, але не підписано. На сучасних картах тут можна знайти назву «Куречів». Старожили прилеглих сіл, називаючи цю місцину, звичайно роблять наголос на другому складі. Звернімо увагу, що на деяких сучасних картах болото Куричів помилково позначають на схід від Лісового масиву, про що, зокрема, вказано у праці [8].

Нині цю низинну територію перерізає насип автошляху, яким є вул. Пухівська. Вона з'єднує житловий масив Троєщина з ТЕЦ 6.

Переважна висота місцевості становить тут близько 97 м, а подекуди і менше. У минулому ця територія часто затоплювалася.

Ця місцевість має невеликий похил на північний захід, і саме в указаному напрямку відводиться водаількома меліоративними каналами, що згадані при описі оз. Алмазне.

В урочищі Куричів виділяються дві місцини, які можна вважати болотами. Обидві розміщуються у напрямку на північний захід від вул. Пухівська. Перша заболочена ділянка, що менша за розмірами, має координати: 50°31′20″ пн. ш. і 30°38′54″ сх. д. Друга ділянка помітно більша; вона знаходиться приблизно за 600 м у напрямку на північний схід (рис. 6.5).

Дістатися першої заболоченої ділянки можна з автошляху, подолавши густі зарості з верби тичинкової, будяку, а наприкінці ще й повітря-

Рис. 6.5. Розташування та вигляд болота Куричів, 03.07.2020 р.

но-водної рослинності, в якій домінує рогіз вузьколистий. Влітку вся водна поверхня тут вкрита ряскою. Ще важче дістатися другої заболоченої ділянки, яка з усіх боків обмежена меліоративними каналами. Рослинний світ тут подібний до описаного вище.

Лосине

Місцевість на північний схід від сучасного Лісового масиву і на північний захід від селища Радистів здавна вирізнялася надмірною зволоженістю. Про це свідчать численні карти, особливо укладені в далекому минулому.

Як виникла назва болота, автору невідомо, адже на жодній старій карті її не позначено. Немає згадки про це болото також у виданні [83], в якому перелічено чи не найбільше водних об'єктів. У праці [8] водойму названо оз. Лосине. Зазначено, що ця назва побутувала серед місцевих жителів ще в 1980—1990-х роках.

Нині можна вважати, що озеро зникло, а болото на його місці істотно зменшилося в розмірах. Це, зокрема, відображено на багатьох су-

Рис. 6.6. Розташування північної (1) та південної (2) частин Лосиного болота. На фото — його північна частина; на далекому плані — поріст берези, 10.06.2020 р.

Рис. 6.7. Південна частина Лосиного болота, 10.06.2020 р.

путникових знімках останніх трьох десятиліть. Фактично відбувся поділ водойми на дві частини, одна з якої (північніша і водночас більша за площею) майже висохла. Південну ще можна вважати болотом.

Північна частина знаходиться за 1,1—1,5 км на північний схід від Лісового масиву. Звідси до цієї ділянки ведуть кілька зручних стежок через сосновий ліс. З наближенням до низини сосна змінюється на дуб, клен, березу і чорну вільху. На самому масиві переважна більшість дерев на час його відвідання (червень 2020 р.) стояли мертвими через лісову пожежу (рис. 6.6).

Південна частина Лосиного болота розміщується майже посередині між Лісовим масивом і селищем Радистів. Її координати: 50°29′07″ пн. ш. і 30°39′17″ сх. д. Вода тут стоїть не лише навесні, а й влітку (рис. 6.7).

Цікавою є зміна ландшафту з наближенням до води. Спочатку це сосновий ліс, який у стометровій смузі біля води змінюється на листяний. Тут домінують береза, чорна вільха і тополя. Дуже густою є чагарникова рослинність, серед якої чимало бузини. Землю рясно вкриває папороть.

На самому болоті височать лише стовбури берез. Крім того, є кілька живих дерев чорної вільхи. У місці, де збереглася вода, росте рогіз широколистий.

І хоч до найближчих будинків лише кілометр, болото безлюдне.

Романівське

Романівське болото розташоване у Святошинському районі міста майже на його західній межі. Ймовірно, це найвідоміше болото в Києві. Проте насправді про нього мало хто знає — здебільшого краєзнавці та дослідники природи.

Дістатися болота можна кількома шляхами. Можливо найпростіше це зробити автошляхом до с. Романівка, а звідти прямувати на північ до однойменного хутора Романівка. Цей хутір, біля якого утворилося болото, складається з кількох будинків на одній вулиці, деякі з яких закинуті. Отже, в хуторі можна нікого і не зустріти. Під дорогою, що підходить до хутора з півночі, є водопропуск, яким зі сходу на захід біжить р. Люб-

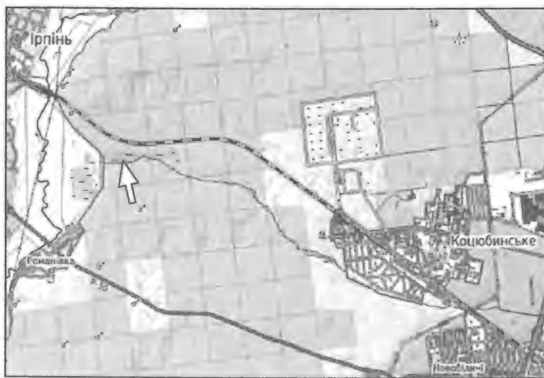

Рис. 6.8. Розташування Романівського болота на карті та його вигляд на супутниковому знімку

ка. Тут можна побачити й занедбаний інформаційний стенд, відповідно до якого вище насипу дороги лежить Романівське болото. Інакше сюди можна дістатися від селища Коцюбинське — для цього потрібно йти лісовими дорогами і стежками на захід (рис. 6.8).

Насправді щодо Романівського болота потрібно розрізняти слова «наблизитися» і «дістатися». Для цієї водойми більше годиться слово «наблизитися», бо дістатися самого болота дуже складно. На заваді — майже непролазні хащі чагарнику, повітряно-водної та високої трав'яної рослинності, а також повалені стовбури дерев і вода під ногами. З дерев на краєчку суші трапляється чорна вільха, а на самому болоті береза — звичайно у вигляді окремих стовбурів.

Романівське болото належить не лише до важкодоступних, а й до найбільших. Його довжина більша за 1 км, ширина становить близько 200 м. Річка Любка перетинає болото переважно в його південній частині.

Значною мірою завдяки цій річці та підпору від насипу дороги у Романівському болоті завжди вдосталь води — навіть у разі посухи.

Серед природознавців Романівське болото вважається цінним об'єктом природи, більше того — пам'яткою природи загальнодержаного значення, яких у Києві лише кілька. Це, зокрема, випливає з Рішення Ради Міністрів УРСР № 143 від 26.03.1979 р. Детальний опис видового складу рослинності болота наведено у довіднику «Природно-заповідний фонд м. Києва» [74], а також кількох інших публікаціях [2].

Вище за течією від Романівського болота існують ще два невеличкі болотні масиви. Обидва утворилися внаслідок підпору води вище насипів доріг, які перетинають річку. Біля одного з цих масивів, що утворився приблизно посередині між хутором Романівка і селищем Коцюбинське, обабіч лісової дороги можна побачити скромний меморіал, який сповіщає про існування тут хутора Любка, який зник у жовтні 1943 р. Єдиний будинок, який тут можна побачити на правому березі річки, належить ліснику.

За 600 м вище за течією розміщується ще один заболочений масив. Як і в двох попередніх випадках, він утворився вище насипу дороги.

Причому вода біжить тут по верху. Ймовірно, цей заболочений масив утворився пізніше за інші. Свідченням цього є товсті стовбури мертвих сосен, що стирчать із води.

Загалом ліс, що оточує р. Любка в нижній течії, багатий і різноманітний. З дерев переважає сосна, якій поступається дуб. Зрідка можна натрапити і на граб, зокрема, на лівому березі річки, що має північну експозицію.

Синьої Чаплі

Заболочена ділянка з такою назвою розміщується у Дніпровському районі у напрямку на схід від житлового масиву Березняки. Ділянка обмежена насипами залізниці, що ускладнило водовідведення і призвело до надмірного зволоження. Довжина ділянки — близько 450 м, ширина — на порядок менша. На більшій частині ділянки води переважно немає.

І хоч ділянка набула назви болота (принаймні, так її підписують на картах), на болото вона не дуже схожа. Загалом тут панує очерет звичай-

Рис. 6.9. Розташування та вигляд болота Сірої Чаплі. На далскому плані — залізничний шляхопровід

ний, зрідка трапляється рогіз широколистий. Відкритої акваторії зовсім немає. Зрозуміло, що чапель також немає. Береги, якими є насипи залізниці, вкриті вербою, тополею, білою акацією (робінією). На жаль, ця територія дуже засмічена, незважаючи на те що людей тут практично не буває (рис. 6.9).

Додамо, що навколишня територія — далеко не паркова зона. За насипами залізниць, що її оточують, розташовані промислові підприємства (найвідоміше з них — завод «Фанплит»), а також гаражні кооперативи.

7. ТЕХНІЧНІ ВОДОЙМИ

У Києві, як і в багатьох інших містах, створено чимало водойм, призначених для виконання специфічних функцій. До таких водойм насамперед належать відстійники. Вони слугують для очищення води, що дає змогу використовувати її повторно чи відводити у природні водні об'єкти.

Найбільше відстійників створено для очищення господарсько-побутових стоків, а також стоків, що утворюються внаслідок випадання атмосферних опадів. Водовідведення відбувається двома ізольованими каналізаційними системами: господарсько-побутовою та дощовою. Останню ще називають зливовою. Чимало промислових підприємств також мають відстійники. У Києві до таких підприємств, зокрема, належать ТЕЦ.

Система відведення комунально-побутових стоків була створена в Києві в 1894 р. Спочатку забруднену воду відводили у північному напрямку на Куренівку, і там подавали на спеціально відведену ділянку. На старих картах це місце позначено як «поля орошения». Забруднювальні речовини при цьому частково розкладалися, частково поглиналися рослинним покривом, частково потрапляли в підземні води. Останнє, звісно, не могло не позначитися на санітарному благополуччі киян. Тому зрештою від такої системи очищення довелося відмовитися.

У 1906 р. розпочали і в 1909 р. завершили будівництво Либідського каналізаційного колектора (тепер його називають Старолибідським). Він закінчувався доволі простими, як на сьогодні, очисними спорудами, які у 1918 р. унаслідок вибуху артилерійських складів вийшли з ладу. Після цього стічні води з правобережної частини міста скидали у Дніпро без будь-якого очищення. У лівобережній частині міста наприкінці 1950-х років збудували кілька локальних очисних споруд, зокрема в Соцмісті та ДВРЗ.

Сучасну систему відведення та очищення стічних вод започаткували в 1965 р. Головна її складова — Бортницька станція аерації (БСА), що розташована у південно-східній частині міста. Спочатку ввели в дію першу чергу очисних споруд потужністю 600 тис. м^3 на добу — так званий блок № 1. У 1976 р. ввели в дію другу чергу, у 1987 р. — третю. Загальна потужність очисних споруд досягла 1,8 млн м^3 на добу.

Технологічна схема очищення стічних вод у спрощеному описі є такою. Спочатку із забрудненої води у грабельному відділенні вилучають грубі предмети: ганчір'я, шматки поліетилену та ін. Далі вода потрапляє у порівняно невеликі пісковловлючачі. Наступний етап — очищення у первинних відстійниках, що являють собою круглі басейни. Тут воду очищують від мулу, який осідає на дні відстійників і періодично видаляється. Звідси воду подають в аеротенки — прямокутні басейни, в яких

вода інтенсивно перемішується та збагачується повітрям. Крім того, сюди подають спеціальні мікроорганізми, які споживають більшу частину органічних і біогенних сполук. Останній етап очищення води — її відстоювання у так званих вторинних відстійниках. Воду з їх поверхневого шару відводять у скидний канал, спрямований у бік Дніпра.

Ефективність очищення стічних вод на БСА за більшістю показників перевищує 95 %. Разом з тим навіть після очищення ця вода незрівнянно брудніша, ніж у Дніпрі чи Десні, звідки вона забрана.

Підвищення рівня води, зумовлене створенням у середині 1970-х років Канівського водосховища, викликало необхідність перекачування води з каналу насосною станцією. Вона знаходиться за межами м. Києва (координати: 50°19′29″ пн. ш. і 30°38′41″ сх. д.).

На БСА очищують також стічні води міст Вишгород, Ірпінь, Вишневе, селищ Бортничі, Чабани, Щасливе та ін.

Хоча кількість населення, яке підключене до централізованої каналізаційної системи зростає, об'єм води, що очищається на БСА, протягом останніх десятиліть має тенденцію до зменшення. Нині цей обсяг становить близько 740 тис. $м^3$ на добу. Це зменшення відбулося внаслідок запровадження плати за водоподачу і водовідведення, що зумовило економніше використання води. Водночас концентрація забруднювальних речовин протягом останніх 25—30 років зросла вдвічі і навіть утричі (рис. 7.1).

Як зазначено в розділі 4, що присвячений озерам, цікава особливість скидного каналу БСА — поширення в ньому тропічної рослини пістії.

Високий ступінь зношеності споруд БСА, багатьом з яких понад 50 років, зумовив початок робіт з їх модернізації. Цей процес триває вже кілька років, проте ще далекий до завершення. Лише в поточному 2021 р. заплановано провести міжнародний конкурс щодо визначення виконавця робіт, які мають тривати шість років.

Істотно іншими, порівняно зі спорудами БСА, є очисні споруди дощової каналізації. Загалом у місті збудовано п'ять очисних споруд для очищення дощової води: «Біличі», «Теличка», «Троєщина», «Райдужний» і «Харківський». На жаль, усі вони нині не функціонують, більше того — деякі знаходяться у занедбаному стані. Це пояснюється низькою

Рис. 7.1. Супутниковий знімок БСА та вигляд цієї станції з дрону

Рис. 7.2. Розташування та вигляд очисних споруд «Біличі», 14.03.2020 р.

чинників, зокрема невдалим конструктивним рішенням очищення дощової води. До того ж експлуатація будь-яких очисних споруд потребує значних коштів, яких постійно бракує. Зрештою, це призвело до значного погіршення стану споруд і неможливості виконання ними необхідних функцій.

Наведемо короткий опис цих споруд. Очисні споруди «Біличі» було запроєктовано в 1980-х роках, збудовано в 1995 р. Вони розташовані на захід від Святошинського ставу, поблизу житлового комплексу «Озерний». Сюди спрямовано колектор дощової каналізації, що дренує мікрорайони Академмістечко, Біличі та Новобіличі. Насправді вода з колектора оминає очисні споруди і скидається в р. Борщагівка (Нивка) без очищення (рис. 7.2).

Очисні споруди «Теличка» розташовані на північному березі затоки Будіндустрія і водночас біля естакадної частини Південного мосту через Дніпро. Координати: 50°23′43″ пн. ш. і 30°34′26″ сх. д. Ці споруди спроєктували в 1980-х роках, ввели в дію у 1991 р. Нині вони перебувають

Рис. 7.3. Розташування очисних споруд «Теличка»

Рис. 7.4. Розташування очисних споруд «Троєщина» (1) і «Райдужний» (2)

Рис. 7.5. Очисні споруди «Троєщина», 24.05.2020 р.

Рис. 7.6. Очисні споруди «Райдужний», 24.05.2020 р.

у неробочому стані. Розпорядженням КМДА № 1508 від 28.08.2019 р. передбачено їх відновити в термін до 31.12.2021 р. Замовником цих робіт має стати КП «Плесо». На відновлених спорудах передбачається очищення дощової води від піску і нафтопродуктів (рис. 7.3).

Наступні об'єкти розташовані в лівобережній частині Києва. Очисні споруди «Троєщина» збудовано не в межах житлового масиву, а в напрямку на південний захід від нього біля автомобільної розв'язки. Їх координати: 50°29′34″ пн. ш. і 30°34′18″ сх. д. (рис. 7.4).

Нині ці споруди знаходяться у неробочому стані. Дощова вода із житлового масиву Троєщина, минаючи очисні споруди, скидається у затоку Десенка (рис. 7.5).

Очисні споруди «Райдужний» розташовані за 200 м у напрямку на південь від згаданих вище споруд «Троєщина». Сюди спрямований колектор з житлового масиву «Райдужний». Однак і на цих спорудах очищення води немає (рис. 7.6).

Очисні споруди «Харківський» (або «Харківські») розташовані біля оз. Лебедине — дещо на північний схід від нього. Сюди спрямовано колектор, окремі гілки якого дренують територію Харківського масиву. Зокрема, великі за розмірами колектори прокладені під вулицями Ревуцького і Декабристів. У 2020 р. ці споруди реконструювали. Початок очищення дощової води заплановано на 2021 р.

Своєрідною водоймою, якій вже понад 10 років, є затоплений кар'єр на місці колишнього трамвайного депо ім. Тараса Шевченка. Це найстаріше київське депо, яке створили ще в 1894 р. мало не в центрі Києва — біля вул. Ділова. На цьому місці воно проіснувало до 2005 р. Невдовзі, а саме на початку 2009 р., тут виник котлован, на місці якого згодом мав з'явитися висотний будинок. Уперше цей котлован можна побачити на супутниковому знімку з високою роздільною здатністю від 07.04.2009 р. Розміщення місцевості в низині (поряд тече р. Либідь) призвело до заповнення котловану водою. Тож оточена парканом водойма існує вже понад 10 років. Нині вона є найбільшою в центрі міста: її довжина — 180 м. Звідси до Хрещатика лише 1,5 км.

8. КУПАЛЬНІ

Купальня в Голосіївсьому лісі біля Голосіївського струмка

Прямокутну купальню виконано з дерев′яних колод на лівому березі Китаївського струмка біля Митькиного озера. Її координати: 50°22′50″ пн. ш. і 30°31′08″ сх. д. Поряд розташовано облаштоване джерело води і переодягальню. Це місце користується популярністю серед прихильників здорового способу життя, зокрема прибічників Порфірія

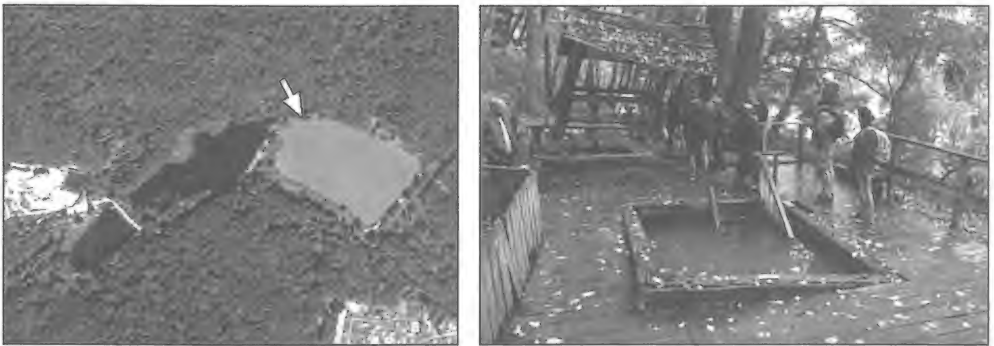

Рис. 8.1. Розташування та вигляд купальні біля Голосіївського струмка, 05.10.2019 р.

Іванова. Утім в останні роки стан купальні і прилеглих дерев′яних споруд істотно погіршився, зокрема вони похилилися у бік схилу.

Найпростіше до купальні дістатися із селища Мишоловка або стежкою з вул. Василя Блакитного, що пролягає північніше (рис. 8.1).

Купальня «Свята» в Голосіївсьому лісі біля Китаївського струмка

Прямокутна купальня, що виконана з дубових колод, розташована на правому березі Китаївського струмка. Її координати: 50°21′47″ пн. ш. і 30°31′36″ сх. д. За інформацією, що наведена на стенді біля купальні, її створили в 1901 р. У 1930-х роках у рамках атеїстичної боротьби купальню було знищено. У 2004 р. після відповідних пошуків її знайшли та реставрували. Об′єм води в ній — 60 м^3, температура залежно від сезону 0—12 °C. Поряд збудовано колодязь, капличку і переодягальню. Купальня доволі популярна серед прихильників здорового способу життя, зокрема прибічників Порфірія Іванова. Найпростіший шлях її дістатися — з вул. Ягідна, біля якої розташований Центральний клінічний

Рис. 8.2. Розташування та вигляд купальні «Свята» біля Китаївського струмка, 12.02.2017 р.

шпиталь Державної прикордонної служби України. Крім того, можна дістатися купальні, йдучи стежкою вздовж Китаївських ставків. Зручнішим є шлях правим берегом струмка, на якому і розташована купальня (рис. 8.2).

Купальня у Феофанії

З чотирьох київських купалень купальню у Феофанії вирізняє її розташування у закритому та ще й ошатному приміщенні. Воно розташовано приблизно за кілометр у напрямку на північний захід від Пантелеймонівського собору. Координати споруди такі: 50°20′55″ пн. ш. і 30°28′57″ сх. д.

Сама споруда являє собою круглий павільйон оздоблений сірим і червоним гранітом, усередині якого влаштовано басейн. Умовно його перегороджено на дві частини. На внутрішніх стінах закріплено ікони.

На вході до купальні прикріплено інформаційну табличку, з якої можна дізнатися, що воду в купальню подають із трьох джерел. Рекомендовано, занурюючись у воду, читати молитви. Функціонування купальні перервала згадана вище пандемія короновірусу Covid-19. Отже, ця купальня стала єдиною в Києві, яку на час карантину закрили (рис. 8.3).

Рис. 8.3. Зовнішній та внутрішній вигляд купальні у Феофанії, 12.07.2020 р.

Купальня в урочищі Пронівщина

Ця купальня розташована в Солом'янському районі, в урочищі Пронівщина (Пронєвщина) на правому березі безіменної притоки р. Совка у невеликому лісовому масиві. Координати водойми: 50°24′18″ пн. ш. і 30°28′38″ сх. д.

Найпростіше купальні дістатися від Совських ставків, звідки є дорога задовільної якості. З цієї дороги є стежка, що відгалужується трохи вище за схилом.

Сама купальня виконана з дерев'яних колод. Її розмір: 2 × 3 м, найбільша глибина — 1,1 м. Купальня наповнюються струмком, що витікає за 10 м вище по схилу. У цьому місці влаштовано колодязь з кришкою, що тримається закритою (рис. 8.4).

Рис. 8.4. Розташування та вигляд купальні в урочищі Пронівщина, 03.03.2020 р.

Купальня в урочищі Пронівщина з усіх київський купалень найменш відома і відвідувана. Біля неї та в самій купальні майже ніколи нікого немає. На жаль, навколишня територія перебуває в занедбаному стані.

9. ЗНИКЛІ ВОДОЙМИ

9.1. Зниклі озера

Протягом історії Києва зникло дуже багато водойм. Зокрема, у правобережній частині міста чимало ставків, які було створено в давнину, з часом спустили. Істотно іншою виявилася доля водойм на лівобережжі, більшість з яких були заплавними озерами. Багато з них зникло внаслідок намиву території для подальшої забудови. Можна припустити, що частина водних об'єктів зникла внаслідок потепління клімату.

Чимало водойм, яких уже немає, згадано у виданні [83], що значною мірою стосується меж земельних ділянок у XVI—XVIII ст. Наведемо назви кількох: Авлукове, Бежатине, Божатин, Воздвиженське, Глушець та ін. Самий лише перелік цих назв, наведених за алфавітом, показує існування великої кількості озер, про існування яких нині можна лише здогадуватися.

Зрозуміло, що в минулому за відсутності точних карт, просторова прив'язка до річок і водойм була виправданою. Разом з тим велика кількість водних об'єктів, згаданих у старовинних документах, підказує, що в минулому їх було більше і вони відігравали важливішу роль, ніж нині.

Біле

Різноманітні літературні та картографічні твори засвідчують, що в межах сучасного Києва існувало щонайменше три озера з такою назвою. Зокрема, два такі озера показано і підписано на карті 1902 р. Одне з них розміщувалося біля сучасної площі Тараса Шевченка. Інше озеро з такою самою назвою було північною межею Києва біля сучасної Оболоні. Його, зокрема, показано на картах 1896—1897 і 1897/1918 рр. Це озеро згадує М.В. Шарлемань [91], як дуже багате на рибу.

Третє озеро з назвою Біле показано на карті 1897/1918 рр. біля с. Позняки — на південний схід від нього. Нині цю територію займає школа № 314. Близьким є показ цього озера у книзі [70]. Загалом територія в межах і навколо колишнього села Позняки являла собою озерний край. Істотні зміни гідрографічної мережі сталися в останній третині XX ст., що було пов'язано зі створенням тут нового житлового масиву. Нині з багатьох озер, які існували тут у минулому, залишилося лише кілька: Нижній Тельбин, Жандарка, Качине (частина колишнього озера Васильківська Прірва), Вулик.

Бровня

Озеро з такою назвою позначено на карті 1850 р. На карті 1902 р. підписано як Велика Боровня. Нині цьому озеру відповідає протока Бобрівня, шо перерізає о-в Муромець і сполучає основний рукав Дніпра з Десенкою.

Василівське

Озеро з такою назвою чимало разів згадано у виданнях [8, 83]. Водойму показано і підписано на карті-реконструкції у праці [57]. За цією картою озеро відповідає північній частині Русанівського обвідного каналу. У книзі [81] зазначено: «У першій половині XIX ст. озера Святище, Русанівське і Василівське перетворилися в одне водоймище, яке з'єдналось з Чорториєм».

Васильківська Прірва

Озеро з такою назвою показано і підписано на форзаці книги [70]. Нині через колишнє озеро прокладено проспект Петра Григоренка. Частина озера, що збереглася, набула назви оз. Качине.

Видубецьке

Озеро з такою назвою показано і підписано на карті ділянки Дніпра і прилеглих територій 1914 р. Водойму також показано, але без назви на картах 1918, 1929 рр. і «РККА» 1930-х років. Вона добре розпізнається на аерофотознімках 1943 і 1944 рр. За цими зображеннями можна дійти висновку, що озеро відокремлено від Дніпра дамбою. Супутникові знімки першої половини 1960-х років вказують на те, що водойму поглиблено і з'єднано з Дніпром. Вийнятий матеріал складували на північному березі для зведення тут кількох господарських об'єктів. Нині на місці озера знаходиться добре знана Видубицька затока.

Вільхове

Озеро, підписане як Ольхово, позначено на карті ділянки Дніпра і прилеглих територій 1914 р. Розміщувалося на схід від сучасного оз. Буревісник (Корольок). Імовірно, нині колишньому озеру відповідає водойма без назви на північ від вул. Здолбунівська.

Дарниця

Озеро Дарниця (інша назва Дарницьке) належить до найбільших серед зниклих у Києві. Його зображено на багатьох старих картах, почина-

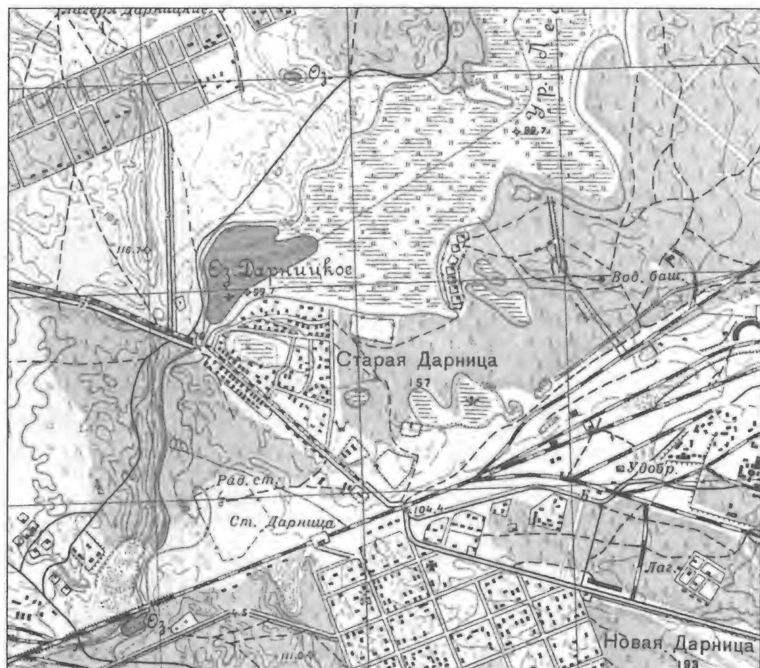

Рис. 9.1. Зображення оз. Дарницьке на карті «РККА»

ючи з XVII і XVIII ст. Утім на цих картах водойму не підписано. Зокрема, на карті-реконструкції, що відповідає кінцю XVIII ст. [57], показано, що озеро знаходилось поряд з дорогою від Києва на Переяслав. Воно було утворено греблею з млином. Тут же показано розташування Дарницького шинку. Фактично озеро було великим ставом на р. Дарниця.

Детально показано і підписано оз. Дарниця на карті «РККА» 1930-х років. Позначено його рівень — 99,7 м. На той час до озера з північного сходу прилягала велика заболочена місцина — урочище Ліски (російською — Лески). Крім того, існувала заболочена улоговина південніше озера (рис. 9.1).

В останнє озеро добре показано на німецькій карті 1943 р. Імовірно, того ж року воно зникло, що засвідчує аерофотознімок 26.09.1943 р. На ньому можна бачити, що річку перетинає якась дорога (нині тут проходить вул. Празька), на північний схід від якої простягнулася велика лука. Жодних ознак озера на знімку вже немає.

Нині значну частину території колишнього озера займають гаражі, а також Дарницька ТЕЦ. Річка Дарниця на цій ділянці тече в колекторі під вул. Азербайджанська.

Долобське (Долобеське)

Таку назву мала одна з найвідоміших водойм, що згадана в Іпатіївському літопису та у грамотах XVI—XVII ст. [60, 83]. Так, в Іпатіївському

літопису під 1151 р. указано на можливість переволокти човни з Долобського озера в Золочу. Розташування оз. Долобське на лівому березі Дніпра показано на одній із карт-реконструкцій стародавнього Києва [66]. Детально зображено оз. Золоче на карті «РККА». На ній можна бачити, що на північ від нього розміщувалося оз. Варварка, в яке впадає р. Прірва. Нині оз. Золоче вважається водойма за межами Києва, точніше біля с. Вишенки. Таку саму назву «Золоче» має розташоване поряд котеджне містечко.

Іншою є планова прив'язка оз. Долобське в тексті дарованої грамоти київського воєводи київському монастирю, датованої 1508 р. У тексті, а особливо в коментарі до цього документа написано: «Долобское озеро, лежащее на острове Труханов» [83]. До подібного розміщення Долобського озера на острові схиляються автори праць [42, 81]. У книзі [81] сказано про те, що аргументом цього є також назва Довбичка (чи Долбичка) прилеглої місцевості.

Цікавою є думка Д.Я. Вортмана, згідно з якою розміщення озера зі згаданою назвою в різний час було різним: на початку XII ст. — на лівому березі (як це випливає з тексту літопису), а згодом — на Трухановому острові (як зазначено в тексті грамоти 1508 р.). Така думка видається цілком слушною. Вище наведено факти того, як одна й та сама назва переходила від однієї водойми до іншої, причому протягом лише кількох десятиліть. У нашому випадку йдеться про три з половиною століття, упродовж яких на Дніпрі сталися десятки повеней, що могли спричинити істотні зміни в розміщенні рукавів, островів і заплавних озер. Значну роль могли відіграти й русловипрямні роботи. Зокрема в середині XIX ст. вони спричинили перерозподіл стоку в рукавах Дніпра ближче до правого берега і водночас історичного центру Києва. До цього основний рукав тяжів тут до лівого берега [10, 11].

Змієвате

Озеро з такою назвою згадане у книзі [91], виданій у 1921 р., з такою просторовою прив'язкою: «за Почайною, ліворуч від залізниці». На жаль, точно зрозуміти де це місце доволі складно. Нині озера з такою назвою немає, хоча, можливо, його частині нині відповідає одна із заток Дніпра.

Ковтуб

Озеро з такою назвою показано на плані у книзі [70] у напрямку на південь від оз. Жандарка, що збереглося. Водойма зникла внаслідок підвищення території перед забудовою житлового масиву Позняки.

Ковтун

Це озеро ще порівняно недавно існувало в Дарницькому районі на південь від вул. Здолбунівська. Воно добре простежується на супутникових знімках високої роздільної здатності від 06.05.2015 і 22.09.2015 рр., які

Рис. 9.2. Супутникові знімки високої роздільної здатності, на яких показано існування оз. Ковтун (ліворуч — 22.09.2015 р.) та його відсутність (18.05.2017 р.)

містяться на ресурсі Google Earth. За кілька місяців, а саме 15.07.2016 р. залишилися лише сліди озера, що спричинено засипанням цієї території для житлового будівництва. Остаточно озеро зникло в 2017 р. (рис. 9.2).

Козаче

Таку назву мало озеро на заплаві Дніпра південніше Києва в місцині, що має назву о-в Козачий. Озеро показано і підписано на карті 1897/1918 рр. Переформування русла спричинило появу на цьому місці рукава Дніпра. Остаточно поглинуто Дніпром у 1970-х роках унаслідок утворення Канівського водосховища.

Коростишеве

Озеро з такою назвою позначено на карті ділянки Дніпра і прилеглих територій 1914 р. Існувало західніше сучасного оз. Корольок (Буревісник). Простежується на аерофотознімках 1943 р. Водойма зникла на початку 1960-х років. Нині через неї прокладена вул. Сортувальна.

Корчі

Таку назву мало озеро (або ставок) у межах сучасного Шевченківського району, а саме в нижній частині Рогозового яру, в якому тече стру-

Рис. 9.3. Таким колись було оз. Корчі

мок Рогостинка (Брід), що є лівою притокою р. Сирець. Цю водойму добре показано на картах 1896—1897 і 1912 рр. Згодом через нижню частину озера проклали Північне залізничне півкільце.

Озеро Корчі також добре розпізнається на кількох супутникових знімках 1960—1970-х років, зокрема, на знімку від 27.10.1972 р. За спогадами старожилів, ще в 1970-х роках у ньому купалися. Це засвідчує старе фото, викладене в Інтернет (рис. 9.3). Поступово озеро замулилося та заросло очеретом.

Криничка

Озеро з такою назвою показано і підписано на карті ділянки Дніпра 1914 р. Розміщувалося на південний схід від с. Позняки. Нині біля цього місця знаходиться перехрестя вулиць Анни Ахматової та Михайла Драгоманова.

Кругле

Озеро Кругле показано і підписано на карті 1897/1918 рр. Показано, але без підпису на німецькій карті 1918 р. Довжина озера відповідала ширині Дніпра — близько 500 м. Знаходилось на Рибальському півострові, який зазнавав затоплення. Це, зокрема, засвідчує аерофотознімок, зроблений у 1918 р., що міститься на сайті Політехнічного музею НТТУ «КПІ». Озеро простежується на картах до початку 1940-х років. Проте на аерофотознімку від 26.09.1943 р. його вже немає — на його місці залишився заливний луг. Остаточно сліди озера зникли в 1965 р. Нині на його місці розташована промзона.

Муравка

Озеро з такою назвою показано і підписано на кольоровій карті 1902 р. Знаходилося на о-ві Муромець біля Десенки. Простежується також на карті 1897/1918 рр. За наявними картографічними творами, ймовірно, замулилося і заросло на зламі 1920—1930-х років.

Надове

Це озеро згадано в Іпатіївському літопису, переклад якого подано у праці Л. Махновця [60]. Йдеться про події 1146 р.: «И прииде Изяслав ко валови, идеже есть Надове озеро у Шелвова борку». З подальшого опису можна дійти висновку, що озеро розміщувалося біля Либеді. Ймовірно, з часом воно набуло назву Шулявське.

Наумка

Озеро з такою назвою згадано у книзі [70]. Показано неподалік від оз. Жандарка — на південний схід від нього.

Неводне

Це озеро показано і підписано на карті ділянки Дніпра 1914 р. Зображено, але без підпису на карті «РККА». Мало видовжену форму і простягалося з півночі на південь. Нині відповідає затоці Десенка, що утворилася внаслідок виймання ґрунту для будівельних цілей.

Окуневе

Озеро з такою назвою показано і підписано на карті 1914 р. на північний схід від Гавані. Ймовірно, згодом змінило назву на Кругле, що показано приблизно на тому самому місці на карті 1897/1918 рр. і на німецькій карті 1918 р. Детальніше — в описі оз. Кругле.

Пастовник

Озеро з такою назвою показано і підписано на плані, що вміщений у книгу [70]. Відповідно до цього плану, лежало біля с. Позняки, на південь від оз. Нижній Тельбин.

Піщане

Озеро з такою назвою показано і підписано на плані із книги [70]. Розміщувалося неподалік від Дніпра на околиці с. Осокорки. Цю назву наведено також у праці [8] за спогадами старожилів.

Рєчка

Озеро з такою назвою показано і підписано на карті ділянки Дніпра і прилеглих територій 1914 р. Існувало в межах сучасного житлового масиву Позняки. Нині на місці колишнього озера розташована середня школа № 329.

Ринва

Таку назву мав невеличкий ставок на р. Борщагівка (Нивка) біля залізниці. Показано на карті 1897/1918 рр. дуже маленькою водоймою. Цю водойму згадано у книзі С.М. Вакулишина [8].

Русалчине

Озеро, точніше невеличка заболочена водойма з такою назвою, існувало між Лисою горою та Столичним шосе. Простежується на кількох супутникових знімках, зокрема 12.04.2009 р. Нині висохло внаслідок кліматичних змін. Наявна тут улоговина вкрита очеретом звичайним.

Русанове

Озеро з такою назвою показано і підписано на карті 1842 р. Сполучалося з Чорториєм, а також невеличким струмочком з оз. Святище, яке знаходилося південніше. У книзі [66] зазначено, що сильна повінь 1877 р. спричинила появу протоки, названу пізніше Русанівською, на місці ланцюжка невеликих старичних озер. Нині колишньому озеру відповідає північна частина Русанівської протоки. Через колишнє озеро перекинуто Русанівський міст.

Святище

Водойму з такою назвою показано на плані Даніїла де Боскета 1750 р., яку можна знайти за посиланням http://semiletov.org/kievograd/maps/1750-genplan-kiev.png. Це озеро існувало на північ від шляху на Бровари. Його широта відповідала широті північної частини Київської фортеці. За довготою водойма знаходилася за дві з половиною чи три ширини Дніпра на схід від нього.

Це саме озеро показано і підписано на картах 1842 і 1865 рр. Водойму можна також добре розпізнати на німецькому аерофотознімку від 26.09.1943 р. На знімку простежується струмок з озера в бік основного русла Дніпра. Нині колишньому озеру відповідає східна частина Русанівського обвідного каналу.

Солоне (Сольоне)

Озеро з такою назвою показано на плані у книзі [70]. Знаходилось на північній околиці с. Позняки на південь від оз. Нижній Тельбин і водночас на захід від оз. Корольок (Буревісник).

Ставок

Озеро з такою назвою згадано у праці [8]. Зазначено, що таку назву мала видовжена водойма посеред с. Вигурівщина, яка показана на карті 1897/1918 рр. Нині через колишнє озеро прокладено вул. Каштанову.

Старик

Озеро Старик показано і підписано на картах 1902 і 1912 рр. на схід від повороту залізниці перед Дарницьким залізничним мостом. На тому самому місці на карті 1897/1918 рр. підписано як Коров'яче. Те саме — на німецькій карті 1918 р. Ще одна назва цього озера — Тиличка, яку позначено на карті ділянки Дніпра 1914 р. В останнє озеро добре розпізнається на супутниковому знімку від 13.05.1968 р. На знімку від 27.10.1972 р. залишилася лише його невелика частина. Ймовірно, наступного року зникло. Нині на цьому місці розташована промзона, точніше завод залізобетонних виробів № 1. Сучасна назва навколишньої місцевості — Теличка.

Убідь

Озеро з такою назвою позначено на плані у книзі [70]. Нині йому частково відповідає оз. Прірва, що розташоване в Дарницькому районі південніше Дарницького шосе.

Чернецьке, Чернече

Чернецьке озеро згадано у виданні [83] як таке, що розміщувалося поряд з Кирилівським та Йорданським озерами. Зазначено, що в ці озера впадає р. Сирець, течія якої простежується до Дніпра. Чернече озеро показано і підписано на картах 1896, 1897/1918, 1914 рр. та «РККА» 1930-х років (рис. 9.4).

У минулому це озеро належало Йорданському жіночому монастирю, що пояснює виникнення подібної назви для сучасного озера, яке лежить неподалік. У книзі [62] вказано, що в минулому до цього озера, як і до прилеглої Почайни, у спекотні дні сходилися сотні подолян на відпочинок.

Нині територія колишнього озера лежить між залізничною станцією «Почайна» та оз. Вербне. Поряд біжить водотік, що сполучає озерну сис-

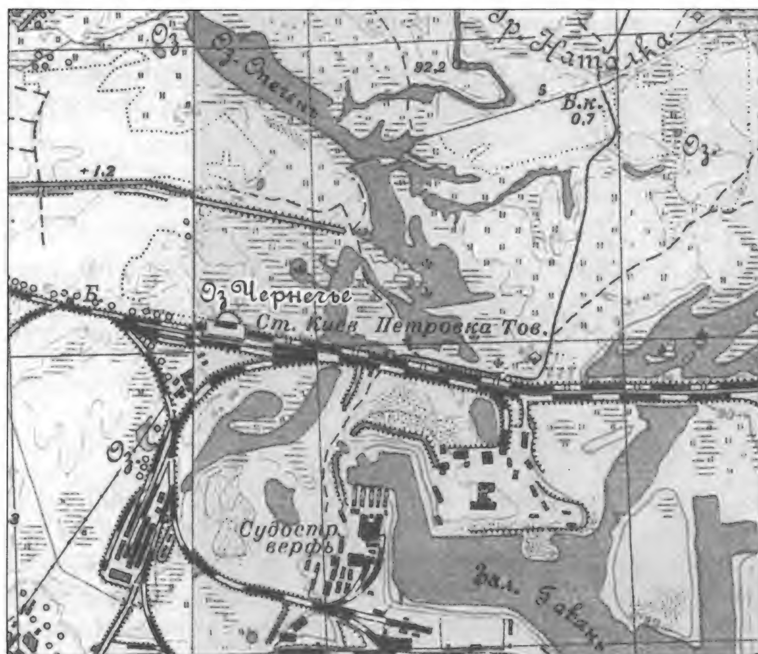

Рис. 9.4. Показ оз. Чернече на карті «РККА» (у центрі)

тему Опечень з Дніпром. Ця територія залишилася низинною. Інколи після злив тут збирається вода. Для уникнення затоплення і підтоплення прилеглої території тут збудовано невеличку насосну станцію, що відкачує воду в Гавань.

Зниклі озера без назви

Крім зниклих озер, що мали назву, у Києві щезло ще чимало водойм, які назви не мали. Зокрема в 2001—2002 рр. зникло доволі велике озеро, що існувало південніше сучасного проспекту Степана Бандери. Нині на цій території збудовано гіпермаркет «Метро» і ТРЦ «Bloackbaster».

Свого часу існувало озеро на о-ві Венеціанський дещо на південь від сучасного Броварського проспекту, що перетинає острів. Це озеро, зокрема, показано на карті «РККА». Воно також добре розпізнається на аерофотознімках, зроблених 26.09.1943 і 18.04.1944 рр. Оскільки в останньому разі на Дніпрі спостерігалося водопілля, це озеро було значним за розмірами. Тоді воно протокою сполучалося з іншим, що розміщувалось південніше, а саме оз. Берізка. Будівництво мосту Метро та автошляху в напрямку лівого берега Дніпра зумовило те, що на початку 1960-х роках озеро засипали. На супутникових знімках 1962 і 1963 рр. на місці колишнього озера помітна купа піску.

9.2. Зниклі ставки

Ставки у Кмитовому яру

Ставки у Кмитовому яру на р. Глибочиця добре показано на карті 1896—1897 рр. вище вул. Татарська. Те саме — на картах 1897/1918 рр., «РККА» 1930-х років і аж до початку 1940-х років. Кмитів став у зазначеному яру згадано також у праці [8]. Імовірно, водойми зникли у другій половині 1940-х років.

Ставки на р. Либідь

На першій відомій карті (плані) Києва полковника Івана Ушакова, укладеній у 1695 р., на р. Либідь показано шість ставків, зокрема, два з них — на рукавах річки нижче впадіння правої притоки Вершинки. Нині ця річка впадає у Либідь у тому місці, де закінчується парк відстою вагонів залізничного вокзалу Київ-пасажирський. У рельєфі тут існує доволі велика улоговина завдовжки близько 1,8 км і завширшки 350—400 м. У цьому місці Либідь поділялася на два рукави, і саме тут колись створили ставки. Наступний ставок існував нижче за течією, а саме в місці злиття згаданих рукавів Либеді. На карті позначено, що цей третій ставок розташований за 650 сажень (1,4 км) нижче місця впадіння Вершинки. Ставок утворювала гребля, при якій функціонував Шулявський млин, названий за його розташуванням біля колишнього села Шулявщина. Наступний став розміщувався значно нижче — на шляху від Золотих воріт на південний захід. Тут працював млин, що мав назву Софійський. Крім того, існувало ще два млини (звісно зі ставками поряд) нижче за течією.

Розташування ставків на Либеді наприкінці XVIII ст. добре показано на карті 1799 р. та її карті-реконструкції, що вміщена у працю [57]. На той час ставки на рукавах річки вже не існували. Натомість трохи нижче Шулявського ставу додався ще один — поблизу сучасного Повітрофлотського шляхопроводу. Поряд з ним позначено розташування садиби митрополита. На цій карті показано згаданий вище ставок біля Софійського млина поблизу с. Паньківшина. Наступний ставок зображено в місці впадіння р. Совка у р. Либідь. Раніше по цій греблі проходив важливий шлях на південь, а саме до м. Васильків. Крім того, на карті показано ще два ставки нижче за течією (рис. 9.5).

З часом кількість ставків на Либеді меншала, що, зокрема, засвідчують карти середини XIX ст. Найдовше проіснували два ставки вище перетину річки Кадетським шосе, якому нині відповідає Повітрофлотський проспект. Вони, зокрема, показані на кількох картах: 1897/1918, 1912 і 1914 рр. На карті 1914 р. ставки вище Кадетського шосе ще й підписано: один (верхній за течією) як Рибоводства, інший — як Кадетський став. Додамо, що деякі з цих назв зовсім невипадкові, адже тоді неподалік функціонував Кадетський корпус — навчальний заклад, в якому готували військову молодь (рис. 9.6).

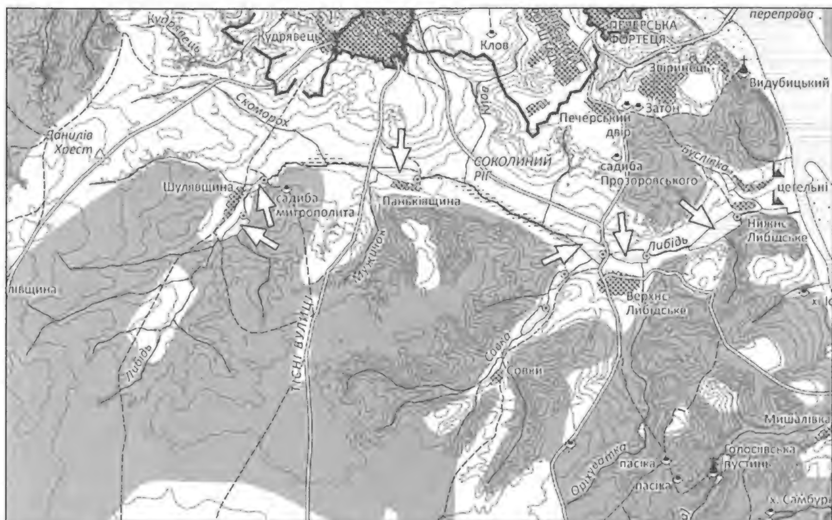

Рис. 9.5. Ставки (показано стрілками) на р. Либідь наприкінці XVIII ст., згідно з [57]

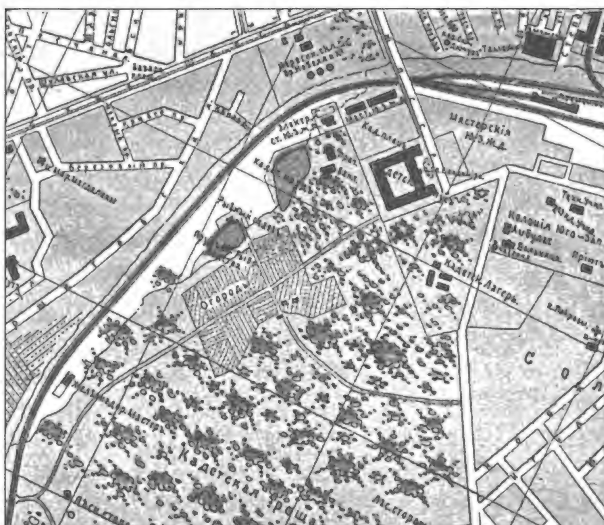

Рис. 9.6. Ставки біля Кадетського корпусу на карті 1914 р.

Додамо, що в деяких джерелах Кадетський став ще названо Шулявським озером.

Остання карта, названа схематичним пляном, на який показано два ставки в цій місцині, датована в 1931 р. Імовірно, того або наступного року ці ставки спустили, що було пов'язано з будівництом нового залізничного вокзалу (1928—1932) і парку для відстою поїздів на південь від вул. Борщагівська. Нині на р. Либідь жодного ставка немає. Водночас залишилося чимало на притоках, зокрема Совці та Оріхуватці.

Ставки на р. Сирець

Свого часу р. Сирець виділялася чи не найбільшою кількістю ставків. На карті-реконструкції кінця XVIII ст. [57] їх показано щонайменше 13. За цим їх кількість поступово зменшувалася. На сьогодні більшості

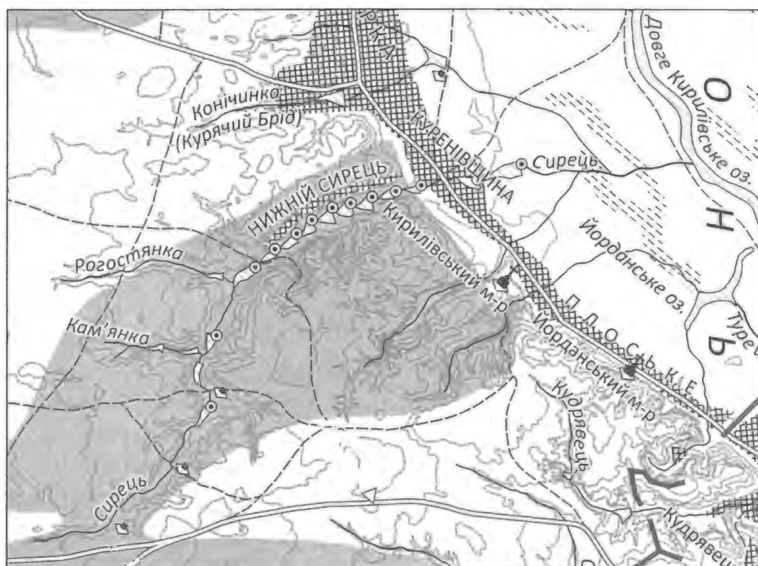

Рис. 9.7. Фрагмент карти-реконструкції кінця XVIII ст. [57], на якій показано ставки на р. Сирець

з них немає. Разом з тим залишилося кілька місць, де можна побачити залишки колишніх підпірних споруд. Ось координати однієї з них: 50°28′34″ пн. ш. 30°25′43″ сх. д. (рис. 9.7). Наявні ставки на річці описано у розділі 5.

Ставок на р. Клов

Річка Клов — одна з найбільший приток Либеді, бере початок біля станції метро «Арсенальна». Нині на всій довжині закута в колектор. Проте так було не завжди. Старожили пам'ятають цю річку на поверхні в місцині, яку нині займає стадіон заводу «Арсенал». Цікаво, що про цей стадіон мало хто здогадується, хоч він розташований менш ніж за 200 м на південний захід від вул. Михайла Грушевського.

На карті 1902 р. біля цієї вулиці позначено місце розташування будинку командувача військами. Цей будинок невдовзі зайняв генерал В.О. Сухомлинов, який одночасно обіймав посаду командувача Київського військового округу та Київського генерал-губернатора. За вказівкою В.О. Сухомлинова поряд з його будинком створили ставок, який зарибили коропами. Водночас на ставку поселили лебедів. Однак ця ідилія тривала недовго. Хмари над командувачем з'явилися ще в роки Першої

світової війни. Більшовицький переворот призвів до ще більших проблем. Тож дуже швидко ставок без належного догляду занепав. Він ледь простежується на аерофотознімку 1918 р. Невдовзі його спустили.

Ставок на території Національного експоцентру України

Крім ставка з лебедями і фонтаном, який описано у розділі 5, на території Національного експоцентру України свого часу був ще один, і до того ж, не менший за розміром. Він розміщувався за кілометр на південь від центрального входу і був складовою зразкового рибного господарства. За формою водойма ніби складалася з двох частин. Через вузькість перекинуто місток, де існувала можливість перегородити водойму щитом на дві частини. На топографічній карті 1990 р. позначено рівень води у ставку — 180,3 м.

Крім цього ставка, у минулому тут було їх ще кілька, як це звичайно буває на подібних рибогосподарських підприємствах. Їх, зокрема, можна знайти на старих картах ВДНГ УРСР, як свого часу називали Національний експоцентр України.

Зрозуміло, що утримувати ставок у належному стані доволі проблематично, особливо за умов нестачі, а тим паче припинення фінансування. Тож поступово зразкове рибне господарство втратило свою зразковість. Проблема полягала ще й у тому, що воду у ставки подавали примусово. Припинення водоподачі позначилося на тому, що ставок почав усихати. Навесні після танення снігу води трохи додавалося, натомість улітку вона зникала зовсім. Останній супутниковий знімок, на якому помітна вода, датований 18.04.2018 р. Нині цей ставок абсолютно висох. Його обстеження в липні 2020 р. показало відсутність не лише води, а й навіть вологолюбної рослинності. Ставок заріс трав'яною рослинністю, серед якої звичайними є стенаксис однорічний та будяк акантовий (рис. 9.8, 9.9).

Рис. 9.8. Фрагмент супутникового знімка від 07.07.2012 р., на якому стрілкою показано рибоводний ставок на території Експоцентру України

Рис. 9.9. Заросла територія на місці колишнього ставка на території Експоцентру України

На виступі берега, що умовно поділяв ставок на дві частини, залишилися руїни двоповерхового будинку як свідчення кращих часів цього окремо взятого місця.

Нині повністю заросли і невеличкі ставочки, що існували на захід від щойно описаного. Ймовірно, вони зникли першими. Тут домінує не трава, а чагарникова і деревна рослинність. Фактично на цьому місці утворилися непролазні хащі, які можуть цікавити як екстремалів, так і фахівців з ботаніки.

Ставок у садибі Мерінга

Садиба Фрідріха Мерінга, який жив у 1822—1887 рр., частково відповідає сучасній площі Івана Франка, але була значно більшою. За фахом Ф. Мерінг був лікарем, а на додаток ще й дуже успішним комерсантом. Купляючи раз за раз земельні ділянки, він поступово став власником значної території у самому центрі Києва. Частина цієї території залишалася відкритою. Її перетворили на міський сад, у межах якого і створили ставок.

По смерті Ф. Мерінга його нащадки земельну ділянку продали. Тут розпланували кілька вулиць: Миколаївську (нині Архітектора Городецького), Ольгинську, Мерінгівську (Заньковецької), Нову (Станіславського). Наявна тут площа мала назву Миколаївська, згодом Спартака, нині Івана Франка. Забудували площу наприкінці XIX — на початку XX ст. [44, 81]. Імовірно, ставок зник в останні роки XIX ст. (рис. 9.10).

Рис. 9.10. Ставок у садибі Мерінга на знімку 1870-х років

9.3. Зниклі болота

Биковське

Биковське болото знаходилося у Деснянському районі міста за 700—800 м на північ від станції метро «Лісова». Показано і підписано на карті 1850 р. На більшості інших карт лише показано, але без назви. Згадано у праці [8].

Існує версія, що назва болота походить від складних умов руху місцевими дорогами, коли замість коней у вози доводилося впрягати биків. Принаймні такою є версія походження назви сусіднього селища Биківня, подана у книзі [75].

Дістатися цієї місцини дуже просто: від вул. Кубанської України (у минулому Маршала Жукова) до неї лише сотня метрів. З південного сходу до колишнього болота прилягає гаражний кооператив. До відомих місць, що розташовані поряд, належить Національна фільмотека України.

Нині болото Биковське можна вважати зниклим. З одного боку, це сталося внаслідок природних чинників, зокрема потепління клімату, з іншого — через меліоративні роботи, пов'язані з прокладанням неподалік Північнодарницького меліоративного каналу. Його прорили в 1930-х роках від сучасного озера Берізка (ДВРЗ) у північно-західному напрямку до Дніпра (точніше Десенки). Якщо обходити Національну фільмотеку України зі сходу, він трапиться на шляху. Вода тут тече зі сходу на захід, проте часто канал пересихає.

Як і в багатьох подібних випадках, про наближення до болота (нехай і колишнього) вказує склад рослинності. У прилеглому лісі, що примикає до болота зі сходу, домінує сосна. Трапляється й береза, якої більше на схід від колишнього болота. Поступово з пониженням місцевості вона практично зникає. Водночас у найнижчих місцях з'являється очерет. Нині на місці колишнього болота домінує трав'яна рослинність. Усю цю територію перетинають кілька стежок, якими найчастіше прямують у Биківнянський ліс (рис. 9.11).

Рис. 9.11. Розташування та вигляд колишнього болота Биковське

На існування в минулому Биковського болота вказує також наявність торф'янистого ґрунту. Якщо загорається торф, а таке інколи трапляється, його тління і дим можна відчувати і спостерігати кілька тижнів.

Дорогожицьке болото

Уперше Дорогожицьке болото згадано в Іпатіївському літопису під 1146 р. «І вбіг Ігор у болото дорогожицьке, і загруз під ним кінь, і не міг він його витягти, бо слабував на ноги» [60, 83]. Частіше в літопису згадано місцевість Дорогожичі.

Наявні згадки про болото і місцевість Дорогожичі дають змогу висловити думку про те, що Дорогожицьке болото існувало на місці сучасної Куренівки. Про гіпотетичне розташування колишнього болота між Дорогожицькими пагорбами, г. Юрковиця та Почайною можна прочитати у працях [52, 60].

Козине

Козине болото — відомий гідронім, неодноразово згаданий в історичній літературі. Доволі часто його локалізують біля або навіть у межах сучасного Майдану Незалежності. Близькість до Майдану зазначена, зокрема, у довіднику [48].

Імовірно, найдавнішим картографічним твором, на якому показано і підписано Козине болото, є план 1803 р., який ще називають картою Андрія Меленського. На жаль, цей твір зберігся в поганому стані, окремі його ділянки відсутні повністю. Цей план міститься на сайті Політехнічного музею НТТУ «КПІ», причому у звично орієнтованому за сторонами

Рис. 9.12. Розташування колишнього Козиного болота на сучасній карті Києва

світу вигляді. На плані на захід від сучасного Майдану Незалежності можна знайти шукану назву «Козине болото». Важливо, що на плані зображено також захисний вал, який оточував центральну частину міста. Частина цього валу нині відповідає вул. Ярославів Вал, частина — вул. Малопідвальній, частина — вул. Бориса Грінченка.

У межах цієї території з часом проклали Козиноболотну вулицю, відому також як Козиноболотську, чи просто вул. Козине Болото [23]. З часом проживання в місцині, що асоціюється з болотом, почало сприйматися в негативному сенсі. Тож у 1894 р. Козиноболотну вулицю перейменували на Хрещатицький провулок, а в 1954 р. — на провулок Шевченка. Остання назва пов'язана з тим, що тут у будинку 8а у 1846—1847 рр. близько року жив Тарас Шевченко.

Окремо зупинимося на назві вул. Малопідвальна, яка з півдня прилягає до колишнього болота. Її назва походить не від слова «підвал», а від слів «під валом». Похил цієї місцевості — на південний схід, тому саме старовинний вал виявився основним чинником затримки води і заболочення прилеглої ділянки. Розміщення колишнього Козиного болота на сучасній карті Києва показано рис. 9.12.

Деяку інформацію про болото та історичні події навколо нього можна знайти за посиланням https://mik-kiev.livejournal.com/35779.html.

Колпито (Ковпито)

Свого часу таку назву мало найбільше болото, що існувало на північно-східній околиці міста в межах сучасного Деснянського району. Добре показано і підписано на карті «РККА». Довжина болота сягала 4 км, ширина — 1 км. Практично висохло внаслідок кліматичних змін.

Плеховське

Болото з такою назвою показано на карті 1850 р., а саме на південний схід від сучасного селища Биківня. Меліоративні роботи в цій місцевості, зокрема прориття каналу в напрямку сучасного оз. Берізка, сприяли тому, що площа перезволожених земель зменшилася. Нині на місці колишнього болота тече струмок Пляховий — одна з частин р. Дарниця. Поряд знаходиться невеличке і дуже заросле оз. Плеховське.

Хомине

Болото Хомине розміщувалося трохи на північ від розгалуження залізниці біля залізничної станції «Дарниця», а також між мікрорайоном Стара Дарниця і Дарницьким вагоноремонтним заводом. Показано на картах 1897/1918 рр. та «РККА». Згадано у працях [8, 98].

10. ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ВОДОЙМ І ШЛЯХИ ЙОГО ПОЛІПШЕННЯ

10.1. Чинники впливу на стан водних об'єктів

Існує велика кількість чинників, що впливають на водні об'єкти. Звичайно їх поділяють на дві групи: природні та антропогенні. До першої групи належать сонячне світло, атмосферні опади, вітер, тектонічні рухи та ін. Численними є й антропогенні чинники, які можна поділити на прямі та опосередковані. Основними чинниками прямого впливу є водозабір і водовідведення, а також засипання чи, навпаки, штучне збільшення розмірів водойм. Окремо можна згадати засмічення, яке, на жаль, також поширене. Опосередкований вплив переважно стосується території, з якої вода потрапляє у водойми. Це може бути забудова, сільськогосподарська діяльність, влаштування сміттєзвалищ, зведення лісу чи, навпаки, його насадження. Своєрідним видом впливу можна вважати глобальне потепління, що стосується як самих водойм, так і прилеглої території.

Водойми, віддалені від господарських об'єктів, переважно перебувають у кращому стані, ніж ті, що розташовані біля них. Певне значення має й розмір водойм. Зрозуміло, що менші уразливіші до антропогенного впливу, ніж великі. Проточність водойм, як правило, — ознака кращого стану, її відсутність — гіршого.

Кращому стану водних об'єктів сприяє їх знаходження в межах якогось об'єкта природно-заповідного фонду, адже на цій території господарська діяльність обмежена. У Києві до таких територій належить, зокрема, НПП «Голосіївський». В його межах чимало водойм, які характеризуються доволі добрим екологічним станом. Інший приклад — озера в регіональному ландшафтному парку «Партизанської слави», ставки в парку-пам'ятці садово-паркового мистецтва «Феофанія».

До водних об'єктів міста зі станом, кращим, ніж багато інших, належить Дніпро. Згадка про цю ріку зумовлена тим, що чимало київських водойм мають з нею гідравлічний зв'язок. Такий зв'язок може існувати завдяки якійсь протоці (озера Лукове, Підбірна) або підземним шляхом (озера Вербне, Бабине та ін.). Те, що стан Дніпра є кращим, ніж більшості інших водойм, пояснюється його великими розмірами та розміщенням київської ділянки вище місць основного забруднення ріки. Вище Києва розташоване Київське водосховище, яке певною мірою слугує відстійником. Його існування, зокрема, сприяло зменшенню радіоактивного забруднення Дніпра внаслідок аварії на ЧАЕС. Кращий стан води у Дніпрі порівняно з водоймами в місті підтверджується відповідними дослідженнями [1, 11, 30—36, 53, 68, 78].

Ознайомлення з великою кількістю водойм, розташованих у різних куточках міста, дає змогу назвати й чинники, що негативно впливають

на стан водойм. До таких чинників насамперед належить відсутність централізованої каналізації у деяких мікрорайонах міста. Це, зокрема, стосується Воскресенських, Русанівських і Нижніх садів. Вище було згадано і про забруднення Нижніх Совських ставків з мікрорайону Ширма.

Доволі часто водойми та їх береги зазнають забруднення будівельним сміттям. Найбільше його біля водойм, розташованих у лівобережній частині міста. Характерний приклад — оз. Тягле.

Джерелами забруднення водойм часто бувають і промислові підприємства. Причому це стосується навіть тих підприємств, що вже припинили свою діяльність. Прикладом може бути промзона на південь від станції метро «Лісова». У цьому разі зазнає забруднення р. Дарниця, що впадає в оз. Нижній Тельбин.

Окремої згадки потребують гаражні кооперативи, адже обслуговування автомобілів супроводжується забрудненням довкілля нафтопродуктами. До цього часто додаються й фрагменти автомобілів, які залишаються після їх розбирання. Характерним прикладом є гаражні кооперативи, розташовані вздовж Вигурівських озер, озер Мінське, Лугове, Пташине, Прірва та багатьох інших.

Наступним джерелом забруднення водойм є ринки — як організовані, так і стихійні. Їх існування супроводжується утворенням сміття, яке часто опиняється на берегах і в самих водоймах. Такого впливу, зокрема, зазнають уже згадані Вигурівські озера. Оскільки ці озера страждають ще від гаражних кооперативів, їх стан вкрай проблемний.

Ще один чинник, що негативно впливає на стан водойм, — близькість залізниць. Територія уздовж залізниць часто невпорядкована. Тут часто влаштовують як окремі гаражі, так і гаражні кооперативи. На залізничних насипах часто трапляються зарості адвентивних рослин. Це, зокрема, спостерігається біля озер Мінське, Лугове, Нижній Тельбин, болота Сірої Чаплі.

10.2. Екологічний стан водойм

Велика кількість водних об'єктів у Києві та значні відмінності в їх розмірах, розташуванні, чинниках впливу визначають те, що їх стан істотно різниться. Звичайно тут розуміється екологічний стан — поняття, що немає однозначного тлумачення. Втім не можна обійти увагою Водну рамкову директиву 2000/60/ЄС — документ, підписаний Урядом України, що покликаний наблизити вітчизняні нормативні документи до західноєвропейських.

За Водною рамковою директивою (ВРД), екологічний стан водойм — це сукупність біотичної (її часто називають біологічною), гідроморфологічної та хімічної (ширше — фізико-хімічної) складових. За ВРД, екологічний стан (відмінний, добрий, помірний, посередній, поганий) визначають за низкою показників, що належать до наведених вище складових. Відповідне оцінювання здійснюється за даними моніторингу, який має стосуватися всіх трьох перелічених складових.

На жаль, такий всеосяжний моніторинг стану водних об'єктів Києва, за винятком Дніпра, не виконується. Зрідка окремі міські служби виконують виміри гідрохімічних і бактеріологічних показників, результати яких звичайно залишаються закритими. Результати деяких вимірів з певною затримкою з'являються в наукових працях. Однак ці праці звичайно стосуються однієї чи кількох водойм і відображають умови окремого сезону або кількох сезонів одного-двох років. У зв'язку з відсутністю ґрунтовних знань про екологічний стан водойм використання наведених вище характеристик (відмінний, добрий та ін.) відповідно до ВРД не можна вважати коректним.

Незважаючи на викладене, екологічний стан водних об'єктів потрібно характеризувати — навіть за невеликою кількістю показників. Здебільшого це доводиться виконувати на підставі окремих даних, інколи на основі візуального ознайомлення з водоймами. Існують також опосередковані дані, що впливають на екологічний стан водойм.

Один із важливих параметрів, що впливає на екологічний стан водойм і водночас є ознакою цього стану — температура води. Проте в Києві її вимірюють лише на Дніпрі на гідрологічному посту, що розташований в Гідропарку за 200 м нижче мосту Метро. Протягом періоду з часу наповнення Канівського водосховища (з 1977 р.) найвища температура на цьому посту спостерігається в липні, трохи нижча — у серпні. Її середні значення протягом 1977—2020 рр. становлять відповідно 22,1 і 21,9 °С. Максимальна виміряна температура помітно вища — 29,1 °С. Її зафіксовано 10 серпня 2015 р.

Унаслідок кліматичних змін температура води в Дніпрі має тенденцію до підвищення, причому в усі місяці. Починаючи з 1977 р. це підвищення для періоду з квітня по листопад становить 2,0—3,0 °С (рис. 10.1, 10.2).

Зрозуміло, що температура води в київських водоймах дещо інша. Однак між нею і температурою у Дніпрі існує тісна залежність. Це, зок-

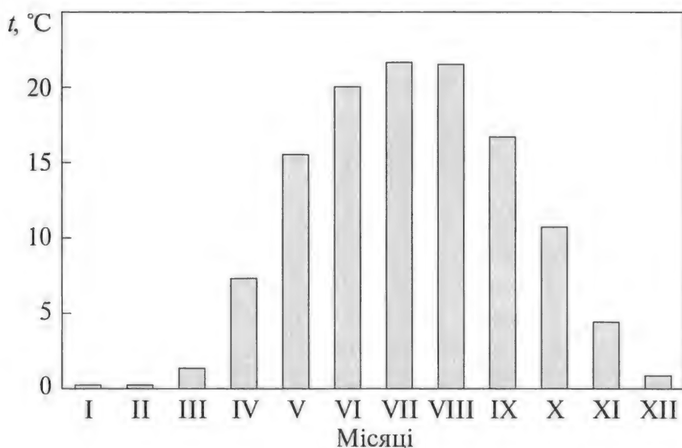

Рис. 10.1. Середня багаторічна температура води в Дніпрі за місяцями

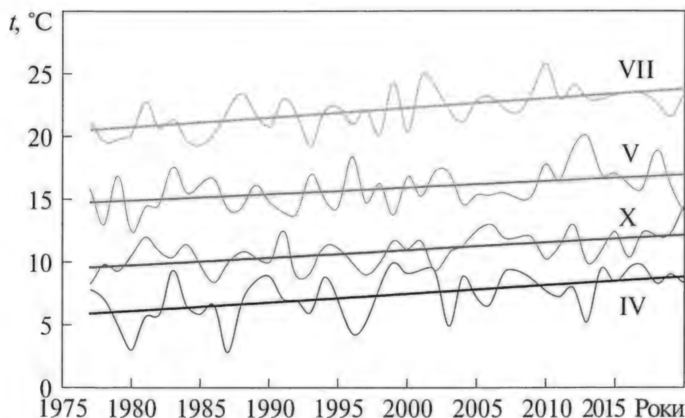

Рис. 10.2. Багаторічні зміни температури води в Дніпрі в окремі місяці

рема, засвідчують дані дистанційного зондування Землі, а саме термального каналу B10 супутника Landsat 8. Приклади залежності температури води у Дніпрі нижче мосту Метро і температури у водоймах наведено на рис. 10.3.

Як можна бачити на рис. 10.3, тіснота залежності доволі значна — особливо для випадку з оз. Редькине, яке розташоване ближче до Дніпра і більше за об'ємом, ніж Святошинський став.

За даними дистанційного зондування Землі, встановлено, що у травні—червні температура у київських водоймах на кілька градусів вища, ніж у Дніпрі. У деяких випадках відмінність сягає 4—5 °C. Це зумовлено тим, що на температуру води у Дніпрі, на відміну від водойм, щонайменше впливають два важливі чинники. Один з них — розташування вище за течією Київського водосховища, нагрів та охолодження якого відбу-

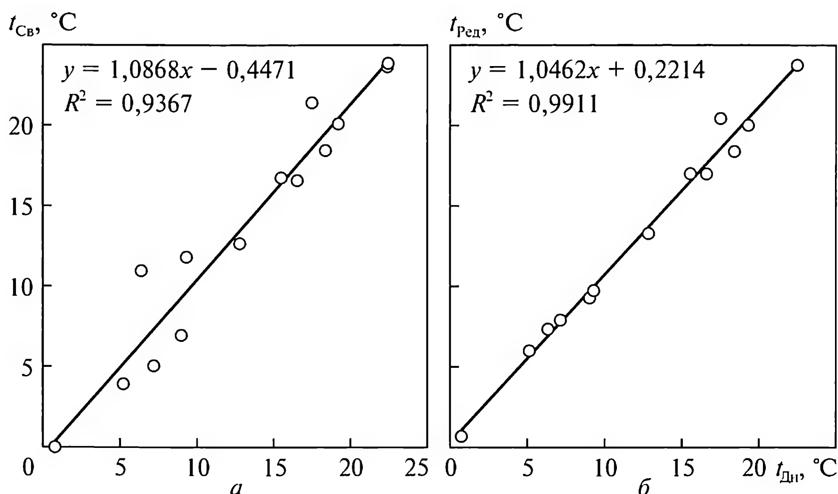

Рис. 10.3. Залежність між температурою у Дніпрі нижче мосту Метро і температурою в київських водоймах: *а* — Святошинський став, *б* — оз. Редькине

ваються повільно. Іншим чинником є перемішування води у Дніпрі, яке істотно більше, ніж у водоймах. У другій половині літа температура у водоймах також вища, проте різниця з Дніпром зменшується до 1,0—1,5 °С. З настанням осені температура знижується, причому це зниження залежить від розмірів водойм: у невеличких воно відбувається швидше, ніж у великих. Великі та глибокі озера, в яких розвантажуються підземні води, ще довго вирізняю доволі високою температурою. Це, зокрема, стосується озер Вирлиця, Небреж, Тягле, Заплавне, глибина в яких найбільша. Те саме властиве для озерної системи Опечень. Ще одна особливість температури у водоймах (принаймні у поверхневому шарі) — загалом вона вища за температуру повітря. Винятком є весняний період, коли прогрівання водойм порівняно з повітрям відбувається із затримкою. Окремі зображення, що показують особливості розподілу температури води, ілюструє рис. 10.4 (див. кольорову вклейку). Детальніше термічний і льодовий режими київських водойм висвітлено у статті [102].

Інший важливий показник, що відображає екологічний стан озер — прозорість води. Виміри прозорості є неодмінним елементом у дослідженнях озер. Існує простий прилад для визначення прозорості — диск Секкі. Це білий диск діаметром 30 см, який за допомогою мотузки опускають у воду. Прозорість визначають за глибиною, на якій диск можна розгледіти. Маючи певний досвід, оцінювання прозорості виконують «на око», звісно, з певною похибкою.

Численні виміри прозорості води у водоймах Києва показали значні просторово-часові коливання. Звичайно найменша прозорість спостерігається у другій половині літа і першій декаді вересня, коли найбільшим є «цвітіння» води. Найбільша прозорість — узимку. Якщо водойми проточні, деяке зниження проточності спостерігається навесні, а також після злив. Останнє, зокрема, характерне для Оріхуватських ставків, що оточені крутосхилами.

Зрозуміло, що наявність куп сміття на берегах і в самих водоймах — ознака того, що їх екологічний стан проблемний. Те саме стосується плівки нафтопродуктів, яка може вкривати водну поверхню. Останнє, як уже зазначалося, характерне для оз. Лугове.

Засобом, який допомагає, принаймні на якісному рівні, оцінити екологічний стан водойм, є згадане вище дистанційне зондування Землі. При цьому найчастіше згадують ресурс Google Earth. Значно більше супутникових знімків можна знайти на сайті Геологічної служби США (https://glovis.usgs.gov). Насамперед тут мають бути виділені знімки супутників серії Landsat і Sentinel-2, які регулярно виконують знімання земної / водної поверхні. Важливо те, що ці знімки багатоспектральні. Зокрема, лише в межах видимого спектра (0,4—0,75 мкм) супутник Landsat 8 виконує знімання у блакитному (0,45—0,515 мкм), зеленому (0,525—0,600 мкм) і червоному (0,630—0,680 мкм) діапазонах. Це канали B2, B3 і B4. У супутника Sentinel-2 спектральних каналів у видимому діапазоні навіть більше — існують ще ті, що належать до червоного краю видимого спектра. Проте жоден знімок супутника Sentinel-2 не покриває всієї території Києва.

Оперування знімками різних спектрів дає змогу отримати безліч варіантів зображень земної / водної поверхні. Зрештою, спираючись на дані безпосередніх досліджень, а також даних дистанційного зондування Землі, є змога якісного, а в деяких випадках і кількісного оцінювання стану водойм. Найінформативнішим, на нашу думку, є канал знімання, що відповідає зеленому діапазону спектра. Подібне стосується комбінації значень цього каналу із сусідніми блакитним і червоним.

Для оцінювання екологічного стану київських водойм, зокрема «цвітіння» води, опрацьовано кілька знімків, зроблених супутником Landsat 8 у період, коли це явище набуває найбільшого розвитку — у серпні та суміжні місяці. На жаль, через хмарність, а також через доволі великий інтервал часу між зніманням (16 діб) цих знімків не так багато. Зокрема, опрацьовано дані за такі дати: 28.08.2015, 13.07.2016, 17.08.2017, 04.08.2018, 08.09.2019 і 10.09.2020 р. Для аналізу обрано 20 найбільших водойм: 8 — у правобережній частині міста і 12 — у лівобережній. Не взято до розгляду оз. Вітовець, оскільки на ньому видобувають пісок, що впливає і на прозорість, і на колір води.

Виявилося, що кожному озеру властиві певні особливості значення каналу B3, який відповідає зеленому кольору спектра. На водоймах, стан яких кращий, значення цього каналу загалом менші, ніж на тих, де спостерігається значне «цвітіння» води (рис. 10.5).

Як можна бачити на рис. 10.5, найменші значення каналу B3 характерні для озер Відро, Шапарня і Заспа, а також Святошинського ставу. Усі ці водойми розташовані у правобережній частині Києва. Переважно вони знаходяться в екологічно чистій місцевості. Озера Відро, Шапарня

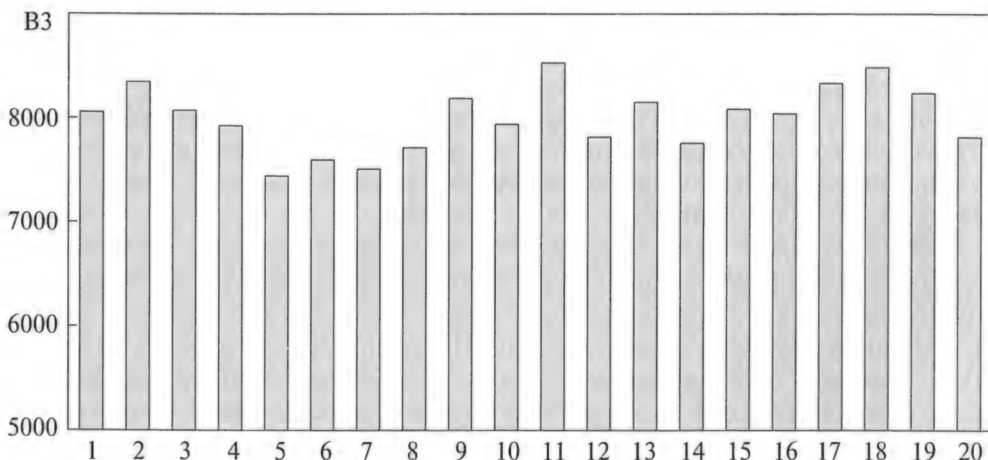

Рис. 10.5. Усереднені значення каналу B3 супутника Landsat 8 для 20 найбільших київських водойм: 1 — Редькине, 2 — Кирилівське, 3 — Йорданське, 4 — Вербне, 5 — Святошинський став, 6 — Відро, 7 — Шапарня, 8 — Заспа, 9 — Алмазне, 10 — Райдуга, 11 — Берізка (ДВРЗ), 12 — Тельбин, 13 — Прірва, 14 — Сонячне, 15 — Лебедине, 16 — Вирлиця, 17 — Мартишів, 18 — Небреж, 19 — Тягле, 20 — Заплавне

і Заспа справді відзначаються чистою і прозорою водою. Разом з тим доволі високі значення каналу B3 у правобережній частині Києва властиві для оз. Кирилівське. Це теж зрозуміло, адже р. Сирець, що впадає в це озеро, важко назвати чистою. Крім того, озеро зазнає негативного впливу розташованих вище водойм, зокрема оз. Лугове. У лівобережній частині міста найменші значення каналу B3 властиві озерам Райдуга, Тельбин і Заплавне, найбільші — озерам Берізка (ДВРЗ) і Мартишів. Щоправда, стосовно останнього разу високі значення каналу B3 спостерігалися лише одного разу, а саме 13.07.2016 р. Подібне того дня зафіксоване і в сусідньому оз. Небреж.

Додамо, що завдяки штучній аерації стан оз. Тельбин в останні роки помітно поліпшився. Детальніше це викладено в четвертому розділі.

Поширеним методом оцінювання екологічного стану водойм є розрахунок індексу NDTI (NDTI = (B4 − B3)/(B4 + B3)), а також побудова кольорових зображень за цими даними. Великі значення каналу B3 зумовлюють те, що водоймам зі значним розвитком «цвітіння» звичайно властиві значні від'ємні значення цього показника. Детальніше про це можна прочитати у працях [14, 15, 17].

Істотно більше інформації про екологічний стан водойм можна отримати, спираючись на дані їх безпосередніх досліджень, зокрема гідрохімічного режиму та наявної біоти. Результати таких досліджень висвітлено у численних наукових публікаціях [1, 15, 21, 27—33, 35, 36, 51, 52, 57, 66, 76]. І хоч у багатьох з них наведено ґрунтовні дані, часто залишається відкритим питання про те, які київські водойми перебувають у кращому стані, а які гіршому. Простої та однозначної відповіді на це питання нема, і вона навряд можлива.

Окремої згадки потребує позитивний вплив водойм (навіть із забрудненою водою) на мікроклімат навколишньої території. Згідно з результатами досліджень [95], температура водної поверхні під час спеки може бути на 10—20 °C нижча за температуру земної поверхні. Особливо це стосується дахів будівель.

Ще одна позитивна роль водойм полягає у поглинанні ними пилу — домішки, яка належить у місті до найважливіших. Результати досліджень, зокрема, наведені у праці [73], засвідчують, що найвищі концентрації пилу властиві центру міста, де водойм найменше. Те саме стосується багатьох інших домішок.

10.3. Водна стратегія Києва

Невід'ємною ознакою Києва є Дніпро та інші водойми. Вони надають столиці риси неповторності, слугують важливим рекреаційним ресурсом, а також елементом ландшафтного різноманіття. Водночас значний, довготривалий і різноманітний вплив на водні об'єкти позначився на їх стані, призвівши переважно до його погіршення.

Це зумовило створення спеціальної міської організації — Комунального підприємства «Плесо». Як зазначено вище, існує Розпорядження

КМДА № 111 від 04.02.2009 р., згідно з яким на баланс цього підприємства мала бути передана більшість водойм міста. Насправді, зі згаданих у розпорядженні 417 водних об'єктів передано менше 100. На цих об'єктах виконується великий обсяг різноманітних заходів, зокрема, їх розчищення, ремонт гідротехнічних споруд і навіть аерація води. Однак більшість інших об'єктів залишаються поза увагою. Яким є їх стан, зокрема поточний, з'ясувати складно.

Певну увагу водним об'єктам Києва приділено у новому Генеральному плані міста до 2040 р. Заходи, що стосуються водойм, містяться в розділі «Охорона навколишнього природного середовища». Основну увагу передбачено зосередити на обмеженні господарської діяльності в межах прибережних захисних смуг (ПЗС), посиленні санітарно-епідеміологічного контролю за станом пляжів і водойм, забезпеченні очищення водойм, благоустрої прибережних територій, будівництві великої кількості (94) очисних споруд дощової каналізації. У новому Генеральному плані невідкладними названо роботи з розчищення озер Синє і Тельбин, а також Совських ставків. З інших об'єктів згадано озерну систему Опечень (у плані — Опечінь) та водойми вздовж вул. Закревського і просп. Миколи Бажана, де передбачено провести комплексні заходи. Крім того, передбачено виконати благоустрій прибережних територій зі створенням пляжів або зон відпочинку біля озер Йорданське, Лебедине, Редькине і Вербне.

Хоча перелічені заходи видаються доцільними, але їх зміст дає змогу висловити деякі зауваження. На нашу думку, у згаданому переліку відсутній такий важливий захід, як інвентаризація водойм, тобто створення їх кадастру. Зрозуміло, що без цього неможливі і будь-які правочинні заходи щодо більшості з них. І справді, хіба правочинним є виділення коштів на упорядкування водойми, яка не згадана в жодному документі? Відсутність відповідного кадастру є й загрозою існуванню водойм — особливо невеликих. Про це, зокрема, йшлося при описі оз. Качине, яке в так званій екологічній експертизі названо «штучного походження заболоченою територією». У Генеральному плані вказано також на необхідність посилення санітарно-епідеміологічного контролю за станом пляжів та водойм. Якщо такий контроль на пляжах періодично виконується, то на більшості водойм його немає. Тому потрібне зовсім інше формулювання, а саме «організація моніторингу стану водних об'єктів». Окремо має бути згаданий такий захід, як «розчищення озер». Можна висловити думку, що цей захід дійсно корисний, але він не єдиний. Тут має бути вказано на інше, а саме на поліпшення екологічного стану водойм. Зазначене стосується Дніпра і малих річок міста.

Окремо зупинимося на планах вводу в експлуатацію 94 очисних споруд дощової каналізації. Існує великий сумнів у тому, що це буде зроблено. На це вказує хоча б той факт, що за останні 10 років у Києві не збудовано жодної такої споруди і лише на одній, а саме біля оз. Лебедине, виконано модернізацію. Усі інші подібні споруди, що були зведені раніше, давно вийшли з ладу і не працюють. Красномовним є й такий факт: за попереднім Генеральним планом, прийнятим у 2001 р., у місті

передбачалося збудувати 71 очисну споруду. Як бачимо, плани та їх реалізація — істотно різні поняття. В умовах зростаючої щільності міської забудови реалізація нових проєктів буде ще складнішою.

Навіть короткий аналіз частини нового Генерального плану Києва на найближчі роки свідчить про існування дискусійних положень, а відповідно, й результати, на які можна очікувати.

У зв'язку з цим потребує згадки інший документ, в якому основну увагу зосереджено на водних об'єктах Києва. Йдеться про так звану Водну стратегію Києва, розробку якої свого часу ініціювало КП «Плесо». До роботи над нею залучилися близько десяти фахівців: гідрологів, гідротехніків, гідробіологів, інженерів-проєктувальників, громадських активістів. Документ, який планувалося створити, мав сприяти збереженню водних об'єктів та поліпшенню їх стану. Звісно, що досягти цього можна у разі отримання документом певного юридичного статусу, зокрема, його ухвалення Київрадою. На жаль, це не було досягнуто, частково й тому, що робота над Водною стратегією перервалася.

З огляду на викладене слід навести основні положення згаданого документа. Його найважливішою метою є збереження водних об'єктів міста та поліпшення їх стану. Очевидно йдеться не лише про водойми. Втім їх велика кількість, значна площа, а також різноманітне використання зумовлюють те, що увага до них має бути першочерговою.

Основними завданнями Водної стратегії можна вважати таке:

· створення кадастру водних об'єктів;

· налагодження моніторингу стану водних об'єктів та поширення їх результатів у відкритому просторі;

· збереження наявних водних об'єктів та заборона будь-якого нового будівництва в межах їх прибережно-захисних смуг;

· посилення відповідальності за засмічення і забруднення міської території та водних об'єктів;

· поліпшення екологічного стану водойм і навколишньої території;

· розширення громадського простору навколо водних об'єктів та умов їх використання.

Зупинимося, зокрема, на питанні створення кадастру, який у переліку завдань, а відповідно й заходів, згадано першим. Вище було зазначено, що відсутність такого документа супроводжується низками проблем, зокрема юридичними. Крім того, водний об'єкт, який ніби не існує, може загрожувати техногенною аварією, а також як осередок поширення шкідливих організмів та інфекційних хвороб.

Отже, саме на створення кадастру доцільно звернути першочергову увагу. Цей документ має містити відомості про розташування водного об'єкта у межах певного адміністративного району і точні географічні координати. Зазначимо, що у згаданому Розпорядженні КМДА № 111 цього немає. У кадастрі має бути зазначено що собою являє об'єкт: річка, ставок тощо. Крім того, мають бути наведені відомості про найважливіші гідроморфологічні характеристики: для річок — їх довжина, для водойм — площа, довжина, глибина.

Наступне зі згаданих завдань — моніторинг їх стану. Зрозуміло, що він потребує коштів і тому не може виконуватися у значних обсягах на всіх водоймах. Тому всю їх різноманітність можна поділити на кілька груп (пропонується три) з різним ступенем ґрунтовності. Найдешевшим засобом оцінювання стану водних об'єктів можна вважати вимірювання прозорості води, яке пропонується виконувати на найбільшій кількості водойм (приблизно на 50) раз на квартал. Приблизно на 30 водоймах пропонується виконувати щоквартальний моніторинг гідрохімічних і бактеріологічних показників, а також рівня води. До числа найважливіших гідрохімічних показників належить концентрація розчиненого кисню, хімічне споживання кисню (ХСК), концентрація нафтопродуктів тощо. Із 30 водойм, обраних для моніторингу, приблизно на 20 з них, що найбільше використовуються для пляжного відпочинку, дослідження в літній період потрібно виконувати щомісяця. До цих 20 водойм насамперед належать ставок Горащиха, оз. Редькине, оз. Синє, Нижній Феофанівський ставок, озера Райдуга, Тельбин, Сонячне, Мартишів, Небреж, Велике в парку «Партизанської слави» та кілька інших. Ще частішим має бути моніторинг бактеріологічного стану пляжів.

Звісно, сенс у цьому моніторингу буде лише тоді, коли його результати стануть підставою для управлінських рішень. Важливо, щоб результати цього моніторингу регулярно з'являлися на сайті Київської міської державної адміністрації (виконавчого органу Київради) у розділі «Стан довкілля». На сьогодні такий розділ на сайті відсутній.

Задля об'єктивності зазначимо, що на кількох водних об'єктах моніторинг усе ж виконується, а його результати висвітлюються у щорічних звітах Управління екології та природних ресурсів КМДА та кількох інших міських інституцій. Проте подання цих даних, а також їх перелік не можна вважати достатніми.

Зрозуміло і те, що стан водойм звичайно погіршується не сам по собі. Це відбувається внаслідок існування певних чинників. Тому отримані дані мають стати підґрунтям пошуків винуватців забруднення, основою визначення пріоритетності природоохоронних заходів та їх змісту.

Складовою новостворюваного моніторингу має стати залучення до нього громадськості. У місті є дуже багато осіб, які бувають на водоймах і яким не байдужий їх стан. Інформування має бути простим: телефоном і через Інтернет. На ці звернення повинно бути швидке реагування.

Результати моніторингу і заходів, здійснених на його основі, мають узагальнюватися. Узагальнені річні звіти повинні розміщатися на сайті Київської міської державної адміністрації і стати значно повнішими, ніж нині.

Важливо щоб завдання і заходи мали певні часові межі. Зокрема, стосовно створення кадастру це має бути один чи два роки. Такий самий час потрібен для розробки плану моніторингу і початку його реалізації. Можливим є одночасне виконання цих заходів чи з невеликим часовим зсувом. За сприятливих умов і наявності політичної волі окреслені заходи можна здійснити вже в 2022 чи 2023 р.

Окремого розгляду потребує завдання поліпшення екологічного стану водойм і навколишньої території. Доволі часто це завдання тлума-

читься як розчищення водойм та впорядкування прилеглої території. На жаль, у більшості випадків цього недостатньо. Найперше, що тут має бути здійснено, це припинено або, принаймні, мінімізовано забруднення внаслідок скидів забруднювальних речовин та їх змиву. Проте часто водойми навіть без очевидних чинників негативного впливу перебувають у вкрай занедбаному стані. Характерні ознаки цього: «гіперцвітіння», невелика прозорість, низька концентрація кисню в придонному шарі, більше того — наявність сірководню. Відсутність фотосинтезу в основній товщі води та опускання на дно органічних решток прискорюють процес «вмирання» водойм.

Ефективним і водночас м'яким заходом, здатним поліпшити екологічний стан водойм, є їх примусова аерація. Вона дає змогу збільшити концентрацію кисню в придонному шарі і водночас «розмити» термоклін. Подачу повітря в придонний шар досягають за допомогою компресора, вибір якого залежить від розмірів водойми, зокрема її глибини.

Загальними правилами щодо аерації є поступовість її збільшення: за обсягом подачі повітря, глибиною й тривалістю здійснення. Інакше є загроза підняття у поверхневий шар значного обсягу сірководню та біогенних речовин. Крім того, потреба в аерації залежить від сезону: вона найбільша у спекотну погоду і в умовах тривалого льодоставу, найменша у перехідні сезони. Інколи навіть кількагодинна робота аератора здатна істотно поліпшити стан водойми та уникнути замору риби. У зв'язку з цим потрібно створити належну систему мобільних установок, що мають бути задіяні в критичні періоди року. Звісно, це не виключає обладнання кількох важливих водойм стаціонарними системами, що вже почалося в місті.

Досвід підприємств з вирощування риби показує можливість значного поліпшення стану водойм, зокрема зменшення «цвітіння» води, шляхом їх почергового вапнування, внесення бактеріальних препаратів і мікроскопічних водоростей хлорели. Зокрема на запити «біопрепарати для очищення водойм» і «ставкова хімія» можна знайти десятки пропозицій вітчизняних та іноземних компаній. Отже, за допомогою різноманітних заходів можна істотно поліпшити стан водойм. Важливо й інше — незрівнянно менша вартість згаданих заходів порівняно з тими, які звичайно використовують у місті. Ця вартість переважно обраховується сотнями тисяч, а інколи мільйонами гривень. Назвемо ці традиційні заходи: розчищення, бетонування берегів, влаштування пішохідних доріжок, посадка декоративних дерев, встановлення лавок.

Можна звернути увагу на те, що деякі з перелічених вище завдань щодо збереження водойм і поліпшення їх стану стосуються нормативно-правової сфери, до якої у суспільства чи не найбільше нарікань. Звичайними явищами тут є безвідповідальність і корупція. Це окремий напрям загальнодержавного рівня, над яким потрібна постійна робота.

Важливим є й удосконалення законодавства у сфері управління (охорони та використання) водних об'єктів, а також розташованих поряд прибережних захисних смуг.

У цьому разі найпершої згадки потребує Водний кодекс України як головний нормативно-правовий документ, що регламентує використання та охорону водних об'єктів. Крім того, для Києва велике значення має Земельний кодекс України, що регламентує використання земель, зокрема під водними об'єктами і поряд з ними.

В обидва названі документи періодично вносять зміни. Так, важливою особливістю останньої редакції Водного кодексу України, яку прийнято восени 2016 р., стала зміна ідеології: від забезпечення якісною водою споживача до забезпечення доброго стану самих водних об'єктів.

Разом з тим навіть після нововведень у Водному кодексі залишилося кілька положень, які потребують уточнення та виправлення. Зокрема, існують певні проблеми у тлумаченні ст. 88, в якій сказано про прибережні захисні смуги. Особливо це стосується другої частини згаданої статті, в якій йдеться про прибережну захисну смугу в межах населених пунктів. Дослівно у статті зазначено, що ця смуга «встановлюється з урахуванням містобудівної документації». У таких випадках залишаються питання про яку документацію йдеться, хто її розробник і де можна з нею ознайомитися.

Важливою проблемою є й те, що на Публічній кадастровій карті України водні об'єкти в межах Києва ніяк не позначено. За бажанням, з цього можна зробити висновок, що немає і самих водних об'єктів, а відповідно, і прибережної захисної смуги навколо них. Виділення цих об'єктів належить до компетенції Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастру). Проте для цього потрібне замовлення, ймовірно, київської влади.

Істотною вадою чинного законодавства у сфері охорони природного середовища є відсутність належного контролю за його дотриманням та належного покарання за його порушення. Красномовним, зокрема, є зміст Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме Статті 59 «Порушення правил охорони водних ресурсів», де записано: «Забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища, — тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Нагадаємо, що неоподатковуваний мінімум доходів громадян уже багато років не переглядався. Він становить 17 грн. Зрозуміло, що загрозою штрафу в розмірі 51—119 грн важко злякати порушника законодавства. Найближчим часом ці положення доцільно виправити, зокрема, збільшити суму штрафів.

Невідкладне завдання у нормативно-правовій сфері — розробка чіткого алгоритму боротьби з правопорушеннями у природоохоронній сфері, зокрема при використанні водних об'єктів.

Окремий напрям загальнодержавного рівня — поліпшення екологічної культури і загалом громадянської свідомості. Важливими є зусилля на формування належного інформаційного поля, спрямованого на підвищення патріотизму. Редакційна політика телевізійних каналів і решти ЗМІ має

змінитися від першочергового висвітлення аварій та скандалів на інше: досягнення держави в економіці, політиці, культурі та інших сферах.

У разі підвищення свідомості населення можна сподіватися на більшу відповідальність щодо обрання влади: як державної, так і місцевої. Саме від влади найбільше залежать визначення пріоритетів, розподіл коштів, правильність ухвалення управлінських ріщень та ін.

Зрозуміло, що посилення уваги до природного середовища, зокрема водойм, можливе, коли гострота інших суспільно-політичних питань знята або принаймні не така гостра. Насамперед йдеться про економічну сферу. Саме від неї залежать обсяг інвестицій у природоохоронні заходи, належне поводження населення зі сміттям і стоками.

Окремим напрямом роботи в Києві можна вважати поліпшення і розширення його туристичного бренду, зокрема, посилення уваги до багатства міста на водні об'єкти. Власне, туристичний логотип самого міста з'явився лише кілька років тому. Він має чотири графічні складові і слоган «Місто, де все починається». Перша з цих складових у вигляді синьої краплі нагадує про тісний зв'язок міста з водним середовищем. Водночас важливо й те, що Дніпро упродовж кількох століть був основною складовою історичного шляху «Із варяг у греки». Тому одним із нових варіантів бренду міста може бути такий: «Місто на шляху європейських цивілізацій». Графічне зображення може мати вигляд синьої смуги, що оточена зображеннями кількох золотих куполів.

Інший бренд, який слід поширювати в теплий період року, пов'язаний з багатством міста на піщані пляжі. За їх площею у Києва немає конкурентів серед усіх європейських столиць. Словесно цей бренд такий: «Місто найбільших пляжів у Європі». Графічно його можна виконати з використанням жовтого і синього кольорів, що присутні на державному прапорі України.

Поширення пропонованих брендів повинні підтримувати та заохочувати не лише міська, а й державна влада, адже це сприяє престижу всієї країни, є елементом патріотичного виховання.

Важлива проблема багатьох водних об'єктів Києва — надмірне заростання і «цвітіння» води. Доволі часто водні рослини вкривають всю акваторію водойм. По закінченні теплого періоду рослинні організми відмирають, що супроводжується погіршенням якості води і замуленням водойм. Певний крок для розв'язання цієї проблеми недавно зроблено: запропоновано вилучити водяний горіх з Червоної книги України. Доцільно інтенсифікувати наукові розробки, спрямовані на отримання з водоростей та рослинних решток корисних складових, зокрема біогазу. Нагальне питання, що має бути вирішене на державному рівні, — заборона продажу та використання засобів прання із вмістом фосфатів. Зазначені сполуки, на жаль, дуже погано вилучаються зі складу стічних вод і водночас належать до таких, що інтенсифікують розвиток водоростей.

Лише завдяки щоденній роботі за багатьма напрямами можна досягнути поставленої мети: збереження наявних у місті водних об'єктів і поліпшення їх стану.

ВИСНОВКИ

Місто Київ дуже багате на водойми, серед яких найбільше озер і ставків. Як не дивно, у місті є й кілька боліт. Крім того, існують технічні водойми.

Точну кількість київських водойм встановити неможливо. Це зумовлено мінливістю природних умов, дією людського чинника, технічними можливостями методів досліджень. Лише приблизно можна вважати, що в Києві налічується 500 водойм.

Наявні водойми завжди відігравали важливу роль в історії міста. Про це, зокрема, свідчить той факт, що на окремих річках було створено до десяти і більше ставків. Часто за право володіти тією чи іншою водоймою точилися серйозні майнові суперечки. Водночас розвиток міста потребував нових земельних ділянок для забудови. Це спричинило зникнення багатьох водойм. Разом з тим з'явилося чимало нових і великих водойм, які переважно виникли у зв'язку з видобутком піску та подальшого намиву території.

Поширення водойм у місті нерівномірне, і в різних його частинах вони різні. У правобережній частині чимало ставків, створених на малих річках і струмках. Найбільше озер знаходиться в південній і лівобережній частинах міста, зокрема на заплаві Дніпра. Деякі з цих озер мають довжину більшу за 1 км і площу понад 1 км^2.

Велике різноманіття природних та антропогенних чинників визначає те, що екологічний стан водних об'єктів дуже різниться. Деякі з них, що переважно розміщуються на околицях міста, перебувають майже у природному стані. Водночас у Києві є багато забруднених і засмічених водойм. Одним із негативних чинників цього є відсутність централізованої каналізації в окремих мікрорайонах міста. Як наслідок, частина забруднених стоків потрапляє в річки і водойми.

Певний вплив на водні об'єкти міста спричинили кліматичні зміни — насамперед потепління. Підвищення температури повітря і води зумовило зростання випаровування. Це, зокрема, проявилося в 2019 і 2020 рр., які у Києві виявилися найтеплішими за всю історію регулярних спостережень, починаючи з 1881 р. До цього найтеплішим був 2015 р. Наслідком стало обміління багатьох водойм і навіть їх зникнення.

Різноманітним є рослинний і тваринний світ київських водойм. З деревної рослинності, що оточує водойми, найбільше поширення мають верба, тополя, а також береза. На берегах часто трапляється аморфа кущова. У прибережній смузі найбільш поширені очерет, рогіз вузько- та широколистий. Проте перелік повітряно-водних рослин незрівнян-

но довший: водяний різак (тілоріз), їжача голівка, куга озерна, сусак зонтичний, стрілиця звичайна, лепешняк великий, ситняг болотний та ін. Значним є різноманіття водних рослин, яких можна нарахувати десятки видів різних екологічних груп. Зокрема численними є види, що належать до занурених рослин: рдесники, кушир занурений, водопериця колосиста, елодея канадська. Значне поширення мають ряска мала, глечики жовті, водяний горіх, сальвінія плаваюча. Незважаючи на значний антропогенний вплив, у київських водоймах налічується кілька десятків видів риб. Характерними видами є вівсянка, а з цінніших червонопірка, карась, окунь. У місті існує чимало водойм, що зариблюються — аж до осетрових включно. Київські водойми слугують також біотопом для земноводних, птахів і ссавців. Зокрема, на багатьох водоймах цілком реально зустріти черепаху болотну. Типовими мешканцями водойм є качки. Серед ссавців трапляються видра, ондатра, бобер.

Окремої згадки потребують декоративна і рекреаційна функції водойм. Дехто знаходить тут можливість порибалити. На багатьох водоймах є прокат човнів і катамаранів. Існує чимало водойм, що використовуються для пляжного відпочинку. Крім того, водойми сприяють поліпшенню мікроклімату — насамперед під час сильної спеки.

На нашу думку, цінність київських водойм мешканцями столиці ще недостатньо усвідомлена. Про це, зокрема, свідчить той факт, що це видання є першою великою працею, що присвячена водному багатству Києва. Між тим складно знайти в Європі місто, яке настільки багате на водні об'єкти, як українська столиця. Звісно, що цю особливість Києва потрібно популяризувати, робити його брендом. Водночас потрібно докласти чималих зусиль, аби наявні водні об'єкти стали його прикрасою. Є сподівання, що спільні зусилля влади і громади сприятимуть цьому.

Додаток

АЛФАВІТНИЙ ПЕРЕЛІК ВОДОЙМ м. КИЄВА

№	Назва	Сторінки	Район	Координати	
				Широта	Довгота
1	Алмазне оз.	11, 17—19, 32, 50, 51, 60—63, 76, 163, 164, 223, 258	Деснянський	50°30′24″	30°38′57″
2	Бабине оз.	12, 20, 51, 63, 64, 87, 144, 253	Дніпровський	50°28′11″	30°32′42″
3	Бабине Топило оз., зникле	24	Дніпровський	50°29′28″	30°34′44″
4	Батюшчин став	176	Солом'янський	50°23′37″	30°2624″
5	Бервенець оз.	12, 24, 46, 47, 64—66, 168	Голосіївський	50°20′35″	30°34′41″
6	Берізка оз.	12, 45, 51, 68, 244, 258	Дніпровський	50°26′15″	30°34′43″
7	Берізка (ДВРЗ, Лісове, Веселка) оз.	39, 40, 51, 52, 66, 67, 250, 252, 258, 259	Дніпровський	50°27′49″	30°40′27″
8	Биковське болото, зникле	51, 250	Деснянський	50°28′19″	30°38′42″
9	Бичок оз.	51, 52	Дніпровський	50°28′13″	30°33′35″
10	Біле оз., зникле	24, 40, 235	Дарницький	50°24′05″	30°37′05″
11	Біле (Центральне) оз.	53, 54, 69	Оболонський	50°31′06″	30°30′31″
12	Білі Камені оз.	45, 47, 70, 71, 92	Голосіївський	50°22′24″	30°34′05″
13	Блакитне (Голубе) оз.	56, 71, 72,	Подільський	50°30′30″	30°24′44″
14	Боброве оз.	48, 49, 72, 73	Дарницький	50°20′52″	30°36′51″
15	Бобровське оз.	183, 186—188	Голосіївський	50°22′20″	30°32′19″
16	Богатирське (Андріївське) оз.	53, 127, 130, 131	Оболонський	50°30′09″	30°29′12″
17	Бровня оз., зникле	236	Деснянський	50°31′	30°33′
18	Брюква оз.	47	Голосіївський	50°17′14″	30°36′35″
19	Буревісник (Корольок) оз.	48, 49, 94, 109, 110, 125, 163, 236, 239, 243	Дарницький	50°25′05″	30°36′51″
20	Васильківська Прірва оз., зникле	40, 101, 145, 235, 236	Дарницький	50°25′03″	30°37′23″
21	Василівське оз., зникле	236	Дніпровський	50°26′44″	30°35′44″
22	Вербне оз.	18, 25, 44, 53, 54, 74, 75, 243, 253, 258, 260	Оболонський	50°29′25″	30°31′02″
23	Вигурівське Верхнє оз.	50, 62, 76	Деснянський	30°31′31″	30°37′48″

№	Назва	Сторінки	Район	Координати	
				Широта	Довгота
24	Вигурівське Нижнє оз.	50, 62, 76	Деснянський	50°30′09″	30°37′11″
25	Вигурівське Середнє оз.	50, 76, 77	Деснянський	50°30′57″	30°37′42″
26	Видубецьке оз., зникле	24, 236	Печерський	50°24′55″	30°34′23″
27	Вирлиця оз.	17, 19, 22, 25, 44, 48, 49, 77, 78, 101, 164, 257	Дарницький	30°23′46″	30°39′40″
28	Відрадний ставок	12, 58, 178—180	Солом'янський	50°26′03″	30°25′33″
29	Відро оз.	47, 79, 80, 107, 258	Голосіївський	50°18′29″	30°33′26″
30	Вільхове оз., зникле	236	Дарницький	50°25′	30°37′
31	Віра оз.	57, 58, 80, 177	Святошинський	50°24′43″	30°23′16″
32	Вітовець оз.	22, 48, 49, 81, 82, 258	Дарницький	50°31′36″	30°42′08″
33	Вулик оз.	48, 49, 82, 235	Дарницький	50°24′51″	30°37′57″
34	В'язки оз.	48, 49, 83, 84, 121, 165	Дарницький	50°22′00″	30°39′23″
35	Гарячка оз.	39, 48, 49, 84, 85, 126, 145, 159	Дарницький	50°25′16″	30°37′54″
36	Глибоке оз.	12, 50, 86	Деснянський	50°30′51″	30°30′01″
37	Глибоке оз.	51, 86—88	Дніпровський	50°28′35″	30°32′44″
38	Глинка оз.	14, 55, 88, 89	Печерський	50°24′36″	30°31′45″
39	Гниле (Глинище) оз.	183—185	Голосіївський	50°22′46″	30°31′00″
40	Гнилуша оз.	44, 50, 89	Деснянський	50°30′34″	30°34′34″
41	Голосіївські ставки	45—47, 182—185	Голосіївський	50°23′	30°31′
42	Голубі озера	57, 188—189	Святошинський	50°31′55″	30°18′18″
43	Горащиха оз.	54, 199, 200, 262	Оболонський	50°32′17″	30°20′57″
44	Грузьке оз.	12, 47, 65, 90	Голосіївський	50°20′30″	30°34′11″
45	Дарницьке оз., зникле	16, 25, 38, 236—237	Дніпровський	50°26,5′	30°38,4′
46	Двірець оз.	54, 199, 200	Оболонський	50°32′36″	30°20′19″
47	Дідорівка ставок	183, 184	Голосіївський	50°22′32″	30°30′10″
48	Дзеркалка оз.	51, 52, 90, 91	Дніпровський	50°29′09″	30°34′04″
49	Долобське оз., зникле	237, 238	Дніпровський	дискус.	дискус.
50	Дорогожицьке болото, зникле	251	Оболонський	50°29′	30°28′
51	Ефірне оз.	47, 91, 92	Голосіївський	50°16′55″	30°37′38″
52	Єрик оз.	44, 47, 92, 93, 122	Голосіївський	50°22′28″	30°33′43″
53	Жандарка оз.	39, 40, 48, 49, 93—95, 101, 235, 238, 241	Дарницький	50°24′48″	30°37′12″
54	Залевада оз.	48, 49, 95, 96	Дарницький	50°21′52″	30°40′01″

№	Назва	Сторінки	Район	Координати	
				Широта	Довгота
55	Заплавне оз.	19, 22, 48, 49, 81, 96, 97, 151, 257—259	Дарницький	50°22′14″	30°41′30″
56	Зариваха (Зареваха) оз.	24, 48, 49, 97, 98, 143, 170	Дарницький	50°23′13″	30°36′29″
57	Заспа оз.	46, 47, 98—100, 106, 258, 259	Голосіївський	50°18′06″	30°36′16″
58	Зміювате оз., зникле	238	Оболонський	невизначено	
59	Імшан болото	54, 220, 221	Оболонський	50°35′04″	30°26′23″
60	Йорданське оз.	53, 74, 127, 131—133, 258, 260	Оболонський	50°29′36″	30°30′05″
61	Казенне болото	50, 51, 220—222	Деснянський	50°28′59″	30°37′03″
62	Калтьопка оз.	51, 52, 100	Дніпровський	50°26′48″	30°39′54″
63	Карасівка оз.	48, 49, 101	Дарницький	50°23′13″	30°39′35″
64	Карачун ставок	54, 199, 201	Оболонський	50°32′59″	30°20′01″
65	Качине оз.	3, 48, 49, 94, 101, 102, 235, 236, 260	Дарницький	50°25′00″	30°37′20″
66	Кирилівське оз.	53, 127, 129—133, 243, 258, 259	Оболонський	50°29′52″	30°29′40″
67	Китаївські ставки	46, 47, 194—197	Голосіївський	50°22′	30°33′
68	Кмитів став, зниклий	245	Шевченківський	50°28′	30°29′
69	Колпито (Ковпито) болото, зникле	51, 60, 220, 252	Деснянський	50°30′45″	30°40′50″
70	Ковтуб оз.,зникле	40, 238	Дарницький	50°24′	30°38″
71	Ковтун оз., зникле	239	Дарницький	50°25′05″	30°37′39″
72	Козаче оз.	24, 239	Голосіївський	50°20′08″	30°35′53″
73	Козине болото, зникле	44, 251, 252	Шевченківський	50°27′01″	30°31′05″
74	Коник оз.	46, 47, 64, 65, 90, 102—105	Голосіївський	50°21′09″	30°33′50″
75	Контейнерка оз.	51, 52	Дніпровський	50°26′58″	30°39′45″
76	Конча оз.	12, 46, 47, 105—107	Голосіївський	50°17′54″	30°35′19″
77	Коров’яче оз.	48, 49, 108, 109	Дарницький	50°21′26″	30°39′47″
78	Коростишеве оз., зникле	24, 239	Дарницький	50°25,0′	30°36,5′
79	Корчі оз., ставок, зникле	239, 240	Подільський	50°29′00″	30°25′55″
80	Красавиця оз., ставок	58, 110, 111	Солом’янський	50°26′11″	30°25′40″
81	Криничка оз., зникле	24, 240	Дарницький	50°25′	30°38′
82	Кругле оз., зникле	240, 241	Подільський	50°28′45″	30°31′50″
83	Кулик оз.	198	Подільський	50°31′04″	30°26′41″
84	Куликове болото	50, 51, 220, 222, 223	Деснянський	50°29′22″	30°37′05″

№	Назва	Сторінки	Район	Координати	
				Широта	Довгота
85	Куренівське (Пінгвін) оз.	56, 112, 113, 211	Шевченківський	50°28′18″	30°27′31″
86	Куричів (Куречеве) болото	50, 51, 220, 223, 224	Деснянський	50°31′20″	30°38′54″
87	Куряче оз.	56	Подільський	50°29′58″	30°26′58″
88	Лебедине оз.	48, 49, 114, 115, 141, 142, 160, 163, 231, 258, 260	Дарницький	50°24′07″	30°38′42″
89	Лосине болото, оз.	51, 220, 224, 225	Деснянський	50°29′30″ 50°29′07″	30°39′17″ 30°39′15″
90	Лугове оз.	4, 53, 127—130, 133, 203, 254, 257, 259	Оболонський	50°30′43″	30°28′35″
91	Лукове оз.	23, 44, 53, 54, 115—117, 253	Оболонський	50°32′25″	30°30′30″
92	Лукрець оз.	47, 117, 118	Голосіївський	50°23′13″	30°33′03″
93	Малий Небреж оз.	49, 118, 119	Дарницький	50°23′12″	30°38′09″
94	Малинівка оз.	15, 24, 51, 52, 91, 119, 120	Дніпровський	50°29′10″	30°34′18″
95	Мартишів оз.	19, 48, 49, 120, 123, 124, 139, 140, 152, 153, 161, 165, 258, 259	Дарницький	50°22′28″	30°37′37″
96	Миколаєве оз.	48, 49, 121, 122	Дарницький	50°21′41″	30°39′29″
97	Миколайчик оз., затока	47, 92, 93, 122, 123	Голосіївський	50°22′26″	30°33′18″
98	Митькине оз.	183, 185, 186	Голосіївський	50°22′46″	30°31′13″
99	Мишоловські ставки	14, 183, 186, 187	Голосіївський	50°22′	30°32′
100	Мінське оз.	53, 127, 128, 204, 254	Оболонський	50°21′31″	30°28′20″
101	Міський став	54, 199	Оболонський	50°31′45″	30°31′09″
102	Муравка, оз., зникле	24, 241	Деснянський	50°31′	30°33′
103	Надове оз., зникле	44, 241	Солом’янський	50°27′	30°28′
104	Наумка оз., зникле	241	Дарницький	50°25′	30°37′
105	Небреж оз.	19, 22, 23, 25, 48, 49, 84, 118, 120, 121, 123—125, 153, 165, 257— 259, 262	Дарницький	50°22′45″	30°37′50″
106	Неводне оз., зникле	24, 241	Деснянський	50°29′16″	30°33′33″
107	Нижній Тельбин оз.	48, 49, 125, 126, 235, 241, 243, 254	Дарницький	50°25′08″	30°36′04″
108	Оріхуватські ставки	46, 47, 190, 191, 257	Голосіївський	50°23,4′	30°30,5′
109	Панське оз.	70, 71	Голосіївський	50°22′33″	30°34′20″
110	Пастовник оз., зникле	40, 241	Дарницький	50°24,8′	30°36,5′

№	Назва	Сторінки	Район	Координати	
				Широта	Довгота
111	Пещерне (Печерне) оз.	24, 47, 65, 136, 137	Голосіївський	50°20′12″	30°35′17″
112	Підбірна оз.	48, 49, 98, 121, 137—140, 168, 253	Дарницький	50°22′37″	30°35′54″
113	Піскун оз.	49, 121, 140	Дарницький	50°22′25″	30°36′44″
114	Піщане оз., зникле	40, 241	Дарницький	50°24′	30°37′
115	Плеховське (Пляхове) оз., болото	38, 141, 252	Дніпровський	50°27′47″	30°41′36″
116	Позняки оз.	48, 49, 141, 142, 159, 160	Дарницький	50°24′01″	30°38′19″
117	Помильне оз.	23, 50, 51, 143	Деснянський	50°29′20″	30°41′13″
118	Пономарівське оз.	98, 143, 144	Дарницький	50°23′17″	30°37′14″
120	Прірва оз.	48, 49, 85, 145, 243, 254, 258	Дарницький	50°25′20″	30°37′34″
121	Пташине оз.	53, 127, 129, 130	Оболонський	50°30′22″	30°28′50″
122	Райдуга (Райдужне, Радунка) оз.	25, 44, 51, 52, 145, 146, 163, 258, 259, 262	Дніпровський	50°28′59″	30°35′00″
123	Редькине (Редчине, Міністерське) оз.	17, 18, 53, 54, 146—148, 256, 258, 260, 262	Оболонський	50°32′25″	30°28′45″
124	Рибне оз.	23, 24, 38, 51, 52, 141, 148, 149	Дніпровський	50°28′04″	30°42′23″
125	Рєчка (Речка) оз., зникле	24, 242	Дарницький	50°24,9′	30°36,6′
126	Ринва оз., зникле	242	Святошинський	50°24′04″	30°25′17″
127	Родіна оз., ставок	48, 49, 150, 151, 172, 207	Дарницький	50°23′27″	30°42′20″
128	Романівське болото	57, 220, 225, 226	Святошинський	50°30′08″	30°16′28″
129	Романове оз.	183, 186—188	Голосіївський	50°22′33″	30°31′45″
130	Русалчине оз., зникле	242	Голосіївський	50°23′42″	30°33′22″
131	Русанівське оз.	20, 51, 52, 151, 152, 236	Дніпровський	50°28′33″	30°33′56
132	Русанове (Русакове) оз., зникле	242	Дніпровський	50°26,9′	30°35,1′
133	Сапсаїв став	42, 53, 54, 200, 201	Оболонський	50°33′19″	30°20′41″
134	Святище оз.	23, 48, 49, 121, 139, 152, 153	Дарницький	50°21′02″	30°38′17″
135	Святище оз., зникле	242	Дніпровський	50°26,5′	30°36,4′
136	Святошинський став	36, 57, 177, 178, 256, 258	Святошинський	50°27,5′	30°19,9′
137	Синє оз.	23—25, 55, 56, 71, 153—155, 260	Подільський	50°30′40″	30°24′06″

№	Назва	Сторінки	Район	Координати	
				Широта	Довгота
138	Синякове оз.	54, 156, 221	Оболонський	50°34′04″	30°25′09″
139	Синятин оз.	48, 49, 157, 159	Дарницький	50°23′48″	30°36′32″
140	Сірої Чаплі болото	52, 227, 254	Дніпровський	50°25′39″	30°37′14″
141	Совські ставки (Верхні)	212, 213, 215	Солом'янський	50°24′33″	30°28′43″
142	Совські ставки (Нижні)	46, 47, 212, 215, 216	Голосіївський	50°24,5′	30°30,0′
143	Солоне оз., зникле	40, 243	Дарницький	50°25,0′	30°36,6′
144	Спортивне оз.	183—185	Голосіївський	50°22′42″	30°30′50″
145	Срібний Кіл оз.	48, 49, 159, 160	Дарницький	50°23′53″	30°37′28″
146	Ставок оз., зникле	243	Деснянський	50°30′11″	30°35′06″
147	Стадне оз.	48, 49, 120, 160, 161	Дарницький	50°22′06″	30°37′09″
148	Старик, Коров'яче, Тиличка, оз., зникле	24, 243	Голосіївський	50°24′19″	30°34′13″
149	Тельбин оз.	17, 23—25, 39, 51, 52, 109, 110, 125, 146, 161—163	Дніпровський	50°25′33″	30°36′35″
150	Тягле оз.	11, 17, 22, 25, 48, 49, 78, 83, 84, 123, 124, 153, 163—166, 254, 257, 258	Дарницький	50°22′49″	30°38′55″
151	Убідь оз., зникле	40, 243	Дарницький	50°25,3′	30°37,5′
152	Феофанівські ставки	46, 47, 217, 218	Голосіївський	50°20,4′	30°29,5′
153	Холодне оз.	48, 49, 73, 166, 167	Дарницький	50°21′00″	30°36′38″
154	Хомине болото, зникле	253	Дніпровський	50°26′08″	30°39′05″
155	Худа оз.	140, 167	Дарницький	50°21′47″	30°36′35″
156	Чернече оз., зникле	243, 244	Оболонський	50°29′08″	30°30′19″
157	Чоловіче оз.	24, 46, 47, 65, 168, 169	Голосіївський	50°20′50″	30°34′24″
158	Шапарня оз.	46, 80, 169, 170, 258	Голосіївський	50°16′46″	30°33′47″
159	Шулявський став, оз., зниклий	241, 246	Солом'янський	50°26′46″	30°28′27″
160	Яремине оз.	48, 49, 98, 170, 171	Дарницький	50°23′07″	30°36′26″

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акімова О.Р., Кураєва І.В., Самчук А.І. Особливості розподілу хімічних компонентів у природних водоймах м. Києва. *Геохімія та рудоутворення.* 2011. Вип. 29. С. 94—98.

2. Альошкіна У.М. Поширення та характеристика рідкісних біотопів м. Києва. *Український ботанічний журнал.* 2011. Т. 68, № 1. С. 76—90.

3. Анисимов А. Приветъ изъ Кіева. Киев: Скай Хорс, 2010. 352 с.

4. Афанасьев С.А., Карпова Г.А., Панькова Н.Г., Куриленко О.Г. Макрофиты и донная фауна водоемов устьевой области р. Виты. *Гидробиологический журнал.* 2001. Т. 37, № 2. С. 26—35.

5. Барщевский Н.Е., Купраш Р.П. Рельеф территории Киева и проблемы экологии. *Геологический журнал.* 1991. № 2. С. 3—14.

6. Батог С.В. Еколого-гідрологічна характеристика водойм м. Києва: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.07. Київ: Ін-т гідробіології НАН України, 2017. 249 с.

7. Берлинський М.Ф. Краткое описание Киева. Київ: Час, 1991. 204 с.

8. Вакулишин С.М. Топонімія Києва XX ст. Київ: Центр ДЗК, 2014. 260 с.

9. Вакулишин С.М. Терени Святошинського адміністративного району Києва до 1973 року. Енциклопедичний довідник. Київ: ТОВ «Основа», 2019. 124 с.

10. Вишневський В.І. Дніпро біля Києва. Вид. 2-ге, уточн. і доп. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2005. 100 с.

11. Вишневський В.І. Ріка Дніпро. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2011. 384 с.

12. Вишневський В.І. Малі річки Києва. Вид. 2-ге, уточн. і доп. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2013. 84 с.

13. Вишневський В.І., Коновалюк Г.Ю. Водність річки Либідь. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Вода для всіх», присвяченої Всесвітньому дню водних ресурсів. 21 березня 2019 р. Київ. 2019. С. 131—132.

14. Вишневський В.І., Шевчук С.А. Оцінювання стану водних об'єктів Києва за даними дистанційного зондування Землі. *Український журнал дистанційного зондування Землі.* 2016. № 11. С. 4—9.

15. Вишневський В.І., Шевчук С.А. Використання даних дистанційного зондування Землі у дослідженнях водних об'єктів України. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2018. 116 с.

16. Вишневський В.І., Шевчук С.А., Козицький О.М. Гідроекологічні особливості водойм Жукового острова в Києві. *Меліорація і водне господарство.* 2020. № 2. С. 112—118.

17. Вишневський В.І., Шевчук С.А., Шевченко І.А. Використання даних дистанційного зондування Землі для з'ясування екологічного стану водних об'єктів Києва. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* 2016. № 46. С. 227—231.

18. Водно-болотні комплекси НПП «Голосіївський» — середовища цінного різноманіття / О.І. Прядко, Р.Я. Арап, О.Л. Андрієвська та ін. *Заповідна справа України.* 2013. Т. 19, вип. 1. С. 89—93.

19. Вортман Д. Читаючи топонімічний довідник. *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень.* Київ: Фенікс, 2007. Вип. 3. С. 261—325.

20. Вортман Д. Північно-західні околиці Києва середини XVIII ст. на картах монастирських володінь. *Вісник геодезії та картографії.* 2015. № 4. С. 38—43.

21. Вортман Д.Я., Нікітіна В.І. Маловідомий план околиць Києва 1753 року. *Вісник геодезії та картографії.* 2008. № 1. С. 37—40.

22. Вплив екологічних умов окремих озер м. Києва на стан іхтіофауни / Ю.М. Худіяш, М.В. Причепа, О.С. Потрохов та ін. *Рибогосподарська наука України.* 2020. № 1. С. 28—43.

23. Вулиці Києва: [Довідник]; ред. А.В. Кудрицький, Л.А. Пономаренко, О.О. Різник. Київ: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 1995. 352 с.

24. Гідрохімічний режим озер системи Опечень (м. Київ) / П.М. Линник, В.А. Жежеря, Т.П. Жежеря та ін. *Наукові праці УкрНДГМІ.* 2016. Вип. 269. С. 59—69.

25. Дараган С.В. Еколого-гідрологічні показники озера Райдужне (Київ). *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія.* 2011. Т. 2 (23). С. 75—84.

26. Дараган С.В. Озеро Синє — еколого-гідрологічні характеристики. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія.* 2011. Т. 3 (24). С. 145—150.

27. Де ля Фриз Доминик. Медико-топографическое описание государственных имуществ Киевского округа. Киев, 1854.

28. Дубина Д.В. Вища водна рослинність. Київ: Фітосоціоцентр, 2006. 412 с.

29. Дубняк С.С. Еколого-гідроморфологічний аналіз умов та наслідків підвищення рівня ґрунтових і поверхневих вод в районі оз. Вирлиця в м. Києві. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія.* 2009. Т. 17. С. 62—76.

30. Екологічна оцінка якості води та донних відкладів озер системи Опечень (Київ) / М.Т. Гончарова, Л.С. Кіпніс, І.М. Коновець, І.М. Незбрицька, М.М. Яровий. *Гідробіологічний журнал.* 2020. № 2 (332). С. 70—82.

31. Екологічний стан водних об'єктів урбанізованих територій. Китаївські ставки / Линник П.М., Жежеря В.А., Батог С.В. та ін. Київ: Ін-т гідробіології НАН України, 2015. 76 с.

32. Екологічний стан водозбору озер Мінське та Лугове в системі озер Опечень Оболонського району м. Києва / Дьомін М.М., Ніщук В.С., Сінгаєвська О.І. та ін. *Містобудування та територіальне планування.* 2004. Вип. 19. С. 89—95.

33. Екологічний стан водойм м. Києва. Київ: Фітосоціоцентр, 2005. 219 с.

34. Екологічний стан київських водойм / О.А. Афанасьєва, Т.С. Багацька, Л.Г. Оляницька та ін. Київ: Фітосоціоцентр. 2010. 256 с.

35. Екологічний стан урбанізованих заплавних водойм. Озеро Берковщина / В.М. Тімченко, П.М. Линник, В.І. Щербак та ін. Київ: Ін-т гідробіології НАН України, 2009. 68 с.

36. Екологічні проблеми київських водойм і прилеглих територій / [за ред. О.В. Романенка]. Київ: Наукова думка, 2015. 192 с.

37. Енциклопедія історії України: в 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003—2013.

38. Жежеря В.А., Жежеря Т.П. Просторово-часові зміни концентрації біогенних елементів у водоймі урбанізованої території (на прикладі оз. Вербного, м. Київ). *Гідробіологічний журнал.* 2020. Т. 56, № 6. С. 105—118.

39. Жежеря В.А., Линник П.М., Зубенко І.Б. Уміст та форми знаходження металів у озерах системи Опечень (м. Київ). *Наукові праці УкрНДГМІ.* 2016. Вип. 269. С. 70—86.

40. Жежеря В.А., Линник П.Н., Белоус Е.П. Улучшение гидрохимического режима малих водоемов урбанизированных территорий в условиях искусственной аэрации (на примере озера Тельбин). *Гидробиологический журнал.* 2019. Т. 55, № 2. С. 101—120.

41. Желєзняк І.М. Київський топонімнікон [відп. редактор В.П. Шульгач]. Київ: Кий, 2013. 224 с.

42. Закревский Н. Описание Киева. Вновь обработанное и значительно умноженное издание с приложением рисунков и чертежей. Москва: Типография В. Грачева, 1868. Т. 1, 2. 950 с.

43. Захарченко М.М. Киев теперь и прежде. Киев: Типография С.В. Кульженко, 1888. 346 с.

44. Звід пам'яток історії та культури України: Київ: Енциклопедичне видання, 1999. Кн. 1. Ч. 1, 608 с.; 1999. Ч. 2, 578 с.; 2011. Ч. 3, 981 с.

45. Ілюстрована історія Києва / Гол. ред. ради О. Попов; Ред. рада: Г. Боряк, В. Геєць, Г. Івакін, С. Кульчицький та ін.; авт. кол.: Н. Абашина, Н. Білоус, Д. Вортман та ін. Київ: Фенікс, 2012. 424 с.

46. Кальницкий М., Григорук А. Прогулка по Киеву. Київ: Балтия-Друк, 2002. 224 с.

47. Киев: архитектурно-исторический очерк / М.М. Шулькевич, Т.Д. Дмитренко. Київ: Будівельник, 1982. 448 с.

48. Київ. Енциклопедичний довідник [за ред. А.В. Кудрицького]. Київ: УРЕ, 1981. 736 с.

49. Київ. Історичний огляд (карти, ілюстрації, документи) [відп. ред. А.В. Кудрицький]. Київ: УРЕ, 1982. 232 с.

50. Київ: провідник / за ред. Ф. Ернста. Київ: Вид-во АН УРСР, 1930. 797 с.

51. Київ як екологічна система: природа—людина—виробництво—екологія. Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2001. 259 с.

52. Климовський С.І. Соціальна топографія Києва XVI — середини XVII ст. Київ: Стилос, 2002. 230 с.

53. Клоченко П.Д., Медведь В.О., Горбунова З.Н., Іванова І.Ю. Оцінка екологічного стану безстічних озер м. Києва. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія.* 2010. Т. 2 (19). С. 168—174.

54. Клоченко П.Д., Шевченко Т.Ф., Харченко Г.В. Структурно-фунциональная организация фитопланктона в зарослях и на открытых участках озер г. Киева. *Гидробиологический журнал.* 2015. Т. 51, № 1. С. 49—65.

55. Ковалинський В.В. Київські мініатюри. Кн. 7. Київ: Купола, 2008. 596 с.

56. Козицький О.М., Шевчук С.А., Шевченко І.А., Логунова Н.В. Причини пониження рівнів озера Синє та заходи щодо покращення його екологічного стану. *Меліорація і водне господарство.* 2020. Вип. 2. С. 101—111.

57. Козюба В., Вортман Д. Околиці Києва наприкінці XVIII століття: Спроба картографічної реконструкції. Антропологія простору. Т. 1. Культурний ландшафт Києва та його околиць. Київ, 2017. С. 218—222.

58. Комар А. Киев IX—X вв. Русь в IX—X веках: археологическая панорама. Москва; Вологда, 2012. С. 301—324.

59. Кураєва І.В., Акімова О.Р., Кроїк Г.А. Літолого-геохімічні особливості розподілу важких металів в донних відкладах Київського мегаполісу. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Геологія і географія.* 2013. № 15. С. 99—105.

60. Літопис руський / пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 591 с.

61. Люта Т. IMAGO URBIS: Київ на старовинних мапах. Харків; Київ: видавець Олександр Савчук, 2017. 192 с.

62. Макаров А. Малая энциклопедия киевской старины. Второе издание / Ред. А.А. Холоша. Київ: Довіра, 2005. 564 с.

63. Максимович Н.И. Днепр и его бассейн. Киев: Типогр. С.В. Кульженко, 1901. 370 с.

64. Материалы по типизации рек Украинской ССР. Т. II. Гидрографические характеристики рек Украинской ССР / Н.Й. Дрозд. Київ: Изд-во АН УССР, 1953. 351 с.

65. Описи Київського намісництва 70—80-х років XVIII ст.: опис.-стат. джерела / АН Української РСР, Археогр. коміс., Ін-т історії [та ін.]; [упоряд. Г.В. Болотова та ін.; редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) та ін.]. Київ: Наук, думка, 1989. 392 с.

66. Освячений Дніпром / Лемеха Сергій. Вінниця: Консоль, 2019. 272 с.

67. Оцінка екологічного стану водойм методами біоіндикації. Перші кроки до оцінки якості води / Карпова Г., Зуб Л., Мельничук В., Проців Г. Бережани, 2010. 32 с.

68. Панасюк І.В., Томільцева А.І., Зуб Л.М., Погорєлова Ю.В. Якість води у міських водоймах та характер освоєння водоохоронних зон (на прикладі озер системи «Опечень», м. Київ). *Екологічна безпека та природокористування.* 2015. № 4 (20). С. 63—69.

69. Парнікоза І.Ю., Шевченко М.С. Ценопопуляції рідкісних видів рослин на Святошинських ставах м. Києва. *Український фітоценологічний збірник.* 2006. Сер. С. Вип. 24. С. 110—114.

70. Покотило М.І., Покотило Н.О. Позняки і позняківці. Київ: Фенікс, 2013. 574 с.

71. Пономаренко Л., Різник О. Київ. Короткий топонімічний довідник. Київ: Павлім, 2003. 124 с.

72. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев, 1864. 764 с.

73. Природа Києва: сучасний стан та екологічні проблеми / за ред. С.Ю. Бортника та В.В. Стецюка. Київ: Прінт-сервіс, 2016. 440 с.

74. Природно-заповідний фонд м. Києва. Довідник / Редкол.: М.М. Мовчан та ін. Київ, 2001. 64 с.

75. Приходько В.С. ДВРЗ. Київ: Новий друк, 2011. 152 с.

76. Причепа М.В. Видовий склад і населення хижих та гідрофільних птахів лук і водно-болотних угідь окремих частин Києва та його околиць. 2019. Вип. 1—2. С. 6—14.

77. Прокопук М. Особливості поширення та екології чужорідного виду *Pistia Stratiotes* L. у водоймах Києва. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Інтродукція та збереження рослинного різноманіття.* 2017. Вип. 1 (35). С. 33—36.

78. Прокопук М.С., Погорєлова Ю.В. Вміст біогенних речовин у водоймах міста Києва. *Гідрологія, гідрохімія, гідроекологія.* 2016. № 3 (42). С. 76—84.

79. Прядко О.І., Андрієвська О.Л., Берест З.Л., Арап Р.Я. Озеро Шапарня — важлива складова водно-болотних комплексів НПП «Голосіївський» // Екологія водно-болотних угідь і торфовищ. Київ, 2014. С. 195—198.

80. Путеводитель. Киев и его окрестности с топографическим планом и видами Киева [уклад. Н. Тарановский]. Киев: Типография штаба Киевского военного округа, 1884. 138 с.

81. Рибаков М.О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. Київ: Кий, 1997. 374 с.

82. Савицький О.Л., Зуб Л.М. Рослинність водойм м. Києва. *Український ботанічний журнал.* 1999. Т. 56, № 3. С. 266—275.

83. Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. Киев: Типогр. ЕА. Федорова, 1874. 184 с.

84. Сементовский Н. Киев и его достопамятности. Киев, 1852. 272 с.

85. Статистическое описание Киевской губернии, изданное Иваном Фундуклеем. Часть первая. Санкт-Петербург, 1852.

86. Степанец К.М. Малые реки Киева и их исследователи. Киев: Варто, 2015. 104 с.

87. Степанец К.М. Энциклопедия киевских рек. Киев, 2015. 248 с.

88. Хендерсон-Селлерс Б., Маркленд Х.Р. Умирающие озера. Причины и контроль антропогенного эвтрофирования. Ленинград: Гидрометеоиздат, 1990. 280 с.

89. Хрещатик: культурологічний путівник / В. Чепелик, А. Макаров, В. Галайба [упоряд., ред. В. М. Грузин]. Київ: Амадей; Град Лтд, 1997. 160 с.

90. Цуканова Г.О., Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Рослинний покрив островів Дніпра в межах м. Києва. *Український ботанічний журнал.* 2002. Т. 59, № 2. С. 135—140.

91. Шарлемань М. По Києву і його околицях. Короткий провідник для природничих екскурсій. Київ: Державне видавництво, 1921. 48 с.

92. Шарлемань М. Заповідник «Конча-Заспа». Харків: Радянська школа, 1932. 31 с.

93. Швець Г.І. Характеристики водності річок України. Київ: Наукова думка, 1964. 192 с.

94. Шевчук С.А., Вишневський В.І. Чи є озеро Качине озером? *Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* 2016. № 46. С. 362—366.

95. Шевчук С.А., Вишневський В.І. Використання даних супутника Landsat 8 для визначення мікрокліматичних особливостей Києва. *Український журнал дистанційного зондування Землі.* 2016. №10. С. 4—9.

96. Шевчук С.А., Козицький О.М., Вишневський В.І. Сучасний стан оз. Алмазне та заходи з його екологічного оздоровлення. *Меліорація і водне господарство.* 2017. Вип. 105. С. 39—45.

97. Шевчук С.А., Козицький О.М., Вишневський В.І. Зниклі та збережені озера на Позняках у Києві. *Меліорація і водне господарство.* 2020. № 1. С. 167—174.

98. Широчин С., Михайлик О., Степанець К. Невідоме Лівобережжя: 1960—1980-ті. Київ, 2018. 232 с.

99. Широчин С., Михайлик О. Невідомі периферії Києва. Солом'янський район. Київ: Скай Хорс, 2020. 400 с.

100. Щербак В.И., Семенюк Н.Е. Сравнительная характеристика фитопланктона водоемов различных районов г. Киева. *Гидробиологический журнал.* 2005. Т. 41, № 2. С. 29—36.

101. Щероцкий К.В. Київ. Путівник. УКСП. «Кобза», 1994. 380 с.

102. Vyshnevskyi V. Temperature and ice regimes of waterbodies under the impacts of global warming and a hydropower plant. *Meteorology, Climatology and Water Management.* 2020. 2. 38—45.

103. Vyshnevskyi V., Shevchuk S. Use of remote sensing data in investigations of ecological state of water bodies in urban area of Kyiv city. Proc. of International Symposium «The Environment and the Industry». Bucharest, 2018. 312—318.

ЗМІСТ

Наукове видання

ВИШНЕВСЬКИЙ Віктор Іванович

ВОДОЙМИ КИЄВА

Редактор *О.І. Калашникова*

Підп. до друку 15.02.2021 р. Формат 70 × 100/16.
Папір офс. № 1. Друк офс. Фіз. друк. арк. 17,5 + 0,25 вкл. на крейд. пап.
Ум. друк. арк. 22,58+0,32 (кольор. вкл.). Обл.-вид. арк. 20,35.
Тираж 300 прим. Зам. № 21-024.

ТОВ «Видавництво "Ніка-Центр"»
03142, Київ, вул. Кржижановського, 4.
Тел./факс (044) 39-011-39; e-mail: psyhea9@gmail.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №5368 від 27.06.2017

Віддруковано в ТОВ «Друкарня "Бізнесполіграф"»
02094, Київ, вул. Віскозна, 8
Тел./факс (044) 503-00-45
Реєстраційне свідоцтво ДК № 7512 від 07.12.2006 р.

ь МИР